

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია

ენათმეცნიერების ინსტიტუტი

# დიალექტოლოგიური კრებული

მ ა ს ა ლ ე ბ ი

ქართული დიალექტოლოგიური

ატლასისათვის



თბილისი  
„მეცნიერება“  
1988



### წინასიტყვაობა

ქართული ენა არც თუ ისე დიდ ტერიტორიაზე წარმოდგენილია საკმაოდ მრავალრიცხოვანი კილოური ურთულეობით. დიალექტური ნაირფეროვნება ხშირად გამოწვეულია დიალექტთა შერევით.

ქართული ენის ისტორიისა, ცალკეული ენობრივი მოვლენის წარმოშობა-გავრცელების ზუსტი განსაზღვრისათვის აუცილებლობას წარმოადგენს დიალექტურ მოვლენათა ტერიტორიული გავრცელების მიხედვით შეესწავლა. ამის გამო კარგა ხანია დგას ქართული ენის დიალექტური ატლასის შედგენის აუცილებლობის საკითხი.

დღეს უკვე არსებობს მონოგრაფიული გამოკვლევები ცალკეული დიალექტების შესახებ, რიგი დიალექტური ლექსიკონები, მრავალრიცხოვანი სტატიები ამა თუ იმ საკითხის თაობაზე, გამოქვეყნებული საქარაშკაღის სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ორგანოსა, უნივერსიტეტისა და სხვა სამეცნიერო თუ სამეცნიერო-პედაგოგიური ხასიათის დაწესებულებათა გამოცემებში.

ბოლო ხანებში ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ინიციატივით საქარაშკაღის სსრ მეცნიერებათა აკადემიის დიალექტოლოგიის საკოორდინაციო საბჭოსთან ერთად სისტემატურად ტარდება რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სესიები, რამაც გარკვეული აქტივიზაცია გამოიწვია ქართული ენის დიალექტური მასალის შეგროვება-კვლევის სფეროში.

ამჟამად ენათმეცნიერების ინსტიტუტის თანამშრომლებისა და ინსტიტუტთან დაკავშირებული ადგილობრივი კორესპონდენტების მიერ მოპოვებულია დიდძალი დიალექტოლოგიური მასალა.

განზიარებულია სისტემატური ხასიათი მიეცეს ამ დიალექტური მასალის გამოქვეყნებას, რაც საიმედო საფუძველი გახდება ქართული ენის დიალექტური ატლასის შესადგენად.

ამ მიზნით ენათმეცნიერების ინსტიტუტი აპირებს რეგულარულად გამოსცეს დიალექტოლოგიის მასალების შემიცვდი კრებულები, რომლის პირველ ტომს წინამდებარე წიგნი წარმოადგენს.

აღნიშნულ კრებულებში შევა ჩოგორც გამოკვლევები ამა თუ იმ დიალექტის ცალკეულ საკითხზე, ისე დიალექტური ლექსიკის მასალა და სათარაო ფიქსირებული ტექსტები.

ბ. შორბენადე

უნის ისტორიული და დიალექტური  
ნაირსახეობანი

I. უნა ივვილბა. ცვილილბა ხდება დროსა და სივრცეში. ცვილილბის პირ-  
ველი სახეობა უნის ისტორიასა, მიორე - საფუძვლად ედება მისსავე დიალექ-  
ტურ დანაწევრებას<sup>1</sup>. ცვილილბის ისტორიული და დიალექტური კანონზომიერება-  
ნი ზოგჯერ თანხვედრა ერთმანეთს, ხშირად პირინფიპულად განსხვავებულია ერ-  
მანეთისაგან.

ჭონჭიკური ცვილილბის ჰვალსაზრისით საერთო ქარული მოვლენა:

აღ-ი-ღ-თ > ა-ი-ღ-თ > ე-ი-ღ-თ > ი-ი-ღ-თ > ი-ღ-თ.

შენიშვნა: ე-ი-ღ-თ წარმოგვნილია დასავლეთ საქარხველეს დიალექტების  
უმეტესობაში, ი-ი-ღ-თ - ქვემოთიერების ერთ-ერთ რეგიონში იჩენს თავს  
/კერძოდ, სამტრედოვლ მეტყველებაში/, ხოლო ი-ღ-თ ამ სახით - ჩე-ღ-ჭი  
მუშურში.

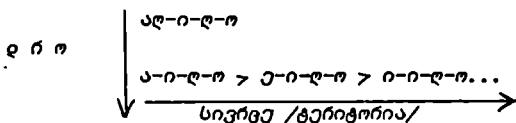
ყველა ეს ჭორმა ერთი ამოსავალი ინვარიანტის ნაირსახეობას წარმოად-  
გენს.

იმავეროვლად შეუძლებელია ამ ნაირსახეობათა განხილვა ერთ დონეზე:

ა/ აღ-ი-ღ-თ > ა-ი-ღ-თ ქრონოლოგიურად /დროის ჰვალსაზრისით/ არის  
განსხვავებული, ანუ: ქრონოლოგიური /ისტორიული/ ნაირსახეობანია ერთჟონის  
მიმართ;

ბ/ ა-ი-ღ-თ > ე-ი-ღ-თ > ი-ი-ღ-თ > ი-ღ-თ - სივრცული /ტერიტორიული/  
განაწილების მიხედვითაა განსახილველი.

მაშასადამე, პირველ შემთხვევაში ქარული უნის განვითარების ორი სა-  
ფუბრია დაპირისპირებული; მიორე შემთხვევაში - განვითარების ერთსა და  
იმავე საფუბრზე სივრცული /ტერიტორიული/ განაწილების მიხედვით გვაქვს  
დაპირისპირება, ანუ: ორი სხვადასხვა პარამეტრი მოგვეპოვება:



2. აღნიშვნა, რომ ცვილილბის ისტორიული და დიალექტური კანონზომიერე-  
ბანი ზოგჯერ შესაძლოა თანხვედეს ერთმანეთს. დავასახელოთ ამის ერთი ნიმუ-  
ში:

ცნობილია: ძველ ქარულში მიკემიში დასმული სახელის მრავლობითობა არ  
აღნიშნებოდა ზმნაში. ახალ ქარულში ვითარება შეიცვალა: აღნიშვნა, ჩვე-  
ულებრივ, ხდება.

I. არნ. ჩ ი ქ თ ბ ა ვ ა, ქარული დიალექტოლოგია და მისი ზოგი საზრუნავი,  
II რუსპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიის მოხსენებათა შე-  
ნისებრი, თბ., 1980, გვ. 6.



ამრიგად, გვაქვს დაპირისპირება:

ძველი ქართული - მათ ა-ქ-უ-ს,

ახალი ქართული - მათ ა-ქვ-თ.

დაპირისპირება ქრონოლოგიურია.

იგივე დაპირისპირება სივრცული ფენალსაზრისითაც იჩენს თავს: ბევს-ურულში, ფშაურში, ლეჩხუმში მიცემი მისი დასრული საბულის მრავლობითობა, რა-გორც წესი, არ აღინიშნება:

ბევსურულში, ფშაურში, ლეჩხუმში - მათ ა-ქვ-ი-ს,

ქართული, კახური... - მათ ა-ქვ-თ.

ურთმანეთს დაემთხვა ქრონოლოგიური და დიალექტური დაპირისპირებები პირინციპები.

ამასთანავე დიალექტების ღონეზე თავს იჩენს მრავლობითი რიცხვის მი-ცემი მხარეების საბულის ზმნაში აღნიშვნის ნაირსახეობანი:

მათ ის	{	ა-ქვ-თ /ქართული, კახური.../
		ა-ქვ-ენ /გურული, ქვემოიმიერული, აჭარული.../
		ა-ქვ-ს-ყვ/ნ/ /ფრეილი, გარეკახური, ქვემოიმიერული ვანური ქვეყა.../

ეს ნაირსახეობანი, რა ლექსი უნდა, წმინდა დიალექტურია.

ასე რომ, ქრონოლოგიური და სივრცული ნაირსახეობანი საკმაოდ რთულ ურ-თიერთმხარეობებს ქმნიან.

3. გვაქვს ისეთი შემთხვევებიც, როცა ქრონოლოგიური და სივრცული დაპი-რისპირებანი ერთმანეთს ურთმანეთს უმთხვევა, სემანტიკურად კი არსებობდა განსხვავებებიან ურთმანეთსაგან.

კარგადაა ცნობილი, რომ ძველი ქართული საკუთარი საბულის ბრუნვის ნი-შანს არ დაირთავდა საბულობისა და მოხერხებულ ბრუნვაში. ამიტომაც ნორმა-ძველი ქართული საბულის ევა, მარხა, ბარბა... და არა: ევაჲ, მარხაჲ, ბარ-ბაჲ... /ლექსი ძველი ქართულიშივე იჩენს თავს ამ რიგის ფორმებზე ბრუნვის ნიშნის დარღვის ტენდენციას/.

აქედან გამომდინარე: ევა-ჲ, მარხა-ჲ, ბარბა-ჲ, გვა-ჲ... - იმიტომ, რომ საზოგადო საბულებია, ევა, მარხა, ბარბა - იმიტომ, რომ საკუთარი საბულებ-ია /ორივე შემთხვევაში საბულობითი ბრუნვის ფორმებია წარმოდგენილი/.

მსგავსი ვითარება ფორმობრივ მესხურ დიალექტშივე შეინიშნება: ხმოვან-ზე ფრთხილბოლოვებულ საბულებთან შეიძლება გვექნოდეს როგორც ნული, ასევე -ი.

სხვაობა /და პირინციპული სხვაობაც/ თავს იჩენს სემანტიკური ფენალსა-ზრისით: მესხურში -ჲ დაერთვის საკუთარ /ან მათთან გატოლებულ/ საბულებს /მარინე ბერიძე/: მოხა-ჲ, ნინო-ჲ, მარხა-ჲ, მაგრამ: წერო, ფაშა, ყანა...  
ევა - ზოგადად ევაჲ, ევაჲ - საკუთარ ევაზე იტყვიან...

ძველ ქართულთან ამგვარი სხვაობის საფუძველი შეიძლება აიხსნას. იგი ფიქსირებულია შინაგანი შესაძლებლობიდან გამომდინარეობს: აქტი ძველი ქართული -0 და -ჲ ნიშნებით აპირისპირდება საზოგადო და საკუთარ საბუღალს /გზა-ჲ საზოგადო საბუღალს, ევა - საკუთარი/, ფისობრივად იგივე პრინციპი გამოიყენა მესხურმაყ, ოღონდ რაოდენობრივად განსხვავებული სახით: მოთა-ჲ საკუთარი საბუღალს, ყანა - საზოგადო.

ანუ: რომ -0 და -ჲ ნიშნებით შეიძლება განსხვავდეს საკუთარი და საზოგადო საბუღალები, ესაა ფიქსირებული ბრუნების შინაგანი შესაძლებლობა, ხოლო მის კონკრეტულ ნაირსახეობებს ქმნის ის, აუ როგორ ნაწილდება ეს ნიშნები საკუთარ და საზოგადო საბუღალებს შორის. ამიტომ არც ისაა მოულოდნელი, რომ ენაში ერთი და იმავე მორფეზების ურთიერთსაპირისპირო განაწილება სემანტიკური ფუნქციონირების მიხედვით ერთსა და იმავე შედეგს იძლევა: მიზანი საკუთარი და საზოგადო საბუღლის განსხვავებაა ბრუნვის ნიშნის მქონეობა-უქონეობით, ანუ: საჭიროა, რომ საოპოზიციო ფუნქციონირება ერთი იყოს წარმოდგენილი ნიშნით, მეორე - უნიშნო; აუ რომელი აღინიშნება და რომელი აღუნიშნელი რჩება /საკუთარი საბუღი აუ საზოგადო/ პრინციპულ მუდმივად ენას ვერ იქონიებს ამ ენობრივი მოვლენის შინაგან ბუნებაზე - შედეგი ორივე შემთხვევაში ერთი და იგივეა: ორივე შემთხვევაში საკუთარი და საზოგადო საბუღლის განსხვავება ხდება.

4. ენის ისტორიული /ქრონოლოგიური/ და სივრცული /ეტიმოლოგიური/ ნაირსახეობანი ყველა შემთხვევაში ფიქსირებულია ენის შინაგანი ბუნებითა და შესაძლებლობითაა მუდმივად. ამ შესაძლებლობათა ხორცშესხმა სხვადასხვა ქრონოლოგიურ დონეზე და ეტიმოლოგიურ გარემოში ხდება. გამოწვეულია იგი კონკრეტული ენობრივი სიტუაციით, რისი გამოვლენაყ ენის ისტორიისა და ეტიმოლოგიის მიზანს წარმოადგენს.

ქიზიყურში ქ-ს შებენაბნის საკითხისათვის  
/სოფელ ნუკრიანის მეტყველების მიხედვით/

ნ უ კ რ ი ა ნ ი - ისტორიული უბანონო ქიზიყის ერთ-ერთი სოფელი - ს ი ლ ნ ა ლ ი ს სამხრეთით მდებარეობს<sup>2</sup>. ნუკრიანის სასოფლო საბჭოში შედის: ქვემო ნუკრიანი, ზემო ნუკრიანი /მარტაპანიურო/, ჭოჭორი და კა-  
ლოები. სოფელი ძირითადად საბჭოების გზის ორივე მხარესაა დასაბნელებული. ამ გზას ადგილობრივად მარტაპანი, ჭოჭორი, ნაწილობრივ - კალოები.

მოსკოლ სოფილურ-ეკონომიკური ცენტრები ასევეა: სოფელი რადიო- და ელექტროფიციერებულისა, მალე გამოფიციერებულები იქნება. ზემო ნუკრიანში - სოფლის ენტროში - თავმოყრილია: სასოფლო საბჭო, საკომლუარნო კანტინა, კლუბი, ფოსტა, აფთაპი, საეკონომ უბანი, საშუალო სკოლა, საბავშვო ბაღი, ბიბლიოთეკა, ზედასაბნელები ქარხანა, მალაზიები და სხვა წარმოება-დაწესებულებები; ქვემო ნუკრიანში არის საბავშვო ბაღი /ყოფილი დაწყებითი სკო-  
ლა/, სამკითხველო, მალაზია და გურბაზა; ჭოჭორს აქვს საბავშვო ბაღი, ბიბლიოთეკა და შერეული მალაზია, შენდება პირენთა ბანაკის კომპლექსი.

სოფელს ყოველდღიური კავშირი აქვს სიღნაღთან, წნოთან. ამ კავშირს განაპირობებს ტერიტორიული სიახლოვე, ხშირი სატრანსპორტო მიმოსვლა, რა-  
იონული ენტროის დაწესებულებებთან ურთიერთობა, საკომლუარნო ბაზარი, მალაზიები, საწარმოები, სასწავლებლები...

სულ უფრო იზრდება სიღნაღისა და წნოის წარმოება-დაწესებულებებში დასაქმებულ მუშა-მოსამსახურეთა რიცხვი /კომლუარნო რაოდენობის შემცირების საპირობისპირობა/. ადრე ქვემო ნუკრიანის მოწოდება ძირითადად სიღ-  
ნაღის სკოლებში სწავლებდა, ზოგი მოსწავლე ახლაც იქ დადის.

სოფილური ცვლილებები, მოსახლეობის კულტურულ-საგანმანათლებლო დონის მუდმივი ამაღლება, საღიჭურჭლო ენის სისტემატური გავრცელება თანდა-  
თან ეკონის უნებრივ სიძველევებს. ჩვენ დავინტერესებით ქ-ს გავრცელების კონკრეტული მოწოდებები. საკითხი შევისწავლეთ ნუკრიან-ჭოჭორის მდებარეობა მეტყველების მიხედვით<sup>3</sup>.

მასალის ჩაწერისას ორიენტაცია ასაკოვან, გაუნათლებელ მეურნე ხალხ-  
ზე ავიღეთ. წინასწარ შეჩვენული სასაუბრო თემებით სწრაფადვე ვარკვევდით, ხშირადვე თუ არა ინფორმაციის ქ-ს; მაგალითად, რომ ვიკითხავდით, - საქვენი მამა-პაპა რას საქმნიანობდა, რომ იჩვენდა თავს - მუქი, - პასუხში წამო-  
ვიღოდა სიტყვები: ქარი, მქვენი, საქრე, ქარ-გუთანი, ქარ-ურები, საქრე-  
სათესი, ქვენი მუშა და მისა.

1 მასალა ჩავერჩეთ 1982 წლის ოქტომბერში.  
2 ქარხნის ცხოვრება, IV, ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქარ-  
ველოსა, მძ., 1973, გვ. 543-544, სვ. 5.  
3 ცალკე შემოვიფიქვით კალოები /800-ზე მეტი მცხოვრებელი/, რომელიც უფრო  
ამოუკიდებელია, უფრო სხვა უბნები: აქვს საკუთარი კომლუარნო, სა-  
ბავშვო ბაღი, საშუალო სკოლა და სხვა წარმოება-დაწესებულებები.

ქ-ს შვიდველი ფრანგების ჩანერის შემდეგ ვახუშტიმ ანკვეტმა: ვინა-  
რთა, სადაურთბა, წილვანება, განაშლება /წიგნიერება/, საქმიანობა, უნ-  
ბრივი ადლო: ქ ბგერისადმი დამოკიდებულება, მისი სწორად გამოყენების  
უნარი, ბ ბგერასთან შეპირისპირებითი დაბასიანება და სხვ.

მხარობელის ვინაობასთან ურთად ვარკვევდით მათს სადაურთბასაც; გვა-  
ინტერესებდა - ადგილობრივი იყო იგი თუ მოსული /სადიდან?/. ცდისპირთა  
დღი უმრავლესობა ნუკრიანისა და ჭოჭორის მკვიდრი აღმოჩნდა, აქაური ყო-  
ფილა მათი მამა-პაპაც: - ბინიშვილი ვარო, დედ-მამის ბინა-ყურღვი  
ვდგავარო, - გვეუბნებოდნენ. მოსულებიც არიან, მაგრამ ყველა მანინე ქი-  
მიკულია; გამოთხზვილია /ან ჩართსიძეულია/ კალეობიდან, ბოდბიდან,  
ბოღბისბვიდან, ქედლიდან, მალაროდან, საქობოდან: ზემო მარხაანდიდანაა  
ჩართსიძეული დათა ნატროშვილი, კარდენახიდანაა გამოთხზვილი თამარ  
წაშვილი, საქობოდან ამოსახლებულა შვილთან მარხამ სპანდერაშვილი...

კოთხვარში შვიტყანეთ ა ს ა კ ი ს ცნობა. იმათგან, ვის მუკყველი-  
ბაშიც ქ შუგვბდა, ყველაზე უბუცისი, 1888 წელს დაბადებული, ნუკრიანში  
შაქრო გოგინაშვილი იყო, ჭოჭორში - დიომან თთაშვილი /ისინი მალევე  
გარდაიცვადნენ/. შემდეგ მოსდევდნენ 1914 წელს დაბადებულნი. ორი გამო-  
ნაკლისა ჭოჭორში: 1921 წელს დაბადებული. დათა ნადირაშვილი /გლობუსა/  
და 1924 წელს დაბადებული მარო ფირაშვილი. მარისი კიდევ გასაგებია:  
სკოლაგაუვლილია, "ათი წლის აქათ მინდორში ვარო", - მიხერა, "გამოუქვე-  
ყნებელიაო", - წამოქორწულეს, დათასი კი საკვირველია: 6 კლასი აქვს გათა-  
ვებული, შვილი, უმაღლესდამთავრებული, სასოფლო საბჭოს თავმჯდომარია,  
მაგრამ საქმე ისაა, რომ მისი "მამა-პაპა მეორეზე იყო, ქარ-გუთანი ებათ,  
მქნამდნენ", თვითონაც 1947 წლიდან სულ ცხვარში იყო მძღოლად. "ეს ორი  
წელიწადის ვენაქში დავალ. ეხლაც ვენაქიდან მოვალ", - გამოცხადა.

ასაკისა და განაშლების მიხედვით თითქოს მოსულნი იყვნენ ქ დათა ნადირა-  
შვილის მუკყველებათი, მაგრამ, რაკი მეორეებების, მეცხვარეებისა და  
მხვინელ-მთესველების გარემოში ქ-ს წარმოქმნის ჩვევა შედობინა, ველარ გა-  
დაურჯია, მიმ უმეტეს, რომ ამ გარემოში ტრიალებდა სულ.

მეწიელის გ ა ნ ა თ დ ე ბ ი ს ცნობებიც ვაკითვადისწინეთ. ვის მუ-  
კყველებათი ქ იბრის, იმათგან ათორდე კაცს თუ აქვს გავილილი ურთიდან ოთხ  
კლასამდე სკოლა, დანარჩენები სკოლაგაუვლილები არიან. ვინც სისტემატუ-  
რად ბმარობს ქ-ს, თითქმის ყველა უწიგნურია, თითო-ორი კლას აქვს გავილილი  
ურთი კლასი /გამონაკლისი 1894 წელს დაბადებული შაქარაიან ვინოა, ქრა-  
წაშვილი, სამი კლასი რომ აქვს დამთავრებული/. ვინც ქ-სა და ბ-ს უნდა-  
ვლებს, იმათ ოთხ კლასამდე განაშლება აქვთ, დათა ნადირაშვილის გარდა.

- სკოლისა და განაშლების ამბავს რომ ვკითხვოდით, გვიპასუხებდნენ:  
- ჩემი სკოლა იყო ქარები და ურემი!  
- ჩემ დრომ ქ სკოლა სად იყო!

- ძმიდან რ წერილი მოიღოს, დაჯილდოვებული, მთელი უბანი მოიარა, რა გავაგებო, რა ეწერა. მეორე და მეორე თარგმანებზე შენიშვნა უნდა.

- შკოლა არა, ჭირი! შკოლაში სარევიანოთ ვინ მათვლიდა! აქ ქალი მოწერა ვიცი.

- მიწი მხილი იგი? ის გავყვირე და 25 კაპიტი მივყვირე მეზობელ ანბან-ბან დაწერაში, მამარემა კიდე გადამიყარა: ეგ რა შენი საქმეა, ვაში გადა-ვაწვიროთ.

- არა, შვილო, ძე შკოლა მვალეხ არ მიწაბამ. დედაჩემს მამაწერა, მთხოროდა ასო.

- აუბნა დავედივარ შკოლაში, ასი წლისა, შვილიშვილებ რა მივაყვირე.

- 11 საღამო ვიარე ლაში შკოლაში. პირველა კლასიდან გამამიყვანდნენ.

სკოლაგადავიღე ან მცირეცხოვრე ხანდახან მთხოვანაშელებას მისდევს, წიგნი, გაზეთი, რადიო, ტელევიზორი, სოფლის კულტურულ ცხოვრებაში ჩაბმის დასაწყის პირველების მიტყველებას /და ქ-სავე ამოგაგებებს ხოლმე მისი უნიდან/. ჩვენი ინფორმაციების ურთი ნაწილი წიგნისა და გაზეთის მიყვან-რული აღმოჩნდა: "ყარამიანი" მიყვანდა, "ოცმინასა" ვკითხულობდი, მე უგამეოვრე ურთ დღესაც ვერ გავძლებო, - განაგებდეს. რადიო და ტელევიზორი-რიც ძალზე მიყვარებოდა, მაგრამ წიგნიერებას ზოგის მიტყველებამე გავლენა ვერ მოუხდენია, ვერ წაუშლია მათს სიტყვაში ქ, ზოგს კი შეგნებულად აუღია ხელი ამ მხარეზე:

ა/ ისაკო პაპუაშვილი /1906 წ./: ეს მთავრობა რა მოიდა, უწიგნო ვიყავ. მეორე ლაში სკოლაში დასხნედიქ! ლესკოლაში ვეძახებოდი, იქ ვისწავლე წერა-კითხვა. "სუ წიგნს კითხულობს, უგამეოვრე ურთ დღეც არ იქნება. ე რადიო და ტელევიზორი კიდე ხო უყვარსო", - გვიმხრა მეუღლე. მაგრამ ისაკო 30 წელიწადს მევენახე იყო /მანამდე საგმიანოც მუშაობდა/ და ქ-ს მანინე ხმარობს, მიხ უმეტეს, რთ მისი ხნის მეზობლების მიტყველებამეც მყარად არის დავული იგი.

ბ/ ელი ზანგულაშვილი /1909 წ./: 3 კლასი გავაშავე, წიგნი და გაზეთი რა არ წავიკითხო, არ შემიძლიან, რადიო და ტელევიზორიც მიყვარს. მამა-პაპა მეუწიებო მიყვანდნენ, მეც სულ მიწიგნოში ვიყავ ვკირიკვირობამ-მდენ, მაგრამ პატიარობიდანვე წიგნს რა ვკითხულობდი და წიგნი არ იყო / ქ /, მეც არა ვხმარობო. აბა, როგო იწერებო, - იკითხა. ქალი, ჭაქო... აქ ჩემს მეზობლებამ იგონაო და მისი დასახლებული პირები /ისაკო პა-პუაშვილი, პეტო ზანგულაშვილი, ვანო კრწანაშვილი/, მარდაც, საინტერესო ინფორმაციებში გამეხდნენ.

მეტყველების მცირე ნაწილი წიგნსა და გაზეთს არც გააკარებო. ზოგო რადიოს უსმენს, ტელევიზორს კი იშვიათად, "აე ხილაო" მუ მიუხდებო: "მა-გისი მვალეხი სადა მათ", ან: "მაგი გული არა მათო". ზოგს სმენა აკლია, რიგინანდაც ვლარა ხედავს და, ცხადია, უჭირს გარემოსთან კონტაქტი, რაც ხელს უწყობს ქ-ს შემონახვას: მათრო გოვინაშვილია /1888 წ./, რადიო

რ მქონდებო<sup>1</sup>, შვილებ დაუძახებდი, მოიხილენ და გამახარებდნენ; ნაგა ხმაღადმი /1903 წ./, გაზიჟი? მი ძალიან მიჯარება, სხვა რ უხეხუღოთ, ისიც ვერ მამდის ვიკვამო.

გაუწაფლებილმა ერთ-ერთი მხარეარი ფაქტორია ქ-ს დაგვისა, მიხ უფრო, მუ ოჯახის წევრებიც გაუწაფლებილი ან მცირეცხოვნი ანთან. მაგრამ ზოგ-ჯერ გაუწაფლებილიც არა ხმარობენ ქ-ს. ისინი შეგნებულად გაუწაფიან და ამას თავისებურად ასახელებენ კიდევ.

სირთან ხმაღად-ოჭიანოვი /1900 წ./ სკოლაგაუვლელია, ქვემო ნუკრი-ანში "ქმალაძიანებთან" არის გამოსული". მისი მოხილვები, განსაკუთრებით მამა - ბასა ხმაღად - გაუვლელად ხმარობდა ქ-ს, ქ ისმის ახლაც მისი უმცროსი ძმის - სიკოს-მცველდებამი /1906 წ./, სირთან კი ბავშვობიდან-ვე ერთდებოდა მუწამ ქ-ს: მაგამ<sup>2</sup> მი არ ვიჭყვი, ჩემ ძმასაც უში. აუღ-ტურა რ არა მქონდათ, იმიტომ იყოფდნენ მაგისთან დაპარაკი. მი პაჭარა-ბიდანვე ცნობისმოყვარე ვიყავ. რაც კარგია, ის მინდა, რ უმჯეა. უბე-შია ეგ / ქ / სამუქმელად. - რათა მქმაროფ - მუქი, - ვეჭყვი, ვისიც არ მიმეწონება დაპარაკი. ხმა ვერ იჭყვის, ქა, ქმა რასა მქვიან! /მო-წადინა ქ-ს მქმა/.

სალომი მამიაშვილი /1890 წ./: წელიწადნახევარი ვიყავ სკოლაში. ქმირი ხელში სულ შინ ვიყავ, შვილები მყვანდა დასაზღელი. ფუქი? - არა, შვილო, მაგისთანები მი არ ვიცი! არა, გუნაცვალე, მი ისეთი აზიზი და ანტიკა გული მქონდა, მაგამ<sup>3</sup> ვიდაპარაკებდი - მიქლი, ფუქი, მიქარი?! ღვდლიანი იყვნენ ახლო. მღვდელი ცოლ ძალიან უყვარდი, მალაღი ხშირ არ დაშალაპარაკის, ქელი, ფუქი რასა მქვიან, უწინდელიც დაფინჯე მაგამ<sup>4</sup>! უბრალო მოლაპარაკე ხადნი არა მყოლია, შვილო, სუ საკადრისი ხადნი მყვანდა, მი რათ მიყოფინება მაგისთანა უბრალო დაპარაკი? იგეთი სიჭყვა ვიყოდი, საკუ-რვლიდან გამოდიოდა მსხვილი ხადნი: "უ სალომი რა გამოდიოა". ქარი, ქელი... წინათ აჯამმა ხადნი იყოდა. ქელი, ფუქი, ძრქაქა პაპაპა /იყინის! მუ დავაჯარეფ, ვიჭყვი. - უწინ ესე იყო, შვილო, ავსე, - შვილიშვილებ რ ვეჭყვი, იყინიან.

სანაწერების მიხედვით ნათელია, როგორ ხდება სამეცხველო ჩვევაში ხელის ალება.

-----  
<sup>4</sup> ხ მ ა ლ ა ძ ი ა ნ ე ბ ი ნუკრიანის დადასწერივ, სამხრეთით მდებარე სერია საბნავ-საფესი ადგილებით. ადრე იგი ხმაღადებოდა და სხვა გვარებოთ დასახლებული ხშირი უბანი ყოფილა 25-30 კომლი მცხოვრებით. 30-იანი წლებიდან აიყარნენ უგზოობის გამო. ხმაღადიანების ყოფილ მკვიდე-რათ მიჭყველებამი უკეთ არის შემონახული ქ.

აურმანა<sup>5</sup> გოგინაშვილი /1902 წ./, პარტიის წევრი, ყოფილი ბრიგადირი, საწყობის გამგე - საკლდეზურნეო ცხოვრების აქტიური მონაწილე: "მე სკოლის კედლები არ ვიცი. მამარემა, მე ქორიანი /ნაძქე/ წავლი/ შვილები არ მინდაო. დედაჩემი რა შეკლავს გამგზავნა, მამარემა აჯილქაბ ხელი და აქმედა დადარევი, ღორენ... მამარემა მეძობო იყო, სიმამრი - მევენაკო. იმათ იყოდენე ჰელი, ფეხი, ვენაქიო. კარგა გვიანობადინ მეუ ვარე ვამოხედი. უხლა კიდე სულთაა უნდა ილაპარაკო. მე ღიჯი ქარ-ურევი მემა, მოჭამაგორეო რა ვიყავი, იქიდან გამოიჭანე ქარ-ურევი. 1928 წლამდე მყვანდა, მეორე კლდეჭივი მივციო. ურემე რა შავდგი, და-ვიდახი: "მამო, ქარო!"

ამ უბანში ჩემი ხნისა არავინ არი, აუ მაგეთ რამდექი ვიჭყვი, მე უნა ვაქვა. მაგრამ შინე ივრე ღლაპარაკოფ, ისიფ, ისიფ და მეუ რალაფა აღარ მექვერება /აქ ბ-ში ვარდამავალი ქ იხმარა!/. აუ ჩემიშანა ხალხში აუ წამდეა, შინაურობაში.

ინო კრწაშვილი /1902 წ./: ჩემა დედაბილი-მამაბილი იყოდენე ჰელი, ფეხი, მუქი... "მოდა, ვეუ ქარი დაბანი!" "ქარმა არ ამოგოგოდექი!" "საქრე ვადადექა მაგ გილი, მაგადქი!" /მე სახრე ვაქვი, შინ საქრე და-წირო, - მიკარხაბა!/. ჩემი ხნი ხალხმე სუ იგეთი დაპარაკი იყოდენე: ჰელი, ფეხი, ყუო. მიხვევი ხალი კიდე სუ ყუ-ყუ ვადქეინდათ. გიგლანთ მარუა რა იტყოდა: "ფეხი, ვიროო", დავეინოდიო. ვეუ ელიო კრწაშვილი ჯილი არ იყო, მაგანაც ივრე იყოდის. აღარ არი, საწყალი, 7 წელიწადია, უხლა 57-ისა უნდა იყოდექი.

მაგათ რა ჰელი, ფეხი ვაუდიოდათ და მე რა არ ვიჭყვი ხოლმე, დახეინოდენე: "შენ ი მინისტრეშან ვაინურენო". მინისტრევი კიდე ვინ იყო-დენე? - ჩემი მეხობელები - სუ კარგი ხალხი, ქალაქი ცხოვრობდენე. ისინი სუ ახლ-ახლსა დაპარაკობდენე, მე ფეხი მეაქვა, ქა!

რამდენი კრწაშვილი-შარშიაშვილი /1907 წ./: უხლა იგეთი დროა, რა, შვილი, მიძვეო მიხველიობასაო. ჩვენე ვერიდეზოდიო, ფეხი, ჰელი... მა-გეთი რამე არ ვიცი. ბე-ბუ რასა დქევიან, ქა! /მახლი, გიორგი შარშიაშვილი, სისტემატორად ხმარობს ქ-ს, მეუღელსაც ეყოდინებოდა ეს ბავრა/.

ქ-ს წარმოქმნის ჩვევის შემუშავება და მისი შენარჩუნება დიდდადა დამოკიდებულები პიროვნების საქმინაობაში. ქ-ს ხმარების მტოიფე ჩვევა აქეთ ძველ მოჭამაგორეებს, რომლებიც საქმინელ უდენდენ, მიწას ამუშავებდენ, "ქარ-ურემსა და ქარ-გუშანევი იყვენე" და მეორე, "კლდეჭიობი დროსაც, ეს ჰელია დქეინდათ": მიყვამელები იყვენე - მეუხვარევი, მელორევი, მეკამეჩევი, მეძობევი, მეჭოგევი; მიწის მუშევი - მიხველი-მიხველები, მომკელები, მევენახევი, მიხინდვირევი. შინაც და ვარუაფ

5 ხალხი აურმანა-ს ედახის, ღვიჯი აურმანი-ე გამაენო ავი.

იმას აკუთვნებდნენ, რაც გლეხის საქმედ იყო:

ვანო ბერძენი /1895 წ./: ჩვენ სუ მიწაში<sup>7</sup> ებრძოდი; ვინამდის, ვახსამდის, რავი... გლეხივანი რაში<sup>7</sup> გააკუთვება, იქ რა, რქონივინივინი ვინივინი, რა!

ოლა ხმალად-ნადირი /1890 წ./: მამაკვი წარ-გუთანი ება. ჩემი ქმარიც სუ მიწის ბაღის იყო, ხან ხუთ ხუთი<sup>7</sup> დაარჩინიან იქა!

გიორგი ბახტურიძე /1906 წ./: წინათაც მიწაში<sup>7</sup> ვამუშავებოდა, მ წარ-რი კვყვანდა, საკუთარი წარ-გუთანი გვება, მექრეც ჩვენ ვიყავით და მწვენი-მუხუცელებიც. მამაკვი და ჩემი ბიძა ამ საქმედში დაბრუნდნენ. მე-მრე წარ-გუთანი მანდ მივითავით, კოლექტივიში. კოლექტივიში კიდე ღორშივინი მიმუშავებია, ქაშაშივინი, ვინაჟი წილიც ვინი და ყველავეთი.

უმრალ გლეხივინის მიტყველებას უფრო მყარად შემოჩვენია ჯ, საკ-ღმუხრენო შრომის ორგანიზატორები, მუხუცელები, მიწისმომცემი კი ვინივინი, ხელი ალუთ ამ ბეგრამი: გავიხსენოთ ღორმანა გოგინაშვილი; მოვუსმინოთ იოსება ქუარაშვილისა /1899წ./: სამი ჯგუფი გავთავავე. სოფელში პირველი ბრატკორისტი ვიყავ. წინ-წინ მამაკვი წარ-ურემი მწვენივინი და მეც დავეყვებოდი. ეგრე 16-20 წლისა რთ ვიყავ, მეც ვხმარებდი ჯ-ს: ჯარი, ჯარ-გუთანი, ჯარ-ურემი... ვინივინი. მემრე მანდათან გლეხივინი. ეხლა ხორცილი ვიყავით, წინათ კიდე უფრო.

ინოც გლეხივინის საქმედში არა მდგარა, იმან ჯ არ ივის. მოგორელი ნიკო მაზიაშვილი /1897წ./: ვერც კი ვამოქმედებოდი რიგინადა ჯ-ს, - ქმ-რ/1/, ლუცა მისი კარის მივებებდი ჯ-ს არიან მივებებდი. რატომ? - ნ. მაზია-შვილს განათება მიუღია, ისიც რუსუდა: "გარანკო უჩინივინი" დავამთავრე, ეგ / ჯ / მე რატომ მივებებდა, გარანკოსას ვსწავლებოდა, გარდა-ქმნილები ვიყავით!" ამასთან, იგი ჯერ მუშადა სასადილოსა და საპასპორტი განყოფილებაში, შემდეგ კი ხანგრძლივად სახელოშია ნამუშევარი.

რატომი მქმედის ვსიქლოვია, მისი დამოკიდებულება ჯ-ს წარმოქმნის ჩვევისადმი?

ზოგი ინფორმატორი ვერც კი ვხმარებ, რთ ჯ შემოჩვენია მის მიტყვე-ლებას. უფრო მეტიც: ვისაც ყველაში მიტყვე ჩვევა აქვს და უამრავ მაგა-ლით ვყვრის, ისიც კი ვადავითავს ხოლმე, "ეგ / ჯ / ჩვენ არ ვინივინი".

გიორგი ბახტურიძე: მაგათი დაპარაკი /წარი, ვინაჟი, ვქრ.../ მე-ღანამ და არამდის ივის სიხევის უმარ, ჩვენი, ამა, მაგრე არ ვიტყვი-თ, - ივარა, გავუდენდა კი ხმარობს ჯ-ს.

წინა შარშიაშვილი: საქმედ? - აქ არავინა დაპარაკობს მაგრე, რადუ-ბანში და იქით ივიან, მეღანამი. ლუცა მისი მივებებდი - მაქარანთ ვანო, პეტე და სხვები - სიხემატორად ხმარობენ ჯ-ს, ზოგჯერ ვინივინი ვსწავლება ხოლმე.

რაც პირველებას ვამხრებელი არა აქვს, რთ ჯ-სა ხმარობს, ბუნებრი-ვია, არც ერივინი მას.



ნატა ხმალად: რაკი, ვარაუდო არც კი გამოიწვევინა, როგორ ვამოყ. მე რაზე მივერობები /ქ-ს/, ვინ დაშიდაგება წინ, როგორც მინდა, იგრე ვიჭყვი. ანა ბახტურიძე: მე როგორც წამამკრამინ, იგრე ვიჭყვი, მაგი ვარკვეა არა მაქ. ვინ დაშიდაგის, ერთი რძალი მყავ, სუ მინდორში დარბის...

დათა ნადირაშვილმა გარეობულის პოზიციის დაიჭირა; ჯორ განაცხადა: "მე მორიდება არ ვიცი, როგორც მამადგება პირზე, იგრე ვიჭყვი, აუ გა-საგებო კი რყმქვ! იქნება დავამბინჯო, მადრამ, როგორც წინაუ ამბობდნენ, მეც ეგრე ვარ მიჩვეულიო". ჩვენი სანუბრის შიშედა კი დაუმატა: "საჭი-რო სუ არ არი / ქ /, არც ხო იგუთი ბუბერი ვარ, ებლა მანამდღორეუ ბაღ-ბი როგორც ამოყს, იგრე ვიჭყვი. ექიმ ვეჭყვი - "მუხლები მანუბაფს - მი-მქი, რა მტკიოდაქვ!"

ბეურს ქ-ს წარმოუქმის ჩვევა აქვს, შინაურუდ გარემოში თავისუფლად იყენებს კიდეც ამ ბეურას საშანაღო სიჭყვებში, უცხოთმან ან ახალგამრ-დებმან კი განგებ ვაუბრის, უკუტურობა არ დამწამინო:

დათაქვა ნადირაშვილი /1910წ./: ჟანროს ვიჭყვიო, პო, წინაუ. მე-რე ერთმანდა უშიღდენ, ნუ ამბინჯოდა და მეც გადევერევი. ებლა ჩვეუ-ლებრივა ელაპარაკო, როგორც ახალგამდები /"მეშა იქით მქარეზე მიავუ-ჩეო", - უგებ ვასდაბა ცოლს/. საჭიროება არ არი და ინიტომ. აუ რა ვიჭყ-ვით მადრე, ახალგამდა დექვიენებს: აბა, კაცო, ეგ ენა არიო, რატომე-რე დლაპარაკო. ჟუბი დაჭირილი მაქ და ექიმთან რა მივად, "ჟექი მტკი-ვა" არ ვეჭყვი! "ჟუბი მტკივა, ექიმი!" - იგრე ვიჭყვი, როგორც ყველა.

ვანო ნადირაშვილის /1910 წ./ ნაქვამი გაგვასხსენდა: ებლა ექიმ-თან ყანყარაქმქვ ვიჭყვიო, ყელი, იგრე კიდე, გლეხურაუ, ჟანქარაქმქვ! ჟექი ახალგამდაქვ უკვირს და ერიდება ადამიანი: "რას ამოყო", ეჭყვიან, ჟორე, ბრიგადელი რა დანიბებს ან შავჯდომარე, როგორც მინდა, იგრე ვი-ჭყვი, მე რაზე უნდა მივერიდო? ექიმი ცოტა სხვა არი!

მამასადამი, ზოგი ჯორ არ ვადარეუდა ქ-ს, მადრამ გარემოს არჩევს. სალომი მადირაშვილისა არ იყოს, ბ-საფის უპირატესობის მინიჭება "ადგილ-ზედ არი, შვილო, ვინც საკადრისი ხაღბია, იქ ხო იგრე უბრალთ ევრ დანი-ლაპარაკოქვ?! აუ, იგუთ ხაღბში კიდე შიშედა!"

ხაღბს კარგი ერბერივი ალღო აქვს. უმრავლესობა ჟეიშინ არა ხმარობს ქ-ს, მადრამ სხვის მიტყველებამი შინიშეული აქვს და, როცა დასჭირდება, ეშქვათ, გამოჯავრებინას, მივენივრად წარმოუქვამს.

საშა გოფირიძე: აბა, შვილი, ჩვენ ეგერი არ ვიციო: მუქლი, ქელი... სტუდენტიც ცოლი, ნინა, შავი სიშინაქვ რა ეჭყოდა: "ასარზე არ მიმქე-ბარ, შვილო, ეგე ჟექები დანიბაო!" - ჩემ შომაქვ /შვილს/ უკვირდა: "ეგ რატომე-რე ეუბნებაო, ქა!" საკურვილიდან გამოდღოდა ბიჭი: "ჟექები რაღა არი, დედო!"

ლიდა უსუსვაშვილი: უიმი, მი მადგაძე / ჯ-ს / როგო ვიტყვი! ავე მი-  
ღონაანთ იოსებამ იგოდა: "სად მიხვად, ჯარო!" - რი გვემედეოდა. - იო-  
სებ, ჯარი ვი არა, ხარია, - ვეტყვი. - ე, მამა გიფხონდა, ენდა  
აქვენი დამიწყეთ კუნტურული ღაპარაკო. აე კანსაც /ქმარს/ სუ ვედეობი:  
"ფუქები დამბანე, დედაკანო", რი მეტყვის, "ფუქები ვი არა, ფუხები  
გაქ - მეფქი!"

ახალგაზრდობა, მიწაფუტა უფხოდ აღიქვამს ჯ-ს. უფროებს შენიშნა-  
ვენ ხოლმი ამ ბგერას და ამეორებინებენ: "პაპაც, ამა, კიდე ფქვი, ჯორ-  
ფი როგო უნდაო", - სფოდნია ნიკა ჭანგულაშვილის შვილიშვილი.

ქორცი, საჭრე, მუქლი... რიმი ესმიო, "ეგ ერთი ასო რაღა არიო?" -  
სიცილით კითხულობენ დათა ნატრეშვილის შვილიშვილები.

მასაღის ჩაწერისას ბავშვებიც დაგვყვებოდნენ და უკვირდათ, ჯ-ს რი  
წარმოქვემდგენ მიხუვები. ავიშინაც ფილიპებენ წამბაძვას და კარგადაც  
გამოუდიოდათ. მოგი მიერე მეკითხებოდა: ჰელი, ფუქი უნდა დამწეროო?

იწორმატორთა უმრავლესობა კარგად არჩევს ჯ-ს ხ-საგან; მათი დაბა-  
სიანებაც კი შეუძლიათ. მიხლოდ რამდენიმეს გაუჭირდა ამ ბგერადა სხვათ-  
ბის გადმოცემა: " რ ვიგი, მაგდენი ამრეწობა არა მატ!" /მარიათ სპა-  
ნელიაშვილი/; "არა, მაგის დაკვირვება არა მატ, რა სხვაობათ!" /თამარ  
კრწანაშვილი/; ჰარი წინათ იყო, ენდა ჰარი სადღაა, ტრატორებითა დაწნა-  
მენო", - ბგერათა გარჩევის მაგიერ საგანზე გადმოტანა ყურადღება მოგმა  
მეჭმელია.

აღიოიანი ფენიპირი გარკვეულ პასუხს აგნებდა; ფილიპდა, ხ-სა და  
ჯ-ს შეპირისპირებით გამოიყო თიხოულის ნიშნები:

- მუქლი მ ა გ რ ა თ იმქმება, მ ი ბ ი ე ე ბ ი თ ა ც იტყვიან -  
მუხლი /ვანო ნადირაშვილი/;

- ჰ ღ რ მ ა თ იმქმება, ხ - ბოშათ, "ნ ა რ ი ე ე ა თ": ბოშათ როცა  
იტყვი, ვენახი გამოდის, ღ რ მ ა თ კიდეა - ვენაქი /ვანო შალვაშვილი/.

- ჰო, იმან ღ რ მ ა თ იყის ღაპარაკი, ვანო, ძ ვ ე ე ე ბ ე უ რ ა თ,  
მუქლიო /გიგო ბეჟაშვილი/;

- მუქლი - ღ რ მ ა თ ა ც ვიტყვი და იგრე, რბილა - მუხლი /ვანო  
მამიაშვილი/;

- წინანდელი სიტყვა ა ღ რ მ ე ე ე ს [აზრს] /რიმა ბოლდაშვილი/;

- ფუქი! - ჩვენ მაგრე მ ძ ი მ ე თ არ ვიფიო ღაპარაკი. ჰე რა  
არი - მეფქი! - დავაჭაფრიდი მამარეი /ნინა ხმალაძე/;

- ჰ ცოტა და ი მ ე ე ბ ი თ იმქმება /შაქრო გოგინაშვილი/;

- ჰარი რი დაქმება, არ არი კარგი, ხარი ს უ ფ თ ა ს ა ვ ი თ ა რი, კუ-  
ღტურული /აურმანა გოგინაშვილი/;

- ფუქიო! - დ ა პ ი ტ ყ ე ე ე ბ ი თ ა მობენ, ძველიბურათ /დავითა  
ნადირაშვილი/;



გიორგი შარშიაშვილი: ჯერჯი აუ მოკერებება. ჯერჯი მქონდა, მიყვარდა და ვინაობა. საკერებოში ნახვეარი გამსხვევება აქ სამშაობაში? ჯდავთა ცული რი მიჭირამ და ისა, განამწამებული, ურთია? ბერბიხი კიდე აუ შუამღვი გადჭერი, იარაღია.

ქ და ხ ბგერების განაწილებილსაფრის მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა ექსპრინტორმა-უმოციურობის მომენტით. ძმები დათა და შაქრო გოგინაშვილები /1894 წ., 1897 წ./ მეტყველებაში კარგად არის შემონახული ქ ბგერა. დათა გოგინაშვილის შვილის, მანსაველებელ მამარ მათეშვილის, შუბნიშნავს, რომ მამამისი ზოგჯერ მოსალოდნელ ქ-ს ხ-ში ცვლის, ზოგად, როცა ღელავს, ჯარობს, ე.ი. ძლიერი უმოციების დროს, აუცილებლად ქ-ს გამოუტყვს სიტყვაში: "რა იქნა ის ზქრამ? დასარჩენი საჭერო", - დაიძაბებს, რომ ველარ იპოვის ჯობს; "გაგვიმედი" შავი, წინ არ გიყრია, რაღა გინდაო", - ძრობისა იცის.

ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მეღვეს-მეჭმელები ღვესში უფრო ნაკლებად ხმარობენ ქ-ს, ვიდრე ხმარობისას<sup>6</sup>. გიო მაზიაშვილი /1907 წ./ შავის გამოქმნილ ღვესებში ხან ქ-ს ამბობდა, ხან ხ-ს /აუცილ საუბარში მიქმინს ყოველთვის ქ ისმოდა საშანაღო ადგილას/.

ნუკრიანისა და ჭოჭორის მცხოვრებთა მეტყველებაში დაკვირვებამ გვიჩვენა ქ-ს გამოყენების საინტერესო ვიზირება.

ჩვენ ხელთ გვაქვს 78 ინფორმატორთან საუბრის საანკეტო ჩანაწერები. 12 ნუკრიანელი და 20 ჭოჭორელი, ე.ი. 32 კაცი, სისტემატურად ხმარობს ქ-ს; 14 ნუკრიანელი და 12 ჭოჭორელი, ე.ი. 26 კაცი, ხან ქ-ს ხმარობს, ხან ხ-ს. მაშასადამე, ნუკრიანისა და ჭოჭორში ქ ისმის 58 კაცის საუბარში. გამოდის, რომ დახლოებით 2400 კაციდან<sup>7</sup> 60 კაცის /40 კაციდან 1 კაცის/ მეტყველებაში შუბნიშნავს ქ ბგერა. მანაც სიღნაღის ახლოს, ქვემო ნუკრიანში, უფრო ნაკლებია, ხოლო რაიონელი ცენტრიდან შორს, ჭოჭორში, უფრო მეტია მეტყველებაში ქ-ს შემონახვის შემთხვევები.

ჩავიწერეთ 20 ისეთი ინფორმატორიც /15 ელდაკაცი და 5 მამაკაცი/, რომელთა მეტყველებაში მოსალოდნელი იყო და არ აღმოჩნდა ქ. ეს ბგერა მამაკაცთა მეტყველებაში უკეთ შემონახულა: 58 ინფორმატორიდან 40 მამაკაცია, 18 /4 ნუკრიანელი, 14 ჭოჭორელი/-ელდაკაცი.

მეუღლეებიდან ზოგჯერ ირივეს მეტყველებაშია დაცული ქ /ახრასია და ვასილა მაზიაშვილები; ნაღო და გიორგი ბახტურიძეები/, ზოგჯერ /და უმთავრესად/ მხოლოდ მამაკაცისაში /ვანო და ვარო მაზიაშვილები, ღვეანა და ანა ბახტურიძეები, ვანო და ელიკო შალვაშვილები/

<sup>6</sup> ჩვენს საკითხზე მუშაობისას ინფორმატორებმა 5 იხმარეს 130-მდე სიტყვაში. ქ-სა და ხ-ს განაწილება და საშანაღო პოზიციების დადგენა ცალკე

<sup>7</sup> კვლევის საგანი. 1983 წლის იანვრის აღწერილ, ნუკრიანისა და ჭოჭორში ცხოვრობს 2364 კაცი.

როგორც ჩანს, დედაკაცები უფრო ერიდებიან ქ-ს, ისინი უფრო მეტად  
დღებენ თავს "კულტურულმაზე", ვიდრე მამაკაცები, რომელთა მეტყველებას  
მამბა შრომითმა საქმინანობამ, გაძრუ - მინდორსა და მამბი-ყოფნამ მყა-  
რად შემოუნახა ეს ბგერა.

დღევანდელი სოფიალურ-კულტურული გარემო სულ უფრო ავიწროებს ქ-ს.  
როდემდის შეძორიება ნუკრიანსა და ჭოტორში ქ მეტყველებას? - სანამ  
ყოფნადი იქნება იმ სამოცი ინფორმაციონიდან აუნიდაც ერთი პირთეება. ვინ  
იქნება უკანასკნელი მთქიანი? - მისალოდნელია, რომელიმე ახალგაზრდა  
მექმელი<sup>8</sup>. აუნიდა სიკვირი-სიციციხლისა ვინ რა იყის!

---

<sup>8</sup> ისინი ოციდან წლებში არიან დაბადებულნი. ბ-ში გარდამავალი ქ ისმის  
მოცი უფრო ახალგაზრდა პირის მეტყველებამოც. შალიკო ხმალადე /1933 წ./  
ემოციონ გარემოში - გაჯაფრებისას ან შექეიფიანებულნი-სიცივიამი ურევეს  
ქ-ს: ამ ბგერას ხმარობდა მისი მამა - გოორგი /გლახა/ ხმალადე /გარდა-  
იცივალა 1982 წელს, 87 წლისა/; ქ ჩვეულებრივია დედის - ნაჭა ხმალადე-  
სა /1903 წ./ - და მეზობელი ბიძის - ვანო შალვაშვილის /1906 წ./-მე-  
ტყველებამო; იშვიოადა, მაგრამ მანინე გაიგონებთ მას ძმის - ადე ხმალა-  
ძისგანაც/1927 წ./.

დ. კობიაშვილი

თანხმოვანთა პროგრესული ასოშილაცია  
ქართულში  
/აღმოსავლური კილოების მიხედვით/

ქართული ენაზე მიყვანილი ადრევე შეიქმნა დიდი და ახლაც დიდ ყურადღებას უზიარებენ ფონეტიკური პროცესების აღწერას, მათი მოქმედების კანონზომიერებების დადგენას ქართულ კილოებში. ამჟამად გვანინტერესებს პროგრესული ასოშილაციის საკითხი.

ქართულ ენაზე მიყვანილია ცნობილია და განმტკიცებული დებულებები, რომლებიც შეიძლება გავსაზრდოვდეთ მკვლევრებმა ბევრად ასოშილაციის და დაკავშირებით, კერძოდ: /1/ ი. ყიფშიძის მოსაზრებით, "ქართულსა და მებრუნ-თი ყველა სახის ასოშილაცია გვხვდება, მაგრამ რეგრესული ასოშილაცია მხოლოდ მაშინ... ქართული ენის რეგრესიული ხმოვნებში, ისე თანხმოვნებში უფრო გავრცელებულია რეგრესული ასოშილაცია" /ზაზი ჩვენი - დ. კ. /; 2/ ბ. ფრანკ-ამ წამოაყენა დებულება, რომ თანხმოვანთა პროგრესული ასოშილაცია უფრო და გავრცელებულია ე. წ. დასავლურ კილოებში, ხოლო აღმოსავლურ კილოებში უფრო სრულდება არ გვხვდება; ამასთან, "თანხმოვანთა ასოშილაცია ქართულ კილოების ერთ-ერთი ნიშნად გავრცელებულია ხოლო მეორეში იმდენად იშვიათად, რომ იგი შეიძლება გამოდგეს ერთ-ერთ საკლასიკურ ნიშნად ქართული კილოების განსაზღვრისას" /ზაზი ჩვენი - დ. კ. /.

აღნიშნული მოსაზრება შემდგომში მათ მიერ მოპოვებული მასალით განაგრძობენ სხვა მკვლევრებმა. კერძოდ, ქ. ძაწენიძემ მრავალი მაგალითი უბოძა, რომ თანხმოვანთა პროგრესული ასოშილაცია ახასიათებს მხოლოდ ბევრ იმერულს, სადაც ის სწავლობს რეგრესულს<sup>1</sup>. კ. კუბლაშვილიც ხაზგასმით აღნიშნა, რომ "თანხმოვანთა პროგრესული ასოშილაცია სპეციფიკურია დასავლურ კილოებისათვის. ეს ფონეტიკური პროცესი განსაკუთრებით უფრო და გავრცელებულია დასავლურ კილოებთან შედარებით, იმერულში, ლეზგიურში, გურულში, ქვემო რაჭულში; შედარებით ნაკლებად შეინიშნება ის ზემო რაჭულსა და აჭარულში"<sup>2</sup> /ზაზი ჩვენი - დ. კ. /.

<sup>1</sup> ი. ყიფშიძის თხზულებებისა და დონიკიანის ნების ქართულსა და მებრუნულში: ტომი, XI, 1919-1920, გვ. 1-8.

<sup>2</sup> ბ. ფრანკ-ამ წამოაყენა თანხმოვანთა პროგრესული ასოშილაცია დასავლურ კილოებში: მსუ შრ., ტ. 10, შპ., 1939, გვ. 186-194.

<sup>3</sup> იქვე, გვ. 196.

<sup>4</sup> ქ. ძაწენიძის თხზულებების კილოკავი, შპ., 1973, გვ. 16.

<sup>5</sup> დ. კ. კუბლაშვილის თხზულებებისა და დ. ძაწენიძის თხზულებების კილოკავი, შპ., 1959, გვ. 266.

ასე რომ, ცნობილი ფონეტიკური მოვლენის - ასიმილაციის /ლათ. *assimilatio* "ებიმსგავსება"/ გავრცელებულობას ქარბული, მის ხასიათს, მი-  
ბარებულია და მოქმედების მექანიზმს მრავალი მკვლევარი შეუბნია. დრო-  
თა განმავლობაში /ი. ყიფშიძის ნაშრომის გამოქვეყნების დროიდან დღემდე/,  
ბუნებრივია, გამოვლინდა ბევრი ფონეტიკური ფაქტი და, ამდენად, დაშუს-  
და ათეუე მთავარი ცნობილი დებულება. ამ მუ სხვა საკითხზე დანიჭი-  
ლებულ დიდ სამსახურს უწევს მეცნიერულად გამოყვანილ ქარბული დიალექტ-  
ლოგიური ტიპსებების კრებულები და დეჟინკონები /რაც აგრე არ არსებობდა/,  
აგრეთვე ცალკეული კილოების შესწავლისადმი მიძღვნილი მონოგრაფიული ნაშ-  
რომები. ანგარიშგასაწევი მასალა დაგროვდა სხვადასხვა დიალექტოლოგიური  
ექსპერიმენტების მუშაობის შედეგად მუ ცალკეულ პირთა ინფიგაციით. ყველა-  
ფერი ეს, რა ზემა უნდა, ხელს უწყობს ქარბული დიალექტოლოგიის საკითხ-  
ების კიდევ უფრო დაშუსტებით ყველას.

ქარბულ ენაში გავრცელებული ბგერათმავსებების სხვადასხვა საბუ-  
ბიდან გამოირჩეულ ინტონებს იწვევს, მიმარბულებს მიბუდვით, ასიმილაცია.  
ამ მუალსამისით ზემოთყვანილი დებულებების საფუძვლიანობას განამტკი-  
ცებს ბევრი დიალექტოლოგიური გამოკვლევა. მათი ავტორები ხელმძღვანელო-  
ბენ ცნობილი მოსამრეშებო და საკუთარი მასალით ავსებენ მათ, მთავ  
მკვლევარი კი, უბრალოდ, არ მსჯელობს მოცემულ საკითხზე.

რაც შეეხება ხმოვანთა პრეგრესულ ასიმილაციას ქარბული, რომელიც  
უარყოფილი იყო, მისი არსებობის ფაქტი და მოქმედების კანონზომიერება  
მორფოლოგიურად პოზიციების გათვალისწინებით დინამიკური საფუძვლზე  
იქნა ახსნილი გამოკვლევაში, რომელიც მოხსენდა მესამე რესპუბლიკურ დია-  
ლექტოლოგიურ სამეცნიერო სესიას დელაჟში 1981 წლის ოქტომბერში<sup>6</sup>. ახლა  
გვიანტერებს თანხმობანთა პრეგრესული ასიმილაციის გავრცელების საკი-  
თხი, კერძოდ, აღმოსავლურ კილოებში, რაც პრინციპულად უარყოფილია, მარ-  
თლა სრულებით არ გვხვდება ეს მოვლენა აღმოსავლურ კილოებში?

თანხმობანთა პრეგრესული ასიმილაციის კერად ქარბული მიჩნეულია  
დასავლეთ საქარბული ენტრი - გურია-იმერეთი, საიდანაც ეს მოვლენა  
გავრცელებულია სხვა დასავლურ კილოებში, განსაკუთრებით დარბუსა და  
აჭარაში... მთარაჭული იგი თიქმის სრულებით არ რანს... იმერბული  
კი თანხმობანთა პრეგრესული ასიმილაცია იმდენად იშვიათია, რომ ასიმილა-  
ციის ამ სახის გავრცელებულობის მიბუდვით იგი აღმოსავლურ კილოებს უფრო  
ჰგავს, ვინებ დასავლურს...<sup>7</sup> აღმოსავლურ კილოებს აკუთვნება გარკვეული

<sup>6</sup> მ. უ. მ. უ. რ. გ. ა. ნ. დ. ე. ა. ნ. თ. ა. რ. ი. ა. დ. ე. მ. ბ. ი. ა. მ. ვ. ი. ღ. ი.,  
ხმოვანთა ასიმილაციის ქარბული: III რესპ-რი დიალექტ. სამეცნ. სე-  
სია... დელაჟი, 1981, 27-29 ოქტ., თეზისები, გვ. 30.

<sup>7</sup> მ. უ. მ. რ. ბ. უ. ა. დასახ. ნაშრ., გვ. 187, 194.

შვალსამზრისი მ. ძიძიგური მხარაველსა და მესხურს<sup>8</sup>.

ასიმილიაციის შვალსამზრისი მ. ქარაქლი კილოები დაყოფილია ორ ჯგუფად: /1/ დ ა ს ა ვ ე ლ უ რ ი /ნიმუხი, გურული, ლეჩხუმური, აჭარული/; /2/ ა ლ - მ ო ს ა ვ ე ლ უ რ ი /ქარაქლი, კახური, ინგილოური, ლეჩხური, ფშაური, ხე- ლურჯი, მთხური, მთიულე-გუდამაყური, მესხური, ჯავახური, ფრეილი, იმერხელი, მემორაველი/.

დიალექტოლოგიური ნაშრომების ზოგი ავტორი შენიშნავს, რომ მანბნოვან- შა პირობებში ასიმილიაცია ისე უარყოფილი არ არის გავრცელებული მეორე ჯგუ- ფის კილოებში, როგორც პირველში ან საერთოდ არ გვხვდება<sup>9</sup>. ზოგი კი არ გამოეყოფა მისი აზრის ამ მოვლენის არსებობაზე აღმოსავლურ კილოებში<sup>10</sup>.

მანბნოვანთა პირობებში ასიმილიაციის ადგილად შეიძლება ქარაქლიდან განხილული აქვს ვ. მთხურიას<sup>11</sup>; ბევრად მეტ ნიმუშს ასახელებს გ. იმნაიშ- ვილი, ლეჩხ, მისი აზრით, "მანბნოვანთა პირობებში დამსგავსება ქარაქლი- შიგ ისევე იშვიათია, როგორც საერთოდ აღმოსავლურ კილოებში<sup>12</sup>. იგივე ავ- ტორი ინგილოურშიც შენიშნავს მანბნოვანთა პირობებში ასიმილიაციის მსგა- ლიებას, მაგრამ მიაჩნია, რომ მათ არა აქვთ "მკვიდრი ნიშნები"<sup>13</sup>. პირი- ნიშნული მნიშვნელობა არა აქვს მინიჭებული ავტორად ა. მარტიოშვილისა და გ. იმნაიშვილის მიერ კახურში გამოვლენილ შემთხვევებს<sup>14</sup>, ცალკედ ფაქტ- ბად არის ახსნილი სათანადო ნიმუშები ხევისურულიში<sup>15</sup>.

დასახელებულ ნაშრომებში უმთავრესად განხილულია მანამდენივე ქარაქლი ენის ვიშარება. ზოგ მათგანში გამოვლენილია მოვლენის გენეზისი. მსგავსად, ბ. შოროშაძის ვიშარება, მანბნოვანთა პირობებში ასიმილიაციის საშავე ქარაქლი ენის შორებულ წარსულში საგვარცხლებელი, მაგრამ "მისი გამო- ტონება დასავლურ კილოებში შედარებით ახალი მოვლენა"<sup>16</sup>. გ. ახვლედიანის

<sup>8</sup> მ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, ქარაქლი დიალექტოლოგიური ძეგლები, შბ., 1970 /მე- ორე გამოცემა/, გვ. 20-21.

<sup>9</sup> ვკლინსხომთ ნაშრომებს: ა. მ ი ქ ო შ ა ვ ა, გარეკახეთი დიალექტოლოგიუ- რად: "არლი", 1925; მისივე, მთიულურის მავისებურებანი: ენიმკის მთაშ- ბე, ტ. 2; მისივე, ფრეილიელის მთავარი მავისებურებანი: ტომ, ტ. 7 და სხვ. 10. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქარაქლი კილოები მთაში, შბ., ტ. 1; შ. უ შ უ რ გ ა ი - შ ე, ლეჩხური კილო, 1960; გ. ც ო ც ა ნ ი ძ ე, ფშაური დიალექტი, შბ., 1978; ც. უ ა ი შ ა უ რ ი, მთიულური ფეჟსეჟი, 1978 და სხვ.

<sup>11</sup> ვ. მ თ ხ უ რ ი ა, ქარაქლი: "არლი", შბ., 1925.

<sup>12</sup> გ. ი მ ნ ა ი შ ი ვ ი ლ ი, ქარაქლი დიალექტი, 1, შბ., 1974, გვ. 184.

<sup>13</sup> გ. ი მ ნ ა ი შ ი ვ ი ლ ი, ქარაქლი ენის ინგილოური დიალექტის მავისე- ბურებანი, შბ., 1966, გვ. 44.

<sup>14</sup> ა. შ ა რ ტ ი რ ო ს ო ვ ი, გ. ი მ ნ ა ი შ ი ვ ი ლ ი, ქარაქლი ენის კახური დიალექტი, შბ., 1956, გვ. 40.

<sup>15</sup> ალ. ვ ი ნ ც ი ა რ ა უ ლ ი, ხევისურელის მავისებურებანი, შბ., 1960, გვ. 8.

<sup>16</sup> ბ. შ ო რ ო შ ა, დასახ. ნაშრ., გვ. 195.



მოსამრებთა, "ქარაუღი ძღუეს მუჭადაა გავრცელებული რეგრესული მიმართუ-  
ლების ასიმილაცია, მაგრამ ძველ ქარაუღში პროგრესულიც იმდენადვე იყო  
/მუ მუჭად არა/ გავრცელებული, როგორც რეგრესული"<sup>17</sup>. რაც შეეხება ძვე-  
ლებით ცნობილ ძველ ქარაუღ ენას, იქ შეინიშნულია მხოლოდ რამდენიმე შემ-  
თხვევა თანხმოვანთა პროგრესული ასიმილაციისა<sup>18</sup>. საშუალო ქარაუღ ენაში  
"საკმარისად აღინიშნება თანხმოვანთა და ხმოვანთა პროგრესული ასიმილა-  
ციის შემთხვევები".<sup>19</sup> გამოდის, რომ თანხმოვანთა პროგრესული ასიმილაცია  
იშვიათი იყო ძველ ქარაუღში, შემთხვევების რაოდენობა მატულაბს საშუალო  
და ჭარბად ვრცელდება ახალი ქარაუღ ენის კილოებში /უმეტესად დასავლურ-  
ში/. გ. ანბელიძის ვარაუდი აღბათ უძველეს ქარაუღს შეეხებოდა.

ამჯერად ჩვენი სამუშაო კითხვებია: ა/ გვხვდება თუ არა თანხმოვანთა  
პროგრესული ასიმილაციის შემთხვევები აღმოსავლურ კილოებში? ბ/ გამოდგება  
თუ არა მოცემული ფონეტიკური მახასიათებელი ქარაუღ ენის კილოების ერთ-  
ერთ სადიფერენციაციო ნიშნად?

სანიშნოდ ვიხილთ ბ. ჭრაბუას იმ მსჯელობას, რომლითაც წარმატებით  
დასაბუთდა თანხმოვანთა პროგრესული ასიმილაციის ჭარბად გავრცელება და-  
სავლურ კილოებში. აღნიშნულ ნაშრომში სრულად არის გამოყენებული ავტორის  
მიერ მოპოვებული ნიმუშები, მათი ხმარების ურთული, ინდივიდუალური შემ-  
თხვევებით, გაანალიზებულია ბგერათა და მსგავსების მქონეში გვარობის  
მიხედვით როგორც უშუალო მემორბოებისას, ისე დასტავიერებად.

ბ. ჭრაბუას ნაშრომში დასაბუთებულ მაგალითებად გამოყენებულ თანხმოვანთა  
პროგრესული ასიმილაციის სხვა შემთხვევებზეც - თანაც განსხვავებული იქ-  
სიკური ურთულიებზეც კი დასავლური დიალექტების შემსწავლად სხვა ავტორთა  
ნაშრომებიდან /შ. ძიძიგური, ქ. ძონიძის, კ. კობლაშვილის, ა. გარეჩილაძის  
ჯ. ნოღაიძის.../. ნიმუშების საერთო რაოდენობა 120-ს არ აღემატება.

შემთხვევათა უმრავლესობაში წინამავალი ყრუ თანხმოვანი ნაწილობრივ  
იმსგავსებას მომდევნო მუღურ თანხმოვანს და აყრუებს მას /მხედველობაშია  
დასავლური კილოები/. ასიმილირებული თანხმოვანი იქცევა ყრუ მკვეთრად,  
მუ მისი წინამავალი თანხმოვანი ყრუ მკვეთრია და - ფიცივიერებად, მუ წი-  
ნამავალი თანხმოვანი ფიცივიერია. ბ. ჭრაბუას ნაშრომში იქცევა მიხედვით  
ბგერათმცვლილებები ჰარმონიულ კომპლექსებშიც, რადგან, ავტორის აზრით,  
მსგავს შემთხვევებში მოცულების ახსნა მხოლოდ პროგრესული ასიმილაციით  
შეიძლება"<sup>20</sup>.

17 გ. ა. ბ. ვ. ღ. ე. ი. ნ. ი. როგორც ფონეტიკის საფუძვლები, 1949, გვ. 194.  
18 მ. ძ. ი. ძ. ი. შ. ვ. ი. ღ. ი. ფონეტიკური პროცესები ძველ ქარაუღში, თბ., 1960,  
გვ. 50; 8. ს. ა. რ. ჯ. ე. ღ. ა. ძ. ქარაუღი სალიტერატურო ენის ისტორიის  
საკითხები, თბ., 1975.  
19 ი. ვ. ქ. ა. ვ. შ. ა. რ. ა. ძ. ქარაუღი ენის ისტორიისათვის, I, თბ., 1964, გვ. 279.  
20 ბ. ჭ. რ. ჩ. ხ. უ. ა., დასახ. ნაშრ., გვ. 187-193.

ვნახოთ, რა ვითარებას გვიჩვენებს, ამ მიზნით, აღმოსავლურ კილოებში გამოვლენილი თანხმობა ან უთანხმოება პრაგმატული ასიმილაციის შემთხვევების შედეგად დასავლური კილოების მასალასთან /ვგულისხმობთ ყველა აღმოსავლურ კილოებს ურთადა/. აღნიშნული კილოების ფაქტები დამოწმებული გვაქვს უმეტესად კარგად დანობილი დიდილექსოლოგიური მასალიდან და სტატისტიკიდან, იშვიათად ვიყენებთ გორის პედიანტიკულის დიდილექსოლოგიური ექსპერიმენტის მასალასაც.

აღმოსავლეთ საქართველოს კილოებში გავრცელებულია ასიმილაციის ყველა სახეობა, მათ შორის - პრაგმატული მიმართულებისაც, როგორც კონტაქტური, ისე დისტანციური, სრულიც და ნაწილობრივიც, თუმცა აქაც ჭარბობს ნაწილობრივი ასიმილაცია. დამსგავსება ხდება უმეტესად თანხმობაზე რაგვარობის, ხან კი - წარმოების ადგილის მიხედვითაც.

ქვემოთხსენიებული თანხმობა რაგვარობის მიხედვით დამსგავსების შემთხვევებს.

ჩვეულებრივ წინამავალი ყრუ თანხმობანი იმსგავსებს მომდევნო მჟღერ თანხმობას და აყრუებს მას როგორც უმუალო მემორიზაციას, ისე დისტანციურად. დამსგავსება შედეგის მიხედვით უმთავრესად ნაწილობრივია, როგორც სრულიც.

თანხმობა ან უთანხმოება პრაგმატული ნაწილობრივი ასიმილაცია

1/ თანხმობა ან უთანხმოება პრაგმატული კონტაქტური ნაწილობრივი ასიმილაცია:

ა/ წინამავალი ყრუ თანხმობანი იმსგავსებს მომდევნო მჟღერს ნაწილობრივ და აყრუებს მას ფიქციურად, მაგალითად:

მ ბ → მ გ: ეს წყალი მამაში მ გ ი ღ ი ა და მამულში გივი  
/გ. იმბ., ქართლ., II<sup>21</sup>, 65, 22/; მერე უმამოდ ალაოს და დავაფარებოდ  
მ გ ი ღ ი მ ა /იქვე, 38, 7/; მამკნეობისთვის საჭიროა ს ი მ გ ო /იქვე,  
I 39, 20/; მ გ ი ღ ი რძეს უნდა უყო ყველის დედა /ა. მარტ., გ. იმბ., კახ.  
დ., 22 46, 24/; ვინახები განვიანდა ს ი მ გ ო ს ა გ ა ნ /ქდ., 23 172, 2/;  
მ გ ი ღ ი ს ი ს ა ნ ი /ა. ჭინჭ., ბევს. მ., 24 7/... აქვე მოვიყვანო "მფი-

<sup>21</sup> გ. იმბ. ს. ი. მ. ვ. ი. ღ. ი. ქართული ტექსტები, II, მბ., 1976.

<sup>22</sup> ა. მ. ა. რ. ი. რ. ო. ს. ო. ვ. ი. გ. რ. ი. მ. ნ. ი. მ. ვ. ი. ღ. ი. ქართული ენის კახური დიდილექსი, მბ., 1956.

<sup>23</sup> ი. გ. ი. გ. ი. ნ. ე. ი. მ. ვ. ი. ღ. ი. ვ. მ. ო. ო. უ. რ. ი. ა. ი. ქ. ა. ვ. მ. ა. რ. ა. ძ. ე., ქართული დიდილექსოლოგია, I, მბ., 1961.

<sup>24</sup> ა. ჭ. ი. ნ. ვ. ა. რ. ა. უ. ღ. ი. ბევსურულის თავისებურებანი, მბ., 1960.

ღისის" ინგლისურ ვარიანტსაც, სადაც **შ** და **ჭ** გამოყოფილია **ი** ხმოვნით: .  
**შ ი გ ლ ი მ შ ი** ზგავნის ზრახვი დობტურისდგინ /რ.ლაშბ., ინგ.კ.,<sup>25</sup> 273,  
24/...

**შ** **ი** **გ** **ლ** - ფუძის მოცემული შემთხვევაჲ პირგარესულ ასიბილაფიად მიგვა-  
ჩინა და დაბრკოლებად არ უფელით ძველი ქართული სიმსავად **ჭ ე შ** - **ჭ შ**  
ძირს, რომელსაც, თავის მხრივ, ინდოევროპული ფუძის რსურ ფორმასთან აკავ-  
შირებენ<sup>26</sup> და რომლის შემდგომი სახეც /შბ/ უძვეს საჭუძვლად დღევანდელი  
ღიაღუჭების **შ** **ფ**-ს.

**ს** **ღ** - **ს** **შ**: **ღ ა ი რ ჭ ე რ ე ს** **შ** ა /ა.მარტ., გ.იბნ., კახ.დ., 40/  
**გ ა ე ა რ ე ს** **შ** ა /იქვე/; **გ ა ვ რ ე ს** **შ** **ი** **შ** /ქე, 173,1/. შერ. ძვ.  
ქარშ. **ე ს** **შ** **ე** **ნ** / ← ეხდენი/<sup>27</sup>.

**ჩ** **ბ** - **ჩ** **ფ**: **ნ ი ჩ ა ფ ი**, **ნ ი ჩ ე ი** **შ** /ა.მარტ., გ.იბნ., კახ.დ.;  
39,2:41,13/; **ნ ი ჩ ე ი** **შ**, **ნ ი ჩ ე ე ბ ი** **შ** /გ.ღოგ., ფშ.დ.,<sup>28</sup> 192,2/...

**ჩ** **ღ** - **ჩ** **შ**: **შ ე ე ჩ** **შ** **ა** /გ.იბნ., ქარშ.დ.,<sup>29</sup> 1,184/; სანაბ **გ ა** -  
**ჩ** **შ** **ე** **ბ** **რ** **ღ** ა, გომიდან ამოიძახა: ღვედლი მომიყვანეთ, ივანე **ე ჩ** **შ** **ე** **ე**  
**ბ** **ი** **ჩ** /შ.ძოდ., ქე<sup>30</sup>, მთხულ.-გუდაბაყრ., 342,3/; ეს ვინ **ე** **ა** **ჩ** -  
**შ** ა? /იქვე, მესხ., 37,11/; ეს ბიჭი **გ ა** **ჩ** **შ** **ა** **მ** **ღ** **ე** **შ** /ქე.გ.რაჭ., 507,  
8/...

**ც** **ბ** - **ც** **ფ**: ხუაჟუნჭულა **ე** **ფ** **შ** **ა** **შ** **გ** **ა** **ქ** **ჩ** /ქე, ქარშ.დ., 295,26/  
**ე** **ფ** **შ** **ა** **შ** მიმავიწყდა /ა.მარტ., გ.იბნ., კახ.დ., 136,40/... **ც** **ბ** - **ფ** **შ** - **ს**  
საჭუძველი ჰქონია ძველ ქართულშიც. შერ.: განფხრება//→ განფუჭრება  
/ი.აბ., ძვ.ქ.ენ.დ.<sup>31</sup>/.

**ც** **ღ** - **ც** **შ**: **ღ** **ა** **ნ** **ა** **ნ** **ა**, საში **ე** **ა** **ფ** **ი** **ნ** **ს** **ხ** **დ** **ე** **ნ** **ღ** **ა** **რ** **ა** **ფ** **ბ** **ა** **ს** **ა** **ს** **ა** **ს**  
ბაასობდენ /ქე, მესხ., 369,11/; **რ** **ა** **ფ** **ბ** **ა** **ს** **ა** **ფ** **რ** **ი** **შ** **ე** **ყ** **ვ** **ის**, დაკლავს /იქვე, იმერს.  
380,5/; **ე** **ნ** **ფ** **ბ** **ა**, **რ** **ა** **ფ** **ბ** **ა**... /იქვე, 379,13,380,12/; მინდორში  
**რ** **ა** **ფ** **ა** **ბ** **ა** **შ** **ე** **ყ** **ვ** **ია** **ლ** **ბ** **და** /ქე, გ.რაჭ., 508,6/... რაღა//რაცა შენიშნულია  
ფრედიდნულ კიდობიგ.

**ბ** **ღ** - **ბ** **შ**: **შ** **ა** **ბ** **შ** **ა** /ვ.თოფ., ქარშ.დ.,<sup>32</sup> 131/; **უ** **ბ** **შ** **ე** **ღ** **ა** /გ.იბნ., ქარშ.დ.,  
11,34,6/; **მ** **ი** **ე** **ბ** **შ** **ა** /გ.იბნ., ქარშ.დ., 1,184/; **ე** **ბ** **შ** **ი** **ღ** **ე** **ნ** **ე** **ნ** /იქვე/;

<sup>25</sup> რ.ლ ა მ ბ ა შ ი ძ ე, ინგლისური კილო /გუქსტები/: **შ** **ს** **უ** **შ** **რ**., გ. 306-316,  
1947.  
<sup>26</sup> შ.ს ა ნ 'ღ რ მ' ნ ი ე ა შ ე ე ი ლ ი, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი  
ურთიერთობიდან, **შ** **ბ**., 1966, გვ. 65, 109.  
<sup>27</sup> შ.ს ა რ ჯ ე ე ლ ა ძ ე, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის საკითხები,  
**შ** **ბ**., 1975, გვ. 64.  
<sup>28</sup> გ.ფ ი ფ ა ნ ი ძ ე, ფშაური დიალექტი, **შ** **ბ**., 1978.  
<sup>29</sup> გ.ი მ ნ ა ი შ ე ე ი ლ ი, ქართული დიალექტი, 1, **შ** **ბ**., 1974.  
<sup>30</sup> შ.ძ ი ძ ი გ ე რ ი, ქართული დიალექტების ქრესტომათია ლექსიკონით,  
**შ** **ბ**., 1956.  
<sup>31</sup> ი.ა ბ ე ლ ა ძ ე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, **შ** **ბ**., 1973.  
<sup>32</sup> ვ.თ მ ფ ე რ ი ა, ქართული: "არჩილი", **შ** **ბ**., 1925.

ერეტიკული უნდა გ ა მ ბ თ ა რ ი ყ ვ ნ ე ნ მ /ქე,ქარლდ., 305, 24/;  
მერე იმამე გ ა ბ თ ა სარკივარი /ქარლდ., ს.ახალდაბა: გორის ქუჩა.მას./;  
ყმათ გ ა მ ბ თ ა რ ა /ა.მარტ., გ.იბნ., კახ.დ., 10,36/; გადსახად  
ვ ბ თ ი დ მ ბ დ ი თ /ა.მარტ., გ.იბნ., კახ.დ., 35,12/; მ მ ბ თ ა /იქვე,  
მ ა წ უ ბ თ ე ბ ი /იქვე/; დ ა მ ი ბ ვ თ ა /იქვე/; ახლა იქ პატარა სი-  
ვლილი გ ა ბ თ ა /ქე.175,34/; ხე მ მ ბ ვ თ ა თ ა ვ მ ე /იქვე/; უნდა კარტა  
გ ა ბ თ ა /იქვე/; მ მ უ ბ თ ა /იქვე/; ავათ გ ა მ ბ თ ა რ ვ ა რ /გ.  
იბნ., იბნ.მ., <sup>33</sup>44/; ბ თ ი ა ნ, გ ა დ ა გ ი ბ თ ი თ, მ მ უ ბ თ ა თ  
/მ.კახ., ატ. და წიღ.ბ.ქარლდ., <sup>34</sup>280/; ბ თ ი უ დ მ მ ს /გ.იბნ., არაგვ.  
ბ:ქარლდ., <sup>35</sup>318/; დ ა ბ ვ თ ე ნ /გ.იბნ., ბორჯ.ბ.ქარლდ., <sup>36</sup>91/...

ჭ დ → ქ მ: მ ა უ ბ თ / ← მ ა უ ქ დ <sup>37</sup>.

ბ/წინამთავალი ყრუ ბგერა მომდევნო მსგავსი აქვეყნის მკვეთრად:

მ დ → მ ტ: კ ე თ ტ ე ბ ი ს /ქე.იბნ., 230,36/...

კ დ → კ ბ // კ ე პ --კვთ: მოკვება/გ.იბნ., ქარლდ., I, 184/; კ ტ ა -  
რ ი /გ.იბნ., იბნ., 44/; ლო რ ა რ მ ი კ ტ ა რ ყოფილი /იქვე/; კ ვ ტ ა -  
რ ი /მ.კახ., ატ. და წიღ.ბ. ქარლდ., 280/. მ მ კ ვ ტ ა /გ.იბნ., ქარლდ.,  
I, 184/; მ კ ვ ტ ა რ ი /იქვე/; მ მ კ ვ ტ ა /ა.მარტ., გ.იბნ., კახ.დ.,  
40/; კ ვ ტ რ ი ს /ა.ხუბ., თუშ.კ. <sup>38</sup>109/; მ მ კ ვ ტ ე ს /ქე, იმერბ.,  
380,29/... აგრეთვე: ალდ -- ალტ: დ ა ა კ ტ ა /ა.მარტ., გ.იბნ., კახ.  
დ., 48/...

ყ დ → ყ ტ: ს ა ყ ტ რ ი ს /გ.იბნ., ქარლდ., II, 101, 4/; ს ა ყ -  
ტ ა რ ი ე /რ.ლამბ., იბნ.კ., 289/...

2. თანხმოვანთა პირგარესული დისტანციური ნაწილობრივი ასიმილაცია

ა/ წინამთავალი ყრუ მკვეთრი იმსგავსებებს მისგან დაშორებულ მსგავს და  
აქვეყნის მას მკვეთრად.

ჩვენს მაგალითებში საასიმილაციო და ასიმილაციის მომხდენ ბგერათა  
შორის მიღებარეობს რთვილივი ხმოვანი /ა, ე, ი, მ, უ/ ან თანხმოვანი.

33 გ. ი ბ ნ ა ი თ ვ ი დ ი, ქარლდელი ენის ინვილიტური დიპლექტის თავისუფ-  
ბურებანი, თბ., 1966.

34 მ. კ ა ბ ა თ ე, ატენისა და წიღისის ხეობის ქარლდური: იკა, IV, 1952.

35 გ. ი ბ ნ ა ი თ ვ ი დ ი, არაგვის ხეობის ქარლდური: იკა, IV, 1952.

36 გ. ი ბ ნ ა ი თ ვ ი დ ი, ბორჯომის ხეობის ქარლდურის თავისებურებანი,  
იკა, VIII, 1956.

37 ალ. ჭ ი ნ შ ი ა რ ა უ დ ი, ხევისურულში ადასტურებს მ ა უ ქ თ ფორმას,  
რომელიც ბ. გაბუურს უზმარია და ა. შანიძეს /რედექტორს/ გაუსწორებია;

აღ. ჭინჭარაძე, ხევისურულის თავისებურებანი, თბ., 1960, გვ. 8.

38 კ. ბ უ ბ უ ტ ი ა, თუშური კილი /ლექსიკა/, თბ., 1969.

კ-ბ → კ-პ: კ ი პ რ რ ბ ი / ← კიბორჩხი/ - წინქვილის ფორმებზე დაკრული რკინა, რომელიმე დაზარალებული ასაწვევ-დასაწვევი საბუღალრო /ა.მარტ., გ.იბნ., კახ.დ., ად.ლენტი, ს.კ.,<sup>39</sup> I, 292/; "ღერძის ერთ ბოლოს აქვს წვეტიანი რკინა - ზედადგარი, რომელიც ფარგებზე, ფორმებზე დაკრული რკინის ნაჭერში - კ ი პ რ რ ბ ი ბრუნავს. კიბორჩხებზე დაზარალებული ასაწვევ-დასაწვევი - დაბაქანი /ა.მარტ., გ.იბნ., კახ.დ., 55, 22-23/.

ხსენებული მნიშვნელობით კ ი პ რ რ ბ ი მოსალოდნელია მიღებული იყოს ასე: რკინის ფორმები → რკინის ფორმები → კიბორჩხი → კიბორჩხი /შერ. ქველ: კ ი ბ რ რ ბ ი - კუმბ. /ქარხლ./ "წინქვილის ქვის ასაწვევ-დასაწვევი წყლიდან"

ასიმილირებულია აგრეთვე სიტყვა კ ი პ რ რ ბ ა ლ ა / ← კიბორჩხა-ლა/: მოვიდა გულის კიბორჩხადა /კახ., თედავის პუბლიცისტი. მას./...

მ ე კ მ პ ა რ ი გ / მ ე კ მ პ ა რ ი - ფშ., თუშ., მთიულ.-გუგამ., ხევს. /ად.ლ., ს.კ., I, 355/; მეკობარი. მ ე კ მ პ ა რ ი - მთიარაღებელი რაზმი, რომელიც თავდასხმებას და გატაცებებს აწყობდა /მ.ჯუ-ძე, თუშ. კ.,<sup>40</sup> 204/; ... მიმრ მ ე კ მ პ ა რ ი გ მოშველებიყვი /ქე, თუშ., III, 18/; დიდების მ ე კ მ პ ა რ დასველიყვი, ჭყვად წეჭდა, ერთ იმის ამხანაგის მიხედვით /იქვე, III, 27/; გოგნული და ჯალს ს ა მ ე კ მ პ ა რ ი დ ნარსულყოფნის /იქვე, III, 7/; დაშქარიში, მ ე კ მ პ ა რ ი ე ს უკან არ დაზარალებულ /ხალხ. სიბრძ., ტ.4, 104, 6, ხევს./...

კ-დ → კ-ტ: კ ი ნ ტ ა ბ ი / ← კონდაბი: ქველ: კ ი ნ ტ ა ბ ი მკრა ერთი-ორი /გ.გოგ., ფშ.დ., 161, 22/; ერთიც ამ კისერშია მკრა კ ი ნ ტ ა ბ ი /იქვე, 161, 24/; დავარტყი და კ ი ნ ტ ა ბ ი გ მამყდა ი თოფსა /იქვე, 161, 31/; კონტაბი აღარ დქონდა /იქვე, 162, 8/...

ფიქტობა, პროგრესული ასიმილიაციის გზითვე უნდა იყოს მიღებული ამავდ სიტყვის სხვა ფორმაც — კონდაყი: კონდაბი → კონდაბი → კონდაყი. მაგ.: გაუტენ თავის თოფი, მადედავ ყ ი ნ დ ა ყ ი თ გიგიაბისად, თოფის წვერ თავისკა ექნ /ქე, ხევს., 19, 21/; აი ამ ყ ი ნ დ ა ყ ი ა რ უგია სპილის ძვლით და გადმანათლდა ისრეუ უკან /ქე, მთ., 42, 11/.

კ-გ → კ-ვ: ყლიანი ს ა მ ა მ კ ე ბ ი / ← რუს. Сами / რაიცივი /შ.ძოდ., ქეჭ., II, 17/.

კ-დ → კ-ტ: პ ა ტ ვ ა ლ ი /გ.იბნ., ქარხლ., II, 122, 13/; პ ა ბ ი - ტ ი / ← რუს. похотл "დაშქობა"/: რამდენ რუსის პ ა ბ ი ტ ი ბ შ ი ტ ცყოფილვარი, არ დიხვევების /პ.ხუბ., თუშ., კ., 130/; შერ. ძვ. ქართ. უ პ ი რ ა ტ ტ / ← პირად-<sup>41</sup> /

ტ-ბ → ტ-პ: ტ უ პ უ რ ე ვ ლ ი ბ ი ← ტუბერკულოზი /დ.კობ., თიან.

<sup>39</sup> ად.ლ. ე. ნ. ტ. ი., ქარხლ. კიბორჩხა-სიტყვის კონა, თბ., 1974.  
<sup>40</sup> მ. უ. მ. უ. რ. ტ. ა. ი. ძ. ე., თუშური კიბორჩხა, თბ., 1960.  
<sup>41</sup> მ. ს. ა. რ. ჯ. ე. ვ. ლ. ა. ძ. ე., დასახ. ნაშრ., გვ. 66.

•., 42 1956/.

ბ-ბ → ბ-ბ. ბ ი ნ ე ე ი ი ← ტინგინა, ტაბაქი, ხეპრე /სტ. მენდ., ქიზიყ. დ., 43 174/.

წ-ღ → წ-ღ: ამ სოფელში წ ა რ ყ ვ ნ ა / ← წარღვნა/ მოსულა... სოფლის მოსახლეობა ამდგარა, შეუვედრებია ღმერთისთვის ამ სოფლის გადარჩენა და დაღერება ვედრების სოფელი /გორის ექსპ. მან., ს. კუხიჯვარი, 1980/.

ჭ-ბ → ჭ-ბ: ე მ ჭ მ ბ - ინგინდ. /კოჭოზი - ვერცხლის თასი, თიხის პანანი ქოთანნი: ... ქედღ/: ე მ ჭ მ ბ მალა ეყო, მინივ პოსტოფი - ქოთანნი მალა ეყო, ძინივ ვევედობი /რ. ლამბ., ინგ. ე., 265/; ე მ ჭ მ ბ ი გრევე ადგილით მემესხილია - ქოთანნი ადგილიდან გამოსილიადა /იქვე/, იმ ე მ - ჭ ბ ი გაჭერი კმაღ გუმილიღმეს /იქვე/; ნაბა, ე მ ჭ მ ბ გაჭერიღ /იქვე: ჭ ა მ ბ ი ← ჭოზი: ტბი პირებში არ უჭებთ, ჭ ა მ ბ ი ა, გულ-ღვიძლი პეპელა აჩრდება /ქე, ქარდ., 275, 25/; ჭ ა მ ბ ი ი ნავალი რე გაიჭრა, პეპელას ანეს ვოჯოჯოი გააქ /იქვე, 275, 26/; ჩირდილი ჭ ა მ ბ ი ა ნ ი ბაღახი /რ. კაიშ., მთიულ., 44 217, 24/; სანჯარები მამულეობა: ჭ ა მ ბ ი ბ ი, გულაური... /იქვე, 72, 22/; ეს ჭ ა მ ბ ი ს ი ა, მაგასა არა ვსომე /იქვე, 161, 17/...

ჭ-დ → ჭ-ტ: ბ ე ჭ ე ტ ი - ბეჭედი: ამოაგადა ამ ქალმა ხელმწიფის ურთმა ბ ე ჭ ე ტ ი, ჩააგდო მქრო კონვერტჩი და დააკრა მეორე ბ ე ჭ ე ტ ი /ქე, ჯავახ., 356, 38/...

ცვარულბოთ, რომ ამ კილოური ფორმისათვის /ბეჭეტი/ ამოსავალია უძველეს ქარაღ ძველებში ხმარებული ქარაულივე გახმოვანების ბ ე ჭ ე დ ი და არა მის პირველწყაროდ მიჩნეული საშ. სპარსული *pač-i-t* ან *pač-i-tak* /"ხვეული, რაღი"/<sup>45</sup>.

ბ/დაშორებული წინამავალი ყრუ-მკვეთრი მოგჯერ ვერ ამკვეთრებს მომღვენო მუღერს, მაგრამ აფშინივითრებს ეი, მაგალითად:

კ-ბ → კ-ტ: ბ ი რ ტ ა დ ე ი / ← პირბადე - ? / - პაჭარძლის თავსაბურა-ფი ჯვარისწერის დროს /სტ. მენდ., ქიზიყ. დ., 144/ - თუ ის მიღებული არ არის სიტყვისაგან ბ ი რ ტ ა რ დ ა / → პირფადა → პირფადი/, რაც, თავის მხრივ, მომდინარეობს საშ. სპ. *pač-dax* "ფარდა, რიდე" და უფრის: ქართ. ფარდაგი, ფარდა, ხალიჩა<sup>46</sup>.

ყ-ბ → ყ-ტ: იგრე ბ ე რ ყ ა ტ ე დ ა დ მივეცი /სტ. მენდ., ქიზ. / უ-ცრად, მოულოდნელად /ად. ლონ., ს. ე., 1, 70/, შდრ. ბ ე რ ყ ა ბ ე ე დ ა დ

<sup>42</sup> 1956 წელს ჩვენ მიერ შეიკრებოდა მასალიდან, რომელიც წაკითხულ იქნა მოხსენებად მსუ ფილოლოგიის ფაკ-ის სტ-მა სამეცნ. კონფერენციამ. იხ. მეზისები.

<sup>43</sup> სტ. მ ე ე მ ე მ ე ე ე ე ი, ქიზიყური ლექსიკონი, თბ., 1943.

<sup>44</sup> რ. ე ა ი ი ი ე ე ე ი, მთიულური ტექსტები, თბ., 1978.

<sup>45</sup> მხ. ა ნ დ რ მ ნ ი ე ა მ ე ე ე ე ი, დასახ. ნაშრ., გვ. 229.

<sup>46</sup> იქვე, გვ. 192.

/ფშ., ი. ქეციკა.<sup>47</sup>/; ერთხელ ორ საჭურისს უნდა მიეკლას ხუთწიფი და შ ი უ თ -  
ყ რ ფ ი ნ ე ბ ი ა ი მ უ რ ი ა ს /შ. ძიძ., ქექ, მესხ., 18, 18/.

გ/წინამთავალი ყრუ-ფშვინვიური აყრუებს მიმდევრო მულერს /აფშვინვიური-  
ებს ან ამკვეთებებს მას/ დისტანციურად, მაგ.:

ქ-ღ → ქ-შ: რ ა ფ ი რ მ ა ე აყვი და ჯანდაბას, ერთ-ერთი ხო  
დამჩრებამ /ქარხლ., გორის ექსპ. მას./.

ქ-ღ → ქ-ხ: ქ ა ხ ა ლ დ ი ← ქალადი /შერ. არაბ. - სპ. ქალად/.  
კოლოფი გავხსენით და შიგ იღო დამჭირი ქ ა ხ ა ლ დ ი რ /ა. მარტ., გ. იმნ.,  
კახ. დ., 68, 41/; გაუკეთა ქ ა ხ ა ლ დ ი /შ. ძიძ., ქექ, მესხ., 24, 17/...

შ-ბ → შ-ფ: შ ა ფ ა მ ი ჭონა იყო /გ. იმნ., ქარხლ., 11, 124, 9/; წი-  
ნეთ შიგო მრეაფრამს და ხუთაფრამს არაფრის მოკვირება /ქექ. 8. რაჭ., 503, 8/;  
მისულ შ ა ფ ა მ ს მოხარშავდეს ღობოს /ქექ. 8. რაჭ., 543, 4/...

შ-გ → შ-ქ: შ ი შ ა ქ ი - ერთი წლის დედალი ბატკანი /პ. ხუბ., 168/.  
პარადლური ფორმა შ ი შ ა გ ი - დედალი ცხვარი ერთიდან ორ წლამდე...  
/ქეციკა, ტ. 7, 1411/; შ ი შ ა ქ ი /ქარხლ., მთხ., თუშ., მთიულ-გუდაშაყრ./  
/აღ. ლ., ს. ა. II/.

ბ-ღ → ბ-შ: ნამუსიანი ქალი შ ი ბ ე ვ თ ა /ქარხლ., გორის ექსპ. მას-  
დან/; დ ა მ ი ხ ე ვ თ ა მემრე ღოწი /ქექ, ყიზი. მთხ., 176, 32/; ნოხო,  
ერ პენვილავ დ ა მ ი ხ ე ტ რ ვ ა ვ ? - ვნახო, ერთი, ინგილო შემხვდება თუ  
არა - მუთქი? რ. ლამბ., ინგ., კ., გვ. 261/; მ ი უ ხ ე ტ ა რისტომი მეფეს /ქექ,  
8. რაჭ. 519, 10/...

II. მანბმოვანთა პირგირული სრული დისტანციური  
ასიმილაცია

ამ სახის ასიმილაცია აღმოსავლურ კილოებშიც მხოლოდ დისტანციურად და  
აქაც შეზღუდულია, მაგრამ არა ისე, როგორც დასავლურში. ბ. ფორმას ნაშრომ-  
ში დასახვედულია ორადორი მაგალითი სრული ასიმილაციისა: "შეკვირდით",  
"შოში" - აღ. ლონტის გურული ფოლკლორიდან. იქვე სადავოდაა მიჩნეული "შაშ-  
ანდოპარი"<sup>48</sup>.

სრული ასიმილაციის შედეგად მიღებულ ფორმებზე მიგვაჩინა სიტყვები,  
რომლებშიც:

ა/ ყრუ მანბმოვანი იმსგავსებს სრულად მიმდევრო მულერს, მაგ.:

ჭ-ღ → ჭ-ფ: ბევირი ა ჭ რ ი ა ტ ე ბ ი შიუერდით მერე ჩვენებს /ქარხლ.,  
გორის ექსპ. მას./...

ჭ-ბ → ჭ-ფ: ფ ა ფ რ ი ა ი / ← ფაბრიკა ← რუს. фабрика /;  
გ. იმნ., ქარხლ., 91/; ფ ა ფ რ ი რ ნ ი შინელია, აყვი /გ. ცოც., ფშ. დ., 169/10...

<sup>47</sup> ი. ქეციკა შ ი ქ ა შ ე ნ ი, ქარხლული ენის ფშაური დიალექტი, თელავის  
პედიტს. სტუდ. XIV სამეცნ. კონფ. თეზისები, თელავი, 1957.

<sup>48</sup> ბ. ფ. რ. ხ. უ. ა., დასახ. ნაშრ., გვ. 187.

ბ/ მუღური თანხმობანი იმსგავსებს ყრუ-მკვეთარ სრულად, მაგ.:

ბ-ფ → ბ-ძ: ჩამომიშალა ტოლი ძ მ ძ ე უ ლ ი, თმანი ბროწეული /ღ.  
კამი., მთიულ., 68, 22/.

გ/ მუღური თანხმობანი იმსგავსებს თავის მომდევნო ყრუ-ფშვინტივრს სრულად. მაგ.:

გ-ს → გ-გ: გ ე გ ა დ გ ა რ გ ე ც დაზღვამდენე ქვაფსა. გ ე გ ა-  
დ გ ა რ ს საბი ფუხი აქ. მუ გ ე გ ა დ გ ა რ ი არა ქონდა, ქვივებს  
დაწყობდენენ /გ.იბნ., ქარხლ., II, 121, 12/...

დ/ ხშული იმსგავსებს არახშულს სრულად, მაგ.:

დ-გ → დ-ნ: ა ნ ა ნ დ ე ე ჯ ლ ა დ - ანაზღუდად, უფბად, უფერად  
/შდრ. ჭადუარი ფორმა ანაზღუდად "უფოდინრად, უფერად, უფბად"<sup>49</sup>; რა  
ჭირი ვამოუარდა, ქაა, ეგრე ა ნ ა ნ დ ე ე ჯ ლ ა დ? /სტ. მენდუთ., ქიხიყ.  
ღ., 8/.

ე/ არახშული თანხმობანი იმსგავსებს ხშულს სრულად. მაგ.:

ე-ნ → ე-ლ: ე ლ რ ა ლ ი - ტყიან-ქლიანი, უგზო და უკაფრივილი ად-  
გილი. ელდარი ე ლ რ ა ლ ი ალაგია, ვერე ურეში ივლის და ვერე ცხენი,  
შენ რაგო უნდა წახვიდე? /შდრ. საბა, ჩუბ.: ე ლ რ ა ლ ი; ადგა და წავი-  
და ის ყმანვილი ე ლ რ ა ლ მთაში /ა.მარტ., გ.იბნ., კახ.დ, 105, 11/.

საფიქრებელია, რომ უღრან-უღრან-ში მიზნად არასიმილიანს გარკვეუ-  
დად შეუწყო ხელი ამ სიტყვის ექსპრესიული უღრანობა ელფორმა.

III. თანხმობანიანი პირველი ნაწილური

დისტანციური ასინტილატა

ა/ყრუ-ფშვინტივი იმსგავსებს ყრუ-მკვეთარ და აფშვინტივიებს მას,  
მაგალითად:

ფ-ჭ → ფ-ჩ: ვ ა ფ უ 'ჩ დ ე ბ ა / - ვაფუჭდება/; მუ გამსხველია და-  
ტოვა ძველი გასხლული თორმეტკვირისანი, მერე ჩქარა ვ ა ფ უ ჩ დ ე ბ ა  
/გ.იბნ., ქარხლ., II, 72, 18/.

ბ/ ზოგჯერ ყრუ-მკვეთარი იმსგავსებს ფშვინტივირს დისტანციურად ნაწილ-  
ბრივ და ამკვეთარებს მას, მაგალითად:

ჭ-ჩ → ქ-ჭ: მუ მ მ ბ ქ ე ე ჭ ა ვ მუთარს ვაშლსა, მაში ვაჟ ვაგირდენე-  
ბისავ/ მ მ უ ქ ე ე ჭ ა ვ და ვაშრენივ ვაჟი /ქდ, ხევის., 24, 10/.

ყ-ფ → ყ-პ: იქაური მცხოვრებლები ძალიან შეწუხებულები არიან, რად-  
განად აშასაძისს უფო ხალხს იბიშ საკუთარი მიწიერი საბლით ვ მ უ ყ მ-  
პ ი ა ყ ე /გ.შარაძე., ფურეიდ. გურჯ.<sup>50</sup> 133, 20/.

<sup>49</sup> მმ. ა ნ რ რ მ ნ ი ქ ა მ ე ე ი ლ ი, დასახ. ნაშრ., ტვ. 225.

<sup>50</sup> მ. შ ა რ ა ძ ე ე ე ნ ი ძ ე, ფურეიდენი "გურჯები", თბ., 1979.



IV. თანბრვანთა პროგრესული კონტაქტური

ნაწილობრივი ასიმილაცია

ა/ყრუ-ფიჭინვეთი იმსგავსებს ყრუ-მკვეთს და აფიჭინვეთებს მას. ასეთი ასიმილაცია ჩვეულებრივ კონტაქტურია და ნაწილობრივი. მაგ.:

სა → სფ: გ ა ა ს ფ ი თ ე ბ ა /ზეუსურ./ - სწრაფად, ხარბად ჭამა. "ერბაშიად გ ა ი ა ს ფ ი თ ე ბ ს, ღუკმა აღარ განიერესაღ" /ა.ჭინჭ., ბევს. თ., 215 - ად.ღ., ს.კ., 1/.

ქართულ სალიტერატურო ენაში შემოსული და დამკვიდრებულია ა ს ა ი ბ ი ი />ბერძ. ἀσπίς, ἀσπίδος; > ლათ. aspis, aspidis რუს. аспид /. ძველ ქართულ ენაში უბმარიათ ა ს ა ი ბ ი ი ფ და ა ს ა ი ბ ი ი გ /ი.აბ., ძვ.ქ.ენ.ღ./. მათსადაამე, ბევსურულის ა ს ფ ი თ ი, გვიანდელია, სადაც განხორციელებულია ორმხრივი პროგრესული ასიმილაცია: 1/ ასპიდ//ას-პიბ → ასფიდ//ასფიბ; 2/ ასფიდ//ასფიბ → ასფთ.

სა → სფ პროფესს, ბუნებრივია, ხელს შეუწყობდა ქართულისათვის უნივერსალური წესი, რომ "ყოველგვარი ძიების გარეშე, თუ საიდან არის წასუბ-ბები ესა თუ ის სიბყვა ან რა მორფოლოგიური ცვლილების შედეგია იგი - შეიძლება ს - მკვეთრი თანბრვანი მივიჩნიოთ ქართულისათვის არაბუნებრივ კომპლექსად სიბყვის დასაწყისში... ს- ჩქამიერი ბშულის ნებისმიერი კომბინაცია სიბყვის დასაწყისში გვიანდელია ქართული ენისათვის, მაგრამ ისინი ენაში ფხვს იკიდებენ სხვა ხალხებთან კულტურული თუ პოლიტიკურ-ეკონომიური ურთიერთობის საფუძველზე სიბყვათა სუბსტანსის გზით და გავლენას ახდენენ ენის ფონეტიკურ სტრუქტურაზე"<sup>51</sup>!

ასეთივე მოვლის შედეგია ქართულ დიალექტებში ს ფ ი რ ქ ა / ← რუს. с х у т к х /: ს ფ ი რ ქ ა დავიწყებოდათ /ქე, მესხ., 369,9/... ბჭ → ხთ: ვ ა ხ თ ა ნ გ ი / ← ვახტანგი<sup>52</sup> - სალიტ-რო ფორმა/: ჩუნი ვაპის ვაპის ერთი ვაჭარა ძმა მონადირე ყოფილა, ვ ა ხ თ ა ნ გ ს ეძახოდეს /ქე, მთხ., 44,32/; მაშინ ვ ა ხ თ ა ნ გ მ ა გასწია, გამასწინა შევსულია ბაღახი... /იქვე, 44,36/; დ რ ხ თ უ რ ი / ← რუს. доктор /ქე, 174,28/.

თანბრვანთა პროგრესული ასიმილაცია ბგერის წარმოების ადგილის მიხედვით

I. თანბრვანთა პროგრესული სრული ასიმილაცია

I. თანბრვანთა პროგრესული სრული დისკანდიური ასიმილაცია ა/წყვიტვადგისმიერი ბ იმსგავსებს ენაპბილისმიერ ტ-ს:

<sup>51</sup> თ.უ თ უ რ გ ა ი ბ ე ბ, ქართული ენის ფონემატიკური სტრუქტურა, თბ., 1976.  
<sup>52</sup> მს. ანდრონიკაშვილს საარწმუნოდ მიაჩნია ვ. აბაძვის მოსაზრება, რომელიც ამ სახელს აკავშირებს *Waxetanæg* -თან. მს. ა ნ დ რ თ ნ ი კ ა შ ვ ი ღ ი, ნარკვევები..., გვ. 468.

ბ-ბ → ბ-ბ: იმამ მიხეილა /რ. ლამბ., ინგ., 261/; ი მ ა მ გუშინასი  
ჩამოიქცე ცხენებ მთა-დ წავიდე კახელე /პ. ხუბ., თუბ., 106/; ი მ ა მ ა მ  
ი ა გ რი უხბრი - ვიძოზილილთაჲ /იქვე, 190/; ი მ ა მ ა მ გ მიხამ რამე იგი  
/გრ. ბერ., ჭავახ. საღ. მას., 53, 67/; ყვილაჭური მ ე ე მ მ ე რ ე ს ე ბ ა მ  
დ ა /ა. მარტ., გ. იმნ., კახ. დ., 9, 17/ ← მიუღებურებოდა ← მიუღებურ  
სებოდა /"მიუღებურებოდა"/.

ი მ ა მ / ← იმან/ ნაცვალსახელში პროგრესულ ასიმილაციას მიიჩნევს  
"უფრო სარწმუნოდ" ივ. ჭავჭავაძე, <sup>54</sup> რომელსაც მოჰყავს მაგალითები ინგლისურ  
ენიდან და ფრენიდან და, აგრეთვე ძველი ისტორიული საბუთებიდან.

ბ/ ენაპბილისმიერი ბ შვითხანაც იმსგავსებს წყვილბაგისმიერ მ-ს:

ბ-ბ → ბ-ბ: ბ ა ნ გ ბ ვ ა რ ი / ← ნამცხვარი/; ურთი მაყარი წინა-  
ურდება, რომელსაც მახარობლის ნიშანი ჰქონდა ან ბ ა ნ გ ბ ვ ა რ ი, ან  
არაყი... /ქე, ჭავახ., 334, 34/...

გ/ წყვილბაგისმიერი მ იმსგავსებს კბილბაგისმიერ ტ-ს:

ბ-ვ → ბ-ბ: მ ა მ ბ ე / ← მავნე/; თითის სიგძეები არიან და ეგვიპტი  
მ ა მ ბ ე ბ ი არიანო /ა. მარტ., გ. იმნ., კახ. დ., 24, 33/.

მსგავსი ნიშნით ასიმილაციის შემთხვევები ადრევე იყო შენიშნული ვ. თ  
ფურისას ცნობილ ნაშრომში "ქართული"<sup>55</sup>; საიდანაც მოგვყავს რამდენიმე მაგა  
ლითი:

ღ-რ → ღ-ღ: ზ დ ა ღ ი ← ზღარი, ს ა გ ე გ ბ ღ ე ჯ ღ ი ← საგებებელ

ღ-ნ → ღ-ღ: ჩ დ ე ღ ი ← ჩღერი, უ მ ა ღ ზ ე ღ ი ← უზღღერი.

ნ-ღ → ნ-ნ: მ ი ნ ა ნ ზ ე ნ ი ← მინაღერი.

ასეთ დამსგავსებას ადგილი ჰქონდა ძველ ქართულშიც: უ ძ ღ ე ღ ი -  
უძღერი; ღ მ მ ბ ი ე ღ ი ← ღმბიერი<sup>56</sup>.

დ/ ენაპბილისმიერი მ იმსგავსებს ენაპბილისმიერ ს-ს.

სათანადო ნიმუშები ად. ჭინჭარაულმა გაანალიზა და ვის წიგნში - "ბევსუ  
რულის დაკისებულებანი". მან სრული პროგრესული დისტანციური ასიმილაციის  
ნიმუშებად მოიყვანა შემდეგი ფორმები:

შ-ს → შ-შ: შ ა შ ა ნ დ მ ბ ა რ შავსოთავ /გამ., 155, 26/; დავითთ  
შ ა შ ა ნ დ მ ბ ა რ ი /ბევს. პოეზ., 466, 46/; ყოფილხარ შ ა შ ა დ ა -  
რ ი მ /ბევს. პოეზ., 129, 12/; ურთივე არუქის შემდარი კბილის ვადის შ ა -  
შ ა მ ბ ე ღ ი ა /ბევს. პ., 541, 31<sup>57</sup>/.

<sup>53</sup> გრ. ბ ე რ ი ძ ე, ჭავახური დიალექტის სალექსიკონო მასალა, თბ., 1981.

<sup>54</sup> ივ. ჭ ა ვ ჭ ა ვ ა ძ ე, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიისათვის, I,  
თბ., 1964, გვ. 212.

<sup>55</sup> ვ. თ მ ფ უ რ ი ა, ქართული; "არლი", გვ. 131.

<sup>56</sup> მ. ძ ი ძ ი შ ე ნ ი ღ ი, ფონეტიკური პროცესები ძველ ქართულში, გვ. 50.

<sup>57</sup> გ. დ ზ ღ ი ძ ე, ბევსურული ტექსტები /ლექსიკონილით/, თბ., 1975.

დავუბრატბდნი: მამრე ჩამბავლებდეს, ვინც ყვანდათ და აღარ არის, ირის შ ა შ ა ნ დ მ ბ ა რ ს ა /ქე, მთხ., 39,1/; შ ა შ ა წ ე ვ ა რ ი ნ აყვის, შაანეველის დედიძისა ჟუბანსა /ქე, მთხ., 38,17/; ზოგ მუკვე, ზოგ ჟუში, ისევე დახედავ, რა იწრა აღავია - დაქველ ბაღბი მ ა ვ შ ა შ ა - შ ა რ ე ბ ლ ა დ /გ.დოლ., ხევის. გ., 58, 58,31/...

ე/ ენისძირისმიერი მკვედრი ყ იმსგავსებას უკანაენისმიერ მკვედრსავე ე-ს:

ყ-ე → ყ-ყ: ყ ვ ე ლ ა ყ ა ნ /ჭშ/ - ყველგან, ყოველგან /დიად.595, აღ.დღ., ს.კ., 11,223/; ყ ვ ე ლ ყ ა ნ ა, ყ ვ ე ლ ყ ა ნ ასეა /ქე., ფშ., 135,6/; ე ზოვილ სუ ყ ვ ე ლ ყ ა ნ დაზვავება /გ.დოლ., ფშ.დ., 143,29/; ს უ ყ ვ ე ლ ყ ა ნ გავარტყი /იქვე, 142,24/; ს უ ყ ვ ე ლ ყ ა ნ დანი- ელის /იქვე/; ყ ვ ე ლ ყ ა ნ საძოვრება /იქვე, 38/...

ჭუბურისაფვის დამბასიამებელი ბგურათა ასევე დამსგავსება ჟეოთ "ჭუბ- ური დიადეჭის" ავტორს გ.დოვანიძეს ბგურიით ანალოგიის შედეგად მიაჩნია.

ჩვენ ენიარებთ გ.დოვანიძის აზრს -ჟან მანეებულის -ჟან სახეობას- მან დაკავშირებთ, რომ "კენ, კე, ე მანეებულის ანალოგიის საფუძველი ჟენა ევილილ გ-ს ე-ჟან მანეებულის: დედაც ს ხ ე ა ე ა ნ სპამა ყო- ჟილიყო", /მაგრამ -ენ მანეებულის -ჟან-აპ შევილის მიღება მხოლოდ - ე-ს შევიველ ჟომბებში ამ მანეებულის /ე-ს/ მასიშილიატირებელი თაღა მი- ტვარჩნა. განსაგები მიღებთ, ე-ე + ე-ყ პროცესი უკანონაქილისოპ არ ჩაგა- რებულა და მისს დიადეჭებში ჟაქთა უსიშილიატირ შემიხებეებებიც, მაგ.: "ეველეკან ნუ დილეე, შევილ, ჟაქევიასა ეო არა და აღქიასა არა უბაე" /ქე, ფშ., 135,15/; "ეველეკან მივიდა რუქაი ქარჯელისა ქარქისათ, ყ ვ ე ლ ყ ა ნ პანიყენა ქარები ბარისაი და მისისა" /გ.დოლ., ხევის., გ., 78,25/...

მანეებუანთა პროგრესული ასიშილიაცია  
ბგურათკომბლეტებში

ჟუ პროგრესული ასიშილიაციით აიხსნება ზოგი ჰარმონიული კომბლეტის მიღება დასავლურ კილეებში, იგივე შეიძლება იმქვას აღმოსავლურზეც, სადაც იხმარება ასევე ჟომბები:

ა/ ბ-ყ → ბყ --ბლ მეჭაჟეზისის გაჟვალისწინებთ და პროცესის ცნობილ მანამიმიდევირბთ /მაგ.: ბარტყი → ბყარტი → ბლარტი/; ბ ლ ა რ ტ ე ბ ი ბუდეში არიან /ა.მარტ., გ.იბნ., კახ.დ., 156,4/; გველეშაპს გაუჯია, რა ირბი არ აღი ბ ლ ა რ ტ ე ბ მ ა ნ /იქვე, 158,5/; ამ ირბის ბ ლ ა რ ტ ე ბ მ ი ტყივილი დანიყელს /იქვე, 158,6/; სუ გააჟავისუჯლა ირბის ბ ლ ა რ - ტ ე ბ ი /იქვე, 158,12/; შეხვდა ჟაგვის ბლარტი /ქე, მუსხ., 374,21/...

<sup>58</sup> გ.დოლ. დ. ე. ვ. ხევისჭურული ტექსტებში /დექსიკონითურთ/, თბ., 1975.  
<sup>59</sup> გ.დ. ჟ. ც. ა. ნ. ი. ძ. ე, ჟუბური დიადეჭი, გვ. 38.

ანალიტიკურად: ბერტყ → ბერტ → ბლერტ - :

გ ა ბ ლ ე რ ტ ე ს და ბიბლიკურ კედლებზე /ა.ჩიქ., გ.კახ.დ., 6081,9/;  
მიკვდა და ჩ ა ა ბ ლ ე რ ტ ა პერანგი შიგ გეგმბლი /ქე, ქარბლ., 281,7/;  
ნაპარს გ ა ვ ბ ლ ე რ ტ ა მ მ, გავრცეხამთ /ქე, ქიბიყ., 220,3/...

იგივე ფორმები /ბლარტი, ბლერტა/ დადასტურებულია ილია ჭავჭავაძის  
ნაწერებში როგორც მეტაფორისა და ასინონიმის შედეგად მიღებული<sup>61</sup>.

ბ/ მქ → ღა: გ ა ღ ბ ვ ე ჟ ა - გამქვეფა /სტ.მინე., ქიბიყ., /.

გ/ წლ → წყ: ა წ ყ ა// - აწლა გავრცელებულია ძველსა და საშუალო  
ქართულში, ბუნებრივია ის აღმოსავლური დიალექტებისთვისაც. აწლა//აწყა -  
ებლანან /ი.აბ., ძვ.ქ.ენ.ღ., 26/; ა წ ყ ა /არჩ., 11,231,4.../...

ამგვარად, ჩვენი აზრით, მანბმოვანთა პროგრესული ასინონიმის შემთხვე-  
ვათა რაოდენობა არ არის უზინოვნელო, ჟურნა მისი გავრცელება აღმოსავლურ  
კოლონში ისეთი სიუხვის შაბდოვებობას ვერ გვცემს, როგორსაც - დასავლურ-  
ში. ეს, ვფიქრობთ, იმიტომ არის გამოწვეული, რომ დასავლურში მანბმოვანთა  
პროგრესული ასინონიმის თითოეული სახეობა უფრო გავრცელებულია, ვიდრე  
აღმოსავლურში; სამაგიეროდ, აღმოსავლურ კოლონში შეინიშნება მანბმოვანთა  
პროგრესული ასინონიმის სახეობათა მეტი რაოდენობა. გასაგები მიზეზით,  
ბევრი პროგრესულად ასინონიმირებული ფორმა აღმოსავლური დიალექტებიდან შე-  
სულია სალიტერატურო ენის ფონდში და აღარ განიხილება როგორც დიალექტური.

აღმოსავლურ კოლონშიც, ისე როგორც დასავლურში, ჩვეულებრივ წინამთავა-  
ლი ყრუ მანბმოვანი იმსგავსებს მომდევნო მელურს და აყრუებს მას / ფფილი,  
წახთა/ მოკვტა... პატყალი, ჭოპი, მეკოპარი.../. შედეგის მიხედვით ასე-  
თი ასინონიმია ნაწილობრივაც გვხვდება და სრულიც.

მანბმოვან ბგერათა დაშლავსება ხდება როგორც მათი რაგვარობის, ისე  
წარმოების ადგილის მიხედვითაც /მეგმტერებოდა, შაშამბელი, ძოდელი.../.

აღმოსავლურ კოლონში ყრუ-ფფინივიერიც იმსგავსებს ყრუ-მკვეთრს /გაი-  
ასფიფს, ვახთანგი, ღობაური.../.

იმის გამო, რომ მანბმოვანთა პროგრესული ასინონიმია მთელი თავისი  
მრავალფეროვნებით დაზნახსიათებულია მდიანად ქართული ენისათვის, როგორც  
დასავლური, ისე აღმოსავლური კოლონისათვის, ამ მოვლენის შედარებით მეტ-  
ლუდული გავრცელება საქართულის ამ მთ იმ კუთხეში, ვფიქრობთ, ვერ გამო-  
დგება საკლასიფიკაციო ნიშნად ქართული კოლონის დაჯგუფებისას.

<sup>60</sup> ა.ჩ ი ქ ბ ა ვ ა, გარე-კახეთი დიალექტოლოგიურად: "არლი", ტფ., 1925.

<sup>61</sup> გ.შ ა ღ ა მ ბ ე რ ი ძ ე, ილია ჭავჭავაძის ენა, შბ., 1956.

მყლერიჲა პოზიციური დაყრუბობისათვის  
ქარაშლი ენის დიალექტებში

ქარაშლი ენის დიალექტებში ხშირია შერთხვევა, როცა მყლერიჲა თანხმოვანი იმავე რიგის ყრუ ვარიანტიჲ წარმოგვიდგება. მხედველობაში გვაქვს ან ტიპის მავალითები: დამარცხთა ← დამარცხდა, მოუბთა ← მოუბდა, უფთის ← უფდის; მოკვტა ← მოკვდა, დამინფტა ← დამინფდა, გაფუჲტა ← გაფუჲდა; ხფო ← ხბო, უფათ ← უფბად; ფფიერი ← ფბიერი; კიილი ← კბილი, ყპა ← ყბა; კარქი ← კარგი, დაკარქული ← დაკარგული და სხვა. მსგავს მავალითებში მყლერიჲა თანხმოვანი შესაბამისი ყრუ /ფფივინვიერი ჲუ მკვეთრი/ ვარიანტიჲ იცვლება. პრაციის მებ-ნაკლებად თიქმის ყველა დიალექტისთვისაა დამახასიათებელი /მიუთათებენ, რომ უფრო გავრცელებულია დასავლურ კილოებში, მავრამ არანაკლებ დამახასიათებელია აღმოსავლური დიალექტებისათვისაც; მისი დიალექტებშიც კი შეიმაჩნევა მსგავსი ცვლილებები/.

სამეფინერი დიფერატირაში ეს მოვლენა სხვადასხვაგვარად არის კვადიფიცირებული. იმ შერთხვევაში, როცა მყლერიჲა ყრუ თანხმოვის მომდევნო პოზიციითა, პრაციის პრავრესულ ასიმილაციად განიხილება: წახდა → წახთა, უფდის → უფთის, ხბო → ხფო, დამინფდა → დამინფტა... მსჯელობენ სხვადასხვა სახის ასიმილაციამ; ჲუ მყერ და ყრუ თანხმოვანს შორის ხმოვანი ან სონორი თანხმოვანია, პრაციის დისტანციურ ასიმილაციად განიხილება: წებო → წეპო, ტაბიკი → ტაპიკი, წელან → წებან, წიხლი → წიახი... დაფიქრდა → დაფიქრთა, მოკვდა → მოკვტა, გაუქმდა → გაუქმთა... საუბარიჲ სრულ და ნაწილობრივ ასიმილაციამეც: გაკეთთა / ← გაკეთდა/, გათუთთა / ← გათუთდა/, გაყვითთა / ← გაყვითდა/ და მისთანანი სრული ასიმილაციის ნიმუშებად მიიჩნევა; გაუქმთა / ← გაუქმდა/, მოკვტა / ← მოკვდა/, წახთა / ← წახდა/ - ნაწილობრივ ასიმილაციისად.

ქარაშლიში, კახურსა და შეროზირულში დადასტურებულ ისეთ შერთხვევებში, როცა მყლერიჲა თანხმოვანი ყრუ ვარიანტიჲ იცვლება, მავრამ წინა პოზიციით ყრუ თანხმოვანი არ დასტურდება, მსჯელობენ თანხმოვანთა სუბსტიტუციამეც: ამთენი//ამტენი ← ამდენი, რამთენი//რამტენი ← რამდენი, შენტენა ← შენდენა /შემო იმერ./, კარქი ← კარგი, დაკარქული ← დაკარგული...

არის ცდა ამგვარ შერთხვევათა /რამთენი//რამტენი, ამთენი//ამტენი/ დისიმილაციის საფუძველზე ახსნისაც: "მთელ ქარაშლიში, ისევე როგორც კახურში, წინაენისმიერ ხშულმსკლმ დ-ს ხშირად ენაცვლება თავისივე რიგის ყრუ ფფივინვიერი ჲ ან მკვეთრი ტ მოგირთ სიჭყვამში, სადაც მოვლენის ახსნა შეიძლება დისიმილაციურ ნიადაგზე. ადგილი უნდა ჰქონდეს როგორც მყლერიჲა, ისე ფფივინვიერთა განმსგავსებას".<sup>1</sup>

<sup>1</sup> გ. ი. მ. ნ. ა. ი. გ. ი. დ. ი., ქარაშლიური დიალექტი, I, 1974, გვ. 188.

ამდენად, შედეგი ერთი - მუღერი თანხმობანი თავისივე რიგის ყრუ თანხმობანს შეინაგვებებს; პოზიციად ერთგვარი, მოვლენის ახსნა - სხვადასხვაგვარი.

ამთავითვე შევნიშნავთ: დისკანციურ ასიმილაციად მიჩნეული ისეთი შემთხვევები, როგორცაა: ნუბო ← ნუბო, ტაპიკი ← ტაპიკი, ნუბან ← ნუბან, წიახი ← წიაღი და მისხ: უნდა განვასხვავოთ ასიმილაციად მიჩნეული ისეთი შემთხვევებისაგან, როგორცაა: გაკუთა ← გაკუთა, უფისი ← უფისი და სხვ. თუ ეს ერთი და იგივე პროცესია /პროგრესული ასიმილაცია/, გამოდის, რომ ამ პროცესის მიმდინარეობაში ასიმილაციისა და ასიმილირებულ თანხმობებს შორის მოქმედი თანხმობანი დაბრკობება არ ქმნის. პროგრესული კონტაქტური ასიმილაციის ნიმუშად მიჩნეულ იფისი / ← იფისი/, აწვისი / ← აწვისი/ მსგავლილებში ფუძისული ხმოვნის აღგენის შემთხვევაში მუღერი თანხმობის დაყრუბა არ ხდება: მოცადა, დაცადა, დამცადა... მიანოდა, მოწოდა... თუ წინამთავად ყრუ თანხმობებს მიმდევრო მუღერივე გავლენის უნარი აქვთ, მაშ შორის აღგენილ ხმოვანს პროცესი არ უნდა დაბრკობდებინა /შდრ.: ნუბო ← ნუბო, წიახი ← წიაღი.../, მოსალოდელი იყო ასეთი ფორმები: მოცათა, დაცათა, დამცათა... მიანოტა, მოწოტა და მისხ. მსგავსი ფაქტები ჩვენ ვერ დავადასტურებთ. ეს კი გვსაძლევს საფუძვლს იმისას, რომ ეს ორი შემთხვევა სხვადასხვა რიგის მოვლენად მივიჩნიოთ. სხვა სიტყვებში რომ ვთქვათ, სხვაგვარად უნდა იქნეს შეფასებული ის შემთხვევები, როცა პროცესი თანხმობანთკომპლექსში ხდება, ამ შემთხვევათაგან განსხვავებში, როცა თანხმობანი ინტერკონტაქტურ პოზიციასში განიცდის ცვლილებას.

ჩვენი მსჯელობის მიზანი თანხმობანთკომპლექსებში მიმდინარე პროცესების ახსნაა. ერთი ფაქტია ღირსსაფრთხი: მუღერი თანხმობანი თავისივე რიგის ყრუ ვარიანტი იფილება იმ შემთხვევაში, როცა ის კომპლექსის ბოლო წევრია. ეს კი გვაძლევს საფუძვლს ვიფიქროთ, რომ ასევე გვაქვს პოზიციურ ბგერათმცვლილებასთან; აღნიშნული თანხმობანთმცვლილებებისაგან განსხვავებით მნიშვნელობა ენიჭება მუღერის პოზიციას და არა წინამთავალი თანხმობის რაგვარობას. კანონზომიერება ამგვარად წარმოგვიდგება: თანხმობანთკომპლექსში ხმოვნის წინა პოზიციასში მუღერი თანხმობანი ყრუვდება.

დაყრუბის გზა სხვადასხვაგვარია: მუღერი იფილება იმავე რიგის ყრუ ფიცივიერი ან მკვეთრით. მუღერის დაყრუბის გზა შეიძლება განსაზღვროს კომპლექსის წინამთავალი წევრია. თუ კომპლექსში ყრუ ფიცივიერი თანხმობანი წარმოგვინიღი, დაყრუბის შედეგად ვიღებთ იმავე რიგის ყრუ-ფიცივიერი: ფიციობს, მოხა, გაკუთა... თუ კომპლექსის წინა წევრი მკვეთრია, პროცესის შედეგად ვიღებთ მკვეთრ ვარიანტს: მოკუტა, დამიჭა, გადამწყა...

ამ შემთხვევაში რომ არა გვაქვს ასიმილაციის პროცესი და წინამთავალი თანხმობანი მხოლოდ განსაზღვრავს მუღერის დაყრუბის გზას, ვფიქრობთ, ადასტურებს ისეთი მსგავლილები, როცა კომპლექსის წინა წევრი სონორია ანდა ყრუ სპირანტი: პროცესი ხდება - მუღერი ყრუვდება, მაგრამ რამდენადაც არა

გვაქვს დაყრუების გზის განმსაზღვრელი პირობა /სონორები მუღერებმა და განი-  
ხილებმა, სპირანტებში ფეიკინფორმობა-სიმკვეთრის მიხედვით დაპირისპირება  
არა გვაქვს/, პარალელური ვარიანტებია დადასტურებული: რამდენი//რამტენი,  
ამდენი//ამტენი, იმდენი//იმტენი; პარალელური ვარიანტები დასტურდება  
ურთა და იმავე დილაქტში /ქარაქტში, კახურში, იმერულში/. ასევე  
მდგომარეობა, როცა კომპლექსის პირველი წევრი ყრუ სპირანტია: მინხვერე//  
მინხვერე, ხყო/ხპო, ვადვიხთი//ვადვიხტი... ამ ფაქტების შესახებ ბ. ფო-  
რბუა შენიშნავს: "განსაკუთრებით საინტერესოა ხე-ს ვადასვლა ხან ხე-ე,  
ხანაფ ხე-ე /მსგავსი ხე ხან ხე-ს ვადქვს, ხან კედე ხე-ს/. ხომ არ მი-  
უხილებს ეს ქარაქტი ხ ბგერის ბუნების თავისებურებაზე?"<sup>2</sup> მარტალია, ავტო-  
რი მომხდარ ცვლილებას ასომთილადგის პრინციპის შედეგად მიიჩნევს, მაგრამ  
ამ პრინციპის შეფასებისას მარტალია გვერდებზეა ყურადღების გამახვილებია  
ხ ბგერის თავისებურ ბუნებაზე იმდენად, რამდენადაც მას არ ძალუძს განსა-  
ზღვროს მომდევნო მუღერის დაყრუების გზა.

დაბოლოს: 1919 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში ი. ყიფშიძე ამგვარ წესს  
ადგენს: "ქარაქტლსა და მუღერულში ყველა სახის ასომთილადგისა და დისმთილადგისა  
გვხვდება, მაგრამ უპირატესნი და დამახასიათებელი არიან: რეგრესული ასო-  
მთილადგისა და პრეგრესული დისმთილადგისა"<sup>3</sup>

დასავლურ კილოებში მანხმოვანთა პრეგრესული ასომთილადგის პრინციპისადმი  
მიძუნდი სპეციალურ ნაშრომში ბ. ფორბუა ასევე დასკვნას გვაქვამის: "მან-  
ხმოვნების მფაღსაზრისით მუ შევხვდეთ და დასავლური კილოების მდგომარეო-  
ბას მუ ვავითვადისწინებთ, ი. ყიფშიძის ამ დებულებას დაბუქება სჭირდება:  
დასავლურ კილოებში მანხმოვანთა პრეგრესული ასომთილადგის თავისი ვარგველ-  
ბით უთანასწორდება რეგრესულ ასომთილადგისა და ზოგ შემთხვევაში ჩრდილავს  
მას კედე"<sup>4</sup> დასკვნა ზემოაღნიშნული მასალის მსგავსი ფაქტების საფუძველ-  
ზეა გაკეთებული. შემდგომი კვლევა-ძიებისას ეს დებულება გამიარებული  
იქნა. ე. წ. "პრეგრესული ასომთილადგის" ფაქტები აღმოსავლურ დილაქტებშიც  
მრავლად დამოძნა... როგორც აღვნიშნეთ, პრეგრესული ასომთილადგის განიხი-  
ლებოდა ბოლო მუღერი მანხმოვნის დაყრუების ფაქტები. რამდენადაც, ჩვენი  
აზრით, ეს არ არის ასომთილადგის პრინციპი, არამედ სავსე გვაქვს მუღერთა  
პრინციპურ დაყრუებასთან, ი. ყიფშიძის დებულება ძალაში ჩრდება.

<sup>2</sup> ბ. ფ. მ. ბ. უ. ა. მანხმოვანთა პრეგრესული ასომთილადგისა ქარაქტი ენის დასა-  
ვლურ კილოებში: მსუ შრ., ტ. X, მბ., 1939, გვ. 194.

<sup>3</sup> ი. ყ. ი. ყ. შ. ი. ძ. ე., ასომთილადგისა და დისმთილადგის წესი ქარაქტლსა და  
მუღერულში: მსუ მოამბე, I, 1919, გვ. 8.

<sup>4</sup> ბ. ფ. მ. ბ. უ. ა. დასახ. ნაშრ., გვ. 195.

ი. კიკნაძე

მესამე პირის ობიექტის მრავლობითობის  
გამოხატვისათვის დანამდებროვე ქარაჯში  
დიდიველებთან მიმართებით

დანამდებროვე ქარაჯში, როგორც ბუკირ, ისე წერხ მუცყველებში, ბო-  
ტი მწერლის ენაში და არაიშვილთაპ არესამივი მოხბირა ობიექტის მრავლო-  
ბითი რიცხვის გაგორმბება — სუფიქსი ინვერსიუ ბმნებში. ჟუჭი დიდი  
ხანი მენიშნულია და სადნაძი ინფრამრეტირბბულიყ სამეყნიეირ ლიჭერა-  
ჭურაში<sup>1</sup>.

ყმობილია: ძველი ქარაჯში ბმნის პირიან გორბაში ალნიშნებოდა მხო-  
ლოდ სახელითი ბრუნვაში დასმული სახელის /სუბიექტის და რეალური ობიექ-  
ტის/ მრავლობითობა, რისთვისაც გამოყენებული იყო —6, —ენ, —ან სუფიქსე-  
ბი, მიყმითი კი აღნიშნული რბებოდა. —ნარ—იანი სახელითობის —ებ—ი-  
ნი მუცყლამ — ჯურ სახელითობი, მემდგომ კი მიყმითი — გამოიწვია  
ყვილიებში სამსავე პირში, ჟუჭა არადანბარა; მიბეტიყ სხვადასხვა  
იყო. მესამე პირში ყვილიება გამოიწვია სახელის ჟუნქსიამ. ბმნამ აღნიშნა  
რეალური სუბიექტის, მოქმედი პირის, მრავლობითობა პირველი რიგში ინვერსიუ  
ბმნასთან, მემდგომ კი გაგრეყლა მოქმედიითი გვარის ბმნაზეყ.

მიყმითი დასმული სახელის ბმნასთან რიცხვიში მუდანიშნის მემბბვე-  
ები დადასტურებულია XIV—XV საუკუნეებში<sup>2</sup>. მიყმითის სინთქსური უფე-  
ბების გამბრა განსაბღერა, ურთი მბრე, ბმნის ჟუთის მინაარსმა და, მეორე  
მბრე, ანალიტიის მოქმედიამ/არაინვერსიუ ბმნებში: გითბრამ მან ლქენ ისყ

1 საკითხის შესახებ იხ. ნ. მარტი, Основные таблицы XIX—XX; ა. ბ ა ნ -  
ი ძ ე, ქარაჯი ენის გრამატიკის საფუძველი, თბ., 1973; მისივე: გრა-  
მატიკური სუბიექტი მოდიური გარდაყვილი ბმნასთან ქარაჯში, ძველი ქარ-  
აჯი ენის კათორის მრეში, გ. 7, თბ., 1961; არს. ბ ი ე ბ ა ვ ა, მარ-  
ტივი მინადაების პრედიკა ქარაჯში, 1, თბ., 1968; იქვე: მარტივი მინ-  
ადაებლის ევოლუციის ძირითადი ფენენიყები ქარაჯში, დამატება 1, 11;  
ვ. ბ ი ჟ რ ი ა, ქარაჯი ენის გრამატიკის სადავი საკითხები, "ქარაჯ-  
ი ენა და ლიჭერაჭურა სკოლაში", 13, თბ., 1967; რ. მ ე ლ ი ე ი ბ ე ე ი ე,  
"მინჭრს" ბმნა და მანბაყვილების გასაყირა, "ქარაჯი ენა და ლიჭერაჭურ-  
ა სკოლაში", 14, 1978.

2 ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, მიყმითის მრავლობითი დასმული სახელის გამო-  
ხატვის ისტორიისათვის ბმნაში, საიუბილეო კრებული, აღ.—ბარამიძეს, და-  
ბაქების 70 წლისდავებ, თბ., 1974, გვ. 227. მერ. ანთ. კუბირა, ქვემდებარე  
და დამატება ახალი ქარაჯი, "ქარაჯი ენისა და ლიჭერაჭურის სწავლების  
საკითხები სკოლაში", V, თბ., 1953, გვ. 25 /ავტორის ნიშნუში დადასტურებუ-  
ლი აქვს XVI ს.—დან/.



ძღვის ზმნაში აწინიშნება რეაღიზაპ აქტიური პირის, მიცემიხ ბრუნვაში  
პასმჯი რიგიკური სუბიექტის /ისტორიკულია გრამატიკული ობიექტის/ რიყვი  
პა არ აწინიშნება სახელობიხ ბრუნვაში პასმჯი სუბიექტისა.

ჟანამეპროვე უარჯუთი ობიექტის რეკვი ზმნაში პირების მიხვეგიხ  
ასუა წარმოგენილი: 0<sub>1</sub>-ტ- პრეფიქსი, 0<sub>2</sub>-ჟ სუფიქსი, იმ შემხვევა-  
ში, ჟ სუბიექტის რიყვი არ არის წარმოკენილი.

მესამე ობიექტი პირჯან რამენამე განსხვევბული ვიჯარბაა. უხე-  
ტესაპ რიყვის ნიშანი ზმნაში არ არის:

რეპირიანი: ჟვი, გამჭვირვალე ჟარგბს აქვებღლეა პა აქანვებღლეა ნიანი  
/რ.ჭვიშვილი, 18/,

პეპა კი შვილებს მოუთხენილაპ ჯღლეა /რ.ჭვიშვილი, 35/.

სამპირიანი: მიე ტავუშვირე ხელი ჟარისკაკებს /ჟ.ჩალაური, 62/,

კედეჯან მეგომმა ბიჭებს რალე სხლეა /ჟ.ჩალაური, 48/.

აქვე უნაა შეენიშნოჟ, რომ ჟანამეპროვე მწერლობის ენაში ჟავს იჩენს  
ტენდეცია: 0<sub>2</sub> ირბის რიყვი აისახოს ზმნაში მაშინაე, როჟა ზმნა არანი-  
ვერსიჯია. სპეკალურ რიჭერაჭრამი აწინიშნულია, რომ ირბი ობიექტიხ  
მრავლობიხიხიხი -ჟ სუფიქსი რიკვეტური -ჟ/-კე ნაწილიკის /მიცემიხიში  
პასმჯი ობიექტის მრავლობიხი რიყვიჟე რომ მიუთხიხებს / ჟუქვიკისაა<sup>3</sup>. ეს  
ტენდეციაა ჟეპლსაჩინოა აწინიშნულია სპეპრეველოპან გამოსული ზოგი მწერლის  
ენაში /ს.შანთაშვილი, ე.გამაშვილი.../, ჟემეა არე პასპველი მწერლე-  
ბისაჟვის არის უხეზ /ე.კეპიანიშვილი/.

განსაკუთრბიხ მომთავრეა სამპირიანი ზმნების -ჟ სუფიქსიანი ჟორ-  
მბი, სპაე-ჟ მიცემიხიში პასმჯი ირბი ობიექტის რიყვის აწინიშნავს:

ამ რრის ვილე აგრაჟუა ქამლეჟაჟ ჟავს /ჟ.უარჩხიდე, 135/,

...რბიხი ტამლეჟაჟაჟ პაპა კარესნიმა /ჟ.ჩალაური, 251/,

...აღეკეპისაჟან ჟებრუს დახვეჟაჟ კიკეე ერთი რეის ნეპილბა

/გ.პოჩანაშვილი, 274/.

ბიორია ამეგეპარე შემხვევებიხ რ.ჭვიშვილის რმანების ენაში<sup>4</sup>.

3 არს.ჩ ი ე ბ ა ე ა, მარტივი წინაპარების პრობლემა უარჯუთი, 1, ჟბ.,  
1968, გვ.276; მისიეე: -ჟ ნაწილიკი ჟრევირეჯუთი პა მისი მნიშველობა  
გრამატიკა-ლოკის ურთეეობის ჟეპლსაჩინიხი, "უარჯული სენაჟემეცენიე-  
რო სარეპარობის ბელირეველი", 1-11, ჟბ., 1923-24, გვ.32-67.

4 ი.კ ი ე ნ ა თ ე, ერთი ენობრევი ტენდეციისი შესახბ ჟანამეპროვე უარ-  
ჯუთი, მიხსენება წაკიხბულია ჟსუ-ში "სენაჟემეცენიერო სავბრბის" სპ-  
ჟარ სხპრმაჟე, აჟაპ. ე.ჟოჯურისა ხსენების ძღეს, 1981 წ. 8 იანვარს,  
პიბეჟჟა კრბუთი "სენაჟემეცენიერო თიბანი", ჟბ., 1983 წ.;

მარჯალა უზრუნველ გური პატარაღობის სიგამბიძე /ო.ჭილაძე, 151/,  
პაპამ კი ქამარა მიუწინაყვლაძე და ირავიშ ერმეირაპ შეკვირა  
/ო.ჭილაძე, 175/

ნიკოლე ნამუსს უწინაყვლაძე /ო.ჭილაძე, 203/.

იწმინდანე დაწინაყვლაძე მწინდით ირბი იბივეტის რიყვის ტამიხაყვას-  
თან დაკვეშირბით სამეცნიერო რიჭერაჭურაში საკიხი ტამაწყვეტირა იმის-  
და მიხედივით, რიჭერი ტამის ტამაყვალ მწინდით ტვაქვის საქვე. თანამე-  
როვე ქარჯლით, ერთ მიხრავ, ტვაქვის:

მურგის ქარი უწინაყვლაძე /ტ.იოანაშვილი, 389/ და, მეორე მიხრავ,  
იქვე: კვებ იმამ რწმარ მიხუყვბული, წელი მიხრალი ბერიკაკი მიუწინაყვლაძე  
/ტ.იოანაშვილი, 296/; ახია ნიკოლე, ლიხონე ჩაყვლაძე პირში /ო.ჭილაძე,  
228/; ულმიყვლაძე ბისიმი მღვდელი /ო.ჭილაძე, 255/.

პირაპირი იბივეტი მესამე პირისა, ჩვეულებრივ, არ აჩენს რიყვის  
ნიშანს მწინდით, მაგრამ მიყვმიხის სინტაქსური თალ თანამეპროვე ქარჯლი-  
თი აქაყ იჩენს თავს:

"მამიის ტაშაყვბული კივილი უწინაყვლაძე კიყვე /ო.ჭილაძე, 140/  
ჭილი აჭრთბიღებამა; ტამბამაყვე /ო.ჭილაძე, 313/.

საკიყალი რიჭერაჭურაში მიუხიხებენ, რიბ დველი ქარჯლის წესი -  
პირაპირი იბივეტის მრავლირბითის ტამიხაყვა -ე სუფიქსი - სამუარმა  
ქარჯლი მიშალი, მაგრამ ტამაყვლაძე ირბ იბივეტზე, ამისათვის ტამიყვ-  
ნა -ე სუფიქსი, მასალა დველი ქარჯლისა - და რიყვეჭური ჟნქვიით  
აღჭურვა. ეს პირველი რიყვი ირბ იბივეტზე ტამაყვლაძე, მაგრამ სუფიქსი  
-ე და რიყვეჭური -ყა//--ე ნაწილაკები სათანაყო შებებევაში მიუხიხე-  
ბენ მიყვმიხით პასული პირაპირი იბივეტისა და რიყალი სუბივეტის რიყ-  
ბეჭეჭ<sup>5</sup>.

პროყვი უჭრო შორსაყ არის წასული. ბოჭ რიყვეჭში სახელირბითი პას-  
მული იბივეტის რიყვისიყ აღნიშნებოდა იმავე -ე//--ყ ეღმეინებოთ. ამ  
დელსაბრისიბ ჩვენიხვის სანიჭერესოთ ერთ ჯგუფი რიჭორე აღმოსავლური,  
იხე პასაყლური რიყვეჭებინსა.

რიჭორე მიუხიხებენ, ინცილორბით<sup>6</sup> რიყვი სუბივეტი და რიყვი  
იბივეტი მიყვმიხისა ყვაყ სუფიქსიბ აღნიშნებოა მწინდით, იშვიამაყ ყვა-  
საყვირის ჩწებოა -ე; ამამ მოყვა-ე ჩხუფი/ R S = C უღ; მწინა ინვერსიული/  
ა.კ ი ბ ი რ ი ა, იბივეტის მიერ მწინის შეშამბებოა რიყვით თანამეპრო-  
ვე ქარჯლით, ენამეცნიერბის ინსტიტუტის XXXV III სამეცნიერო სესია,  
დებინებო, 1982.

5 ი.კ.ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, პასაყვბული ნაშრომი, ტვ. 228.

6 ტ.ი.ბ.წ.ა.ი.შ.ვ.ი.ღ.ი, ქარჯლი ენის ინცილისური რიყვეტის თავისე-  
ბურბანნი, თბ., 1960, ტვ. 137.

ლოცუარი ობიექტი, ასევე გრამატიკული ობიექტის სახელწოდებით აჩენს, როგორც იშვიათად, ყუ→ყ სუფიქსს: ბებერმა პავსოვსაყუ ქაშები, ახლა პავს-სახლოყუ ლქნ.

ფერეიდუნი<sup>7</sup> -ყ ნაწილაკი გარმოიყვამ მრავლობითი რიცხვის სახე-ლობით ან მიყვამით ბრუნვის გარმოიყვამული ლოცუარი ობიექტი, ბოჯერ ლო-ცოკური სუბიექტის, ამ უკანასკნელს სალიტერატუროში შეესაფყვისება -სუფიქსი /შპრ. ინფორმაციით ბუმიო პასსტორბული მატალინი/.

კახური<sup>8</sup> /პა ქიმიყური/ - მესამე ობიექტური პირი მიყვამითსა /ნირბიყა პა პირპაპირიყ/ მრავლობითი გარმოიყვამ -ყ//კუ ნაწილაკიო პა -სუფიქსი; რიყსაყ ლოცუარი სუბიექტი - გრამატიკულ ობიექტს: კუ-ჰაყრბიკე მე მათ; მატარი -ა არის ხოლოყ ყუ//კუ-ს ნაყვარ ასეო ფორმბუ-ან: ნუ გეშინათ, გრყბენიანთ /აჟაყ LS = 6 7 0 /.

პირპაპირობიქტური მესამე პირი სახელობითი იშვიათად აჩენს რიცხ-ვის ნიშანს, რაყ მიყვარბ აწმყოს წყბიპან გარმისყვარ მიაჩნიათ. -ა სუფიქსი სახელობითი მიყვარბით გვარის ბინებან 1 ლქრბობითიყ არის: პეპს პაჟქაყბიათ /ისინი/.

კახური<sup>8</sup> მუბჩნეულია, რბი ყუ//კუ იხმარება -ა-ს გვერბი: მიყვანთ ყუ, რაყ იმის მათწყბიყია, რბი ყუ დარას კარყავს პა ადგილს უბბბს -ა-ს.

ღიღუღი<sup>9</sup> -კუ ნაწილაკის ხმარბის ლარსაბრისიო კახურს უკაყბირბე-ბა.

ქარღური<sup>10</sup> ობიექტური მესამე პირი მიყვამითსა ბოჯერ მრავლობით რიცხვი -ა სუფიქსიო არის წარმოპეყნილი: კუკუყირბა, ყნდუბა ან კახუ-რის მსყავსაპ: მუყდლიანთ. ირიბობიქტური მესამე პირი ხანპახან -ან-ა ალბიშნება ასეო მუბბბეყბი. გამეყქაო, ქარღური ასეო მუბბბეყვები ჩანსახბის საბიო არის, კახური კი ხბირაა.

რაყ შევება სახელობითს მრავლობითი მესამე ობიექტური პირის გ-მიხატვას, აქ ქარღური დევი ქარღუის ვიხარბაა მუმიხატვი: ღიღუღა-რან შევიღვი, მუყან მოღარბევი.

7 არბ.ჩ ი ქ ი ბ ა ვ ა, -ყ ნაწილაკი ფერეიდუნი პა მისი მნიშენელობა გრამატიკა-ლოცუარის ურბიერბობის ლარსაბრისიო: "წელიწეული", 1-11, ფფ., 1927-24, გვ. 32-68.

8 არ.მ ა რ ტ ი რ ი ს ი ვ ი, გრ.ი მ 5 ა ი მ ი ვ ი ც ი, ქარღური ენის კა-ხური რიარბი, ბბ., 1956.

9 არბ.ჩ ი ქ ი ბ ა ვ ა, მთაღურის ლვიისბუბრბანი, ენიმვის მოამბე, 11, ბბ., 1937, გვ. 43-65.

10 ვ.ბ ი ფ უ რ ი ა, ქარღური, კრბ. "არბი" ფფ., 1925, გვ. 127-152. გრ.ი მ 5 ა ი მ ი ვ ი ც ი, ქარღური რიარბი, 1, გამოყვეყა, ბბ., 1974.

მესხურ-ჩავახურში<sup>11</sup> ობიექტის მრავლობითი რიცხვი -ს- ნაცვლად გა-  
მოიხატება -უნ სუფიქსით.

აჭარულში<sup>12</sup> ამ ზედასაზრისით საფურადღებოა ოფიციალური სუბიექტის რი-  
ვის გამოხატვის ასეთი შეზღუდვა: უნდუღან მან.

აჭარულში, გურულში, მესხურში ობიექტის /ოფიციალური სუბიექტის/ მრავ-  
ლობითობას გამოხატავს -უნ სუფიქსი.

ბუღაურულში<sup>13</sup> ნარ-იანი სახელობითი ობიექტისა ყოველთვის აღნიშნება,  
ისევე როგორც ძველ ქარჯულში იყო. მესამე ობიექტური პირის მრავლობითობას  
გამოხატავს ძველი ქარჯულიანობა.

ფ<sup>2</sup>-ს მრავლობითობას ზოგჯერ -ს სუფიქსიყ აღნიშნავს, მხოლოდ მის წინ  
შემონახულია S<sub>3</sub> -ის ნიშანი -ს /მხოლოდობით/, -უნ /მრავლობითით/.

ბუღაურსა<sup>14</sup> და ფ<sup>2</sup>აურში<sup>15</sup> - ბუღაურულის მსგავსად -ს სუფიქსით აღ-  
ნიშნება მიცემითი რასმული 0<sup>2</sup>-ს რიცხვი, ეს მის წინ S<sub>3</sub> მრავლობითობას  
გოგალაგებობით, განსაზღვრავს.

ფ<sup>2</sup>აურშიყ ნარ-იანი სახელობითი ყოველთვის ანსახება მშნაში: გავი-  
ყარნოი რინჯინი.

ფ<sup>2</sup>აურში<sup>16</sup> ობიექტის მრავლობითი რიცხვის გამოხატვის საკითხში გვერ-  
ძში უძველესი ხვესურულს, მოხურსა და ფ<sup>2</sup>აურს /-უნ, -ნ ფორმანტებით გამოიხა-  
ტება/, რაცაღია ძველი ქარჯულის ვიხარება. ოლონ, ძველი ქარჯულიანობა  
განსხვავებით, სახელობითი რასმული ობიექტის რიცხვი / ლურმეობითით სა-  
ეროპ არ გამოიხატება /11 ლურმეობითით ვი ძვ. ქარჯულის ვიხარებაა: -ნ  
სუფიქსით ამისაღვის/, მაცრამ იშვიოაჟ შეიძლება ლეგვხვდეს -ჟ ლემის-  
ნიშნით მშნასთან: მინახე-ან, გინახე-ან, უნახე-ან /მას ისინი/.

საფურადღებოა, რომ მიცემითი სახელი იკუნს ტენდენციას /თანამე-  
როვე სალიტერატურო ქარჯულის მსგავსად/ გააჩინოს რიცხვის ნიშანი -ს; რო-  
გორც მერჯე, ისე მესამე პირში: გუნახუნს, უნახუნს /მას ის/:

11 მ. დ ი ძ ი გ უ რ ი, მესხური რიყვეტის აღწერითი ანალიზი სხვა კილო-  
ებთან მიმარჯებინ ზედასაზრისით, უნივერსი შოამბე, X, მბ., 1941.

12 ჰ. ნ მ ჟ ა ი რ ე ლ ი, აჭარული კილო ზევისებურებანი /მიმოხილვა რა  
ტექსტებში/, ანტ. კიზირიას რედაქციით, მბ., 1960.

13 ა. მ ა ნ ი ძ ე, სუბიექტური პრეფიქსი მერჯე პირისა და ობიექტური პრე-  
ფიქსი მესამე პირისა ქარჯულ მშნებში, ქარჯული უნის სტრუქტურისა და  
ისტორიის საკითხები, 1, მბ., 1957, გვ. 228-259; ა. ჟინჭაურული, ხვესურ-  
ულის ზევისებურებანი, მბ., 1960, გვ. 96-97.

14 ივ. ქ ა ვ მ ა რ ა ძ ე, ბუღაური კილო ფაბრეგის უნაში, მსუ მრმები,  
ტ. XXXV, მბ., 1949, გვ. 81-99.

15 გ. უ მ ე ა ნ ი ძ ე, ფ<sup>2</sup>აური რიყვეტის, მბ., 1978, გვ. 71, 121-124.

16 მ. უ მ უ რ ე ა ი ძ ე, ფ<sup>2</sup>აური კილო, მბ., 1950, გვ. 36-38.

მხარეებში<sup>17</sup>, მიხრობ ცილებში გვაქვს, რომ საბერძნეთში დასმული პირდაპირი ობიექტის რეცხვი ბმნაში – სუფიქსით არის წარმოდგენილი ძველი ქართული ნორმის დახმარებით: რწივე დასოც–ა; ებ–ნანი საბერძნის რეცხვი ბმნაში –ნარ–რთ არის აღნიშნული: ქაღები დასოც–ნ–ს. ძველი ქართლის ზიხა–რებას დასოცის მათნმაც, რთქსაც მდებრძილში LS (LZ0)-იც არ იხანხბებმს ბმნას რეცხვში: იმაც ეტკებოპა.

–*ყუ ნანოდაკი* არ იხმარება, და, რთოცე ჩანს, არც იცო, რაგან მისი კომპენსაცია – სუფიქსით არაა გადმოცემული.

ღებურ–ჭირილით კი –*ყუ* ტამატონებუთია და გამოხატავს, რთოცე LS –ის ასევე 0–ის მრავლობით რეცხვს. მაგ. მიცემიხი: უხარაყუ შეიღებს; საბერძნეთში: დაქველოყუ ირბში.

სამეცნიერო ციებრატორში აღნიშნულია, რომ ბემოჩაჭუბი<sup>18</sup> ახარდაბრებ–ბის მუჭეველებში ხშირია –*ყუ ნანოდაკის* შეცვლა – სუფიქსით. იგივე მოვლენა შენიშნულია *მხარეებში*<sup>19</sup>, მიხრობ აქ –*ყუ*–ს შეცვლა – სუფიქსით მათინ ხებდა, რთაც იგი მესამე ობიექტურ პირს გამოხატავს /პირველ და მეორე პირ–თან ასეთი რამ არ ჩანს/. დასჭურება ნიშანთა რმბაცი გამოყენებბის შემხებვე–ვებში. პრთესი ახლაც მიმინარეობს, არ დახთავრება.

*ღებმორატორი* ახლოს გვას ღებუბმურთან და იმერტან. *ღებუბმურში*<sup>20</sup> ქვე–მოიმერტორის ტიპისაა. მესამე ობიექტური პირის მრავლობითობის გამოსახატავად მიცემიხით გამოყენებულია –*ყუ ნანოდაკი*. მის გვერით იხმარება – სუფიქსით: *მუჰარაყუ, ღებუბაყუ*.

მოვლენა ღართოპ არის წარმოდგენილი იმერტორის რეცხვში. მრავლობით რეცხვის აღნიშვნას ბმნაში სპეციალური გამოკვლევა მიუძღვნა ვლ. ღანჩი–ღებ<sup>21</sup>. ნაბორობით აღნიშნულია, რომ C<sup>2</sup> O –ის რეცხვი ამ კილოში გამოხატულია –*ენ* ღარბანტით: გზა გყვენ: 0<sup>2</sup> –ის მრავლობითობის – ნიშნის წინ /ბემო და შეუიბერტი/ შემოხატულია S<sup>2</sup> –ის–ს: მოსწონ–ს–თ, –*ყუ*–ს ზოგან ცვლის – /ტვიბული, ქუთისი, ტუტისი, ბესტაღონი, ბარაპო/.

17 ე. თ. გ. უ. რ. ი. ა, მხარეების დახასიათებისას, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, 11, თბ., 1961, გვ. 235–247.

18 მ. მ. მ. გ. უ. რ. ი., რატორი რეცხვით, თებანი ქართული რეცხვითლოცითი–რან, თბ., 1954, გვ. 179–200.

19 ე. ა. ს. ე. მ. ა. მ. ი. მ. ე. ი. ე. ი., მრავლობითობის – და –*ყუ* სუფიქსების სინ–ტაქსური ღუქციისათვის ბემო და მხარეებში, სტუდენტთა XXII სამეცნიერო კონფერენციის შეზიხები, თბ., 1960, გვ. 203.

20 მ. მ. მ. მ. გ. უ. რ. ი., რატორი რეცხვით, თებანი ქართული რეცხვითლოცითი–რან, თბ., 1966, გვ. 166–178; მ. ა. ს. ე. მ. ა. ე. ი. ე. ი., რატორის ზიხისებურება–ნი, ქუთისის პეიონტ. მრობები, ტ. 11, ქუთისი, 1941, გვ. 229–247.

21 ე. თ. ა. ნ. გ. ე. ი. ე. ი., მრავლობით რეცხვის აღნიშვნისათვის ბმნაში იმერტი კილოს მიხებებით, აკადემიის მოამბე, ტ. VI, №10, 1945.

ქვემოთხატული<sup>22</sup> ყვ//კვ გამოიყენება მიცემიძის სუბიექტისა და სა-  
ბუღალტრის ობიექტის რეცხვის გამოსახადებად.

ბიუჯეტი პიარეტიის მესახებ ფართო მსჯელობს ქ.ძირნიძე. ბიუჯეტი-  
შან<sup>23</sup> დაკავშირებით ავტორს შენიშვნები აქვს, რომ -ყვ ნაწილაკი გამოიყენე-  
ბა ოკ პირდაპირად გამოსახადებად საბუღალტრისა /შეკვერთვ კაბაში/ და მიცე-  
მიძის ირბისაშვის /ვყოფაყვ ბოშეშვ/, ასევე ინვერსიულ ბნაში LS -ის  
გამოსახადებად: მოუჭრათ და ჩაუსვამსყვ.

-ყვ-ს უნაცვლება -მ /ბიუჯეტი/ სუფიქსი: უხრამ. ბიუჯეტი-  
გამომიშვების გზაშვა, მის ადგილს იჭრს -მ.

ვანურსა და უბოჭრში -ყვნი გამოიყენება -ყვ-ს ნაცვლება ოკ ირბის  
რეცხვის გამოსახადებად: ქე უხარაყვნი მე მაგენს. ასევე ინვერსიულ ბმნიბ-  
ში LS -ის მრავლობის აღსანიშნავად: მუჭაწიანაყვნი ამბავი იჭრს.

-ყვნი უბოჭრშივე დასჭრებდა საბუღალტრის დასმული მესამე პირის პირ-  
დაპირი ობიექტის მრავლობისაშვის: შვილები დაგმარებყვნი, ბიჭმა დააჩნაყვნი  
იჭრნი.

ქვემოთხატული /ვანის რ.გარდა/-ნი სუფიქსის გვერდით უმეტესად გამოი-  
ყენება -ყვ-ს ვარანტი -კენ, რომელსაც ფუნქცია გამოარბობული აქვს:

ქარული ვნის პიარეტიის მონაცემთა მიხედვით, ნაშვილი, რომ -მ სუ-  
ფიქსის და-ყვ /-კვ/ ნაწილაკებს აკისრია არა მხოლოდ მიცემიძის დასმული  
სახელის მრავლობის გამოხადება, არამედ საბუღალტრის წარმოგენილი ობი-  
ექტისაგ. ძელს მთელ რიგ პიარეტიებში არის მიგრეკილება -მ სუფიქსის მიუყვს  
უპირატესობა. პრეცესი ჩვენ ლეაღნი მიმინარეობს. ამის მიზეზი სალიტრა-  
ტური ქარული უნდა იყოს. -მ იჭრს არა მხოლოდ -ყვ// -კვ ნაწილაკების აპ-  
ტილს /ასევე შემხვევაში ამბობენ: -მ მასალა ძველი ქარულიადა, ფუნქცია  
პიარეტიტრიაო/, არამედ ჩნდება ძველი ქარულით ფრმაშა პარალელურად.

ვ.ი. -მ სუფიქსით ქარული ვნის რიგ პიარეტიში აღნიშნება როგორც  
ირბი, ასევე პირდაპირი ობიექტის /მიცემიძისა და საბუღალტრის/ მრავლობი-  
შობა. მიუთც, საბუღალტრის ბრუნვაში დასმული ობიექტის რეცხვის გამოხადება -მ  
სუფიქსით დადასჭრებულისა მწერლის ვნაშიც<sup>24</sup>; მაგ.: მიგორკაგენენ ფერობზე,  
სანამ ბუჭქმა არ შეაჩრახტ /ო.ჭილაძე, 220/; ალექსანდრე ბუჭაპ დააქლო  
/ო.ჭილაძე, 228/. მათრის ბუჭქნიმა სისხლი გაუყინა აივანიზე დაჩენილებს,  
შეაბრწუნა, შეაბრწუხა ამ ლამის ცხოველურმა, ძაღლის გმუილის მსგა-  
ვსმა ხმამ /ო.ჭილაძე, 200/. ეს ახსნილია მწერლის სტილის ლეისებულობით,  
შემაქ არ არის გამოარეცხული პიარეტიის ბეგავენა. როგორც ვეგავე, ქარ-  
ული ვნის პიარეტიებში ამის შესაბუღლობას იძლევა.

22 მ.ძ ი ძ ი გ უ რ ი, იოგოკური სუბიექტის რეცხვის პიარეტიური ვარაყი-  
ბი ქარულით /-ყვ// -კვ უცნობი ფუნქცია/, ძიუბანი ქარული პიარეტი-  
ლოგოპანი, შბ., 1954, გვ. 147-165.

23 ვ.ძ ი ბ ვ ი ძ ე, ბიუჯეტიური კილოპავი, ენობრევი მიმობილვა და ტექ-  
სტვი, შბ., 1973.

24 ი.კ ი კ ვ ა ძ ე, დასახ. ნაშრომი.

პირველი ჟურნოლიკის წარმოება და მნიშვნელობა ქართულ დიპლომატიკაში

დრო-კილოთა მესამე სერიის შორისა წარმოება და მნიშვნელობა ახალ ქართულში მრავალფეროვანი გახდა. ამ სერიას ბევრი გამოკვლევა მიეძღვნა, მონოგრაფიულად და შესწავლილი ძველი და ახალი სალიტერატურო ქართული ჟურნალი, მტკ-ნაკლებად განიხილავდნენ ამ ნაკვეთს ცალკეული მწერლის შემოქმედებისა და დიპლომატიკის ენობრივი ანალიზის დროს, მაგრამ ქართული დიპლომატიკის მიხედვით იგი ურთიერთით არ ქვეყნად სპეციფიკური მსჯელობის საგნად.

წინამდებარე ნაშრომში მიზნად გვაქვს გავარკვიოთ I ჟურნოლიკის წარმოებისა და მნიშვნელობა-გამოყენების თავისებურებანი თანამედროვე ცოცხალ მეცნიერებაში, გამოვყოთ სალიტერატურო ქართული და სამწერლობო უნდასთან განსხვავებული ჟურნალები და ენობრივი მოვლენები, შედგენისდაგვარად ვარკვეოთ დიპლომატიკა განვიშარებინს ტენდენციას.

საანალიზოდ გამოვიყენებთ ნაბეჭდი დიპლომატიკური ტექსტები. უმთავრესად ვეძიებოდით ბარის კილოებს, რამდენადაც ისინი ასამრეობდნენ ახალ სალიტერატურო ქართულს.

რაც შეეხება ფორმალურებსა და ყოზღარ-მომდოკურს, ისინი სპეციფიკურად არ გაგვიანალიზებია, მხოლოდ აუცილებელ შემთხვევაში ვიმჩნებოდით. სალიტერატურო ნიმუშებს /"ქართული დიპლომატიკა", I, 1961/. ეს იმიტომ, რომ უცხო ენობრივ კოლექტივში მოქვეყნილი დიპლომატიკები ახლა მეტწილად სამრეობდნენ ძველდასან მომდინარე ჟურნალებით, ლეშე და დიპლომატიკა განვიშარებინსა და სამწერლობო უნდასთან მიმარებების დეალსაზრისით მათი შესწავლა ცალკე საკითხია.

გარდამავალ მინათა წარმოება

ქართულ დიპლომატიკაში გარდამავალ და გარდაუვალ მინათა წარმოება მეტად მდინდარი და მრავალფეროვანია!

სპეციფიკურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ახალ ქართულში გარდამავალი მინის I ჟურნოლიკის საწარმოებლად გამოყენებულა II ან I სერიის ლეშე. დასახლებული ნაკვეთი ამ უკანასკნელს უფრო ხშირად ეძიებოდა, ვიდრე მუორისას /ა. შანიძე, ა. რიქოზაძე/.

მეორე სერიის ლეშის იყენებდნენ საყრდენ ფუძედ -რბ, -რტ, -რბ /უმიცირე-სომა/, -რბ ლეშისნიშნისანი მინები, რომელთა წარმოება დიპლომატიკაში ძირითადად გრამატიკულ ნორმებს ექვემდებარება. ამ ტიპის მინათაგან, როგორც გამოწაკლისი, შეიძლება დავსახებოთ რამდენიმე თავისებური ნიმუში.

I ამიტომ ნაშრომში მოკლედ ვებნებოთ ორდინარულ ჟურნალებს და საგანგებოდ ვქვემდებარებთ მხოლოდ ძირითადს თავისებურებებში.

1. მოუყვია ძირითადი და გამატონტებელი ფორმის სალიტერატურო ქართულს და დიალექტბშიც, მაგრამ იგი აქა-იქ მანც გამოვიდნდა მოუყვინას- სახით, რომელშიც "ანწყოს ფუძეა გამოყვინებული იქ, სადაც ახალ ქართულში აორისტის ფუძეს მიმართავს უნა" /არნ.ჩიქობავა/. ძველი ქართულისებრი ეს წარმოება შეესაბამება გვხვდება აგრეთვე "ვეფხისტყაოსანსა" და საშუალო ქართულის სხვა ისტორიულ და ლიტერატურულ ძეგლებში. ახალ ქართულში კი ეს ძველი ვი-თარება ჯერ კიდევ შემოუნახავს გურულ დიალექტს<sup>2</sup>, რომლის გავლენით იგი კიდევ გამოიყვანდა ამ კუთხიდან გამოსულ მწერალთა ნაწერებში /ე. ნინოიძე-ლი, ნ. ნაკაშიძე, ლალიანი/. ჩვენი მასალების მიხედვით, საანალიზო ფორმა დადასტურდა აჭარულსა და რაჭულშიც<sup>3</sup>:

ერეხისფერი ცხენი მოუყვინია /აჭარული, დიად.<sup>4</sup> 397, 399/; კაპიციო ანატოლი მოუყვინაო /რაჭული, ძიძ. მასაღ.<sup>5</sup> 153/. თუ ამ მხნის განვითარების ისტორიას გავითვალისწინებთ, შეიძლება ვთვარაუდოთ, რომ ძველი ქართულიდან მომდინარე წარმოება დღეს მხოლოდ დიალექტურ ფორმად იქცა, ძალიან შეიზღუდა მისი მოხმარების არე და ზეგავლენასაც ვეღარ ახდენს საწერებო უნაზე - მანამდედროვე მხატვრულ ლიტერატურაში იგი უკვე საერთოდ აღარ გამოიყენება, აქ ერთადერთ ფორმად რჩება მოუყია.

2. ღუბს მინა I ზურთოპიანში, წესისამებრ, II სერიის შემას ემყარება: ღუბს-დაღო // დაღვა-დაუღია. მაგრამ მანამდედროვე საწერებო უნაში /ო. იოსელიანი, ს. კლიაშვილი, რ. გუგუბაძე, ბ. ჩხეიძე, ვაშლი "ქუთაისი"... ეს მინა ზოგჯერ დაუღევს ფორმითაც გვხვდება. საყრდენი ფუძე ამ უკანასკნელისთვისაც წყვეტილია /შერ. დავედვ-დამიდეუს/. მარტალია, დიალექტური ბქსტების მიხედვით, დაუღევს ფორმა მხოლოდ რაჭულში დამტკიცდა ერთ მარტალი-თით /სისხლიანი დანა რუღევს ქალის ჯიბაში: რაჭ., ძიძ. მასაღ. 24/, მაგრამ ზემოწამოთვლილ მწერალთა მიერ გამოყენებული ნიმუშები გვაფიქრებინებს, რომ იგი გვიანდელი წარმონაქმნი ჩანს და ძირითადად დასავლურ კოლოებს უნდა ახასიათებდეს.

ანწყო-წყაღის ფუძეა ამოსავალი -ავ, -ამ, -ავ /უმრავლესობა/, -ი შემისწინებანი და ხმოვანმოწავლე მინათაფის.

საანალიზო მასალებით ცხადი ხდება, რომ თითქმის ყველა დიალექტში დასახლებული ტიპის მხნისათვის ძირითადია გრამატიკულ წორმებს დაქვემდებარებული წარმოება, თუმცა დარღვევებიც შეიძლება. ამ მხრივ განსაკუთრებით გამოირჩევა -ავ, -ამ შემისწინებანი მხნები.

<sup>2</sup> ა. ჯ ა უ ა ნ ი ძ ე, გურული დიალექტი აჭარულთან მიმართებაში სადისურტაციო ნაშრომი /მანქანაზე ნაბეჭდი/, 1970, გვ. 527.

<sup>3</sup> დამოწმებული აქვს იმერულშიც ა. გარეჩილაძეს /პ. გ ა წ ე რ ი დ ა ძ ე, იმერული დიალექტის ხანურ-ზოგნური მტყვევობა: იკ. 8, 1956, გვ. 38/.

<sup>4</sup> ი. გ ი ნ ე ე ი შ ე ი დ ი, ვ. თ. თ. შ. უ რ ი ა, ი. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, ქართული დიალექტოლოგია, I, თბ., 1961.

<sup>5</sup> შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, ქართული დიალექტოლოგიის მასალები, თბ., 1974.



მუ ზმნა აწმყო-მყოფადში დანრთავს -ავ, -ამ სუფიქსებს, ისინი შენა-  
რწუნებულ უნდა იქნენ I ზურმუხთშიც. დიადუქტობიც, საღიჭურაჭურთ უნის  
მსგავსად, უმრავლეს შემთხვევაში იფავებ ამ წესს:

რისტობს აღმასი მუზღისმავზე დაუქრავს /რავჱ., ძიძ. მასად. 113/; რავა  
გაგვიქავსავს რექმათ /იმიერული, დიად. 465/; ძალი არ დამიქლავს /აჭარ.,  
დიად. 398/; ღბინი მინახავს მრავალი /მთიულური, ძიძ. მასად. 346/;  
რავლა რ მუქლავყუ<sup>6</sup>... /ჭირეიღნ., დიად. 250/; კარქათ მუქვამს ყო-  
ღიჭური /ღერხუმური, ძიძ. ქრესტ. 298/; ცოლს საბღები დაუღვამს /ქარმღუ-  
რი, დიად. 298/; ბატონს უქვამს /იმიერ., დიად. 469/.

რგორც ცნობილია, ძველ ქარმღულში -ავ, -ამ სუფიქსიან ზმნათა I ზურ-  
მუხთშიც ყოველთვის შემატური ნიშნიც იყო წარმოდგენილი, ახალი ქარმღული  
კი /არც დიადუქტობი და არც სამწერლობო უნა/ აღარ აჩვენებს ასეთ ურთავა-  
რობას - ავ, -ამ სუფიქსებრს ნაცვლად ზოგჯერ -ია დაბოლოება გვევლინე-  
ბა.

-ია ცვლის -ავ-ს:

ძურას ღული ღუუნახია /იმიერ., დიად. 475/; კაცი მიმიქლია /მესხ.,  
ღონდ, <sup>8</sup> 365/; ასევე: ქარმღ., დიად. 311/; ხომ არ გადაგყლიაპია /რავჱ.,  
ძიძ. მასად. 137/; ჭინკა მინახია /გურული, ჟაჯ. <sup>9</sup> 11/; რქები ხომ ჭი-  
ნახია /მთხური, დიად. 38/; დავი მოგიქლია /ბევსური, დიად. 23/;  
ღვეებს ღუუნახიყ დეკაც /ინგილოური, დიად. 240/.

-ია ცვლის -ამ-ს:

მავას უქვია შენთვინო /კახ., მარგ. -იზნ. <sup>10</sup> 125/; ასევე: ჯავახური,  
დიად. 352; ზემო იმიერ., ძიძ. <sup>11</sup> 496/; ქიზიყური, ძიძ. ქრესტ. 74; ფიჭურ.,  
-----

<sup>6</sup> აღსანიშნავია, რომ -ავ შემისნიშნიან ზმნათა მეშველზმნიანი ფორმა მხო-  
ლოდ ორჯერ შეგვხვდა და ორივეჯერ -ავ სუფიქსიანია: სიზმარშიაც უნა-  
ხავარმ /კახური, დიად. 207/; ასევე\* მესხური, ძიძ. მასად. 78/.

\* ამგვარი მითხმებისას პირველ დიადუქტს ეკუთვნის ფრაზა, მეორეს კი  
ნახმარი აქვს იგივე ზმნა ანალოგიურ კონტექსტში.

<sup>7</sup> შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, ქარმღული დიადუქტობის ქრესტომათია, შბ., 1956:

<sup>8</sup> კ. დ ნ დ უ ა, რჩეული ნაწერები, I, შბ., 1967.

<sup>9</sup> პ. ჯ ა ჯ ა ნ ი ძ ე, გურული დიადუქტი, I /ბქსტობი/, შბ., 1977.

<sup>10</sup> არამ მ ა რ ტ ი რ თ სო ვ ი, გრ. ი მ ნ ა ი შ ვ ი დ ი, ქარმღული უნის  
კახური დიადუქტი, შბ., 1956.

<sup>11</sup> ქ. ძ მ წ ე ნ ი ძ ე, მეზომიერული კილოყავი, შბ., 1973.

თოდ. <sup>12</sup> 153/; ოსმალის ბევრი წაუხხია /ქარბდ., იმბ. <sup>13</sup> 106<sup>14</sup>/.

გარდა ზემოაღნიშნული თავისებურებებისა, დიადეტიკებში /განსაკუთრებულად აღმოსავლურში/ იშვიათად მაინც შეინიშნება -ავ, -ამ სუფიქსთა უჩვეულ წარმოცვლებებს შეიხვეცებოდ.

-ავ/-ამ:

მე მინახამ... ღვიწო /ქარბდ., ძიძ. ქრესტ. 18/; მიჭი გაუღაღღამ /ქიზ., ძიძ. ქრესტ. 74/; შვილი მუნადაღამ /კახ., მარტ.-იმბ. 18/; მე მამიკლამი ირმები/ზ. იმერ., ძიძ. 383/; მეღას ქაშმები დაუპტამს /რაჭ., დიად. 504/.

-ამ/-ავ:

მუშავავ ხის კვერები და შიგ შაუბავ ხარი /კახ., ძიძ. ქრესტ. 57/; რავა შევიშავ ე ხარებიო? /ზ. იმერ., ძიძ. 437/; უკვე გისვავ, გიჭი-ნიამ /რაჭ., ძიძ. მასად. 225/.

-ავ ბერძნობისა და იმერული მერმეობის მითითებით მერმეობის -ავ სუფიქსითა და წარმოცვლილი:

კაპას ღორი დაურეხნია /ქარბდ., დიად. 298/; პირველად ვერ გაუბღენა /აჭარ., ნიჭ. <sup>15</sup> 184/; წყალი კი ღუზინდინაყო /ჭრელიდ., დიად. 262/; ვგრ დაუღუნია ჩემი ძმაო /ქიზიყ., ჩიქობ. <sup>16</sup> 74/...

<sup>12</sup> გ. გ. ო. გ. ა. ნ. ი. ძ. ე, ფილოზოგი დიადეტიკი, თბ., 1978.

<sup>13</sup> გრ. ი. მ. ნ. ა. ნ. ი. ძ. ე. ნ. ი. ძ. ე, ქარბდური დიადეტიკი, II, ტექსტები, თბ., 1974.

<sup>14</sup> ამგვარი ფორმები დიადეტიკებში დადასტურებული და მოგვარი განხილულია მკვლევართა მიერ /ქ. ძ. ო. გ. ა. ნ. ი. ძ. ე, ქვემოთმხრობის უზუაური მუც-ველია: ქუთაისის პედინსტიტუტის შრ., ტ. III, 1948, გვ. 55; მისივე, ზემოთმხრობის კილოკავი, გვ. 90, 130; ა. გ. ა. რ. ე. რ. ი. ძ. ა. ძ. ე, დასახ. ნაშრ., გვ. 138; შ. ძ. ი. ძ. ი. გ. უ. რ. ი, ქარბდური დიადეტიკოლოგიური ძიება-ნი, თბ., 1970, გვ. 156; ო. კ. ა. ხ. ა. ძ. ე, ოკრიბულის თავისებურებანი; იკე, 7, 1954, გვ. 175; გრ. ი. მ. ნ. ა. ნ. ი. ძ. ე. ნ. ი. ძ. ე, I ბერძნობისა და სტატიკური მონათა წარმოება იმერულიში: იკე, 7, თბ., 1955, გვ. 119-120, მისივე, ქარბდური დიადეტიკი, თბ., 1974, გვ. 210; შ. ნ. ი. ძ. ა. რ. ა. ძ. ე, აჭარული დიადეტიკი, ბათუმი, 1975, გვ. 149/. მთის კილოებში I ბერძნობის წარმოების მოგ თავისებურებას ეძღვნება ღ. შ. ა. რ. ა. მ. ი. ძ. ე. ნ. ი. ძ. ე "I ბერძნობის წარმოების მოგ თავისებურება ქარბდური ენის მთის კილოებში": მსუ ძველი ქარბდური ენის კაბეღრის შრ., 20, თბ., 1977, გვ. 38-50, სადაც ავტორი სხვა საკითხებთან ერთად -ავ, -ამ სუფიქსთან მონათა წარმოებასაც ეხება და აღნიშნავს, რომ -ი აქაც გვხვდება -ავ -ამ-იან მონათში, დამოწმებულია შესაბამისი მაგალითებიც.

<sup>15</sup> შ. ნ. ი. ძ. ა. რ. ა. ძ. ე, ქარბდური ენის ზემოაჭარული დიადეტიკი, ბათუმი, 1967.

<sup>16</sup> ა. რ. ი. ქ. ო. ბ. ა. ვ. ა, ქიზიყური ტექსტები: ენიმეის მონათე, II, გვ. 1937.

ამგვარ გვიჩვენებდა მან დაკავშირებით საინტერესოა უაქვამს გმნის წარმოება, რაც დიდი რაოდენობით ნაირნაირი ფორმებით ვლინდება.

1/ ცნობილია, რომ უაქვამს გმნა ყველა ნაკვეთს ვერ აწარმოებს საკუთარი ფუძით და დანაკლის ფორმებს სუსხულობს სხვა გმნათაგან: ამბობს - იტყვის-აქვა-უაქვამს. ამ უკანასკნელისათვის ამოსავალია აქვამ გმნის აწმყო<sup>17</sup>. მანამდე რა ვიცი დასავლურ დიალექტებში მოგჯერ ნახმარია უხმრბობა<sup>18</sup>: "ამ ქალს უხმრბობა ძველი ქალისაგან" /ღერხ. დიად. 297; ასევე: მესხ. ძიძ. მასალა. 140.../.

ამ შემთხვევაში უაქვამს გმნამ გამოიყენა მოუხმრბობს გმნის I სერიის ბემა.

2/ გურულში, აჭარულსა და მოხუკურში უაქვამს გმნა უაქვამა ფორმითაა დასტურდება: გამარჯობა არ უაქვამა<sup>19</sup> კაცს /გურ., ჯაჯ. 35, 23/.

უაქვამა /უაქვამს და უაქვამა ფორმათა კონტაქტისაგან შედეგი/ გვიანდელი წარმონაქმნი უნდა იყოს, მისი მოხმარების სფერო მცირეა; არაა დამახასიათებელი კილოთა უმრავლესობისათვის და, ალბათ, ამის გამო სამწერლობო ენაში ვერ შეუღწევია.

3/ დიალექტებში აქა-იქ იხმარება უაქვამს გმნის ფორმები კარგად სახე-ცვლილი ფორმა უაქვამს 1. იგი, როგორც ცნობილია, დამახასიათებელია მთის კილოებისათვის, ხოლო მათის კილოებიდან ქარაღ-კახურის ფარგლებს არ სცილდება. შესაბამისად, თავს იჩენს ამ კუთხიდან გამოსულ მწერალთა ნაწერებში. უაქვამს ფორმა არ გვხვდება "ვეფხისტყაოსანში", სულხან-საბა ორბელიანისა და ღ. გურამიშვილის ნაწერებში, არც სხვა ისტორიულ ძეგლებში. ამდენად, იგი მოგვიანებით გაჩენილა ჯერ ცოცხალ მეტყველებამში, ხოლო აქედან სამწერლობო ენაშიც დამკვიდრებულა. მაგალითად, "ჭაბუკის უაქვამს" /კახ., მარტ. იმნ. 18, 36, 37, ასევე: ქარაღ., იმნ. 6, 22, 35; გუდამ., დიად. 88, 62; ყიზლ., დიად. 169; ინგილ., დიად. 230; მთხ. დიად. 46/.

ამგვარად, მასალები ანალიზით ჩანს, რომ -აქვ, -ამ სუფიქსიანი გმნების I მუხლებითი ცოცხალი მეტყველებაში ნაირნაირი ფორმებით ვლინდება. წარმოების პარალელური ნიშნუები დაიძებნება ირმსა და ირმაც დიალექტშიც კი:

-აქვ // -იამ // -ნია // -ამ:

მათარს უნაბავ ნაფორი /კახ., მარტ. იმნ. 31/ // უ კაცს არ მიწახიარ /კახ., ძიძ. ქრესტ. 56/ // რაც ღვად უნახნია /კახ., დიად. 182/ // ზღადავი მიწახამ /კახ., ძიძ. ქრესტ. 50/.

<sup>17</sup> ი. ქ. ა. ვ. მ. რ. ა. ე. გმნის ძირითადი კატეგორიების ისტორიისათვის ძველი ქართულში, თბ., 1954, გვ. 37.

<sup>18</sup> მ. ძ. ი. ძ. ი. გ. უ. რ. ი., დასახ. ნაშრ., გვ. 170; პ. გაჩეჩილაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 138; ქ. ძიღვიძე, გემოთმეორული კილოკავი, გვ. 219; მ. ნიჟარაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 149.

<sup>19</sup> ეს ფორმა დასახელებული აქვს მ. ნიჟარაძეს /იხ. აჭარული დიალექტი, გვ. 149/.

-ამ//-რ//-რ...

სატარძალს უარი უქვეყნის /კახ., ძოდ. ქრესტ. 55/ // მავას უქვეყნა /კახ., მარტ. იმნ. 125/ // იმას უქვეყნა /იქვე, 37/ // ამას კარგა გამოუ-  
ქვეყნა /კახ., ძოდ. ქრესტ. 57/ // კონიას უქვეყნა /პურ., ჯაჯ. 11/ // ქა-  
ლის შესახებზე უხარობიანყო /ღერხ., დიად. 496/ // იმ სომეხ უქვეყნავ<sup>20</sup>  
/მუშ. დიად. 115/.

დღეს -ავ სუფიქსიანთა მსგავსად იწარმოება ე.წ. ბერძნულს ტიპის  
გმნებშიც.

ცნობილია, რომ მე-19-20 სს. ქართულში კიდევ უფრო გაიზარდა -ავ მე-  
თისნიშნისანი გმნების რაოდენობა ერთმეორთან ფორმალთა ხარჯზე. უნიფორმაცი-  
ის შედეგად ბევრი უმეცნიერული გმნა -ავ სუფიქსიანი გახდა.

მარტალია, სამწიფრობო ქართულში უკვე დასტურდება გაუბერძნულს, დაუ-  
თესაქს და მისთანანი, მაგრამ ჯერჯერობით აქ კვლავ შეარბობს ამ გმნათა  
უმეცნიერული ფორმები. ეს არცაა მხოლოდელი, რადგან, ჯერ ერთი, ახლად-  
წარმოქმნილი ფორმა ერთმანეთად როდეს იკავებს გაბატონებულ ადგილს და, მეო-  
რეც, შესაძლებელია ამ ტიპის გმნათათვის ჯერ კიდევ ძალიან იყოფი  
წარმოება, როცა ამოსავალს წარმოადგენდა უსუფიქსო ანმეო /შდრ. ბერძნულს -  
გაუბერძნულს/. დიად. კვებში ამ მხრივ ჯერჯერობით ისევ მისდევინ ძველ წარ-  
მოებას - ყველაზე გვხვდება -რ დაბოლოება:

უწინ მარტო უწინათ ხარითა /მოხ., დიად. 29/; სულ დაუხეციათ თათრე-  
ბი /მესხ., დიად. 373/; ცოდ-შვილი გაურეკია /კახ., ძოდ. ქრესტ. 52/.

-ავ, -ამ სუფიქსიანი გმნათა I ფორმოებით -რ დაბოლოების გამოენა  
ახსნილია უნიფორმაციის ტენდენციით<sup>21</sup>. ამჟამად ნორმალაა მიღებული, რომ  
ერთადერთი ლიტერატურულ ფორმად დარჩეს -ავ, -ამ სუფიქსიანი I ფორმოებით  
როგორც მარტული წარმოებისა და ისტორიული ფეხალსმინის და გაბატონე-  
ბული მოხმარებშია<sup>22</sup>.

საკვანძო ლიტერატურაში ამ საკითხთან დაკავშირებით არსებობს გან-  
სხვავებული აზრები, კერძოდ, აღნიშნულია, რომ -ავ, -ამ მეცნიერული  
გმნათა I ფორმოებით -რ სუფიქსიანი წარმოება საერთო ენობრივი ტენდენ-  
ციის გამოხატულებას, გავრცელებულია მთელი ხალხის სასაუბრო ენაში, რომ  
-რ დაბოლოებიან ფორმებს უნდა მიუყვას სალიტერატურო ენაში კანონიერი  
უფლება. -ავ, -ამ მეცნიერული გმნათა ორივეგვარი წარმოება /იკვლისმე-  
ბა -ავ, -ამ//-რ - ე.ფ. / სალიტერატურო ენაში დასაშვებად უნდა იქნეს

<sup>20</sup> მუშურანი -ავ სუფიქსი დარქვის -ამ მეცნიერული გმნასად: იხ. მ. უ მ-  
ურ გ ა ი ძ ე, მუშური კრთ, თბ., 1960, გვ. 52.

<sup>21</sup> ე. მ. ფ. უ რ ი ა, ნამეოს სახეობათა საერთო ნიშნისათვის ქართულში, იკვ,  
7, 1955, გვ. 458.

<sup>22</sup> ე. მ. ფ. უ რ ი ა, ქართული ენა და მარტული ენის მთავარადგილი ლექსიკონი, თბ., 1968, გვ.  
18; თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები, 1, თბ., 1970,  
გვ. 215-217.

ბიზნესი<sup>23</sup>.

არც სამწერლობო ქარაუღში და არც დიპლომატიკაში -ია დაბოლოებიან  
ფორმები -აჟ, -ამ სუფიქსიანთა შანაბრად არ იხმარება. ჩვენი მასალების  
მიხედვით, ტექსტებში /დაახლ. 2 ათასი გვერდი/ გარდასაყად მინათა I ფურ-  
მეობითის საერთო რაოდენობა 1800-მდეა. აქედან -აჟ მეტისწილია 155,  
-ამ-იანი -105. -ია დაბოლოება -აჟ-ს ცვლის 84 შემთხვევაში, -ამ-ს კი  
33 მაგალითში.

ეს მიხედვითი ციფრბირივი მონაცემებიც ცხადყოფს, რომ ანალიტიკა-  
ტორული -ია დაბოლოებიანი ფორმები -აჟ, -ამ ნიშნითაა გვერდით მცირეა.  
მარტალია, მათ არ გააჩნიათ ისტორიული საფუძველი და განვითარების პერ-  
სპექტივებიც არ უნდა პოვნება /რამდენადაც ლიტერატურული ნორმები წიგნ-  
რი მეტყველების გზით ღელს მეტად მკვიდრება სასაუბრო ენაშიც/, მაგრამ  
ისინი დამატებით მათინე ქმნიან ფორმათა სიჭრელს, რითაც ხელს უშლიან  
ჩვენი მრავალსაუბროვანი, უსოდენ მდიდარი და გრამატიკული ნორმებით  
მტკიცე ენის სიწმინდეს.

-უბ სუფიქსიან მინათა უმრავლესობისათვის I ფურმეობითში საყრდენია  
ანმყოფ-მყოფადის ფორმა: აკეთებს-გაკეთა-გაუკეთებია. მაგრამ ამ ძირითადი  
წარმოების გვერდით დასახლებული ტიპის მინები მოგჯერ უმეტისწილია  
გვევლინება, ე.ი. ემყარება ნყვეტილს:

ჩემი დანები არ გამითხოვია /გაწ., დიპლ. 429/; ფართობს ხერ არ მოუმა-  
ტია /აჭარ., ნოღ. 24 86/; ეს უნინ მოუგონიან /ყაბ., მარტ. იმ. 64/; უკანვე  
ჩამიბრიალ /მესბ., ძოდ. ქრესტ. 238/; მამინდობია სიკვდილი /რატ., ძოდ.  
მასალ. 217/.

II სერიის შემთავ დაწყებული საანალიზო ფორმები მოგჯერ -წ სუფიქს-  
საც დაიწყებენ:

ქარავანს გოუტაგნია ცოლი /გ. იმერ., ძოდ. 335; ასევე: ყაბ., მარტ. იმ. 133/;  
ესენიც მოუპატივინია /ყიზი., დიპლ. 167/.

მაშასადამე, -უბ მეტისწილიანი მინები დიპლომატიკაში შეიძლება შეგ-  
ხედეს ასეთი პარალელური წარმოებით:

1. მამარქმს ტილიჭონით დაუძახებია /იმერ., ძოდ. მასალ. 332/ // ნიანს  
დაუძახია შოთასაშვის /მესბ., დიპლ. 365/ // ხემწიფს დაუძახინია /ქარაღ.  
დიპლ. 322/.

2. ღვედელს მოუკიდებია სასახლე /რატ., ძოდ. მასალ. 289/ // მოუკიდიათ  
ხელი ვოჭახიზა /იმერ., დიპლ. 368/ // ღვედელს მოუკიდინია სახტარი /რატ.,  
ძოდ. მასალ. 289/.

<sup>23</sup> 8. შ უ მ ბ უ რ ი ძ ე უ ა ჯ, -ამ მეტისწილიანი მინათა ფორმებისათვის პირველი  
<sup>24</sup> ფურმეობითში: ასუ ძვ. ქარაუღი ენის ყაბ. შრომები, 19, 1976, გვ. 36-37,  
ჯ. ნ თ ლ ა ი დ ე ე ლ ი, ნარკვევები და ჩანაწერები, წიგნი II, მათში,  
1972.

გეოგრაფიული ნიშნებიდან I სახეობა /-ებ სუფიქსიანი/ ნორმა ახალი სალიტერატურო ქართული საბჭოთაო, გააპოზიტივითა იგი დიალექტებით; II სახეობა /უბილინიშნი/ ამისავედ ვუძღვრე იყენებს II სერიის დედას, ამიერი წარმოების მიხედვით დვლით. იგი მანამდევე ქართულში /განსაკუთრებით დიალექტებში/ შედარებით ნაკლებად გვხვდება და სალიტერატურო ენისათვის მიუღებელია; III სახეობა /ნარიანი/ ახალი ქართულის კუთვნილებასა, მაგრამ დიალექტშია.

ბიოგანმონაცვლი, -ი ბილინიშნიანი და ერთხეობიანი მხნების I ზრდი-ობითი დიალექტებში სალიტერატურო ენის ნორმების შესაბამისად იწარმოება, ღორდ იშვიათად აქვს შეიძლება გამოვიღებდეს ნარიანი ფორმები /უქვლინა, დაუჭირინათ, მიუხვევინა.../.

ბიოგანმონაცვლი მინათაგან დაუჭირია დასავლურ კილოებში მოგვრე და-უჭირავს ფორმითად გვხვდება /მხარი დაუჭირავს-ყუ /რავი., ძოდ. მასალ. 177, ასევე: მეს., ძოდ. მასალ. 104/; შვილი დაუჭირავს /8. იმერ., ძფ. 424; ასევე: იმერ. დიად. 475/ იგი ემყარება ანმყო-მყოფადის დედას -იჭირავს, რომელიც დიალექტებში შესაბამისად რაოდენობითაა, მაგრამ მარტებულ ნარი-ებად მიჩნეულია დაუჭირია მას ის.

გარდაამავალი მხნების I ზრდიობითის წარმოებას უკავშირდება -ნ სუ-ფიქსის საკითხი /უყიდნია და მისთანა ფორმებში/.

-ნ სუფიქსის გენეზისისა და ვუნქციის შესახებ საენათმეცნიერო ლიკ-რატურაში მრავალი მოსაზრება არსებობს. იგი განხილულია როგორც საგანგე-ბოდ, ისე ცალკეული მწერლის ენისა და დიალექტის შესწავლასთან დაკავშირ-ბით.

დადგენილია, რომ - ნ სუფიქსი მესამე სერიის ფორმებში თავს იჩენს მე-14-15 საუკუნეებიდან<sup>25</sup>. შემდგომ იგი მანდათან იფარმოვებს მოქმედებ-ბას და მეტ-ნაკლებად ნიშანდობლივი ხდება მე-19-20 სს. მწერლობისათვის. ნარიანი ფორმების გამოყენების შემთხვევები ხშირია ქართლ-კახეთიდან გამოსული მწერლების ნაწერებში, მაგრამ იგი ნაკლებად შეიმჩნევა დასავლურ საქართველოდან გამოსული მწერალთა ენაში.

რა მდგომარეობაა ამ მხრივ ქართულ დიალექტებში? დიალექტების მიხედვ-თად ნარი თავს იჩენს გარდაამავალი მხნის თიქმის ყველა ტიპის ვუძღვრე მათივე პარალელური უნარო ფორმების გვერდით, მანაც მისი ხმარება-უბიარ-ბლობის შემთხვევები უნა გარკვეულ წესს არ ექვემდებარება, არც რაიმე ენობრივი აუცილებლობითა შეპირებულად. ამიერიმთა, რომ იგი მანამდე არა გავრცელებული ყველა დიალექტში, მოგმა კი სრულებით არ იყის და, ამდენად, არც ფარმოდას დამკვიდრებულ<sup>26</sup>.

<sup>25</sup> ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, დრო-კილოთა მესამე სერიის წარმოების ურთი დაჯ-სებურება ახალი ქართულში: იკე, 7, 1955, გვ. 63.

<sup>26</sup> აღსანიშნავია, რომ გარდაამავალი და თანხიანი გარდაუვად მინათა I ზრდი-ობითის საერთო რაოდენობა დაახლ. 2700-მდეა, აქედან ნარიანი ფორმა 105.

-5 სუფიქსიანი I ზურმუხთის ფორმები სალიტერატურო ენისათვის უმარ-  
შეზღუდვადია ჩათვლილი.

ორპირიან გარდაუვად მშენადა  
წარმოება

ორპირიანი გარდაუვადი მშენის I ზურმუხთი ახად ქართულში იწარმოება  
აღწერილად: სუბიექტის I და II პირის ფორმაში /ორივე რიგებში/ ამოსავად  
ფუძეს - საუღლებელი მშენის მასდარს - დაურთო მეშველი მშენი ანმოს ფორ-  
მი, მესამეში კი წარმოება კვლავ ორგანული დარჩა: მეშველი მშენი შეკვე-  
ტილია /გავმრდევარ, გავმრდხარ, გავმრდიარ<sup>27</sup>? ამ ძირითადი წარმოების გვერ-  
დით დიალექტებში აქა-იქ გამოვლინდა ისეთი შემთხვევებიც, სადაც საყრდენ-  
ი ფუძე არა მასდარი, არამედ წარსული დროის ვნებითი გვარის მიმღობა:  
უღებებს შეზვედრიდა ერთი დედაკაცი /მუსხ., დიად. 363/; ამდელი ხანი  
არ შევძლებუღვართ ერთმანეთს /ჯავახ., დიად. 342/.

აღსანიშნავია, რომ ასეთმა დიალექტურმა ფორმებმა მანაც შეაღწიეს  
სამწერლობო ენაში და კიდევ გამოვლინდნენ შესამჩნევო რაოდენობით /ილია,  
ყაზბეგი, დ. არდაზიანი, ე. ნინოშვილი, გ. ნატროშვილი, კ. ლორთქიფანიძე,  
ა. მირგხვლაძე/.

გეოგრაფიულ ფორმებში მოსადიდელი მასდარის ადგილზე მიმღობის  
გამოყენება შესაძლებელია გამოწვეული ჩანდეს თავიდანვე ერთპირიან ან შე-  
მდეგ ერთპირიანად ქვეულ მშენადა I ზურმუხთის ანალოგიით /დავცა ის მას  
- დასცემია; დავცა ის - დაცემულა/, როდესაც აღწერილ ფორმაში ამოსავა-  
ლია ვნებითი გვარის მიმღობა.

ახად ქართულში /როგორც სამწერლობო ენაში, ისე დიალექტებში/ ორპირიან  
გარდაუვად მშენადა I ზურმუხთი გამოირჩევა წარმოების მრავალფეროვნებით,  
რასაც იწვევს მასდარის ფუძის სხვადასხვაობა, ძველი და ახალი წარმოების  
პარალელური არსებობა.

გნობილია, რომ მასდარი საზიაროა მოქმედებით და ვნებით გვარის  
მშენისათვის და იგი, ჩვეულებრივ, ცერდობა მოქმედებით გვარის მშენის აწ-  
მოს-მოსყადის ფუძეს. ორპირიანი გარდაუვადი მშენების უმრავლესობა ამ ნაკ-  
ვებში სწორედ ამ უკანასკნელი ტიპის მასდარს იყენებს ამოსავლად /ახმობს-  
გახმობა. მაგრამ: ხმება/. გვხვდება ისეთი ვნებითი გვარის მშენიც,  
რომელმაც შესაბამისი ფუძის მოქმედებით არ უწარმოებამ, ასეთ შემთხვევა-  
ში გარდაუვადი მშენის I ზურმუხთისათვის საყრდენია თავისივე მასდარი  
/-რმ, -რდ, -5 სუფიქსიანი/, ე. ი. მხოლოდ ვნებითი გვარის მშენისათვის შესა-  
ფერისი ფორმა /მოსჯდომია, დასწოლია, ჩავარდენია.../. მაგრამ წარმოების

27 ქვემოთხსენებულ ასეთი ფორმაც დადასტურდა: "ჩვენებს გამოუჭრიათ გზაი  
თათრებშია და მოქცეულარნივ წინ. ისთველი დახვეულარნივ და ასთე მოსუ-  
ლარნივ" /იბერი., დიად. 470/.

ეს ორი ტიპი ყოველთვის როდია ამსოფლებად გამოჩნული. დიდიუჭებში გვხვდება ისეთი შემთხვევებიც, როცა ერთი და იგივე მინა პარალელურად ემყარება ზეოზალნიშნულ ორივე ფუძეს:

გაბყვი, რაც გადამბდენია /რაჭ., ძიძ. მასალ. 198/; აქ ბევრს ამბ-  
მენია სული /ღერბ., დიად. 48; ასევე: გურ., ჟლ. 28 148/; საბნისი ღარჩე-  
ნია /ქარაღ. დიად. 272/.

შერ. მეორე ყმათ გაბდომია /კახ., მარტ-იშნ. 10/; ღარჩომია სამი შერ-  
ლი /კახ., მარტ.-იშნ. 24; ასევე: ფშაურ., ძიძ. მასალ. 375/.

ამ ტიპის თავისებურებებთან დაკავშირებით საინტერესოა ხვედმა მინის  
I შერმოთი, რომელიც იხმარება შემდეგი პარალელური ფორმებით:

ა/ არ შემხვედრია ასეთი ტირილი /ჯავახ., დიად. 340/;

ბ/ გაბდომია ციფი /რაჭ., დიად. 534/;

გ/ ერთი ფინჩი არ ღამხვედენია /იშერ., ძიძ. მასალ. 320/;

თითონ არ ღამხენია /გურ., ჯაჯ. 10/.

ჩამოხველი ფორმითგან ისტორიულად უფრო ძველი უნდა ჩანდეს ის ფუძე,  
რომელიც –ენ სუფიქსით არაა წარმოდგენილი<sup>29</sup>. შეხვედრია ტიპი უფრო გავრ-  
ცელებულია როგორც საბჭოთაობის ენაში, ისე დიდიუჭებში. შესაბამისად, იგი  
მიჩნეულია მარჯველ წარმოებად სალიტერატურო ენაში.

წარმოების შევსაზრისი ძველსა და ახალ ქართულში ნაწილობრივ გან-  
სხვავებას აჩვენებს ის გარდაუვალი საშუალი გვარის მინებიც, რომელთა  
ნაკლები ნაკვეთების შესავსებლად გამოყენებულია –ებ სუფიქსიანი ფუძე და  
ეს უკანასკნელი საყრდენია მესამე სერიისათვის /მისწონს–მოწონა–მისწო-  
ნებია/. ქართული დიდიუჭებიც, ჩვეულებრივ, ამ წესს მისდევენ. მაგრამ  
ახალ ქართულში ასე არ იწარმოება ქქონია, ქყლია, სცოდნია ტიპის მინე-  
ბი. მათგან მესამე სერიაში ამოსავალია არა –ებ სუფიქსიანი ფუძე, არა-  
მედ მასდართან ან მეორე სერიასთან საზიარო შემა /აქვს–უქნება, მაგრამ  
ქონია–ქქონია/. ასეთი წარმოება დღეს მისაღებადაა ჩათვლილი, როგორც  
ფართოდ გავრცელებული. შემდეგ პარალელურად მაინც ვლინდება ჩამოხველი  
მინათა ისეთი ფორმები, რომლებიც ემყარებიან –ებ სუფიქსიანი ანმყო–მყო-  
ფადს და დღესათვის წარმოდგენენ ძველი წარმოების ნაშეს. მაგალითები:

ბორც კად ფასი ქონებიავე /აჭარ., ნიქ. 173; შ. იშერ., ძიძ. 439; გურ.,  
ძიძ. ქრესტ. 323/; ქალს ყრდენია გოგო /გურ. ძიძ. ქრესტ. 328; ასევე: შ.  
იშერ., ძიძ. 369; ქარაღ., დიად. 314/; იმათ ცოდნებიათ მამდა /მესხ.,  
ძიძ. მასალ. 104/.

ქქონებია. ტიპის წარმოება მეტწილად გვხვდება დასავლურ დიდიუჭებში,  
ამის გამო ისინი თავს იჩენენ ამ კუთხიდან გამოსულ მწერალთა ნაწერებშიც.

<sup>28</sup> ს. ჟ ლ ე ნ ტ ი, გურული კილი /გამოკვეთვა, ტექსტები, ლექსიკონი/,  
ტფ., 1936.

<sup>29</sup> ივ. ქ ა ვ შ ა რ ა ძ ე, დრო–კილოთა მესამე სერიის წარმოების... გვ. 74.



ქარბული დიპლექტების მიხედვით მრავალფეროვნა უნდა ზმინს I ზურმუც-  
ბითის წარმოება. ცნობილია, რომ აქ ამოსავალია ახალწარმოებნილი მასალარი  
ნდობა, რომლის ფუძე წარმოადგენილია სხვადასხვა ფონეტიკური ვარიანტით:

- ა/პური ნდობია /ქარბ., დიპ. 298/;
- ბ/ქალს მოვიღება ზღობია /ღერბ., ძიძ.ქრესტ. 298/;
- გ/იმას... ღობეობა სწავლეობა /ზ.იმიერ., ძიფ. 356/;
- დ/რაც გულითა სდომინა /ფშაურ., დიპ. 133/;
- ე/ვისაც სდომინება /ყიზი., დიპ. 172/.

სდომინება ემყარება - ებ სუფიქსიან ანმყო-მყოფად, სდომინება კი სდომ-  
ნია და სდომინია-ს კონტაბინაციის შედეგი ჩანს.

სტატუსური ზმინა რქმევია ცერდნობა ანქაულ ანმყო-მყოფად /ანქმევს-  
ერქმევს-რქმევია/. სალიტერატურო ქარბულისათვის მარბეული ამ ფორმის  
/რქმევია/ გვირდით, აქა-იქ მის მონაცვლე ქვევებია-ც იჩენს თავს /"შეკ-  
ლას დას მზია ქვევებია"<sup>30</sup>/ო.იოსელიანი/. ჩანს, ამ უკანასკნელში საყრდენ  
ფუძეე გამყოყნებულა მათისივე ანმყო - ებ სუფიქსით გარბულაბული: ქვევა-  
ქვევებია /შერ. ქგონია-ქგონებია/.

შუ დასავლურ დიპლექტებში ზოგჯერ რქმევია-ს ცვლის ქვევებია, მთის  
კიდეები იყენებენ ქვევინილა//ქვევინებია ფორმას:

ჰაჰას ბენინა ქვევინილა /ფშაურ., დიპ. 138; 127/; სახელი ქვევინებია  
/გუდაბ., დიპ. 89; ფშაურ., ცოდ. 204/; ქვევინებია /ჭევის., დიპ. 15/.

### ერბიკრიან ზმინათა წარმოება

ერბიკრიან ზმინათა I ზურმუცბითი იწარმოება აღწერილად; მიზღუბას ემა-  
ტება მიშველი ზმინა /ანმყოს ფორმით/, რომელიც გვხვდება მხოლოდ I და II პი-  
რში, მესამეში იგი საერთოდ აღარ იხმარება. მიუხედავად იმისა, რომ მესამე  
პირის ფორმები მე-12 საუკუნეიდან გამარტივდა /ყოფილ არს -> ყოფილა/, დიპ-  
ლექტებში მანინდა შესამჩნევი აღწერილი ფორმები:

ყოფილარინე... დევები /იმიერ., დიპ. 475/; შეშინებულარინე მშობლები  
/გურ., ძიძ.ქრესტ. 328/; ისინიც დახოცილარინე /ღერბ., აღავ. 235/...

საქვიალურ ლიტერატურაში ამგვარი ფორმები ზოგან დასახლებულია ცალკე-  
ული დიპლექტის მიხედვით<sup>30</sup>. ჩვენს მასალებში საანალიზო ფორმებს იყენე-  
ბენ მხოლოდ დასავლური /იმიერული, ღერბული, გურული/ კიდეები. საინტერე-  
სოა ისიც, რომ სამწერლობო ენიდან მარტო ნ.ნაკაშიძის ნაწერებში დიდებდა

<sup>30</sup> მარბალია, ჩვენს მასალებში ქვევებია ფორმა არ აღმოჩნდა, მაგრამ სამწერ-  
ლობა ენაში გამოვლენილი რამდენიმე ნიმუში /ო.იოსელიანის, ნ.ლორთქიფანი-  
ძის, პ.კაკაბაძის... ნაწერებში/ მიგვანიშნებს, რომ იგი იმიერული კიდეისათ-  
ვის უნდა იყოს დამახასიათებელი.

<sup>30</sup> ქ. ძ თ წ ე ნ ი ძ ე, ქვემოთმერულის უხუჯური მტყვევლება, გვ. 54; პ. გ ა-  
ჩ ე ჩ ი ღ ა ძ ე, დასახ. ნაშრ., გვ. 140; შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, დასახ. ნაშრ.,  
გვ. 157.

ასეთი ფორმები. ჩანს, თანამედროვე დასავლური დიადექტები ამ მხრივ კერძო ახდენენ ზეგავლენას წიგნურ მეტყველებაზე.

ერეკონიან მშენადა I ჟურნოლითის ნარმოებზე მრავალფეროვნებით ხასიყ-ღება, რადგან ამოსავალი ფუძე - მიმლობა ყოველთვის არ არკვენებს ერეკონიანობას.

ახალ სალიტერატურო ქარაულში სუფიქსიანი ვნებიით გვარის მიმლობის უმრავლესობისათვის /-ულ მანარმოებილიანი ფორმებისათვის/ ნორმაა -ებ ლინსნიშნიან მშენადა ანმყო-მყოფადის ფუძეზე დამყარებული წარმოება /ღულღება-აღულღებულ-აღულღება/, მაგრამ დიადექტები ასევე შემთხვევაში მოგჯერ II სერიის ლემასაც დამყარებიან - შემოორენილია არქაული წარმოება:

ღყო ამნილა /რაჭ., ძიძ. მასალ. 234/; მიდამო განსულა გვხვით /ჯავახ., დიად. 350/; დამნილა მიშობანი /ზ. იმერ., ძიფ. 364/; ჯერ არ დაბადილა /აჭარ., ნიჭ. 185/; გაბრუნვილან კაცები /ფშაურ., ცოფ. 217/.

ასეთი არქაული ფორმები შესამჩნევი რაოდენობით არ დასტურდება არც კუხუბურ მეტყველებაში და არც საბჭოერლოშ უნაში. ჩანს, ისინი თანდათან გამოდიან ხმარებიდან.

გნობილია, რომ პრეფიქს-სუფიქსიანი მიმლობისათვის ამოსავალია მარტოვი ლემა /გადა-მ-ხტ-არ-ა/. მაგრამ დიადექტებში არც ამ ტიპის მიმლობა ექვემდებარება წარმოების საერლო წესს, მიმლობისათვის მოგჯერ საყრდენია მასდარი, -ილ სუფიქსით გარაულდება:

მთაშან დგომილან /ჯავახ., დიად. 336/; გიხე გატხილა /ზ. იმერ., ძიფ. 375/; მონხევილან მთები /ფშაურ., ცოფ. 214/; მიწყვიტვილა სროლა /რაჭ., ძიძ. მასალ. 169/; შეშა დანვილა /მესხ., ძიძ. მასალ. 12/.

გემოლენიშვილი შემთხვევების მიხედვით რჩება მშენის I ჟურნოლითი რამდენიმე ფორმით იხმარება:

1/ საგინა დამჩრად /კვეს., დიად. 13; ასევე: მთ., დიად. 47; ფშაურ., ცოფ. 130/;

2/ ადგილი დარჩომილა /ქარაღ., დიად. 312., ნეგილ., დიად. 235/.

3/ 7 ძმა დარჩენილან /მესხ., ძიძ. მასალ. 68/.

ამ მრავალფეროვნების მიზეზი უნდა იყოს მიმლობის წარმოების დიადექტური და ისტორიული სხვადასხვაობა. I სახეობა მხოლოდ მთის კიდეებში გვხვდება. აქ მიმლობა ნაწარმოებია წესისამებრ; მორე ფორმისათვის ამოსავალია -ილ სუფიქსით გარაულებული მასდარი /წარმოება ძველია/; მესამეში კი მიმლობა იყენებს შესაბამისი მოქმედებითი გვარის მშენის ფუძეს. ეს სახეობა სალიტერატურო ქარაულში გვიანდელი წარმოქმნი ჩანს და შეიძლება აქ იგი დასავლური დიადექტების შენაჭიანი იყოს. ამას გვაგონაულდობინებს ის გარემოება, რომ საანალიზო ფორმა პირველად ჩნდება მე-18 საუკუნის დასავლეთ საქარაველოს საეკლესიო საბუღებსა და ამ პერიოდის სხვა ისტორიულ ძეგლებში დარჩომილა-ს პარალელურად. გარდა ამისა, აღმოსავლეთ საქარაველოდან გამოსულ მე-19-20 სს. მწერალთა ნაწიერებსა და აქაურ დიადექტებში

/განსაკუთრებით მთის კიდეებში/ დაჩრდილო ჯერ კიდევ შეიმჩნევა; დასავლეთში კი არ გვხვდება.

პირველი ზურმუხის მნიშვნელობა  
და გამოყენება

I ზურმუხითი მესამე სერიის ძირითადი ნაკვთია. იგი დიდიწებშიც მდიდარი და მრავალფეროვანია მნიშვნელობა-გამოყენების შედარებითად, სასადაღიზო ნაკვთის მთავარი ფუნქციონა დროის, კილსა და უნაბაობის აღნიშვნა.

I/ I ზურმუხითი, ჩვეულებრივ, წარსულ დროსა და მხრობით კილს გამო-  
ბატავს /დაწერილია, გაუშენებია.../, ანავე ნაკვთით ზოგჯერ გადმოიგებია  
წარსულში მომხდარი ისეთი მოქმედება, რომელიც შემოუნახავს ჩემსაკვე მუხს-  
იერებას /რა მიტეხია ყანა!/. მაგრამ წარსული დროის გამობატავა არაა ურთა-  
დურად I ზურმუხითისაფვის. ეს უკანასკნელი დიდიგებში ხშირად აწმყოს  
მნიშვნელობითაც გამოიყენება - წარსულით გამობატულ ფორმაში შედეგი აწმ-  
ყოში იგულისხმება /მოშორებია-ვიშორებ/:

აჰა, გაძღვ, მოშორებია შენი ვალი /ქარმდ., იმნ. 51/; ესენი მი-  
ჰატეხია ირვიც /მესხ., დონდ. 358/...

ზოგჯერ I ზურმუხითი მომავალ დროს, მყოფადის შინაარსსაც ითავსებს,  
ამ შემთხვევაში კილს კავშირებითაა, ხან კიდევ ბრძანებითის უღვრიც ამ-  
ღავს:

შუ ურთი ღუკმა გაგვიშვია, კისერ მოგჭირთხ /მესხ., ძოდ. მასალ. 60/;  
აგი ფვარ გიქნია, მოგაკლავთ /გურ., ჟაჟ. 41/; შუ არ გაგითავისუფლებია,  
მე და შენ დავინაფრებით /მოხ., დიად. 48/...

მოგემულ კონსტრუქციისაში მომავალი დროისა და კავშირებით-ბრძანებითი  
კილს გამოსახატავად I ზურმუხითის გამოყენება გამოწვეული ჩანს ირით,  
რომ ეს დიდიწებური ფორმები მეტ ემოციურობასა და კატეგორიულობას ანიჭე-  
ბენ მხრობას. I ზურმუხითისაფვის ზემოაღნიშნული შინაარსობრივი ნიჰანის  
უფრო ხშირად დამახასიათებელია წყველა-დალოცვის გამოქმედებში<sup>31</sup>. ასეთ შემ-  
თხვევაში მეტწილად მცა/გ/ ნაწილიაი იხმარება, სადაც არაა, ივარაუდება:

შენამც ქველხარ ჩადას კუნძოი /კახ., დიად. 189/; კაცამამც გადავქე-  
უღვარო! /რაჟ., ძოდ. მას. 199/; ასეც მაგარი ყოფილხარო /რაჟ., დიად. 542/.

<sup>31</sup> ქ. ფ. უ. ი. ქ. ი. შ. ვ. ი. ღ. ი., ზურმუხითის მნიშვნელობა და გამოყენება  
ქარმდელი: ქარმდელი უნაშა სტრუქტურის საკითხები, 4, მხ., 1974,  
გვ. 58; დ. ფ. ხ. ა. კ. ა. ძ. ე., I ზურმუხითის ფუნქციონი მანამდედროვე ქარ-  
მდელი: ქარმ. ენა და ლიტერატურა სკოლაში, 1977, №3, გვ. 18.

2/ სპეციალურ ღებრატურაში აღნიშნულია, რომ უნახაობა აქტისა - და-  
უსწრებლობა ძირითადია I ლურჯობითხისაშვის<sup>32</sup>. მაგრამ იგი ყოველთვის როგო  
მიუთხაებებს უნახაობაზე. მაგალიდა: ა/ ამავე ნაკვეთის I და II პირის შორ-  
მათა გაბოყუნებინას უნახავი აქტის არსებობაზე დამარაკი ურთავანად შე-  
უსაბამოა<sup>33</sup>; ბ/ უნახაობის შინაარსი არ გადმოიგებთ უარყოფითი ნაწილი-  
კების ხმარებისას. მეორე მხრივ, რადგანვე უნახაობის შინაარსი მარტო  
წარსულში შევეციძლია საგანგებო შორმიხ გადმოვეცოთ, ამიტომ იქ, სადაც შორ-  
მა გვაქლია, ლურმი-ს ვიშვილიებთ /ა.შანიძე/ და უნახავ მოქმედებას სხვა  
დანიარქენი ნაკვეთითაც გამოვხატავთ. ასეთი შორმიები ხშირია საღებრატურ-  
რო ქარაულში და კიდვე უფრო ხშირი - დიადექტებში:

ლურმი შორკი ანათებას /8.იმიერ., ძონ.335/; ქაქურელი აკელებდა ლურმი  
/ღერქ., დიად.496/; ლურმი აუშენა სასახლე /რაჭ., დიად.401/...

ჩანს, I და II სერიამივე შეიძლება აღნიშნოს უნახაობა ლურმი ნანი-  
დაკის საშუალებით, I ლურჯობითხისაშვის კი ლურმი-ს დართვა გედმეტე უნდა  
იყოს, რადგან ლურმი-ს გაგება აქ ისედაც არის გამოხატული /ა.შანიძე/.  
მაგრამ დიადექტებშიც არაა იშვიათი ლურმიწილიაკიანი I ლურჯობითი მათი-  
ვე უნაწიდაყო შორმიების გვერდიოთ:

მათრებას ლურმი შეუბუდავსყუნ /იმიერ., დიად.470/; ლურმი უთბინა ვიად  
/ჯავახ. 352/; ხუღამი ვირი ვარენილა ლურმიწ /აჭარ., ნიქ.223/...

რომ ლურჯობითი ყოველთვის არ მიუთხაებებს უნახაობაზე, ე.ი.ყოველთვის  
არ ხერხდება ამ შინაარსის გადმოყება, აღბათ, ამის გამო მოგვირთ დიადექ-  
ტში უნახავი მოქმედების აღსანიშნავად საგანგებოც ჩამოყალიბდა I ლურჯობი-  
თისის ე.წ. მიწავდალ ტიპის შორმიები. დავითმწმებო მხროცდ მოგვირთ ნიმიუს:  
ეს ხე ნახამა ვი ცადს /იმიერ., ძიძ. მასად.329/; გვიდად ნაკურება  
/რაჭ., ძიძ.მასად. 212/; ქალები მაცყადს ნაკრეღარიან და მურაბას ნაკე-  
შებლარიან /ღერქ., დიად.486/; იგი ბათუში მიწავდალ /8.იმიერ., ძონ.518/;  
ხენწიფე ნადებნარა ამ ბიჭს /იმიერ., ძიძ. მასად.331/...

სპეციალურ ღებრატურაში შეწავილია მიწავდალ ტიპის - ე.წ.დრო-კი-  
ლოთა მეოხვე ჯავახის შორმიები და აღნიშნულია, რომ ისინი ძირითადია მეგრ-  
ლისაშვის, აგრეთვე ნიშანილობიკია ვანურიისაშვის და ახასიათებს სვანურსაც.  
ანწყოს ლურჯობითის ნაკვეთი უხბოა საღებრატურო ქარაულისაშვის, არ იგ-  
ის იგი არც ურთმა აღმოსავლურმა დიადექტმა, მაგრამ გვხვდება ქარაული ენის  
დასავლური კიდეებში<sup>34</sup>, სადაც მათი არსებობა ახსნილია მანურიის გავლე-

<sup>32</sup> ა.შ ა ნ ი ძ ე, ქარაული გრამატიკის საფუძველები, I, მბ., 1953, გვ. 226-27.  
<sup>33</sup> იკ.ქ ა ვ შ ა რ ა ძ ე, უნახაობის კატეგორიის ისტორიისაშვის ქარაული:  
იკ., 8, 1956, გვ. 180; ა.ჩ ი ქ მ ბ ა ვ ა, ქარაული გმინის ნაკვეთიდა და-  
ჯავახების პირნიციპისაშვის: იკ., 13, 1962, გვ. 99.  
<sup>34</sup> გ.ჩ მ ბ ა ვ ა, დრო-კილოთა მეოხვე ჯავახის ნაკვეთი ქარაული ქარაული ენებში:  
იკ., 5, 1953, გვ. 26-27.  
სასანილოთ შორმიები დადასტურებული აქვს სხვა მკვეცივრებასაც: მ. ალაღო-  
ძე, ღერქობის შავისებურებანი: ქუთაისის კვიდინსტიტუტის შრ., 11, 1941,  
გვ. 234; მ. დედგური, დასახ. ნაშრ., გვ. 157, 181; მ. კ ა ნ ა ძ ე, დასახ.  
ნაშრ., გვ. 173-175.

ნიმ<sup>35</sup>, ასეთი ზურმუხისაფრის /სადაც ფუძედ გამოყენებულია ნა-პრეპ-  
ქსით ნაწარმოები მიმღობა, რომელსაც ერთვის ანმყო დროის მუშველი მონა/  
დაშასასიამებლადა მიჩნეული მოქმედების დასრულებლობაზე, უწყვეტობა-  
ზე მიმართება<sup>36</sup>. მიუთხებებენ აგრეთვე, რომ ნაჭამა, განაჭებლარა და მისა-  
ნა ფორმები /ნა-პრეპქსიანნი მიმღობა † არ სუფიქსი † ნაწილია ა/ პრ-  
ტენიანისი კაჭკაჭიანს აღნიშნავს<sup>37</sup>.

მარჯალი, აღმოსავლურ დიადლქებში არ გვხვდება მინავლა ტიპის ფორ-  
მები, მაგრამ ქართლ-კახურსა და მთის კილოებში მისი ტოლფარდია მიღვნილა,  
მიმღინარა ტიპის წარმოება:

წყალ მიღვნილა /ფშაურ., დიად. 140/; რთ გაღვნილან სამუშაოზე /ქართლ.  
იბნ. 8/; ტყვია არ შიღვნილა /გუდაბ., დიად. 89/; გაღვნილან<sup>38</sup> ლკ-  
მი /კახ., დიად. 204/; ასევე: ზუშ., დიად. 104/; თიშაოზე გაღვნილრთ  
/პეეს., დიად., 22/; ის მიმღინარა ცხორჩი /მთ., დიად. 47/.

ზურმუხისი ამ ახალი ტიპის წარმოებაში /მინავლა, მიღვნილა/ თიშ-  
ქოს უფრო მკაფიოდ იგრძობა უნახაობის შინაარსი და, ამდენად, ზურმ-  
დაშატებად არ უნდა იყოს საჭირო, მაგრამ იმერულ კილოში მაინც დაიდგნა  
ზურმღვარული აღწერილი ფორმა: "კაცი ზურმე ცხუნით მინავლა" /იმიერ.,  
ძოდ. მასად. 319/ მსგავსი წარმოება სამწერლობო ენაშიც დადასტურდა /ილია,  
დ. კლიაშვილი, მ. გარნიკლი/.

უნახაობის აღმნიშვნელ საგანგებო ფორმებთან ზურმე ნაწილია ეთორი-  
ლად არ იყო მისაღვნილი, მაგრამ აქ მისი არსებობა შიოდება განკვეთლად  
აძლიერებდეს უნახაობის გაგებას ანდა გამოწვეული იყოს ზურმენაწილიაქიანი  
სხვა ფორმების ანალიზით /მდრ. ზურმე გაუკაშობია/.

დასასრულ, დიადლქებში გამოვლინდა მინავლა /მიღვნილა-ს შინაარ-  
სის მქონე თავისებური წარმოება: "წისქვილიც კაცი მინავლებლა"<sup>39</sup> /8.  
იმიერ., ძმწ. 385, 347/; იგი ვირზე შემჯდარა და მივალბულა" /მესხ., დიად.  
367/.

მინავლა, მიღვნილა ტიპის ფორმებთან დაკავშირებით საინტერესოა ის  
გარემოება, რომ დასავლურ კილოებში ნა-პრეპქსიანის სხვადასხვა მნიშვ-

35 ა. ჩ ი ქ მ ა ვ ა, ჟანუარის გრამატიკული ანალიზი, ტფ., 1936, გვ. 146.

36 რ. კ ა ხ ა ძ ე, დასახ. ნაშრ., გვ. 174.

37 ა. ჩ ი ქ მ ა ვ ა, ჟანუარის გრამატიკული ანალიზი, ტფ., 1947; მ. თთგური,  
დასახ. ნაშრ., გვ. 157.

38 ეს ფორმა შეგვხვდა მთარაჭულშიც /ძოდ. მასად. 206/, ზემოა არ იყო მისა-  
ღვნილი, მისი არსებობა აქ გამოწვეული ჩანს ქართლური კილოს გავლენით.

39 მინავლებულა ფორმის შესახებ აღნიშნულია, რომ იგი "მოქმედების შიდეგს  
უნდა გვიჩვენებდეს ანმყოში /აღბაშ, ამის გამო გაჩნდა -ებ სუფიქსის  
წმარების საჭიროება დასაბუღებელ ფორმაში/. ამგვარი წარმოების ზურმე-  
ბითი, რომელიც მთელს გემოიმერეთში გვხვდება, ახალი წარმოაქმნია მისი  
მომხარების იშვიათობის მიხედვით". იბქ. ძ რ წ ე ნ ი ძ ე, გემოიმერული  
კილოქათი, ტფ. 192.

წილის მქონე გარდაამავალი და გარდაუვალი მშენებელი /ნაბამა, ნაკეთება, ნაბეჭადი, მიწისფალი, მიწისქვეშა.../, აღმოსავლეთში კი ასეთი ფუნქციონალი მხოლოდ მიწისფალი, მიწისქვეშა.

ამგვარად, განვიხილოთ დიდი ქუჩებში I ჯერმეობის წარმოება და მშენებლობა, I ჯერმეობის უკავშირდება აგრეთვე ასპეტიკისა და კაუზალის წარმოება, პირისა და რიგების გამოხატვა, მოგვიერთი ფუნქციონარი ცვლილება ფუნქციონარი წარმოებაში და ა.შ. მაგრამ, ვფიქრობთ, მესამე სერიის ყველა ნაკეთების საერთო ანალიზი ამ მიმართებით უფრო მრავალფეროვან მასალას გამოავლენს.

დ ა ს კ ვ ნ ე ბ ი

I. დიდი ქუჩებში /ნაბეჭადი ტექსტების მიხედვით/ მრავალფეროვანი გარდაამავალი და გარდაუვალი მშენებელი I ჯერმეობის წარმოება და მნიშვნელობა. რაც შეეხება მშენებლობის ამოსავალი ფუნქციონის სხვადასხვაობით, არქიტექტურა და ახალი ფორმისა და ნაწარმობით.

2. გარდაამავალი მშენებელი I ჯერმეობის ამოსავალია I ან II სერიის შემთხვევაში. I სერიისაზე დაფუძნებული მშენებლობა ა/ მრავალფეროვნებით გამოირჩევა -აღ, -ამ შემთხვევითი მშენებელი. ანტი-მეოპოლისის გარდა მათთვის მოგვიერთი ამოსავალია ნიშნების ფუნქციონარი. -და დაბოლოება -აღ, -ამ სუბსტრუქტის შედარებით უფრო მესამე რიგის ცვლილების მესამეში, ჰაბიტუსში, იმერულში; სხვაგან კი იშვიათად.

გარდა ამისა, -აღ, -ამ სუბსტრუქტის მშენებლისთვის დამახასიათებელია შემთხვევითი ნიშნისა ურთიერთმონაცვლეობა /რეკონსტრუქციის, ქარბურთის, კაბურთის, ზედი-იმერულში, ქიმიკურში, ფიზიკურში/ და ურთიერთი ფორმების გამოყენება /მეტი-ნაკეთებაზე მთავრის ყველაგან, გარდა იმერულის, გურულია და დიდი მშენებლისა. ზემოთმხილულსა და რეკონსტრუქციის მათი არსებობა აღმოსავლეთ კილოთა, კარბურთის, ქარბურთის ზედაცვლილების შედეგი უნდა იყოს/.

მეტი-იმერულ და-სხვა ცალკეული მშენებლობების გამო საანალიზო ფორმების დიდი ქუჩებში ასეთი სახით დასტურდება: უნაბამა//უნაბამა//უნაბამა//უნაბამა//უნაბამა//უნაბამა//უნაბამა//უნაბამა//უნაბამა. წარმოების ყველა და ეს ტიპი სამშენებლო უნაბამო გვხვდება, გამონაცვლისა მხოლოდ უნაბამა.

ბ/ ბერძენული ტიპის მშენებელი ახალი ქარბურთის -აღ სუბსტრუქტისა რიგში ჩადგენს, ამიტომ სამშენებლო უნაბამო მათთვის ამოსავალია პარალელურად I ან II სერიის შემთხვევაში, დიდი ქუჩებში კი ამ მიხედვით ყველა დაბალია მშენებლობა - ყველაგან გვხვდება -და დაბოლოება.

3. უბ სუბსტრუქტის მშენებელი ურთიერთმონაცვლეობის ქარბურთის კილოებში I ჯერმეობის, რეკონსტრუქციის, ამოსავალი ფუნქციონარი იყენებს I სერიის შემთხვევაში, მაგრამ აქვე იშვიათად მათნაშენებელი უნაბამო ამ მშენებელი არქიტექტურის წარმოება, რომელიც მოგვიერთი -ღ სუბსტრუქტისა გამოვლენს.

4. —5 სუფიქსი I ზურმუღბითი ფორმებთან შენაარსად არაა გაყვანილობითი ყველა დიალექტში. იგი უფრო შენაარსდება კაბურში, ქარაღლიში, ზეობიშვილში, მთის კიდეებთან მიხედვით. საერთოდ არ ჩანს ქვეობიშვილში, გურულსა და ლეჩხუმურში. სხვაგვარ კი მათი ხმარების შემთხვევები მხოლოდ ახლად-სადა არ აღწევს.

5. ორპირიან და ერთპირიან გარდასვლად მინათა I ზურმუღბითი გრამატიკული ფორმების მრავალფეროვნებით გვეძლევა, ამოსავალი ფუძეების—მასდარისა და მიმღობის სხვადასხვაობის შედეგად.

დასავლური კიდეები /გურული, იმერული, ლეჩხუმური/ ზოგჯერ I ზურმუღბითის მესამე პირშიც იყენებენ აღწერილ ფორმებს /ყოფილარია/. მანამდე დროვე სამწერლობო ქარაღლიში მსგავსი წარმოება არ შეინიშნება.

6. I ზურმუღბითის ფორმათა გამოყენების შემთხვევები და შენაარსობრივი ნიშანდები დიალექტებშიც მდიდარი და მრავალფეროვანია. იგი აღნიშნავს წარსულ დროს, ახსოვს კიდე, მაგრამ ზოგჯერ ანდროს მნიშვნელობითაც გვევლინება, აქა-იქ კიდეც იგი მოხალად დროსაც გვხვს ხშირად. ასეთ შემთხვევაში კიდეც კავშირები მთლიან, ხან კიდეც ბრძანებითი ელფერით ახლავს.

I ზურმუღბითი უნახავ მოქმედებასაც გამოხატავს, მაგრამ უნახავთა შეიძლება გადმოიყვას სხვა ნებისმიერი ნაკვეთითაც აქამდე ნაწილად, დარ-ფით და ეს აქამდე ხშირად იხმარება ზურმუღბითთანაც. გარდა ამისა, უნახავობის აღსანიშნავად საგანგებოდ ჩამოყალიბდა მინათადა /დასავ. დიალ./ და მიმღობი /აღმ. დიალ./ ტიპის ფორმები.

7. საანალიზო მასალების მიხედვით, იმერული, გურული, ლეჩხუმური და ნაწილობრივ აჭარული და რაჭული ხშირ შემთხვევაში ერთნაირი მათვისებურ-ბუნებრივ გვევლინება; ზეობიშვილური და მესხური კი იმავსებლს როგორც დასავლურში, ისე აღმოსავლურში კიდეების ნიშანდობლობას. მთლიან მხრივ, ქარაღლი, კაბური, ქიზიყური და ჭავჭავური ამჟღავნებენ მეტ ურთიერთსიახლოვეს.

I ზურმუღბითის წარმოების მიხედვით დროით მთის კიდეებიც არ იმდენად ერთგვარდებობს. აქამდე, ხვესურულსა და ფშაურში ძირითადად ყველასა დაყვლი მათთვის სპეციფიკური წარმოება, რითაც ისინი მკვეთრად უპირისპირდებიან სხვა დიალექტებს. მთიულურ-გუდაამყარული და მოხურის, მარაღლია, მათვისებრივ საერთო ენობრივი პირობით ექვეყნა მთის კიდეთა ჯგუფში, მაგრამ ასევე ბევრი აქვე საერთო ბარის კიდეებთან. ასე რამ, მათ ურთავ-რად საშუალო ადგილი უჭირავთ ფშაურ-აქამდე ხვესურულსა და ბარის დიალექტებს შორის.

უცხო ენობრივ კოდეტივით მოქცეული იმგვარი დიალექტი სხვა კიდე-ებთან შედარებით უფრო მეტი სპეციფიკური ნიშნებით ხასიათდება. მაგრამ იგი ხშირად ავლენს მთის კიდეთათვის ნიშანდობლივ მათვისებურებებსაც /ყო-ფილ, წაული, უაქომ, ბქონი.../.

თანამედროვე დიპლმატიკაში სალიტერატურო უნის /წიგნური მეტყველება, პრესა, ტელევიზია.../ მეტყველება გვაფიქრებინებს, რომ თანდათან ნივთიერება მთის კილოებისათვის სპეციფიკური მოვლენები, რომ ისინივე გააყვებინან ქართულ დიპლმატიკაში განვითარების საერთო ხაზს.

მ. I თურმეობითის წარმოებაში შემოჩენილი შევსებულებები დამახასიათებელია მხოლოდ კილოთა გარკვეული ჯგუფისათვის და არ არის საყოველთაოდ გავრცელებული, თანაც რაოდენობრივად ისე მცირეა, რომ სალიტერატურო ქართულში მათი დამკვიდრების საფუძველი არ ჩანს.

I თურმეობითის წარმოებისა და მნიშვნელობა-გამოყენების შედარებით-სიხე დიპლმატიკის სამწერლობო ქართულისაგან თითქმის არ სხვაობენ - ცოცხალ მეტყველებაში დადასტურებული შევსებური ფორმები /მიგრუოდენი გამოწკაროსის გარდა/ ყველა აინახება სამწერლობო უნაში, და ეს ბუნებრივივითა, რადგან "წიგნის უნა უკუუნაა ცოცხალი მეტყველებისა" /ა. ჩიქობავა/.



6. ზეპირპირი

ოღნაობითი ხარისხის ორგანული წარმოებისათვის  
ჭირთა აღმნიშვნელ ვითარებით ზედსარდაკვებით  
ბევსურული დიალექტის მიხედვით

ქართული ენის ბევსურულ დიალექტში დასტურდება ჭირთა აღმნიშვნელი ზედსარ-  
დავი სახელების ოღნაობითი ხარისხის ფორმები: შა/ვ/ონა, ლეონა, ნილონა  
და სხვა.

აღნიშნული ფორმები სემანტიკურად სალიტერატურო ენის ოღნაობითი ხარი-  
სხის ფორმებს ეთანადება: ლეონა "მოხელო", ნილონა "მონიშალო", ლე-  
ონა "მოღელო"...

აღნიშნული ფორმები წერს: "მოხელო, მოლოლო, მონიშალო-ს... მაგირი ამ-  
ბობენ: ლეონა /ლეონა ყვილი.../, ლოლო, შაონა -/"შაონა"/ და  
სხვა".<sup>1</sup> მკვლევარი -ონ /ლეონა-ონ-ა/ სუფიქსს /ვ/ -ან სუფიქსიდან მომდო-  
ნარედ მიიჩნევს, ლეონა კი კიბვის ქვეშ სვამს და დასძენს: "-ონ სუფიქსი  
ვლის მო-ო აფიქსს. იგი ძირითადად ჭირების აღსანიშნავად იხმარება: შა-  
ონა /მოშაო/, ლეონა /მოლელო/, ნილონა /მონიშალო/, ყვილი /მო-  
ყვილი/, სის/ვ/ონა ერთი მწვანე ჭირის ფრინველსაც ჰქვია, ლოლო /მო-  
ლოლო/, ლეონა /მოღელო/ და სხვ."<sup>2</sup>

ფორმით, ბევსურული დიალექტის ოღნაობითი ხარისხის საკვირველი ფორ-  
მები მიღებულია ყოლა-ქონების სახელებიდან ფონეტიკური /შუპაპაპისა, სე-  
მანტიკური/ ველიდებების ნიშნავად. დასაბუღებულ ფორმებში არსებული -ონ  
ფორმანტი /ლეონა-ონ-ა, ნილ-ონ-ა.../ გენეტიკურად კრებითაა-ფონისა-მონი-  
ბლობის -ოვან სუფიქსს უნდა უკავშირდებოდეს.

ბუნებრივია, დაისმის კიბვა: როგორ იქნა ყოლა-ქონების მანარმოებელი  
-ოვან სუფიქსდარბული სახელები ოღნაობითი ხარისხის ფორმებად?

ფორმით, როგორ -ოვან სუფიქსს ფონეტიკური ველიდება მოუღის: კბილა-  
გისმიერი ვ ხმირად იკარგვის მაგისმიერი /ვ,ა/ ხმოვნებსა და სონორი მანბ-  
მოვნიშნავან მიზობლობისას. ძველი ქართლისთვისაც დამახასიათებელია ვ-ს  
ჩავარდნა. ბადრი ცხადაძე წერს: "-ოვან სუფიქსი ძველ ქართულში გამარტი-  
ვებული სახით წარმოგვიდგება: იკარგვის ოვან სუფიქსისული ვ-ონი:ოვან-  
ოან".<sup>3</sup> შემდეგ მომხდარი წინამთავარი ო-ს დავინროვდა დიფთონგიზაციის სა-  
ერით წესის მიხედვით და რა კომპლექსის უფრო ბუნებრივ უკომპლექსად ქცე-  
ვა კანონზომიერი ფონეტიკური პრევენსია როგორც სალიტერატურო ქართლისათ-  
ვის, ისე დიალექტებისათვის. ბევსურული დიალექტი მისდევს ამ წესს, მაგ.:  
ბენიკა ← ბენიკა, ლეკა ← ლეკა... "ბმოვანთა ჯგუფი, -წერს ბოთა

<sup>1</sup> ა.ჭ ი ნ ვ ა რ ა უ დ ი, ბევსურული სახელებიდან, თბ., 1960, გვ. 260.  
<sup>2</sup> იქვე, გვ. 74.  
<sup>3</sup> ბ. გ ბ ა დ ა ძ ე, -ოვან სუფიქსი ძვ. ქართულში, ქართ. ენათა სტრუქტ. სა-  
კიბები, V, თბ., 1981.

ძიძიგური, - რომლის პირველი ნაწილი ვიწროა და მეორე ფართო, ის წყვილი  
დოჭონად ქვევითაჲნ წინამავალი ვიწრო ხმოვნის კიდევ უფრო დაჰვიწრო-  
ბის გზით... რა კომპლექსის სახეცვლილების პირველი საფეხური უა საერთოა  
აღმოსავლური და დასავლური დიალექტებისათვის”<sup>4</sup>

შემდეგ საფეხურზე უა კომპლექსის უა კომპლექსად ქცევა, ე.ი. უ-ს  
გაუმარცხლება დოჭონგზავის ტენდენციით უნდა აიხსნას. ეს ფონეტიკური  
პროცესი დამახასიათებელი უნდა ყოფილიყო ზოგადად ქართული დიალექტებისა-  
თვის, კერძოდ კი - ბევსურულითათვისაც. ამგვარად აღნიშნული ფონეტიკური  
მოვლენის ნიშნები დაგვლია აჭარულ დიალექტში, მაგ.: მოაქვს - მოაქვს -  
მქაქვს...

მის დიალექტებისათვის დამახასიათებელია ვა /II უა/ კომპლექსის  
გადასვლა ბავისმიერ თ ხმოვანში შერწყმის საფუძველზე. ბევსურულში ასეთი  
ცვლილება სისტემურადაა გატარებული, მაგ.: სხო / ← სხჳა/... სხო სა-  
ქმე არ მიკვდები... /ბევს, პოეზ., 151, 2, 4/, საკომი / ← საკჳომი/,  
სგოვ / ← ს-გჳავ/, ჰოკიდი / ← ქჳაქიდი/ და სხვ.<sup>5</sup>

-ჳა → თ /შდრ. მოხ. თლი ← თჳალი, ჯარი ← ჯჳარი, გეოში ← გეაოში/.  
ირაკვესა, რომ აღნიშნულ ფორმათა /მეფრ-ონ-ა, წიხლ-ონ-ა.../ -ონ სუ-  
ფიქსი გენეტიკურად კრებომათა-წარმოშობისა და მვისების მქონებლობის  
-თან სუფიქსს უკავშირდება. მასთანადავ, ბევსურულში ოდნობითი ხარისხის  
ფორმთან გენეზისი ასე წარმოგვიდგება: მეფრ-ონან → მეფრ-ონან → მეფრ-ონან →  
მეფრ-ონან → მეფრ-ონან → მეფრ-ონან.

ანალოგიურად წარმოშობი ვიშარებიანი ზღვარდავები დასტურდება გოპონი-  
მიკასა და ძველ ქართულში: მალე-ოვან-ი /გოპონიმიკას, 1, გვ. 46/, მეფრ-  
ონან-ი: მოვაქვსენე ერთი ხატი ყოვლად წმინდისად მეფრონანე რახატჳი  
/წყაროს., ოთხდავი, ანდერძი 27, 2/, გრძელ-ოვან-ი /სინ., 274, 38/.

"წიხლონი", "მეფრონი", "ლურჯონი" ფორმები ამგვარად გასაუბრებელია  
ღია /შესაძლებელია, მათი ხშირი ხმარების გამო/ და მათი სემანტიკა შესა-  
ბამისი ფორმის სულიერ არსებას გულისხმობს, მვისების მქონებლობაზე მინი-  
შნებს, მაგ.: მეფრონ-ი კუთხ. და პოეტ. მეფრი ცხენი... /ქველ IV, 1955/.

მარტალია, "წიხლონი" გოპის ზოგიერთ მაგალითში /ღვეგონი, წაბლონი:  
ცხოველმა ყურები ჰსცქვიტა, წაბლონი ბეწვი აჰჳადა, ბარანა, 287, 18/ თი-  
ქოს ხარისხის სიმცირის გარკვეული ნიშანის იგულისხმება, მაგრამ, ვფიქრობ  
დასახელებულ ფორმებში ოდნობითობის სემანტიკა კინოზობომა-მსგავსებისა  
და მვისების მქონეობის -ა სუფიქსს უნდა შეჰქონდეს. ამ მოსაზრებას ერ-  
გვარად მხარს უჭერს შინაარსობრივი მსგავსება: ოდნობითი ხარისხი "ისუ-  
თია, რომელიც მეფრს უახლოვდება, რომელსაც სიმეფრის ნიშნები აქვს"<sup>7</sup>, ე.ი.

<sup>4</sup> შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, ხმოვანთა კომპლექსების ფონეტიკური პროცესთა საერთო  
საფუძველი კილია და შანურში, იკე, ტ. I, 1946.

<sup>5</sup> ალ. ჭ ი ნ ე ა უ ი, დასახ. ნაშრომი.

<sup>7</sup> ი. შ ა ნ ი ძ ი, ქართული ენის მობუკური დიალექტი, თბ., 1985.

<sup>7</sup> ა. შ ა ნ ი ძ ი, ქართული ენის გრამატიკის საფუძველები, III, 1983, გვ. 141.

მკვლევანს ხარისხის სიმცირე შეიმჩნევა, მსგავსება მუდამდებამ დადებით ხარისხთან მიმართებით.

ბევსურად დიდიჭმეში ზემომოტანნიდ ჟორმამა გვერდით დასტურდება, ურთი მხრივ, წა- /წა-წილანა-ა/, წა-ო /წა-წილან-ო/, მორე მხრივ, მა-ა /მა-წილან-ა/ ავრესებით ნაწარმოები მდნაობით ხარისხის ჟორმები. "მე-რანა" ტიპის წარმოება პირდაპირულია ბევსურადში და იგი უნდა იყოს ამო-სავალი პრეფიქსიანი ჟორმებისსახვის. პრეფიქსდარბული ყოლა-ქონების საბე-ლები /წაღლლანანი, წაშვირდლლანი/ რეალურად არ მოგვეპოვება.

ბევსურადში პრეფიქს-სუფიქსური, ე.ი. საღიტირატური უნის ანალოგიური წარმოება ჟორმას აღმნიშვნელ მდნაობით ხარისხებში მორეული უნდა იყოს; იგი გვიან უნდა განვითარებულიყოს.

იხილის კითხვა: რამ გამოიწვია პრეფიქსის დარბვა ამ ჟორმებში?

საფიქრებელია, "წილანა" ტიპის ჟორმებში პრეფიქსების /წა-, მა-/ დარბვა გამოიწვეული იყოს, ურთი მხრივ, საღიტირატური უნის გავლენით და ანალოგიით, მორე მხრივ, მდნაობითების გაძლიერების მიზნით. მა- პრეფიქსდარბული ჟორმები სპორადულად დასტურდება და, შეიძლება იმავეს, ხარისხის წარმოების აღნიშნულ საბუთბამა შორის ყველაზე ნაკლებად იხმარება, მაგ.: აქ ქედნებ რ დადის, რ ქედანი მალურჯანა, ურთ სუ მეორი /მივღ. მას./; მალურჯანება არიან რი /მივღ. მას./. დასაბელებული ფაქტი იმაზე მტყვევლებს, რომ პრეფიქსაცია, რაშიც საღიტირატური უნდაც უბევს ნილი, ამ ჟორმებში ბოლომდე არაა გატარებული.

მუ შევედარებთ "წილანა" და "წაწილანა" /"წაწილანა"/ ტიპის ჟორ-მებს შინაარსობლივად, აღმოჩნდება, რომ პრეფიქს-სუფიქსით ნაწარმოებ ჟორმებში სიმცირის ინტენსივობა მდნაც მტკიცია. წა-, მა- პრეფიქსები /წა-რბომავლობით პრეფიქსები/ სიმცირის, მდნაობითების გაძლიერების უნარს იჩენენ.

"წაწილანა" ტიპის ჟორმებში -ვა კომპლექსის -ო-ე ქვევისსახვის უკა-ნამავად -ო სუფიქსს უნდა შეეძალა ხელი. შეიძლება ვიფიქროთ აგრბეც, რომ დადასტურებულმა ჟორმებმა /წილანა, მეორანა.../ განიგადეს ჟონტეი-კური ცვლილება. წა-ო პრეფიქს-სუფიქსის დარბვის შეიძლება მოხდებოდა შებრ-ნებული ჟონტეიკური პრეფიქსი: -ო მოგვეებდა -ვა კომპლექსს /ისუვე, რ-გორე ეს მოხდა გოგრაფიულ საბელებში: არბოტი → არბვატი, არბოტი → არბვა-ტი<sup>8</sup> და . . .

ყოველ შემთხვევაში, ურთი რამ ცხადია: როცა წა-ო ჟორმანები აწარ-მოებენ მდნაობით ხარისხს, მაშინ ფუძეში ვა კომპლექსი გვაქვს, როცა წა-ა პრეფიქს-სუფიქსითა ნაწარმოები, მაშინ -ო დასტურდება.

ჟორმას აღმნიშვნელი ზედსარბავებიდან "წილელი" და "ყვილელი" რიგი მავისებურებებით ხასიახდება. აღნიშნულ ჟორმამა მდნაობით ხარისხები არქაული ძირით, ღებრმინანტი სუფიქსის გარეშე, გებვდება, მაგ.: წა-წილ-ვან-ო /შეღ. ძვ. ქარბ. : წილ-ს/.

8 აღ. ფ ი ნ ფ ა რ ა უ რ ი, დასახ. ნაშრომი.

წახილ-ვან-თ / წა-წილ-ვან-თ/, წა-ყვილ-ვან-თ / წა-ყვილ-ვან-თ/  
ბარისხის ფორმებში -ულ ფორმანტის თანხმობითი ელემენტის დაკარგვა და  
-ვა კომპლექსის უცვლელად შენახვისად სთნობა მიზნობრივად და ამსილ-  
ტურ ბოლოში თ-ს დარღვივად არის გაპირბებული. ამას ფუძედა მინაცვლელად  
მიწილად: რიგისად -ვა კომპლექსის ნაცვლად ფუძეში -თ გვაქვს /წილ-თ-ა/,  
მაშინ დეტერმინანტისეული -ლ არ იკარგება /შეწ. ფ. ცერმელ რი ჩამოგდის  
მიქვეყარე, მად. ხმელს, წაყვილთ პირზედა, ვაჟა, I, 24, 26/.

შეიძლება დავასკვნად: ქართული ენის ბევსურულ დიდიქტში დადასტურ-  
ბული მდარობითი ბარისხის სუფიქსიანი ფორმები: შა/ვ/-თნ-ა "მოსაყო",  
შეწრ-თნ-ა "მიშეწრ"... გენეტურად ყოლა-ქონების საბელებს უკავშირდება.

ბევსურულ დიდიქტში მიზნობრივად ფორმად გვერდით დასტურდება, ერთი  
მხრივ, წა- /წა-წილ-თნ-ა/, წა-თ /წა-წილ-ვან-თ/, მეთრე მხრივ, მა-ა  
/მა-წილ-თნ-ა/ აფიქსიბით წაწარმოები მდარობითი ბარისხის ფორმები. ამუ-  
თი წარმოება, სალიტერატურო ენის ანალიტიკური, ახალი ჩანს და, ამდენად,  
ნაკლებპროდუქტიულია.

აღნიშნულ ფორმად სუფიქსური წარმოებიდან პრეფიქს-სუფიქსურ წარმოე-  
ბაზე გადასვლა გამორჩეული უნდა იყოს სალიტერატურო ენის გავლენით და  
სიმცირის ინტენსივობის გაძლიერების მიზნით.

წარმოშობის უსაფრთხოება  
მაჭიანის ბუბაში

"ჭმუთის სულთა მაჭიანე" /იგივე "მაჭიანის სულთა მაჭიანე"/<sup>1</sup> წარმო-  
ადგენს განსაკუთრებით ძვირფას ძეგლს ქართული ენის დიდი ძეგლი საბერძნე-  
ლსაველთ შორის. მისი მნიშვნელობა დღემდე დიდია, რადგან იგი, რომელიც  
მოცემული ონომასტიკური განუყოფელია ძირითადად მაჭიანის ბუბ-შეხვე-  
სა და, ნაწილობრივ, კლარჯეთსა და აჭარას.

"ჭმუთის სულთა მაჭიანე" ირკვევა, რომ გასულ საუკუნეებში /ძველ-  
ში შერეული სხვადასხვა ქრონოლოგიური ფენები XII-XVII საუკუნეებში თა-  
რიღებდა/ საბერძნელთა დასავლეთ საქართველოში გავრცელებული ყოფილა გვარსა-  
ბუბთა - ეთ სუფიქსიანი წარმოება. რომ ამგვარი წარმოება გვეხვეს აჭარა-  
შიც, ამასვე მიუთითებს ძველი მოცემული - ეთ-იანი გვარების ადგილობრივად  
დადასტურება - ძე და-შვიდი სუფიქსური გაფორმებით<sup>2</sup>.

საინტერესოა, რომ საკუთრივ ძველიც უნდა და იგივე გვარი სხვადასხ-  
ვა წარმოებითაა წარმოდგენილი /შდრ. აბუსალამი და აბუსალამისძე, გათ-  
ვნივე და გათვანსძე და ა. შ. /<sup>3</sup>, რაც იმის მარტყნებელია, რომ - ეთ და - ძე  
დაბოლოებანი ერთმანეთში თავისუფლად მონაცვლეობდნენ.

საკუთარი დიდიგაფორმად ცნობილია, რომ უნიანი მრავლობითის ფორ-  
მით გვარსაბუბთა წარმოება დამახასიათებელია ზოგიერთი ქართული კლასი-  
ფიკაცია: ქართლის /ოთარაანთ გორგვი/, მუსხურისა /თარაანთ მიქელი/ და  
მუხურისა /რეთათ გორგვი/. ეს გვარსაბუბები გამოყოფილიან გვარის შიგ-  
ნით განსაკუთრებულად და აქვთ მიღებულია დაბოლოებული  
გვარად ქვეყნისაკენ. ამდენად ისინი შტო-გვარის საბუბად იწოდებიან<sup>4</sup>.

- ეთ სუფიქსიანი გვარსაბუბები დამოწმებულია ინტერვიუადაც /ლიპარი-  
ტე, გაგვიდა და სხვ. /<sup>5</sup>

<sup>1</sup> ჭმუთის სულთა მაჭიანე, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვეთვა და  
საბუბებები დაურთა შ. ენციკლოპედი, თბ., 1977.

<sup>2</sup> "ჭმუთის სულთა მაჭიანის" ონომასტიკა მაჭიანის ბუბის ამჟამინდელი  
მონაცემების გათვალისწინებით განხილულია ნ. სიბარულიძის შრომაში "მა-  
ჭიანის სულთა მაჭიანის ონომასტიკისა და ტოპონიმისა": აჭარის  
ასრულის საბუბის ფორმის მუშაობის შრომები, ტ. V, ბათუმი, 1961, გვ. 123-131.

<sup>3</sup> შ. ენციკლოპედი, "ჭმუთის სულთა მაჭიანე" დაბოლოებულია გამოკვეთვა, გვ. 37.

<sup>4</sup> ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა, მრავლობითი რიგების - თა /- შ სუფიქსის ეტიმოლოგიისა-  
ვის: მისივე შრომები, III, თბ., 1959, გვ. 148-149.

<sup>5</sup> ამის შესახებ იხ. ს. ჯანაშია, დასახ. ნაშრ., გვ. 150; ვ. დონდუა, საინტერესო  
ძეგლები, ლიპარიტეისა და ანალოგიური ფორმის გვარსაბუბებისათვის ქა-  
რთული ინტერვიუ ნყაროებში., თბ., 1967, გვ. 101-129.

ამყარად აჭარხლ კიდევ შტო-გვარის სახელდა რაიმე სახის წარმოება არ შეინიშნება. მაგრამ მისი ოდინდელი არსებობის კვალი შემორჩენილი ჩანს გოგრაფიულ სახელწოდებებში. ზემო აჭარაში დადასტურებული მიკროტოპონიმები /უბნის სახელები/ - ცეცხლიწითი, ქედლიანთი, ბუციონთი<sup>6</sup> - გვავარაუდებინებს, რომ ოდესღაც ამ მხარეში გვქონდა შტო-გვარის სახელდა -ან სუფიქსიანი წარმოება.

-უბიანი გვარსახელდა ოდინდელი გავრცელებულობის ამსახველი უნდა იყოს აჭარის ზოგ კუთხეში ანთროპონიმიული წარმომავლობის სოფლის სახელებში -უბ სუფიქსის ინტენსიური გამოყენება.

მაჭახლის ხეობის ტოპონიმის მიმოხილვისას ა. მსხალაძე შენიშნავს, რომ აჭარის სხვა მხარეებისაგან განსხვავებით, სადაც სოფლის /და უბნის/ სახელები უპირატესად ნაწარმოებია გვარსახელებზე -უბ მრავლობითის სუფიქსის დარღვევა /გოგაძეები - ხულო, ცეცხლადნები - ქობულეთი/, მაჭახლის ხეობაში წამყვანია -უბ სუფიქსი, რომელიც საგვარგუნო სახელის ფუძეს დაერთვის /დავითი, ხინკილითი/.

საკვიცადლო ლიტერატურაში ცნობილია ვ. დონდუას შეკლასიფიკაცია -უბ მანარმოებლიან გოგრაფიულ სახელდა წარმოშობის შესახებ, რომლის მიხედვითაც ტოპონიმი წარმოგვიგება საზღვრულდაკარგულ, გაქვავებულ მსაზღვრელად. დაკარგულ საზღვრულში იგულისხმება სიტყვები: ქვეყანა, მამული... ამ მსაზღვრელის თანახმად, გოგრაფიულ სახელდა ურთი ნაწილი მომდინარეობს გვარსახელებდა -უბ სუფიქსიანი ფორმისაგან /მამული ლიპარიტოთი/<sup>7</sup>. შესაძლოა, ეს ახსნა ტოპონიმდა უბიანი წარმოების ყველა სახეს ვერ მოიფავეს და სადავო იყოს, მაგრამ, ჩვენი აზრით, ანთროპონიმიული წარმოშობის სოფლის სახელებს კარგად მიუხადავება.

მაჭახლის ხეობის -უბ სუფიქსიანი გოგრაფიულ სახელდა უმრავლესობას ეძღვნება შესაბამისი გვარსახელი "ტბეთის სულდა მატყინეში". განსაკუთრებით საინტერესოა შემთხვევები, როცა გვარსახელი -უბ სუფიქსიანი ფორმისა მთავრული და ადგილი აქვს ტოპონიმისა და გვარსახელის დამთხვევას: შერ. გვარსახელები: სიკალაუთ, ცხადაუთ, გუიანუთ, თუთიუთ, სამოლეუთ და ტოპონიმები: სიკალეთი, ცხადეთი / ←ცხადაუთ ←ცხადაუთ/, გვიანეთი, თუთიუთი /თურქეთის სახელმწიფო ფარგლებში/, სამოლეოთი /სოფელია ნარინის ხეობაში/.

შტო-გვარის სახელდა -უბ სუფიქსური წარმოების გადმოწითი ჩანს მაჭახლის ხეობაში ამყარად დადასტურებული სადაურობის გამოხატვის თავისებ-

<sup>6</sup> მ. ქ ა მ ა დ ა ძ ე, სუფიქსური წარმოება ზემო აჭარის ტოპონიმიაში: ქრებ. აჭარული დიალექტის დარგობრივი დექსიკა, III, თბ., 1981, გვ. 39.  
<sup>7</sup> ა. მ ს ხ ა დ ა ძ ე, მაჭახლის ხეობის ტოპონიმიკისათვის: რუსთაველის სახ. ბაქთის სახელმწიფო. პეიონსტრუქტის სტრუქტურა შრომები, I, ბაქთი, 1954, გვ., 19-29.

<sup>8</sup> ვ. დ მ ნ ე უ ა, დასახ. ნაშრომი, გვ. 101-129.

ბური ფორმა, რომელსაც მიმართავენ, როცა კონკრეტული პიროვნების ანა ლე  
ნი სოფლიდან /ან უბნიდან/ წარმომავლობაა ხაზგასმული. ამ დროს წარმომა-  
ვლობის საბელი გვევლინება ფუძის /ან მიწვეთი ბრუნვის/ ფორმით მოცემუ-  
ლი ტოპონიმის სახით და მასთან აუცილებლად შეწყობილია პირის /კერძი,  
მამაკაცის/ საკუთარი საბელი: ქავთარეთ /ქავთარეთელი/ ჯიშაღა, დავითი  
/დავითელი/ ნიაშაღა, ბაღუყვით /ბაღუყვითელი/ აკაკი, გორგაძეთ /გორგა-  
ძეთელი/ რეჯაბაღა, კოსტანეთ /კოსტანეთელი/ ასლანაღა, სინდით /სინდითე-  
ლი/ ჯიშაღა, ნავანეთ /ნავანეთელი/ ჯიშაღა, ქიქიქი /ქიქიქიელი/ რეჯ-  
აღა, ცხემიდან /ცხემიდანელი ← ცხემიდანელი/ ნოღარაღა. რაკი წარმომავლობის  
გამოხატვა ხდება ყოველგვარი მანარმოებელი სუფიქსის გარეშე, ამგვარ წარ-  
მოშობას პირობითად უსუფიქსაციოს ვუწოდებთ. უსუფიქსო წარმომავლობის საბე-  
ლი ვერ ჩაითვლება სრულფასოვან სადაურობის საბელიად, ვინაიდან გამოიყენე-  
ბა კერძო შეიშბევებაში და დამოუკიდებელი მსაზღვრელის სახით არსებობა არ  
შეუძლია.

მედილი საცემია მსგავსება, ერთი მხრივ, "ტბეთის სულთა მატყანდში"  
მონსტრებულ -თ სუფიქსიან გვარსახელებსა /გააქონეთ გიორგი, დავაეთ  
ცხორება, დოლიეთ კჷრირკე, სიკალეთ დავით/ და, მეორე მხრივ, აღნიშნულ  
წარმომავლობის სახელებს შორის, როცა ეს უკანასკნელი -თ სუფიქსიანი ტო-  
პონიმებიდან არიან ნაწარმოები<sup>9</sup> /დავითი ნიაშაღა, სინდით ჯიშაღა, ჩუ-  
ტუნეთ აღიანა, ჩიქუნეთ ასლანაღა.../.

ეს მსგავსება რომ შეიშბევითი არ არის და საქმე გვაქვს გვარსახელების  
ფუნქციურ ცვლილებასთან, ამაზე მიგვანიშნებს შემდეგი მომენტები: უსუფიქს-  
აციოდ ნაწარმოები სადაურობის საბელი საზღვრულად იკავებს მხოლოდ პირის სა-  
ხელს და ანა, მაგალითად, სახელ-გვარს. არ იტყვიან: ჩუტუნეთ კახიძე ჯე-  
მიანაღა. ამასთან, სადაურობის გამოხატვის ეს ფორმა მხოლოდ მამაკაცთა მი-  
მართ გამოიყენება. "ტბეთის სულთა მატყანის" მიხედვით -თ სუფიქსი უპირა-  
ტესად მამაკაცის გვარსახელით მანარმოებლადაა მიჩნეული. ამ ნიშნებით აღ-  
ნიშნული წარმომავლობის საბელი ენათესავება გვარსახელს.

-თ სუფიქსიანი გვარსახელების წარმომავლობის სახელია ქვეყა ლორიკლად  
შესაძლებელია გვარისა და ტოპონიმის იდენტურობის პირობებში. საგარაუდოა,  
რომ ამ დროს გვარსახელი წარმომავლობასთან ერთად საცხოვრებელ ადგილზე მი-  
უთხრებდა /მაგ., გვარსახელი "სიკალეთ დავით" გულისხმობდა იმასაც, რომ  
მავანი დავითი სოფ. სიკალეთიდან იყო, "ცხადეთ იოვანე" /სოფ.ცხადეთი-  
დან/. გვარსახელი -თ სუფიქსური წარმოშობის მიუხედავადსთან ერთად უნდა  
მომხდარიყო ტოპონიმებზე ქვეული გვარსახელების წარმომავლობის სახელებად  
ჩამოყალიბება.

<sup>9</sup> როგორც შემოთავაზდ აღინიშნა, მატყანის ხურობაში მეტწილად ამ ტიპის ტოპონი-  
მები გვაქვს. ი. სიხარულიძის "სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმო-  
ნის" /წ. I/ მონაცემების მიხედვით 39 სოფლისა და უბნის სახელიდან 24 -თ  
სუფიქსიანია.

რძი ერთი და იმავე ჟორმანტიჲ შესაძღველია რგორც გვარობრივი ჩაბ-  
მავლობის, ისე სადაურობის გამოხატვა, ამასი გვარწმუნებს -ურ /-ურ/ სუ-  
ფიქსის მაგალითი. შორს რძი არ წავიდეჲ, იმავე "ჭბუთის სულა მაჭიანის"  
მიხედვით -ურ /-ურ/ სუფიქსი გვევლინება ქალის გვარობრივი მანარმოვლაჲ  
/მიქალური გუანცა, ქოქოლაური მარიაში/. მაგრამ თანამედროვე აჭარულ ზე-  
ღვეჭმი -ურ სუფიქსი გამოიყენება არა ქალის ჩამომავლობის, არამედ სადა-  
რობის აღსანიშნავად, მიუთითებს რა გათხოვებაზედ საცხოვრებელ ადგილზე  
/ბათუმურად, აქუველაჲ.../. ანალოგიურ შემთხვევასთან უნდა გვექნდეს სა-  
ქმე -უჲ სუფიქსთან დაკავშირებით.

-უჲ სუფიქსის წარმომავლობის გამოხატვის ფუნქციით გამოიყენება შენი-  
შნულია ძველ ქარულშიც. "ქარდლის ცხოვრების" ძველთა ენობრივი დახასია-  
შებისას აკად. ს. ყუაზბიშვილი მიუთითებს შემთხვევებზე, სადაც -უჲ სუფი-  
სთან ჟორმებს წარმომავლობის გაგება აქვთ<sup>10</sup>.

-უჲ სუფიქსის უნარი წარმომავლობის წარმოებობისა მომდინარეობს მისი  
ძირითადი ფუნქციიდან. იგი, ისევე როგორც გვარსახელებში, წარმომავლობის  
სახელებშიც, სიმრავლისა და კრებულობის მაჩვენებელია. -უჲ სუფიქსის ეს  
ფუნქცია თავდაპირველად ნ. მარმა აღნიშნა<sup>11</sup> და იგი ენათმეცნიერულ ლიტერა-  
ტურაში უდავოდაა გამოარებული.

მაჭიანის ხეობაში წარმომავლობა სუფიქსაციის გარეშე იწარმოება უარ-  
ტესად -უჲ სუფიქსთან სოფლის ან უბნის სახელდასად. რამდენადმე შეზღუდუ-  
ლად, მაგრამ ამგვარი წარმოება მაინც გვაქვს სხვა ტიპის გუოგრაფიულ სა-  
ხელებთანაც, რაც ანალოგიის კანონის შემოქმედებით უნდა აიხსნას: ნავაღე:  
ჭუმალად, ქედქედ აღიოსმანი, სკურდელ ნოდარი, ცხემლდას თამაში, აკანე-  
რას მუხამდეჲ, გვარას ნიასად...

ბმოვანფუთთან სახელებთან ს-ანის გამოვლენა მიუთითებს, რძი წარმო-  
ვლობის გამომხატველი -უჲ-ანის ჟორმეში გააჩნიანებული იქნა მიც. ბრუნვი-  
ჟორმებზე, რაც შეიძლება მომხდარიყო მოგვიანებით, როცა გვარსახელები -უჲ  
სუფიქსიანი წარმოება აღარ გვექნდა. ცნობილია, რძი მაჭიანის ხეობაში,  
ისევე როგორც საეროდ აჭარულში, მიც. ბრუნვის ნიშანი თანამოვანფუთთან  
სახელებთან იკარგება. მაჭიანის ხეობაში მიცემითის ს-ანი არ ჩანს მაშინ-  
ქი, როცა მას ბოლოკიდურა პოზიცია არ უჭირავს: "ასლანადს ქალი ჩხუჭუნე-  
თა" /უნდა ყოფილიყო: ჩხუჭუნეთსაა, ე. ი. ჩხუჭუნეთშიჲ/ ამდენად, აღნიშნუ-  
ლი წარმომავლობის სახელები ჟორმობრივი მიც. ბრუნვის დიალექტურ ჟორმებს  
უმსგავსება.

10 ქარდლის ცხოვრება, 11, მ., 1959, გვ. 77.

11 Н. М а р, Грамматика древнегрузинского литературного языка,  
1925, 36.



მ. ქამბადაძეს წარმოშავლობის სახელად უსუფუქსაციო წარმოება დაუდასტურებია ზემო აჭარაში: დარით იოსებაძე, ბაკოს აღიკვე, ფარხას ზურაბაძე<sup>12</sup>. დასაბუთებულია აქ მისი გავრცელების არეალი. ხომ არ არის იგი დამბასნი-აძებელი რომელიმე ერთი ბუთისაშვის /მაგალითად, მარხონის/, რომელიც გამოირჩევა -უე ტოპომაწარმოების პრეფექციულობით. მკვეუერის აგრით, წარმოშავლობის გამოხატვის აღნიშნული ფორმა თავისი წარმოშობით უკავშირდება უაწდებულ მიცემით გადმოცემულ ადგილის გარემოებას. ივარაუდება, რომ ადგილის გარემოება წარმოშავლობის სახელად იქცა გამოაქმის შერეობა-გამარტივების გზით, გამოაქმისაგან "ჩიქუნეთ მებოვრები დიმიტრი" მივიღეთ "ჩიქუნეთ დიმიტრი" /აჭარული კილოსაშვის უარო ბუნებრივი იქნებოდა "რომ" კავშირიანი აწნატრუქიის ალება "ჩიქუნეთ დიმიტრი რიმა"/. აწანმედროვე აჭარულის წიდააგზე ასუთი აბსწა უსაფუძველო რეფია, აუტმა მოგირთი გაუგე-ბრობა მას მარცხ აბლაცს: აუ ადგილის გარემოებისაგან არის წარმოშეგარი წარმოშავლობის სახელი, რატომ ხდება, რომ იგი საშეფრუდად იგუუბს მხოლოდ მარაკავის საკუთარ სახელს აწ რატომ მარცხდამარცხ სოფლის სახელით /და არა საერაოდ გუოგრაფიული სახელით, მინიშედი/ გამოხატული ადგილის გარე-მოება იქცა სადაურობის სახელად?

საკითხის დიასწორულ შესწავლას უვილობდა მიცყავარ გვარსახელად -უე სუფრუქიან წარმოებასთან. ტოპონიმად ქვეული -უე სუფრუქიანი გვარსახელის წარმოშავლობის სახელად სემანტიკური გარდაქმნა; სადაურობის უსუფუქსო წარმოების -უე სუფრუქიანი სოფლის სახელებისაგან სხვა ტიპის გუოგრაფიულ სახელებზე გავრცელება -აი, გზა, რომელიც, საფიქრებელია, გაიარა აჭარულ-ში დღეს არსებულმა წარმოშავლობის წარმოების ავისებურმა სახემ.

-----  
<sup>12</sup> მ. ქ ა მ ა დ ა ძ ე, გუოგრაფიულ სახელად აწდებულის გამოყენება და სადაურობის წარმოება ზემოაჭარულში: VI რესპ. დიდალქლოგიური საბეე-ნიერო სესიის მუშაობის გემა და მონსუნებაშა შეშისებე, აბ., 1984, გვ. 21.

ბიბლიკური მშენებლის ნაკადი გელაშის სალიტერატურო სკოლის  
ძეგლებში და მათი გამოყენება სტილიზაციის მიზნით

ქართული ლიტერატურის ისტორიაში ელინოფილური მიმართულებების ერთ მძღავრსა და ბინიშენილოვან შტოს წარმოადგენს გელაშის სალიტერატურო-ფილოსოფიური სკოლა, სადაც, ბუნაწერითა ცნობების მიხედვით, მოღვაწეთა-დან იოანე, საღმრთო ფილოსოფოსი, ზედწოდებით პეტრიწი, რომელმაც თავისი შრომების ბინიშენილოვანი ნაწილი შექმნა "კელაშისა შინა გავნათისასა", როგორც ზეთოწვე ამბობს, "დავითის /იგულისხმება დავით ალმაშენებელი/ წყალბასა და თანადგომასა ბინდობილმან". გელაშის აკადემიაში, სადაც "მრავალი ქართული განისწავლებოდა სიბრძნისმოყვარებასა შინა", შეიქმნა ღიძალი მეცნიერული ლიტერატურა, რის საფუძველზეც ჩამოყალიბდა ქართული ფილოსოფიური და საბუნებისმეტყველო ტერმინოლოგიის მწყობრი და თანმიმდევრული სისტემა, შეიქმნა მკაცრად დამუშავებული ქართული მეცნიერული ენა. ეს არის, იოანე პეტრიწის სიტყვებითვე რომ ვთქვათ, "ჩუულებრივ - სათარგმანოთაგან" და "მდაბრიონთაგან" განსხვავებული ენა და სტილი, მისთვის დამახასიათებელი მთელი თავისებურებები: როგორცაა სპეციალური ფილოსოფიური ლექსიკა, გამოჩეული ახალწარმოებათა არაჩვეულებრივი სიუბიმი და მრავალფეროვნებით /რაც ზეზელი შეფასებისას ბელაშენადაც კი მიაჩნიათ/; ერთი მხრივ, რთული სინტაქსური კონსტრუქციები, რაც საერთოდ ნიშანდობლივია მეცნიერული ენისა და სტილისათვის და, მეორე მხრივ, ბერძნული ენის შეგნებული მიბადვით გადმოღებული მოკლე მიმღებური და ინფიტიური კონსტრუქციები, რომელთა საშუალებითაც მიიღწევა რთული ფილოსოფიური მსჯელობათა შეკუმშული, მათემატიკური სიზუსტით გადმოცემა, აგრის გამოხატვის რაკონიური, ეკონომიური, მეზისური, გამოკვეთილი სტილი /დამახასიათებელი პლატონის, არისტოტელისა და პოკელის ფილოსოფიური შრომებისათვის/.

მაგრამ, მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა, პეტრიწისა და მისი სალიტერატურო სკოლის მოღვაწეთათვის, პირველი ყოვლისა, სწორედ "მდაბრიონთა" მტყველება, სადაპარაკო, ბაღური ენაა ამოსავალი. მათი შემოქმედებით პირინცი, რომელიც მდგომარეობს ენისადმი თავისუფად, თამამ, შეუზღუდავ შემოქმედებითს მიდგომაში, ენის შესაძლებლობათა წარმოჩენასა და მათს ახლებურ რეალიზაციაში, იოანე პეტრიწის მიერ მტყვევად შემუშავებული პირინცი ბერძნული სპეციალური ტერმინების შესატყვისი ქართული ტერმინების მხოლოდ და მხოლოდ ქართული ძირებითა და ქართული აფიქსებით წარმოებისა, მათს ყურადღებას მიმართავდა ბაღური ენის ნიაღში დამარბული არქანიშებისა აუ მოქმედი და ცოცხალი დიბლიტიზმებისაკენ. მითხროვდა ლექსიკურ ერთეულთა აუ მათი წარმოების ბერბებისა და საშუალებების მოძობას ბაღურ, ცოცხალ მტყვევებებში, სადაპარაკო ენაში მიმდინარე ცვილი-

ბუბინსაშვის კარის გახსნას და, საწინააღმდეგოდ საქარბველის საზღვარს გარეთ არსებული სალიტერატურო სკოლების ტრადიციული კონსერვატიზმისა /რად გარკვეული ზვანდასწრისით ამ სკოლების სწორედ ხალხური, სადაპარაკო უნის ბუნებრივი, ცოცხალი განვითარებისაგან მოწყვეტილი იყო განპირობებული/, მათს შეუზღუდავს გავრცელებასა და გამოყენებას.

ამიტომ არის თიქოს პარადოქსული, რომ გელათის სალიტერატურო სკოლა, რომელიც ქართული უნის და ლიტერატურის განვითარების ერთ უმნიშვნელოვანესი უტაპის ამსაბველია, მისათვის ნიშანდობლივ უღინჭოღორ ტენდენციებთან ერთად ხალხურ მტყვევლებასთან პრინციპული სიახლოვით ხასიანდება.

ამგვარად, გელათის სალიტერატურო სკოლის მოღვაწენი და, პირველ ყოვლისა, მათი მანამთავარი იოანე პეტრიწი არა მარტო მხარგრძელობით მუშაობდნენ /დედანთან ზედმიწევნითი სიახლოვის მოთხოვნით/ უპირისპირდებიან "უღუმიჯილებს", არამედ დიადექტურ ენობრივ მოვლენათა და ფორმათა, ნეოლოგიზმთა შეგნებული გავრცელებითა და, ამასთან, მათი გამოყენებით სტილისტური დანიშნულებით.

როგორც უმკვითო, გელათის სალიტერატურო სკოლის ძეგლებში ფართოდაა ასახული ხალხური, სადაპარაკო ენაში /კრიძოდ, დასავლური დიადექტური წრის მტყვევლებათი/ ჯერ კიდევ ადრე დაწყებული და იმხანაჲ უკვე ფართოდ მიზღინარე პროცესები, დიდი თუ მცირე ძეგლები, ცვლილებები და სიახლეები, როგორც ფონეტიკის, ისე მორფოლოგიისა და სინტაქსის სფეროში. საქმე ისაა, რომ ამ დროისათვის ქართული უნის განვითარებაში დაგროვებული სიახლეების მთელია ჭაჭივმა უნის ყველა სფერო და მთელი სინტაქსი მოიცავს. ამგვარად, ძველი ქართული მწიგნობრული ენა და მის მიერ გამოთქმული ძვალისკური, ტრადიციული ნორმები აღარ შეუძლებამებოდნენ და ვლარ ასახავდნენ ქართული უნის განვითარების ამ უტაპს: მწიგნობრულსა და სადაპარაკო ენას. შორის ისეთი ზვისობრივი ზღვარი გაჩნდა, რომლის შემდეგაც პრექტიკულად შეუძლებელი გახდა ძველი სამწერლო უნის უკვე საჭუძველდამოცილი ნორმების დაცვა და მათ რღვევასთან ერთად გზა გაუხსნა ცოცხალი უნისათვის დამახასიათებელი ფორმებსა და მოვლენებს. ამიტომ, რომ, როგორც ა. შანიძე წერს, კლასიკური ქართულის ძეგლებზე აღმჩინილი გიორგი მხარმინდელი "ცდილობს ძველი სალიტერატურო ქართულის უკანასკნელი პერიოდის /IX-X სს/ ნორმების მიხედვით წეროს, მაგრამ ვერ ახერხებს მათი დადწილის ცოცხალი უნის ძლიერ გავლენას"<sup>1</sup> /რომელსაც იგი, აღმათ, უმუოდ განივიდა საქარბველში მისი ორგანის ყოფნის დროს - ერთხელ ორი წლის განმავლობაში, როდესაც 25 წლის ასაკში ბერად აღიკვეცა ხაბულის მონასტერში და მეორედ — ბაგრატ IV-ის მიწვევით 5 წლის განმავლობაში ყოფნისას/.

<sup>1</sup> ა. შ ა ნ ი ძ ე, გიორგი მხარმინდელის ენა იოვანეს და უმუშვეს ცხოვრების მიხედვით, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა ივ. ჭავჭავაძის მიერ, 1946.

მაგრამ, მუ გიორგი მთაწმიდელი და სამღვთაპარკრუთული კერების სხვა ქართველი მოღვაწეები უნებურად ვერ აღწევენ თავს ამ გავლენებს, იოანე ჯარბინი და გელათის სალიტურატურო სკოლის სხვა მოღვაწენი, როგორც უკვეთ, შეგნებულად უღებენ კარს მათს საღაპარაკო ენაში გავრცელებულ ახალ ენობრივ მოვლენებს, რომელთა კომპლექსური შემოჭრა სამხედრო ენაში ახალი სალიტურატურო ენის ჩანოყალიბებას მოასწავებდა.

ჩვენ ამჟამად ენის განვითარების გზაზე სამოგადოდ მიმდინარე ენობრივი ცვლილებებისა და სიანხლებების ასახვა არა გვაქვს მხედველობაში /როგორცაა, მაგ. ზმინისწინთა გაყვება-გამარტივება, საკუთარ სახელთა ბრუნების სამოგადოლთან გათანაბრება, ზმინის უცვლილების სისტემაში ასპექტისა და მომავალი დროის გამოხატვის ახალი წესის გატარება, მუშევიდზმინიან გორმათა სინთეტურ წარმოებაზე გადასვლა როგორც აწმყოლ სტატუსურ, ისე რეზულტატურ ფორმებში; როგორცაა უპყრია, ჰგია, დაგვიცნივბია, დაგვიმერცია... II რეზულტატის ახალი ფორმის გამოყენება, როგორცაა, მაგ. წარმოსდგომია, ჰვენბია, დაბსჰვიდაცია, დაბთანაებია... ან კიდევ, ისეთი დიდიტური დესიკური ფორმების გამოყენება, როგორცაა ელთენ, ელთა, ელთავე, თანაშე, მრუშე, სოხანე, ნაქურცენი, ნარდომი, დაჯოშემა, დაჯოშეშე, ენიცივის.../, რაც ძირითადად აღნიშნულია სამეცნიერო ლიტურატურაში და რითაც საუროდო გამოიჩინება გელათის სკოლის ძეგლები. ამჟამად ჩვენ გვიანტურებს ისეთი დიდიტური ფორმები და მოვლენები, რომელთაც ამ სკოლის მოღვაწენი მიმარტავენ სტილიზაციის მიზნით, საკუთარი გამოჩენული ხუნტურის, მანერის შესაქმნელად. ამასთან, უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ მოვლენათგან ზოგი იმ დროისათვის უკვე არქანიზირა, მაგრამ მწერლის მიერ გამოცხებულია შეგნებულად, სტილიზებულია; ზოგი ნოლოგიზირა, ენაში მიმდინარე ცოცხალი პროცესების ანარქიკი, მაგრამ ასევე სტილიზაციის მიზნითა გამოყენებული. მტკიცედ ჩანოყალიბებული, მონოლითური სალიტურატურო ენის პირბებში მათი ასეთი დამოკიდებულება ხალხური, დიდიტური მუტაცებებისაღმ აღიქმება როგორც ძველი სალიტურატურო სკოლების, კერძოდ კი ათონელების მიმართ გარკვეული რეაქცია, რაც, როგორც უკვე უკვეთ, მხოლოდ მთარგმნელობითი პრინციპების სხვაობით არ ამოიწურებოდა. არ არის გამოჩინებული, აგრეთვე, ამ სკოლის მწერადათ სტილის ინდივიდუალიზაციისაგან მიდრეკილება და მანერისტი.

I. ორმაგი მრავლობითი სახლებში. ორმაგი მრავლობითის ფორმები აქონი ძველი ქართული ენის ძეგლებშიც გვხვდება. ივ. იმნაიშვილი თავის მონოგრაფიაში ამ ფორმათა რამდენიმე მაგალითზე დასახლებული /ნაპარალებნი, ჰვენბენი, ჰვენბათა, სოფლებნი, სოფლებთა, უბნებთაგან, აქლებთა/ და მათ გარეანს - ებ სუფრქისიანი მრავლობითის ნაკლები ძალით ხსენის<sup>2</sup>

<sup>2</sup> ი. ი. მ. ნ. ა. მ. ვ. ი. დ. ნ., სახელთა ბრუნება და ბრუნვათა ურქეციები ძველ ქართულში, თბ., 1957, გვ. 303-304.

ის ფაქტი, რომ უზიანნი მრავლობითი ძველ ქართულში წარმართიანი მრავლობითის გვერდითი თანაბრად იხმარებოდა, როდესაც გამოიჩინებოდა სინტაქსური ძალის მკვეთრი სისუსტით, აგრეთვე ისიც, რომ იგი ზოგიერთ ძველში შედარებით ხშირია, ხოლო ზოგში კი სულ არ არის ან ძალიან იშვიათად /ამ უკანასკნელთა რიგებს მიეკუთვნება იოანე პეტრიწის უცილობელი წაწერები/, დაკარგავს სამეცნიერო ლიტერატურაში უზიანნი მრავლობითის დიალექტური წარმოშობის შესახებ გამოთქმული მოსაზრებების სასარგებლოდ. როგორც არს. ჩიქობავა აღნიშნავს, "ეს სუფიქსები სხვადასხვა დიალექტური წრისაა და სალიტერატურო ქართულში დამკვიდრებრს ვეძღვანებოდა სხვადასხვა ინტონაციული ფორმაციის განვითარება"<sup>3</sup>.

იმის გამო, რომ უზიანნი მრავლობითი იოანე პეტრიწის უცილობელ შრომაში ძალიან იშვიათად გვხვდება, ხოლო ორმაგი მრავლობითის 6 შემთხვევადან ექვსიც სულბანი, ცუბანი, გოღებთა, წიგნებთა, ძაღებთა, ჭრებთა /მათი წარმოადგენს პირობითი გრამატიკის პეტრიწისეული თარგმანისა და განმარტების უძველესი, H1337 /XI-XIII სს/ ხელნაწერის XVIII საუკუნეში აღგვიწერს შარდლიძემ, გამოთქვამდომ ვარაუდს, რომ, შესაძლებელია, ორმაგი მრავლობითის ეს ფორმები გვიანდელი გადამწერის კადმს ეკუთვნოდან<sup>4</sup>.

როგორც ირკვევა, ორმაგი მრავლობითის ფორმები სწორედ გელათის სალიტერატურო სკოლის ლიტერატურული ძეგლების უნისთვისაა დამახასიათებელი. ამ მოვლენის ახსნა შესაძლებელია იმით, რომ XI-XII საუკუნეებში აღმოსავლური დიალექტური ნაკადის გავლენით უზიანნი ფორმები იჭრება დასავლური წრის მკვეთრადობაში, მაგრამ თავისი გამომხატვლობითი თუ სინტაქსური ძალის სისუსტის გამო ვერ აკმაყოფილებს დასავლური არქაიკის ენობრივ ცნობიერებას და ამიტომ მას მრავლობითობის შინაარსის გასაძიერებლად თუ გამოსაყვეთად ურთავს მათთვის ჩვეულებრივ, უკუაღორ 6/6 სუფიქსებსაც. ამრიგად, მიიღება გრამატიკული სინონიმური წყვილი, ანუ ჰენდიადისი /ამასთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს, რომ დუბიკური ჰენდიადისები პეტრიწისა და მისი სკოლის სტილისათვის დამახასიათებელ მანერას წარმოადგენს/: -ებ-6, -ებ-თა. სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია ორმაგი მრავლობითის ფორმების განსაკუთრებით ხშირი ხმარება გელათის ბიბლიის ტექსტში /A 1108/, საკმაოდ ხშირად გვხვდება იგი ამონიოს ურბანის "შესაქსენებელთა" თარგმანში /S 2562/. თეოფილაქტე ბუღარელის იოანეს სახარების განმარტების თარგმანში /A 52/, მიტროფანე მთურნელ მიტროპოლიტის "ეკლესიასტეს" განმარტების თარგმანში /A 63/, იოანე სინელის "ეკლესიასტეს" გელათურ თარგმანში /A 39/:

<sup>3</sup> არს. ჩ. ი. შ. ბ. ა. ვ. ა., სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართულ ენებში, 1942, გვ. 248.

<sup>4</sup> დ. მ. ე. ლ. ი. შ. ვ. ი. ლ. ი., იოანე პეტრიწის ფილოსოფიურ შრომათა ენა და სტილი, თბ., 1975, გვ. 11-14.

რადგან დაჰყვინ საყვედრებანი; ეზიკ. 21, 15; კობეზნი მისინი; ეზიკ. 43, 17; მისგან გარემოებს სოფლებთაგან: ეზიკ. 19, 8; გუარებთა, სურსა შინა დამარხულთა, შევერმეცნიერებთ: S 2562, 86 z; საბღებთადაჲ უკუ მოქმედებდაჲ შეუღვიღი არს: S 2562, 109 v; ჟარვებთაგა, ესე იგი არს, ჟარვერებთა აღსდგინდეს: A 52, 53 v; დაარღუკუს გოდოდ-ჭაძრებთა: მიტრ. 880რნ. 114, 25; მოიყვინ ხიდულთა ამათ გიხე-ქალაქებთა: მიტრ. 880რნ. 136, 28; სუკებანი დაადგინდეს: A 39, 12 v; მდაბალთ სულებთა შორის ხე-დვანი დეცისანი: A 39, 81 v.

ამ ფორმათა ხმარება გვლათის სალიტურატურო სკოლის ძეგლებში როგორც აშკარად უჩივრების შიბაბევილიებას გოვებს. ვფიქრობთ, ეს ფაქტი იმ პერიოდში გავრცელებული დიალექტური /და არა ხელოვნურად მნიგნობრული/ მოკლე-ნის სალიტურატურო ენაში სტილიზაციის მიზნით გამოყენების საინტერესო შემთხვევაა. იგი სალიტურატურო ქართულში არ დამკვიდრებულა, მაგრამ დასავლური დიალექტური შირის /გურულის/ დამახასიათებელ ფაქტად დღესაც ირება.

2. -ოვ სუფიქსიანი ნასახელარი ზმნები. -ოვ ელემენტი, როგორც ზნუ-რი სუფიქსი, პირველად გამოჰყო ვ. თოფურიამ<sup>5</sup>. კ. ფოტის განასახელებებს იმ ჯგუფს ოკიანი ზმნებისას: პირველში შედის ქსოვა, გლოვა ტიპის ზმნები, მორბეში კი რამდენიმე პასიური ფორმა არქაული -ოვ- დაბოლოებულიანი ზმნებისა, რომლებიც სახელის ფუძიდანაა ნაწარმოები და აორისტი არ გააჟნიათ. ესენია: ცრემლოვის, პეროვის, მადლოვის...<sup>6</sup> ასევე იმ ჯგუფად ჰყოფს ამ ზმნებს ი. ქავთარაძე. ამ დაყოფის მიხედვითაც "მორბე ჯგუფს შეადგენენ -ოვ სუფიქსიანი ნასახელარი ზმნები, რომლებიც ძირითადად საშუა-ლი გვარისანი არიან და აწარმოებენ მარტო პირველ სერისას"<sup>7</sup>. ჩვენთვის სწორედ ეს მორბე, -ოვ სუფიქსიანი ნასახელარი ზმნების ჯგუფია საინტერესო.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ ძველი ქართული ენის ძეგლებში ნასახელარი -ოვ სუფიქსიანი ზმნების ფორმები არც თუ ისე იშვიათად გვხვდება, როგორც ეს ურთი შეხედვით ჩანს. მარტობული უნდა იყოს პანს ფოტის მიერ კიხხვის წმინის ქვეშ წამოყენებული მოსაზრება, რომ -ოვ, ისევე, როგორც -ევ შეიძლება წარმოადგენდეს -ოხ და -ეხ სუფიქსების დიალექტურ ვარიანტს, კერძოდ, ჩვენი აზრით, დასავლური წრისას. მარტლაც -ოხ სუფიქსიანი ზმნებიც, ჩვეულებრივ, ნასახელარი ზმნებას საშუალო გვარისა. მათაც ისევე, როგორც -ოკიან ნასახელარ ზმნებს, მხოლოდ აწმყოს ჯგუფის ფორმათა წარმოება და-

<sup>5</sup> ვ. თ. თ. შ. ი. ი. ა. ფუძედრეკად ზმნათა სუფიქსაციისათვის, მსუ შრ., III, 1936, გვ. 233.

<sup>6</sup> H a n s V o g t, Suffixes verbauxen géorgien ancien, NTS, XIV,

<sup>7</sup> Oslo, 1947, §40-41, p. 46-57.

ი. ქ. ა. ვ. შ. ა. რ. ა. ძ. ე. ზმნის ძირითადი კატეგორიების ისტორიისათვის ქართულში, მბ., 1954, გვ. 142.

უძლია და აორისტიმ ძველ ქართულში არ იხმარებოან. უნდა აღვნიშნოთ, რომ საზოგადოებ ნასახუღარი ზმნების გაწრფელება, როგორი წარმოებისაგ უნდა იყვნენ ისინი, ძველ ქართულში რამდენადმე მათნე განსაზღვრულია. მათი ფარული გაქანებისა და განქსაზღვრული მავისუფლებით წარმოება და გაწრფელება სწორედ გვლიათის სალიტერატურა სკოლის დამსახურებად უნდა ჩაითვალოს.

ძველი ქართული ენის ძველები მასალებიდან ჩანს, რომ სახელთაგან ერთმანირან საშუალი გვარის ზმნებს ძირითადად —რ სუფიქსი აწარმოებს /უპისკოპოსობს, ტოზიკობს, კაშალიკობს, ვაჭრობს, ანჭობს.../, ზემოთ გარკვეულ დიალექტურ წრეში —რვ სუფიქსი ჯერ კიდევ მოხდის და აქა-იქ იჩენს თავს სალიტერატურო ენაშიც. როგორც ჩანს, გარკვეული პერიოდისა დასავლური დიალექტური წრის დამახასიათებელი —რვ სუფიქსს საბჭურთ ენაში თანდათან ხელდავს და ბოლოს დევნის კიდევაც აღმოსავლური წრისათვის. დამახასიათებელი —რ სუფიქსი. ეს პირობები, ჩანს, გაცილებით უფრო ადრე მოხდის, ვიდრე ძველსავე ქართულში ჩასახული ანალოგიური პირობები სახელთა მრავლობითობის —ვ სუფიქსის —ვ/-თა სუფიქსზე გამარჯვებისა. ამასთან დაკავშირებით ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ გვლიათის სკოლის ძველები განსაკუთრებულ გენდენის აველნენ —რვ სუფიქსიანი წარმოებისადმი. ამ მხრივ კი გამოიჩინება ითანე პეტრიწის ნაწერები.

ითანე პეტრიწის შრომების გამოცემისათვის დარჯელ გამოკვეცვაში ს. ყაუხჩიშვილი —რვ სუფიქსიანი ზმნების ხშირ გამოყენებას პეტრიწის ნაწერებში სრულიად სამარჯლიანად ხსნიდა არა როგორც არქაული მოვლენის გამოცემების ცდას, არამედ სადაპარაკო, მოხდა მტყვევლებში არსებული ფაქტის გადმოჭანას სალიტერატურო ენაში. მაგალითისათვის მოვიყვანოთ ზოგიერთ ნიმუშს პირობის ტრადიციების პეტრიწისეული თარგმანიდან და მისივე "განმარტებიდან": ესთა ძველირს ხედეად ამის ხევისად; წადნოს მათამი ზიარებასა; პივადინოს სივტოლად; ქნათს; უკუდავოს; მრუხოს; პიუწოს; ძველირს; უწყაროს; წადნოს და სხვ.

—რვიან ფორმათა უტრირების ამ ხერხს მტყ-ნაკლებად მიმარტავენ ამ სკოლის სხვა წარმომადგენლებიც:

გრემლოს აღსაგრების მიერ; პიუწოს და პიუწოს; მწერის... /თოფრადქტე, A 52/, ნუ ქედმალოს ქუყანისად მყოფის კლემქტის A 39/, მწუანვილოს, ფურცლოს, ღუღლოს /ხირილოს./ და სხვ.

ესთა დიალექტურ ფორმათა სტილიზაციის მიზნით გამოყენების ერთი საინტერესო მაგალითი.

3. პრეფიქსიანი ვნებითა —ავ მემტურ სუფიქსიანი მოვლის გაბატონება. დასავლური დიალექტური წრისათვის ბ-ს შემცველი სუფიქსების წიდი რომ დამახასიათებელი უნდა ყოფილიყო კინის და ნარის შემცველი ვარიატები, ეს ჩანს იქიდანაც, რომ ჩვენთვის საინტერესო პერიოდის დასავლური წრედან გამოსულ მწერალთა ენაში პრეფიქსიანი ვნებითის აწმყოს შემთხვევაში ხშირად ნაც-

ვლად დღეს გაბატონებული —ებ ემთავური ნიშნისა, —ავ სუფიქსიან გაბატონებულნი: იკლვის, აღიზივან, შეეკრვის...

ამვე პერიოდში, როგორც ჩანს, დასავლური წრის საღაპარაკო ენაში პრეფიქსიან ვნებობათა ანდროს ფუძის მოდელირების საინტერესო პირობები მიმდინარეობს: ნებისმიერი ემთავური ნიშნის მქონე ვნებობის ფორმას /გარდა ზოგი —ავ ემთისნიშნისა/ მისთვის დამახასიათებელი —ი სუფიქსის წინ და ემთის ნიშნის შემდეგ დამატებით კიდევ დაერქვის —ავ სუფიქსი /მიიღებ-ვ-ის/. ზემოთ, უნდა აღინიშნოს, რომ ვნებობური /პასიური/ კონსტრუქციები საერთოდ იშვიათად გვხვდება ძველი ქართული ენის ძეგლებში და, აღმათ, კიდევ უფრო ნაკლებად იხმარებოდა საღაპარაკო ენაში, მაგრამ, ზოგი გვხვდება, ჩვეულებრივ, კინის გაძრევა /გულისკმა-ყოფილების, მოიღებინ/, ჩვენითვის საინტერესო —ა/ვ-იან ფორმებს უკვე უფრომ მცირე იყენებს ზემოთ დროისთვის შრომათა მაგნიშნი: განიყოფის, მიიღებვის, მიიღებოდა, აღიპრობვის, იმინებვის და სხვ., მაგრამ მათ განსაკუთრებით ამატონებს იოანე პეტრიწი: ინარბოების სრულთა მიზნითაგან; ყოველი ერთისა მიერ დაინტელებვის და დაინტეობვის; მხარებულთაგან იცნობვის და მიიწმობვის; იმხარებვის, იმხარებობის რად სხვასაგან; იურთებვიან ურთობისა; რიმელ-სა მხარებელი შეეჭრვის...

ამ მოვლენის უფროდამ დამახასიათებელია მთელი ამ სკოლის დიქციონარისათვის. მაგ.: მთავისუფლებელი კაცისა... ვიკოპვიან? ამისდა მიმართ განეწყობვის, შეიპრობვის, მოიღებვის /შეოფილქვთ, A 52/, არ დაიყენებვის, ამის მიერ იპრობვის /კლემქის, A 39/, იმუნებვის, მოისპობვიან, განეყოფიან, მიიღებვიან, შეიპრობვის, მოიღებვის... /ამონიხის, S 2562/ და სხვ.

არა გვგონია, ეს მნიშვნობრივი, ხელოვნური მოვლენა იყოს. მას მიტყველებში უნდა ქონდეს საფუძველი — მიდრეკილება უნიფიკაციისაკენ. მისწრაფება ავიან ფორმათა გაბატონებისაკენ ერთ-ერთი მახასიათებელია გელათის სალიტერატურო სკოლის ენობრივი სტილისა. იგი ორმაგი ძრავლობით ფორმათა ანალოგიური მოვლენაა, მაკვნიებულია იმ ტენდენციისა, რომელიც ადგილობრივი მიტყველებისათვის ბუნებრივია და დამახასიათებელი სუფიქსის ამატონებს, როგორც მიტყველებში გამოხატვლობით უნარისა და ფუნქციურ-სემანტიკური გარკვეულობის მქონეს, ზემოთ კი მათს ვერ აღწევს აღმოსავლური დილექტური ნაკადის გავლენას, რადგანაც ბ-ს შემცველი სუფიქსები გაცხილებით უფრო პრეფიქსიულია და მოქნილი განიღვან ფორმათა წარმოების შევალსაზრისით.

4. სუფიქსიანი ვნებობის ნარიან ფორმათა უფროდამ. დილექტურ ფორმათა სტილიზაციის მიზნით გამოყენების მაგალითად მიგვაჩნია გელათის სალიტერატურო სკოლის ძეგლებისათვის დამახასიათებელი სუფიქსიანი ვნებობების ნარიან ფორმათა ხშირი ხმარება.

ეს მოვლენა განსაკუთრებით დამახასიათებელია შეოფილქვე ბუღარდლის იოანეს სახარების განმარტების მთარგმნელისათვის: ვნებათა მიერ განქვე-



ფიგურა, ნუ აღმოჩნდება, შეიტყობების, განველურებიან, განველადები, არცა განველურება და სხვ.

ასეთივე საკონსტიტუციო ბასიანდება გელათის მიხედვის ტექსტის ენაგ. როგორც ეპიკრიტის წიგნის ძველი ქართული ვერსიების გამოცემის გამოკვეთვაში აღნიშნული, "სუფიქსიანი ვნებების საწარმოებლად ამ რედაქციაში ნარი ტიპიურია და ძირითადი" /მაშინ, როდესაც პარალელურ რედაქციაში ღონიანი ფორმება გამოყენებული/: ალყუავენა კურთხი; ორქელი საკურთხევისადა.. აღმორქულებოდა, გამოცხადენს, განდიდნა, განვერდებოდეს და სხვ.

როგორც მ.სარჯველიძის მასალებიდან ჩანს, ვნებების -ე სუფიქსი "უკვე IX საუკუნიდან გვხვდება ისეთ მხედობიანად, სადაც ძველი ქართული მასალების მიხედვით -ე/-ე უნდა იყოს"<sup>9</sup>. ასეთ ვიზაჟებაში ნარიან ფორმათა სიბიძგი XI-XII სს-თა დასაბელებლ დეგლბში უნდა მიუთითებდეს იმაზე, რომ ამ ორი სუფიქსიდან ერთი /-ე/ მეორის /ნარის/ ფონეტიკური ვარიანტი კი არ უნდა იყოს, არამედ, როგორც ვარაუდობდა ვ.თაყაიშვილი, ორი სხვადასხვა აფიქსია, ამასთან, სხვადასხვა დიალექტური წრისა: -ენ/-ე დასავლურის, ბოლო -ედ/-ე აღმოსავლურისა,

ამგვარად, თუ შევანახებთ ზემოთ წარმოდგენილ მსჯელობის შედეგებს, დავინახავთ, რომ გელათის სალიტერატურო სკოლის ენობრივ ნორმათა ტენდენცია ავლენს დასავლურ და აღმოსავლურ დიალექტურ ფენათა სუფიქსების ორ ენობრივების რეგულარულად შეუსაყვის განხილვებულ რიგს:

დასავლური წრე	აღმოსავლური წრე
- <u>ე/-თ</u>	- <u>ებ</u>
- <u>ოვ</u>	- <u>ობ</u>
- <u>ავ</u>	- <u>ებ, -ობ</u>
- <u>ე/-ენ/</u>	- <u>ედ/-ედ/</u>

5. II და III პირის მიცემითი დასმული ობიექტის მრავლობითის გამოხატვა გრძელად -ე ცემისა და ენების გამოხატველ მხედში. ცნობილია, რომ ინვერსიის პროცესის შედეგად, რომელიც ჩანსაბა გრძელად-აქმის გამოხატვად სტატიკურ მხედში, მიცემითი დასმული საბეღა მოიპოვა მხედის რიგებში შეთანხმების უნარი. ამ პროცესის ენობრივი გაფორმება მრავლობითში აღრევე გახდა შესაძლებელი I ობ. პირში გუ-პრეფიქსის საშუალებით /რომელსაც, როგორც წარმოთხიბთ ინკლუზივის ნიშანს, მრავლობითის გაგება იმთავით-

<sup>8</sup> ეპიკრიტის წიგნის ძველი ქართული ვერსიები, ტექსტი გამოცემა, გამოკვეთვა და რექსიონი დაურთო მ.ც ქ ი ტ ი შ ვ ი დ მ ა, 1976, გვ.285.

<sup>9</sup> მ.ს ა რ ვ ე დ ა ძ ე, ქართული სალიტერატურო ენის შესავალი, 1984, გვ. 482.

ვე პქონდა/. II და III პირის ფორმებმა —მ სუფიქსით უფრო გვიან შენაღეს გამოუხატავთ მრავლობითობა. 8. სანაგველად ძის მასალების მიხედვით, მეორე პირის მიცემითში დასმული ობიექტის მრავლობითობის —მ სუფიქსით გამოხატვის თითო-ორივე მასალები და დასატურებული XI ს-დან<sup>10</sup>. "ამ ფაქტს სისტემურად XV საუკუნეშიდან ვხვდებით" /აკადრეთ, გაქუმთ, გიჩივისთ.../ II. რაც შეეხება III პირის მიცემითს, მისი რიცხვის გამოხატვა XVII საუკუნის დოკუმენტებშია და დასატურებული /დარჩათ.../ და შეიძლება საბაზის მაგრამ, სანამ ამ ფუნქციით —მ სუფიქსი გამოჩნდებოდა, როგორც ცნობილია, ლიტერატურულ ძეგლებსა და დოკუმენტებში უკვე XI საუკუნეშიდან /ცოცხად მიტყველებათი კი აღბათ უფრო ადრეც/ მის შესატყვისად —ყ სუფიქსი გვხვდება<sup>12</sup>.

აღსანიშნავია, რომ მისი გავრცელების არე ძველი ქართული ენის ძეგლების მიხედვით დასავლური დიალექტური წრით შემოისაზღვრება /შუშია კი თანამედროვე ქართული ენის დიალექტების მონაცემების მიხედვით მუ ვიზუალურად, იგი ინტონიურად აღმოსავლური წრისათვისაც უნდა ყოფილიყო დამახასიათებელი/. ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა, რომ —ყ სუფიქსი დასაბუთებული ფუნქციით ძირითადად სწორედ გელათის სალიტერატურო სკოლის ძეგლებშია და დასატურებული და საკმაოდ ხშირადაც /რამდენიმე მაგალითი გვხვდება იმერეთის საისტორიო საბუღებში/<sup>13</sup>. მაგრამ, უნდა შევნიშნოთ, რომ —ყ სუფიქსი ამ ძეგლებში სტაბილური ინვერსიის მდებარეა გამოყენებული, როგორცაა, მაგ. აქუს, ესმის, უქმს, ჰნეპავს, პრწამს... იოანე პეტრიწის უცილობელ ნაწილებში —ყ სუფიქსი არ გვხვდება. ამასთან, აღსანიშნავია ისიც, რომ I ობ. პირის მრავლობითი რიცხვის ფორმა გუ პრეფიქსიანი ფორმის პარალელურად უფრო ხშირად წარმოადგენილია მ-პრეფიქსით როგორც პეტრიწის, ისე, სავროთ, გელათის სალიტერატურო სკოლის სხვა მოღვაწეთა ენაში.

ამ დიალექტური მოვლენის ლიტერატურულ სტილიზაციის ნიმუშად მიგვაჩნია თეოფილაქტ ბუღარელის იოანეს საბარევის განმარტების თარგმანში /A52/ მისი ძალზე ხშირი გამოყენება, რასაც აღბათ ამ თხზულების ტანსაცმით განაპირობებს. აქ ხშირია დიალექტები, სადაც II და III ობიექტური პირები საკმაოდ ხშირად მონაწილეობენ და, ამასთან, ხშირადვე ხმარებული

<sup>10</sup> 8. ს ა რ ჯ ვ ე ღ ა ძ ე, დასახ. ნაშრ., გვ. 568.

<sup>11</sup> ი. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, მიცემითის მრავლობითში დასმული საბედის გამოხატვის ისტორიისათვის მდნაში, საიუბილეო კრებული, მიძღვნილი ად. ბარამიძისადმი, 1974, გვ. 229.

<sup>12</sup> ან. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, —ყ ნაწილაკი ფორმებიდან და მისი მნიშვნელობა გამათავსებელი-ლოგიკის უზიარებლობის შევალსაზრისით, წიგნიწიგნი, 1922-23, I-II, გვ. 60-62.

<sup>13</sup> 8. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, ქართული დიალექტოლოგიური ძეგლები, 1970, გვ. 52.

ინვერსიისაკენ მიდრეკილი ყოლა-ქონების, გრძობა-აღქმისა და ყნობიერების წინს სტატისტიკური მხედობი:

გაქონდაყუ იგომდინი ომდვად; 75 ლ, ნათელი გაქონდაყუ: 96 ლ, ვირ დაღ-  
გიგყუ სმინად სიგყუთა მეშთად: 65 ლ, არინან ვირნი აქუნდაგანი, რმეღთა  
არა ვირნი სიგყუ: 51 ლ, უქმდაყუ სიგყუ გებად: 52 ლ, იგდღდაყუ ყოფად: 363,  
იხდაყუ: 65 ლ, ინებდაყუ: 12 ლ, ინებოსყუ, გინებავსყუ, აქუნდაყუ, აქუნდაყუ,  
გიგყუ და სხვა.

ასევე შეგნებული და არა შემთხვევითი გამოყენების შთაბეჭდილებას გოვებს ამ ფორმათ საყმამდ ხშირი ხმარება ამონიოს ერმისასი მხედობათა შარგმანის /S 2562/ ინაში:

სახეღმდგამთა განყოფილებადყა რადმი ინებავსყუ: 265 ლ, ნათესავსა  
და სახესა შიარად ვიდრემე აქუნდაყუ სამრავლი შესმენილობად: 222 ლ, არცა  
იგივე აქუნდაყუ სამღუარნი: 253 ლ, შენებთხოსყუ მიშუაღვად წინააღმდგომად:  
328 ლ და სხვა.

-ყუ საფიქროთ მიგემითში დასმული სახელის მრავლობითის გამოხატვა შე-  
სამრინებადა დამხანსიათებელი გელათის ბიბლიის გვეჭისათვის / A 1108,  
Q 1152/. სათანადო მაგალითები სამეცნიერო ლიტერატურაში აღწესხულია<sup>14</sup>,  
მოვიყვანოთ ზოგირითს:

საქათო გიყუნდაყუ უფალი ღმერთი აქუნნი: 11 ს. 13, 3, 5, გუშინისყუ,  
5, 20, 20, ამოო იქმნა ძალი აქუნნი და არა გინებავსყუ სმინად: ესაია, 30,  
15. მახვილისგან გუშინისყუ და მახვილი მოვანით აქუნნი ზედა: ებიკ. 11, 8  
და სხვა.

ღიანღებურ ფორმათა და მოვლენათა უჭირება გელათის სალიტერატურო სკო-  
ლის მწერალთა და, განსაკუთრებით - იონანე პეტრიწის სტილის მეჭად დამახა-  
სიათებელი წიშანია. ეს არის ურ-ურთი რგოლი სტილიზაციის იმ ხედობისა,  
რომელსაც ეს მოღვაწენი მიმართავდენენ გამოჩენული, განსხვავებული, თავის-  
თავადი სტილის შესაქმენად<sup>15</sup>.

ღიანღებობის სტილიზაციის მსგავსი შემთხვევები თანამედროვე მწერ-  
ლობაშიც გვხვდება. მხედვლობაში გვაქვს, მაგალითად, ქარლ-კახური კი-  
ლომისათვის დამახანსიათებელი ს სავრცობის უჭირებული გამოყენება ოთარ

<sup>14</sup> ბ. გ. ი. ნ. ე. ი. შ. ვ. ი. ღ. ი. გ. ი. კ. ვ. ი. ძ. ე, რუსთაველის ხანის ქარ-  
თელი ბიბლიის შარგმანი /გელათური ვერსია/; კრებ. შოთა რუსთაველი, ის-  
ტორიულ-ფილოლოგიური თიებანი, შბ., 1966, გვ. 157-8; შ. ე. ქ. ი. შ. ვ. -  
ი. ღ. ი., დასახ. გამოკვლევა, გვ. 287.

<sup>15</sup> გარკვეული ენობრივი ფორმებისა და მოვლენების გაჭვიანება-უჭირება,  
მათი მანერული დამუშავება და სტილიზაცია საეროდ მეჭად დამახანსიათ-  
ებელი თვისებაა გელათის სალიტერატურო სკოლის მწერალთა და განსაკუთრე-  
ბით იონანე პეტრიწისათვის, მაგრამ ამ საკითხს სპეციალურად სხვადგან  
განვიხილავთ.

ჩხვიძის ბოლოდროინდელი ნაწარმოებებში: ხასიათი გამოკვეთდა ღვთისა, იანა  
უფრო შაბამადა, გვერდი აუქცია სასაბღღსა; მიატანდა მოზრდილ საგუბარს  
საგუბარსა ქვაფიხურასი, ბუნებრივისა, მიუვალსა...

თხარ ჭილაძის რეზანში "ყოველმან ჩემიან მკვლელმან" უჭირველია  
ქიზიყური მუცველებისაფის დამახასიათებელი ტენდენცია III ირიბი რეაქტი-  
ტური პირის მიერ მინის რიგებში შეთანხმების საზღვრების გაფართოებისა:  
კერძოდ, მისი სინტაქსური ძალის გავრცელებისა გარდამავალ მინაზღვრებში: "მე-  
ჭივრებათ ერთ ჭამი შეჭამანდს და მშვიდად ჩაიყვანდათ გღებურ ბარაქიან სჯ-  
ღაფში"; "უშიწმებდათ და უფანებდათ ნამუშევარს", "განებებდათ შავს" და  
სხვა. ამ ერთი დეტალით, აღნიშნული დიალექტური მოვლენის უჭირველით, მწე-  
რადი გარკვეული ენობრივი გარემოს განცდის ეფექტს აღწევს. აღსანიშნავი  
ის გარემოება, რომ არც ერთს ამ მწერალთაგან ადრინდელი ნაწარმოებებში  
სტილიზაციის ეს ხერხი გამოყენებული არ აქონიათ. მათ იგი საკუთარი სტი-  
ლისა და მანერის ძიებას გზაზე გამოიშუშავეს. ანალოგიურ სურათს ვამბრძვ  
გუდათის სკოლის მწერალთა სტილის განვითარებისა და დამუშავების პროცესს.  
დაკვირვებისას.

ღ. გვერდბაძე

მრავლობითი რიგების სუფიქსებით ნაწარმოები საბეღები  
/ოკრიბის ტოპონიმის მიხედვით/

ოკრიბის ტოპონიმთა ოდენსუფიქსური წარმოების ერთ-ერთ თავისებურებად შეიძლება ჩაითვალოს -ებ და -ეთ სუფიქსთა გამოყენების სიხშირე, თან-იანი მრავლობითის იშვიათობა და ნარ-იანი მრავლობითის უქონლობა.

-ებ სუფიქსი ტოპონიმებს აწარმოებს როგორც სამოგადო, ისე საკუთარი არსებითი საბეღისაგან.

-ებ: საზოგადო არსებითი საბეღისაგან: ჟერდალე-ებ-ი /← ჟერ-დალა-ებ-ი/ - ტყე, საძოვარი /ჯონია/, მოზოულ-ებ-ი "იმაბუღას ჯიშის ვენახი იყო ბებეში მოზოული", საძოვარი /კურსები/, კვახრ-ებ-ი - ჩაი, "ადრე კვახს ლესავდნენ გარეხილ ტყეში" /ივანული/, კაკეტ-ებ-ი - ტყე /მონა-მეა/, კატრ-ებ-ი - ტყე /ნადვა/, კვანწარახუ-ებ-ი - ტყემლის ბაღი /კურ-სები/...

საკუთარი არსებითი საბეღისაგან: კვაჭახოულ-ებ-ი - წყარო კვაჭახი-ძეების უბანში /ჯონია/, ჩინაკოულ-ებ-ი - ჩაი, ტყე "ჩინაკაძეების კუ-ვნილი ადგილები იყო" /ჯონია/, ბოჭორიშვილ-ებ-ი - საცხოვრებელი ადგილი /ტყიბული/, ხორხომელიძე-ებ-ი - საცხოვრებელი ადგილი /გურია/... ყველა მებოძასაბეღებულ მაგალითში -ებ სუფიქსი რეალური მრავლობითობის აღნიშ-ვნილია.

-ებ-იანი მრავლობითის ფორმით წარმოდგენილ ზოგიერთ მიკროტოპონიმს რეალური მრავლობითის გაგება არ შეუძლებია. მაგ.: ჭალე-ებ-ი - ყანა მდ. წყალწითელას ნაპირზე /გელათი/, ფონე-ებ-ი - ფონი მდ. ძუსაზე /კურსე-ბი/, კოშკ-ებ-ი - საძოვარი /კურსები/, მუხ-ებ-ი - საბანაო ადგილი მდ. წყალწითელაზე, სადაც ერთი უძველესი მუხა დგას /მონაშეა/, შერაულ-ებ-ი - მდ. სკოპი ერთვის ამ ადგილზე მდ. ტყიბუღას /ახალსოფელი/, ჟერდალე-ებ-ი /← ჟერდალა-ებ-ი/ - ტყე, საძოვარი, ჟერდი ადგილი /ჯონია/.

"ჭალეებში" და "ფონეები" ბევრ ჭიდას და ფონს კი არ აღნიშნავს, არამედ ტოპონიმოლოგიას. ასევე, კოშკები საძოვრის საბეღისაგან /ადრე აქ ყოფი-ლა კოშკი, ახლა ნანგრევებია/. აქ მრავლობითობის გრამატიკული მარკებულ-ლი არ აღნიშნავს რამდენიმე ჭიდას, ფონს, კოშკს, არამედ ამა მე იმ კონ-კრეტულ ადგილს. ამიტომ, ვფიქრობ, -ებ სუფიქსს მატოპონიმებელი მნიშვ-ნილობა აქვს.

როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია მოთხადებული, ტოპონიმებთან, რომლებ-მანაც ალმანიხში იბეჭეტიან რეალური მრავლობითობა არ იქნა რა უნდა, -ებ მა მ- სუფიქსებს მატოპონიმებელი ფუნქცია უჩანს!

1. ფ. მ. ა. კ. დ. ა. მ. ა., მრავლობითის -ებ, -ნ სუფიქსთა ტოპონიმოლოგიის ფუნქციის საფუძვლად, მადნე, ენისა და ლიტერატურის სერიი, თბ., 1975, №4, გვ. 117.

საყურადღებოა ვ. ნიკონოვის მოსაზრება —ებ სუფიქსთან დაკავშირებით: "მრავლობითი რიცხვის ფორმა ტოპონიმებში, რომელთა ფუძის წარმოადგენს გეოგრაფიული ტერმინი, გამოხატავს არა მბიქტის მრავლობითობას, არამედ ტოპონიმოლოგიას. სოფლის ქვეთა "ხიდები" მიუხედავად იმისა, რომ ხიდი იქ ურთაღებია და სხვა არასდროს არ ყოფილა. მრავლობითობის გრამატიკული მარჯვენაბული სუფიქსი არ აღნიშნავს რამდენიმე ხიდს, არამედ სოფლის ხიდთან, ე.ი. მას მატოპონიმბული მნიშვნელობა აქვს<sup>2</sup>.

—ებ სუფიქსის განსხვავებული ფუნქციის შესახებ მიუთითა პ. ჯაჯანიძემ "წყალტუბოს რაიონის ტოპონიმებში". "—ებ, როგორც ტოპონიმთა მანარმოვლები, ყოველთვის არ გამოხატავს მრავლობითობას და არც კრებითობაზე მიუთითებს. მხედველობაში გვაქვს ტოპონიმები: ჰალალები, კოდილები, ნიკოლები, ფონები, ყაროლები... "ჰალალები" ბევრ ჰალას კი არ ნიშნავს, არამედ იმას, რომ ამ სახელით ცნობილი ადგილი დიდია... მაშასადამე, —ებ ადგილის სიდიდეს აღნიშნავს<sup>3</sup>.

გოგჯერ —ებ სუფიქსის წინ "ე" არის: ფონე-ე-ებ-ი, ჰალა-ე-ებ-ი, ფერ-დალე-ებ-ი, რამ-ე-ებ-ი, კობოლე-ე-ებ-ი, მბიქტი-ე-ებ-ი და ა. შ. ასევე ფორმებში —ებ-ის წინ ივარაუდება —ა სუფიქსი /ფონა-ებ-ი, ჰალა-ებ-ი, ფერდალა-ებ-ი.../, რომელიც ასიმილაციით "ე"-დ იქცა.

ტოპონიმებზე ივთვამად გამოიყენება —ა/ა/ მრავლობითობის სუფიქსის შემთვლილი სახელები. მაგ.: მონამე-ა - სოფელი /კრსეების ს.ს./, ლე-ა - ა - ლეა-ა-ა - ლეა-ა-ა, რომელიც დღევანდელი წვიმებისას ლეა რამოლის /შუკრი/, ლე-ა-ა - საძოვარი /მამიწინდა/. —ა/ა/ სუფიქსს აქ მრავლობითობის ფუნქცია აღარ აქვს და ისინი ისე იბრუნვიან, როგორც —ა-ზე გათავებული მხოლოდობითი რიცხვის სახელები. "ეს ის სახელებია, რომელთაც რაღაც სამღერული /დაბა, სოფელი.../ უნდა ჰქონოდათ ურთ დროს, მაგრამ სამღერულის ჩავარდნის გამო მსაზღვრელს დაკარგვია პირვანდელი მნიშვნელობა და ახალი მიუღია"<sup>4</sup>.

—ა/ა/ სუფიქსით მანარმოები გეოგრაფიული სახელები სპეციფიკურ სამეცნიერო ლიტერატურაში მიიჩნევიან "ნარ-მანინი" მრავლობითი რიცხვის ნათესაობით ბრუნვაში დასმულ სამღერულდაკარგულ მსაზღვრელ სახელებად. მას დროთა ვითარებაში ადგილის სახელთა სუფიქსობის ფუნქცია დაუკავშირდა, როგორც საწარმოებელი სუფიქსი იგი დღეს მკვდარია<sup>5</sup>.

2 В. Н и к о н о в, Введение в топонимику, М., 1965, с. 96.

3 პ. ჯ ა ჯ ა ნ ი ძ ე, წყალტუბოს რაიონის ტოპონიმები, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1976, №3, გვ. 111.

4 ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბილისი, ტ. 3, მბ., 1980, გვ. 114.

5 ვ. შ ნ ვ უ რ ი ა, გეოგრაფიული სახელთა —ა სუფიქსისათვის ქართულში, სახელის ბრუნვის ისტორიისათვის ქართულურ ენებში, ტ. I, მბ., 1956, გვ. 287-288.

-მ/ა/ სუფიქსთან ფონეტიკურად ახლოს დგას იმავე ფუნქციით აღჭურვილი -ე ბოლოსარბი.

-მ /-ე, -ამ//ი/:ბუ-ე-ი - სოფელი /ხრესილის ს.ს./, ლაფ-ე-ი - სოფელი /ოჩპირის ს.ს./, კისორ-ე-ი - სოფელი /გურნის ს.ს./, სარბ-ე-ი /სასოფლო საბჭო/, ნუფი-ე-ი - ვენახი /სორხუდი/, მოზავე-ე-ი /მოზავე-ე-ი/, - ჩაი, ადრე ყანა /რიონი/, საფლავ-ე-ი - ჭაობიანი ადგილი, "საქონელი უფლებოდა" /ძირკვანი/, სვანი-ე-ი - ტყე, "სვანები მუშაობდნენ ტყის გაჩუბვაზე, აქვე ცხოვრობდნენ" /საწირი/, ლეკონ-ე-ი - სახნავ-სა-შენი, ადრე ლეკის ბაღი /სორმონი/...

-ე სუფიქსს ნ. მარტი მიიჩნეოდა მრავლობითის მარკებზედაც და ადგილის სახელწოდებათა დაბოლოებაზე. როგორც მ. ზურაბიშვილი აღნიშნავს, "-ე სუფიქსი ადგილის სახელწოდებას აწარმოებს, უპირველეს ყოვლისა, ეთნიკური ან საკუთარი სახელებისაგან, მცენარეობა, ცხოველთა და სხვა სამოგალო სახელებისაგან"<sup>6</sup>.

-ე სუფიქსით ნაწარმოები ტოპონიმები ოკრიბაში საკმაოდ გავრცელებულია. შერ. გ. ბედოშვილი: "ე სუფიქსი აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში აქა-იქ გვხვდება"<sup>7</sup>.

ფ. მაკალაძის შესაძლებლად მიაჩნია -ე სუფიქსის დაშლად -ე ხმოვანფუნქციონარ სახელებთან, მიეწოდება, ან ტოპონიმი უნდა მივიჩნიოთ საზღვრულაქარ-გულ მსაზღვრედი სახელებზე<sup>8</sup>.

ჩვენ მიერ მოპოვებულ მასალებში -ე სუფიქსი საერთოდ არ გვხვდება -ე ხმოვანფუნქციონარ სახელებთან, ამასთან მის მიერ ნაწარმოები ფუძეების სემანტიკა მეტწილად უცნობია. ყველაფერი ეს აძლელობს -ე სუფიქსის ფუნქციის მუს-ტად დადგინას საკვლევი რეგიონის ტოპონიმებში. მაგ. "კისორეთი" სოფლის სახელწოდებას, მაგრამ არ ჩანს, ან რა არის "კისორ". ტოპონიმთა განკვეთილ ნაწილში კი -ე სუფიქსი კრებობითადაც და მრავლობითის გამოხატავს.

-ე ფორმანტი ერთედერთა ქარაულ აფიქსთა შორის, მხოლოდ გუგრაფიულ სახელთა წარმოების ფუნქციით რჩევი ანის აღჭურვილი. ამდენად, იგი საუბოფიკურ ტოპონიმიკურ აფიქსადაც მიჩნეული /ისევე როგორც -ურა იხველება ჰიდრონიმულ ფორმანტად/.

ტოპონიმებზე გვხვდება აგრეთვე ადამიანთა სახელები -ე სუფიქსით: სო-ლომან-ე-ი - ჩაი, ტყე, სახნავ-საშენი /კურსები, ჭოლვეი/, გოგოლ-ე-ი - სახნავ-საშენი /გურნა/, კაფი-ე-ი - ვენახი, საცხოვრებელი ადგილი /წყნორი/, ბეჟან-ე-ი - ტყე, საცხოვრებელი ადგილი /ქვ. ტყეები/, გიონ-ე-ი - ჩაი /კურსები/, გაგინ-ე-ი - ჩაი, საძოვარი /ჭონია/... მებოლნიშნული სახელები უწილებოდა უშუაოდ იმ ადგილებს, სადაც სოლომონის, გიგოლას, კაფის, ბეჟანას, გიონს შთამომავლები ცხოვრობდნენ.

<sup>6</sup> მ. ბ. უ. რ. ა. ბ. ი. შ. ე. ი. ლ. ი., ტოპონიმიკის შესწავლისათვის, ქაჭაველიურ ენათა მტრუქტურის საკრებუნი, ტ. III, მბ., 1961, გვ. 141.

<sup>7</sup> გ. ბ. ე. ლ. შ. ე. ი. ლ. ი., ერიწ-მთიანეთის ტოპონიმი, მბ., 1980, გვ. 18.

<sup>8</sup> ფ. მ. ა. კ. ა. ლ. ა. შ. ი. ა., ფშავის ტოპონიმიკა, ტოპონიმიკა I, მბ., 1976, გვ. 40.

ვ. ღონღუამ განიხილა საკუთარი სახელედიდან - ეთ სუფიქსით ნაწარმოებო სახელები ღიპარტიკით, გაგაკეთის მსგავსი, რომლებშიც ის კრებილობას და-  
დავს: მისი აზრით - ეთ სუფიქსიანი სახელები ყველა შემთხვევაში მსაზღვრე-  
ლებია, რომლებთანაც ზოგან წარმოდგენილია საზღვრული... ზოგს კი ღრთა  
კრთარებაში დაუკარგავს ეს საზღვრულები და... გაქვავებული მსაზღვრელის  
სახითდა გადაჩრენილა. ასუთებია: სუქმანუთი, გაგაკეთი და სხვ... - ეთ  
სუფიქსების ფუნქცია აქაგ... კრებილობისა და მრავლობითობის გამოხატვაა<sup>9</sup>.

საკვლევ რეგიონში გავრცელებულია აგრეთვე - ამ სუფიქსი, რომელიც სა-  
მეცნიერო ლიტერატურაში - ეთ-ის მანურ შესატყვისად იხველება. - ამ სუფიქსის  
შესახებ ა. შანიძე წერს: "რა ზქმა უნდა, ამ-იანი გუოგრაფიული სახელები  
ყველა მანური წარმოშობისად ვერ ჩაიხველება. ქართული ენის მასალადა მიზე-  
დვიმაც შესაძლებელია ასეთი დაბოლოების დამოუკიდებლად შემუშავება"<sup>10</sup>.

- ამ: ცუცხე-ამ-ი - სასოფლო საბჭო, "ადრე აქ ცაცხვის ტყეები იყო,  
გაუჩხვანავ და სოფელი გაუშენებიათ", ზარ-ამ-ი - სოფელი /რიონის ს.ს./,  
კოკორ-ამ-ი - ვენახი მთის ფრთებზე /ნადვა/, ელდ-ამ-ი - ელდ /კარსები/,  
ფოთ-ამ-ი - წყლიანი, ჩავარდნილი ადგილი /დაბადველი/, ჭიბ-ამ-ა - ყანა  
/მონამთა/...

- ამ სუფიქსიანი ტოპონიმიკური სახელები ძველ ქართულშივეა დადასტურე-  
ბული, ზემოა იგი არც მათინ და არც შემდეგ არ ყოფილა ისე პირდაპირი,  
როგორც - ეთ.

- ამ სუფიქსით ნაწარმოები ტოპონიმები, ისევე როგორც - ეთ სუფიქსიანე-  
ბი, წარმოშობით საზღვრულდაკარგული მსაზღვრელებია: ელვათი - ადგილი ელ-  
ვთა/მ/-ი, ე.ი. "ელვების /ელვათ/ ადგილი" /- მ მრავლობითის გენტივის  
ნიშანია, -ი - ემფატური -ა-ს ტოლფარდი ხმოვანი/.

საკვლევ რეგიონში ნაკლებგავრცელებულია - ით სუფიქსით ნაწარმოები გუ-  
გრაფიული სახელები. - ით სუფიქსის -ი ხმოვანს ა. შანიძე ზოგან ფუძისეულად  
მიიჩნევს, რომელიც ი დეტრმინანტის სახელობითის ფუძეზე შეიკრისა და  
ბრუნვის დაბოლოებად ქვევის შემდეგ სახელობითის ნიშნად უნდა ყოფილიყო გა-  
გებული. მაგ. ხრე-ით-ი - დასახლებული ადგილი, ადრე ტყე /კოსოქეთი/, რა-  
ით-ი - ტყე, ჩაი /კარსები/, ჭიბე-ით-ი - ვენახი /ჭოღვევი/, კენწე-ით-ი -  
ბალი, მალეობი /ბობოთი/.

- ით ნაწარმოებ გუოგრაფიულ სახელებში - ით ძირითადად ფუძისეულია, მაგ.  
ბობო-ით-ი<sup>11</sup> - სოფელი /გურნის ს.ს./, კუდო-ით-ი - სოფელი /რიონის ს.ს./,  
9

ვ. ღონღუამ, ღიპარტიკითა და ანალიტიკური ფორმის გუარსახელებთანაფრთხ  
ქართულ ისტორიულ წყაროებში, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრო-  
მები, ტ. 33, 1948, გვ. 133-166.

10 ა. შანიძე, - ეთ კილოს კვალი საქართველოს გუოგრაფიულ სახელებში.  
საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის შოამბე, ტ. 2, შბ., 1941,  
გვ. 762.

11 იმრ. ფშავისა და მთიანი სამეგრელოს ტოპონიმები: ბობოთი, კუდოთი;  
ფ. შ. ა. კ. ა. დ. ა. მ. ი. ა. დასახ. ნაშრო., გვ. 41-42; ა. გ. ბ. ა. დ. ა. ი. ა. მთა-  
ნი სამეგრელოს ტოპონიმია, საკანდიდატო დისერტაცია, მანქანაზე ნაბეჭდი,  
შბ., 1974, გვ. 93.



გოგო-მ-ი - ყანა, საძოვარი /წყნორი/, წყა-რ-ი/წყა-რ-ი/ - ტყე /ზა-  
რადი/. დასაბუღებულ ტოპონიმებში /წყაოთის გარდა/ ფუძე ეჭვს განუშე არის,  
ბობო, კუდო, გოგო.

მ-ი ბოლოკიდურნიანი ზოგიერთი გეოგრაფიული საბუღისათვის ამოსავალ ფუ-  
ძეს, მდგრადის მსგავსად, წარმოადგენს პირველების საკუთარი საბუღი, მაგ. :  
კოკა-მ-ი ← კოკა, . . .

როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია აღნიშნული, ტოპონიმოლოგია საბუღთა  
საწარმოებელი ყველა მ-ანიანი ბოლოსართი წარმოშობით მრავლობითის, კრები-  
თების მარჯვენებელია<sup>12</sup>. უ მანბმოვრის შემგველი სუფიქსები სხვადასხვა ბრ-  
ვნიანი ფარინტებით, რომელიც გვხვდება ქართულ ტოპონიმიაში, სხვადასხვა  
წარმოშობისაა, რაც შეეხება ბმოვრებს, ეს ბმოვრები ზოგიერთ შემთხვევაში  
ეკუთვნიან ფუძეს... სხვა შემთხვევაში კიდევ ეს ვოკალები უნდა გავიგოთ  
როგორც ჩასართი ელემენტები<sup>13</sup>.

საკვლეფ რეგიონში მრავლობითი რიცხვის სუფიქსებით ნაწარმოები საბუღეფ  
ბი ძირითადად მკეროტოპონიმები და საკუთრივ ტოპონიმებია.

-----  
<sup>12</sup> მ. გ. უ რ ა ბ ი შ ვ ი ღ ი, დასაბ. ნაშრომი, გვ. 144.

<sup>13</sup> ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა, მრავლობითი რიცხვის -მა, -მ სუფიქსის ეტიმოლოგიისა-  
თვის, შრომები, ტ. 3, მბ., 1959, გვ. 144-145.

ქ. ლომთაძე

შინაურ ცხოველთა საბუნდევინს ზოგი ასპექტი  
ქარაული ენის დიალექტთა მონაცემების  
მიხედვით

საერთოდ ცხოველის, კერძოდ, შინაური საქონლის საბუნდევინს საჭიროება-  
ცა და საბუნდევინს ხასიათიგ მჭიდროდაა დაკავშირებული ზოგი ცხოველის ენ-  
თულ თუ ჯოგურ ბუნებასთან და ბის სამეურნეო დანიშნულებასთან.

წერილდება შინაურ საქონელს ჩვეულებრივ საბუნდევინს არ არქმევენ. ცხადია,  
შხისა და ცხვრის ჟარაში ცალკეული საბუნდევინს მქონე ენა თუ ის ცხვარი ან  
შხა არ არის /შეიძლება მხოლოდ მეწინავე ბოჭს შეარქვან რაიმე გამოჩვეუ-  
ლი საბუნდევინს/. ამის შედეგია, რომ ჩვენი მთის მეცხვარეობის რაიონებში მა-  
თი საბუნდევინს არაა გავრცელებული და ამიტომაც, რომ მთიულურში საგანგე-  
ბო პროფესია და ტერიტორიე არსებობს "მცნობარი"-სა, ვინც ღოღის დროს, მა-  
გალითად, სცნობს რომელი ბაჭყანი რომელი ცხვრისაა!

საკუთარი საბუნდევინს ჩვეულებრივ არც ძროხის ჯოგში და ცხვრის რემაშია  
გავრცელებული.

საკუთარი საბუნდევინს ისეა შინაურ ცხოველსა აქვს, რომელიც მისაბუნდევინს  
ყოფაში ერთულებით განისაზღვრება და დიდი სამეურნეო დანიშნულების მქო-  
ნე გამოდის. ენაა ჩვენს სინამდვილეში ძ ა ლ ე ნ, ც ბ ე ნ ი, ძ რ თ ბ ა  
/ფური თუ ხარი/, ზოგ კუბუთში - კ ა მ ე ე რ ი.

ისინი გამოირჩევიან ადამიანთან დაკავშირებულ სიბუნდევინს. მათთვის საკუ-  
თარი საბუნდევინს ადამიანს სჭირდება არა მდენ გ ა მ თ ს ა რ ჩ ე ე ა ლ<sup>2</sup> არა-  
მედ მათთან "შეგნებული" კონტაქტის დასამყარებლად. ამიტომაც ძალზე სა-  
ყურადღებოა, რომ მათ ხშირად ადამიანის საბუნდევინს არქმევენ.

ასეა საბუნდევინსი გამოყოფა აღნიშნული შინაური ცხოველებისა სხვა  
ცხოველთაგან გატარებული არის "მომზება-გარეკის" ფორმულებშიაც. თუ და-  
ნარჩენ ცხოველებს განმეგადებულად შესძაბებენ "აგე!", "ცაცხა"... ან  
კიდევ თუ საბუნდევინს დაუმეგადებენ, ჩვეულებრივ ისეა განმეგადებულად "აგე  
კირი!" /მთიან ადგილებში ან ცხოველსაც შეიძლება მეტი პატივი ეღებოდეს  
და საკუთარი საბუნდევინს მოიხსენიონ/, "ცაცხა კაცავ!" და მისა., ძროხას  
ინდვიდუალური საბუნდევინს მიმარავეენ: მე დედანა! მე გუღანა! ჩემო ლა-  
ბავ! და ა.შ.

საბუნდევინსის ჩვეულებრივ ამა თუ იმ საქონლის /ცხოველის/ დამაბასი-  
აშუბელი ზვისების განმსაზღვრელი ნიშნებია საფუძვლად აღებული. ამ ზვისე-  
ბათა გამოსაყოფად საორიენტაციოა ფ ე რ ი, რ ქ ა და მისი მყოფანობა,  
კ ე ე ნ და მისა.

1 ე. კ ა ნ თ ა ე რ ი, მთიულური ტექსტები, თბ., 1978, გვ. 187.  
2 გამოსარჩევად ყველა ჯურის ცხოველსა და ფრინველს შეიძლება აქონდეს  
საბუნდევინს, მაგრამ ეს მიმარავეისათვის არაა დანიშნული.

ქ ი მ ჯ ა, წ ა ბ დ ა /წ ა ბ ლ ა ნ ა, ლ ე ბ ი ლ ა, ლ ე რ ი ნ ი ა/ ლ ე რ ი ნ ა, ნ ი -  
შ ა /ინტერნაშინალური საზღვარი და სხვა სახის ინტერნაციონალიზაცია და ნაბიჯი,  
წინ გარეკიდის შვილიშვილის სახელით", ი. ნონეშვილი/, ნ ი ს ლ ა /ნ ს -  
ლ ე ჯ ა, ჭ ი ე რ ე მ ა, ა ი რ ნ ი ქ ი რ ა, ა ი რ ნ ა ზ ე ე ლ ა /ზ ი -  
ლ./, ნ ა გ ა რ ა, ნ ი ვ რ ი ა /შეზღვევა და სხვა სხვადასხვა სახის დროება/,  
პ ი რ ი მ ი, ტ ი ე ჯ ა, მ ი ა ვ ა რ ი ა, ზ ე ზ რ ა, წ ი ქ ა რ ა, ნ ა ზ -  
ე ჯ ა, გ ი მ ე რ ა, მ ა ვ ე ჯ რ ა, ყ ე რ მ ა ვ ა, მ ა ვ ა რ ე ჯ ა,  
ტ ი გ რ ე ჯ ა, ც ხ ე მ ი ლ ი ა, ხ მ ხ მ ბ ა /ქოშობა/, მ ი მ ი ნ ი,  
ქ ე ჯ მ ა ნ ე ლ ა, ქ ე ჯ მ ე ჯ ა... .

საბუნების ეტიმოლოგია და ნაფიქროსი მიმსაგავლები: ხარის საბუნ-  
ებობა, მადლიანად:

მ ე რ ე ბ ა ლ ა, მ ა ვ ა რ ე ე ჯ ა, მ რ ბ ა, ქ ი რ ა, ი რ ე მ ა,  
ლ ი მ ა, ვ ე ჯ მ ა, ჯ ა ზ ე ა /ეს ბოლო საბუნები ხარის ძალის მარ-  
ტიზმებისა/.

დაცვის რწმუნებულ არქიტექტორ ნაგ-ანგელოზი საბუნებს, მან., ხევისკულტურის  
დასტურდება ხარის და ფურის საბუნები /რამა დიხანს იგოცხლოს და ბევრი  
ინველია/:

ქ ვ ი რ ი ს ა, ხ მ ი მ ი ბ ე ჯ ა, ა ნ გ ე ლ ი მ ა, ჯ მ ი ნ ა,  
ბ ა ხ მ ა ჯ ა /ქაქიალა/, ჭ ე ჭ ე ჯ ა... .

ცხენის საბუნები:

ქ ა ლ ი ს ჯ ი ა, მ ა ვ რ ა, წ ი მ ე ჯ ა, ლ ე რ ე ჯ ა, ზ ე ზ რ ა, ნ ი ქ -  
ი რ ა, ს ა ლ ა რ ი, ნ ი მ ა და მისი.

ძალის საბუნები ხშირად ფორმად არის დაკავშირებული:

ზ ე ზ რ ა, ყ ე რ მ ა, ზ მ ლ ი ა, მ ე რ ი ა და მისი.

მაგრამ საყურადღებოა ძალის ისეთი ფონეტიკური განსაზღვა საბუნებისას,  
როგორცაა:

ქ ვ ე ს ი ა, ჯ ა ვ ე რ ა, მ ე რ ე ჯ ა, ე რ ზ ე ჯ ა, ს წ რ ა -  
გ ი ა.

ქამური დიდად გამოირჩევიდა არაა საბუნებობით. ფორმის სავსეა მუქი აქვს.  
ქამური ვინაიდან შავი ფერისაა, ღრუავე ღია ფერის ქამრის საბუნებობით  
ჩილა, ე. ი. ზ ე ზ რ ა მ ე რ ა ქ ე ჯ ა, მორე მ ს ლ მ დ რ ი ქ ა მ ე რ ი ჩ ე ჯ ა ი არ ანუ-  
ბობს.

რაც შეეხება ღრმისა და ბუსკა-ს, რომლებიც ცნობილი სიმღერის ტექსტში  
გვხვდება, ღ რ მ ა მისი ძალის მანიშნებელია, ხოლო ბ უ ს კ ა "ბუსკა"  
მინის იმერეთში გავრცელებულ "ბუსკა" საბუნებიდან მომდინარეობს, რაც  
ჩქილ-მოჭიდავე, ხარისა და ქამრის საბუნების გამოდის.

ზოგი საბუნების გარკვეულ ნიშანთან მიხედვით შესაძლოა ვიფიქროს მერქმული  
იყოს უკვე მოზრდილი ასაკში. ასეთი შეთქმულება იყოს გურიანში გავრცელებული  
3

აღ. შ ი ნ ე ჭ ი ა რ ა ე ლ ი, ხევისკულტურის მუშაკის მიერ, თბ., 1960,  
გვ. 232-235.

სახელი ფურისა ლულაშა//გულაშა, რომელიც ყურადღებას იქცევს თავისი წარმოებებისა. -ა მასში ფიგურების მქონეობის სუფიქსითა. სიტყვის ძირული მასალა უნდა იყოს გულ-ი/ლულ-ი, რომელიც მოლულულს ნიშნავს; -ამ სუფიქსი კი ზანური ვარიანტი ჩანს იმავე მქონეობის -ან სუფიქსითა<sup>4</sup>, რაც "8 წ-ე უ რ ე-ი ა 5"-ს უნდა აწარმოებდეს, ე.ი. უნდა გულისხმობდეს განსუ გამოიღვი რქების საპირიპირი "მოლულული რქების მქონე" ძროხას.

მეგრულში დასტურდება სწორედ "ქალულა ჩხოუ" - "რქა მოლულული ძროხა" /"რქა-ნამგალა ძროხა"/. მოულოდნელი არაა აქ "ქა-ლულად"-ის არსებობაც. ერთ-ერში მქმედისგან ჩვენი ის გაგვიგონია, თუმცა სხვები არ უჭირდნენ მხარს მას.

ასეთი სახელები კი შეესაძლებელი იყო ძროხას შერქმეოდა რქების გაჭრა-ებების შედეგად.

ასევე უნდა იყოს ძროხის /ხარის/ სახელი „ჭოჭა“-ც, რომელიც ხასიათ-დება გრძელი და მახვილი რქებით. იგი უნდა მომდინარეობდეს "ჭოჭა-რქასა-გან" /ჭოჭა /"წვრილი"/ რქიანი/. მისი ასეთი წარმომავლობისათვის საყურა-ღებოა დიალექტებში შემორჩენილი ვარიანტები ამ რაული ფუძისა. შერ. ერ-თი მხრივ, ღერხუმური - ჭოჭა "სწორი და წვრილი რქები"<sup>5</sup>, მორე მხრივ, თიანური წორტი- ჩქაჭისტა "გრძელი და წვრილრქიანი საჭრელი", რქიანგა-ღა<sup>6</sup>.

სახელების მიხედვით განსაკუთრებით გამოსარჩევი გამოდის ძ რ მ ხ ა /ჭური/. ამ უაღრესად საპატიო ცხოველს დიდი მონიწიებითა და სიყვარულით ეპყრობა ქართველი კაცო; ყველა მათგანს საბუთად შერჩეული სახელი ქვეთა.

აქ უკვე ძალზეად იჩენს თავს სახელებითა ახალი მომენტები, რომლებიც ასახულია მისი კუთხილი ფიგურება, მისი დანიშნულება და ამ დანიშნულებასთან დაბოკიდებულებაც<sup>7</sup>.

ამის გამოა, რომ ვ უ რ ი ს სახელებად ქართულ დიალექტებში გვხვდება საგანგებოდ შერჩეული დიდი შინაარსით დატვირთული სააღერსო სახელები.

ჭურისაფვის სახელად ქართველ კაცს გამოყენებული აქვს ე ე დ ა.

მთიულურში ძროხას გადენა-შივძახილის დროს ჭი-ღეღო /ბი-ღეღო!/, ა-ღე-ღო! ლ-ღეღო! მოხმობისას - ჭურე-ღეღო! მიაღერსებით - ღეღო-ჩემო ჭური!-ი

<sup>4</sup> არნ.ჩ ი ქ მ ბ ა ვ ა, ონ სუფიქსი მეგრულში, ტურ. VI, შბ., 1926, გვ.306.

<sup>5</sup> ბ.ა ღ ა ვ ი ძ ე, ღერხუმური ღქსიკონი, კრებ. ქართულურ ენაშა ღქსიკ-ია, I, შბ., 1938.

<sup>6</sup> ღ.კ ა ი შ ა უ რ ი, მთიულურის დარგობრივი ღქსიკია, შბ., 1967, გვ.47.

<sup>7</sup> ჩვენი აქ არას ვამბობთ იმის შესახებ, ხბოს მოგებისა თუ წვილის პროცეს-თან და რიტუალთან დაკავშირებით რა უმდიდრესი ღქსიკია მოეპოვება ჩვენს დიალექტებს.

მიმარჩავენ<sup>8</sup>. ხევსურული ძროხას უბიძგენ: *ბეგო/ ნდა-ბეგო/ ნდა-ბეგო-  
მამო ნდაბეგი - ბარკევისას - ბეგე, უბეგი*<sup>9</sup>

ფრისსაფრის გამოცვლილად სახელებია გურიაში: *ბეგადა/ძროხის მკვე-  
ლის შებიდე კარგა ხანს პაჭარა ოქრუა გამოგონებდა ზე არა საბეგი ძროხის  
ბეგის, სინარული მიჩნობდა ბეგასაღწე "ბეგნი ბეგანი ბეგისი". -"საპ-  
ლა, ბეგო ბეგადა, ისე ბეგარაგამ მახა ცოლბეგო, რავე ბეგნი აწი ბ-  
ბ ა ნ ა ნ უნახო". უბ. ნინოშვილი/, ბეგადა<sup>10</sup> /ბანური გამოგონებო/,  
აჭარული ბეგოფრა<sup>11</sup> /ურბეგოდა აღბა იმ სურვილი, რომ ბეგის ბეგას,  
რომელიც საფრეებელია კარგი ბეგელი იყოს, პამსგავსებოდა/.*

სილაშაშისა, სიბიბისა და სიკვეთის უბიძგების ბეგელი სახელები  
ქვეთა ფრის: *ბეგოფრა<sup>12</sup>, კებილა<sup>13</sup>, კებილი /"ბეგნი ბეგანი ბეგისი  
ფრებეგო, ბეგახი ბ ე ზ ი ლ ს". წ. ნინოშვილი/, საჭოა<sup>14</sup>, ბეგ  
პეგე /5. ბუბაშის ბეგებოდა/ ბეგასაფრის უბიძგისა ფრის სახელი გურ-  
იაში - ფრეგო /იგი ბეგბეგა გამობული იქნეს რაფრე ქარის სახელი ფრეგ  
გამარბული, მარგამ უფრო საფრეებელია იგივე სახელს საწოლ ამოსაგა-  
ლი ბეგბეგის/, ლაშა<sup>15</sup>, ბეგალი, ბეგალი / ლაშა ბეგის უბიძგის არის  
გამოფრეებული საქონისაფრის/<sup>16</sup>.*

საგანებო ფრეგბეგის იმსახურებს სახელები, რომელიც ქარ-  
ელი კაცის სამეურნეო ფრეგსაფრის ძროხის / ფრის / პამსგავსე-

---

8 ბ. კ ა ნ ბ ა უ რ ი, მთავრის პარამონი ბეგისია, ბვ. 51-56.

9 ალ. შ ი ნ შ ა რ ა უ ლ ი, ხევსურული ბეგისებობანი, ბვ. 202. სა-  
ფრეგბეგო, რომ ხარს მიხმობა-ქარკევისას ხევსურული "მამო/ 5ბე-მა-  
მო/ ბი-მამო/" -ს ბეგახილი მიმარჩავენ. იხ. იქვე.

10 ბ. შ ა რ ა ბ ი ძ ე, გურული ბეგისიონი, კრებ. ქარბეგურ ბეგა ბე-  
სიკა, 1, ბ., 1938, ბვ. 20, 34.

11 ბ. ნ ი შ ა რ ა ძ ე, ქარბეგის ბენს აჭარული ბიბეგო, ბეგისია,  
ბაბეგი, 1971, ბვ. 411.

12 ალ. შ ი ნ შ ა რ ა უ ლ ი, იქვე, ბვ. 205.

13 ბ. ნ ი შ ა რ ა ძ ე, პასახ. ნამორობი, ბვ. 411.

14 ალ. შ ი ნ შ ა რ ა უ ლ ი, პასახ. ნამორობი.

15 ბ. შ ა რ ა ბ ი ძ ე, პასახ. ნამორობი.

16 ბ. კ ა ნ ბ ა უ რ ი, მთავრის პარამონი ბეგისია, ბვ. 54.

ბას ტახტად, მატალია, როგორცაა: ფშაური ოჯახი<sup>17</sup>, აჭარ. გოვლა-  
 ა<sup>18</sup>, ლეო. ფუძილი<sup>19</sup>, გურ. მარტენალი<sup>20</sup> და უცნაურა, რამიე იმის სურ-  
 ვილი ჩააქსოვა სახელმძებრმა, რომ ხბო ისეთი ძროხა გამოსულიყო, ბელი  
 არ ჩატეოს, ხბო გოველი ბელს მოტეოს და ბეველი არ ბევენიტეოს. ჩვენს ოა-  
 ლეჭებში, ალბა, ბევერი ამბავარი სახელი არის ჯერ კიდევ გამოუმჯავ-  
 ნებელი და მათ სრული ბევერება მუჟაპ საინტერესოა და საბურთა.

ამ მხატვარი სახელებში მიწიწივბაა იმ რიგ როღბე, რაც ჩვენი ბე-  
 ბის სამეურნეო გოჭაში უჭირავს მსხვილიჭება საქონელს, კერძოდ **ბ რ ო -  
 ბ ა ს** და როგორ სახეობა უკიდობან მას<sup>21</sup>.

-----

17 ბობუღაპ აქვს ვაჭა-ფშაველას ლევის "საახალილი სიბმრებში" ვანს  
 ტანებში გამოცემული ამ მხარე: "სტუხს ვანო, ლეალინი უტეოა ლევი-  
 სი სახლი, ლევისი მბობელი .ბეა, პაჭარა ძმა, რომელიე ძალიან უც-  
 ვარს, ძროხა-ოჯახა, ცხენი-ნიშნა, ჭახი-ნილა, ძალი-აჭარა და  
 მარბოტეონე, მამალიე კი, ან კი რა პაპონეცებდა ვანოს მამალს,  
 როცა იგი პასაკუტრებელი ჰყავდა და სახელია "პომპოლივი" პარქვა".  
 ვაჭა-ფშაველა, ლევერებაა სრული კრებელი ხუთ ჭობაპ, IV, მოხბობე-  
 ბი, ლე., 1961, გვ. 7-8.

18 ბ.5 ი ბ ა რ ა ბ ე, პასახ. ნაბროში, გვ. 411. ამავე ლეალაბროსი  
 საინტერესოა ხარის სახელია ბევესურელი ბეველა /ალ.ჭინჭარაელი,  
 ბევეს. ლევისებ., გვ. 235/ და, ალბა, კეველა-ე /იქვე/.

19 პ.ბ უ ბ უ ჭ ი ა, ლევერი კილი, ლე., 1969, გვ. 207.

20 ბ.ბ ა რ ა ბ ი ბ ე, პასახ. ნაბროში.

21 ისიე ალბანიშნავია, რომ გურიაში საგანებში სიმღერები სეოტინა  
 "ხბოს ლევაბე" ანგობილი /"ჩაი რამა"/, ძროხის ბევესის როს საბ-  
 ლეარალი /"პეაეა, პეა"/. იბ. გ.შარაბიბე, პასახელიბელი ნაბროში,  
 გვ. 60.

## 6. მიქელაძე

აჭარულის დარგობრივი ღვესიკისა და  
სინტაქსური თავისებურების ზოგიერთი  
ნიმუში

ენის ისტორიის სრულფასოვანი შესწავლისათვის დიალექტური ღვესიკისა და გრამატიკულ თავისებურებათა გახვედრისწინება უაღრესად უასეუელია. საღბრატურო ენის მასაზრდოებელ წყაროსად ხომ დიალექტები წარმოადგენენ. ამიგომ, ბუნებრივია, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ფაღვეული კოღს ღვესიკურ-გრამატიკულ ანალიზს. ამ მიმარბებოთ უკანასკნელ წლებში იგენსიკური მუშაობა გაიშადა: გაოოვეღველია ფაღვეული დიალექტი; გამოოგა დიალექტური საღვესიკორო მასაღები თუ ღვესიკოღები, წარმოებს ამა თუ იმ დიალექტის მიწაღებთა დარგობრივი შესწავლა და ა.შ.

თავისი ისტორიული წარსულით ქარბული ენის სბვა დიალექტბს შორის აჭარული ერთ-ერთი საყურადღებო კიღოთაგანია, "ქარბული ენის ისტორიულ კვღვეა-ბიებამი ამ ბეჭად საინტერესო დიალექტური ერთეულის მიწაღებებს მნიშვნელოვანი წვიღი შეუბღია შეიჭანოს".

### 1. დარგობრივი ღვესიკა

აჭარულში დავკვირებმას ვაწარმოებღოთ და მის დარგობრივ ღვესიკას ვსწავლობღოთ 1961 წიღად. ჩვენ მიერ შეგროვიღი მასაღა ბარიბადღე მოპოვებულია მღ. ჭოროხისა და კინტრიშის ბუბებში და ბუღს რაიონის ღორჭონის საბჭოში შემავად საჭღებში.

ჩვენ მიერ მოპოვებული დარგობრივი ღვესიკის მასაღის მიბღვეღოთაგ ნათად ჩანს, რომ აჭარულს ბრავალი არქული ღორბა შებუნახავს, რაგ გამოწვეული უნდა იყოს ხანგრბღივი დროით საკრბოკრბული ლიბრატურო ენისა და ქარბულის სბვა დიალექტბისაგან მისი მიწყვეობა და უბო ენიბრინვ გარემოში მობვეღრიოთ. ამან მასში წარმოაჩინა სტრუქტურულად საინტერესო და ენათმეღენიერული თვალსაზრისით საყურადღებო ღორბები.

ამჟურად წარმოვადგენთ ბუნების მოვღვენებისა და მუჭუჭკოობა-მეღრინვეღობის ღვესიკის ნიბუბებს.

აჭარულში ამინღის მნიშვნეღბოთ იბმარბბა ჭ ა რ თ ს ი, იჭყვიან: "ღღუს ვეღი ამინღია"-ს ნავღად "ღღუს ვეღი ჭ ა რ თ ს ი ა". ამინღის შეფვიღის თაობაში იჭყვიან: "ჭ ა რ თ ს ი ბ ე ი შ ა ლ ა ო". ღრუბღის ქუღას ღ რ უ ბ ე ლ ს ან ბ უ ლ თ ს უწოღებენ. გარულში მას ღ უ ბ ღ ი ს ებანიან, იჭყვიან: .ბ ე ი ღ უ ბ ღ ა, აჭარულში კი ბ ე ი ღ უ რ ბ ღ ა. ორივე კიღოში საკრბო ბარიბა ღ უ ბ ღ ი. წვიღი წვიბის შესახებ

1. ბ ი ბ ი გ უ რ ი, რღდაქტორისაგან: შ.ნიჭარაბუ, ქარბული ენის ზებო-აჭარული დიალექტი, ბათუმი, 1961, გვ.7.

ამბობენ: შინყლატს//შინყლატსო. გადაულებელი წვიმის შესახებ - გ უ ღ  
ქ ლ ე ბ ღ ა ღ წ ვ ი მ. ს ო /რეგრესული სრული ასობილაცია: გაუქლებლად-  
გაუქლებლად ←-გადაულებლად/. წვიმის დროს სახლის საბურთავიდან ჩამონადებ  
წყალს ს ა მ ე ბ ი ს წყალი ქვეთა, ხოლო ადვილს, სადაც ეს წვეთები  
წყვიტა-ს ა მ ე ბ ი //ს ა მ ე ვ ე მ ე ღ ი //ს ა მ ე ვ ე მ ე რ ი. მენყურს  
ღ ვ ა რ ს უწოდებენ. ადვილს, საიდანაც მენყური წამოვიდა - ნ ა ღ ვ ა -  
რ ე ვ ს /ნალვარეთი სოფელიცაა ზემო აჭარაში/.

გზელ ამინდზე იტყვიან ს ი გ ბ ი ს ბ უ ლ ი ო ქ ა ს ა ნ ს ი გ ბ -  
ე ს ბ უ ლ ი ა ს ღ ი ს ო /ბ უ ლ ი - ჰაერის მონისლული ვარვარი - და-  
ლიან დიდი სიციხით გამოწვეული, აღმური, - ქვავი, ტ. I, გვ.1192/. ბნელ,  
კუნაპეტ ღამეს კ უ კ უ ნ ე //კ უ კ უ ნ ე მ ი ეწოდება. აღიონი ი ა ღ ო -  
ნ ი ს სახით იხმარება /მეტაფორის/.

შეზოგოთიშ /ზოგჯერ ზამთრობითაც/, როცა ნახელი, ვარსკვლავიანი ღა-  
მთა, იტყვიან: ა ი ა მ ი ა ო /აიაში - კარგი, ნახელი ღამე - საბა/. ნუ-  
სტოან, ნამიან, ბურჟიან ღამეს მ ი ს ე ეწოდება, იტყვიან: ამულამ  
ჩისე იქნებაო. ჩისე ნამის, ცვრის, ლქორის მინიშვნელობით ფიქსირებული  
აქვს შ. ნიჭარაძეს თავის ღუქსიკონში, როგორც ლექსული სიტყვა /შდრ. მ ი -  
ს ქ ი ნ - ლქორი - საბა/, თბილ, მაგრამ ღრუბლიან ამინდს ე ე ღ მ ა ს  
უწოდებენ აჭარაში. იგი გვხვდება ფშაურშიც. როდესაც ასეთი ამინდი აჩქა-  
რებს ზოვლის დროშას, ამბობენ: ე ო ღ ო ს ი ა ო. სულხან-საბა ორბელია-  
ნისა და ღ. ჩუბინაშვილის ღუქსიკონებში ე ღ მ ა ს -ს ფორმიზაა  
დამოწმებული. ასეა გურულშიც, აღ. ჭინჭარაულის "გუგა-გუგუელას მცირე  
ღუქსიკონშიც. "ე ე ღ მ ა ს თბილ, ღრუბლიან ამინდს ქვეთა. მათსადაც,  
აჭარულში თიქოს მ-ენდკარგული ფორმაა შენარჩუნებული. ზოვლის დროშის  
შედეგად ნიაღვრად წამოსულ წყალზე იტყვიან: ნ ა მ ქ ე რ ი //ე ა მ ქ ე -  
რ ი წამოვიდაო. კოკისპირულ, თავსებოა წვიმას ჟ ე მ ტ ე რ ი //ჟ ე მ ტ -  
ე რ ი ეწოდება. ნამქერი დამოწმებულია აჭარულში, ხოლო ქარაღლურში ასეთ  
წვიმას ე ე ს ტ ე რ ი ქვეთა. ასეა სულხან-საბას ღუქსიკონის მიხედვითაც.  
გვადვიანი მიწის დაღობაზე ამბობენ ე ა ნ ა მ ბ უ ლ ე ა ო. აქედან  
ნ ა მ ბ უ ლ ი - ნაწვიმარს აღნიშნავს. ნამბული იხმარება ზემოიმიერულშიც  
/"სიტყვის კონა"<sup>2</sup>. ქარიშხლიან, ძალზე ცუდ ამინდს ყ ი ა მ ე მ ს უწოდ-  
ებენ, ასეა გურულში, იმერულსა და ქიზიყურში. ამ სიტყვის ზემოაღნიშნული  
მნიშვნელობა აღნიშნულია ქვავი. აქედანაა მისი გადატანილი მნიშვნელობაც:  
უბედურება, აურზაური, ჩხუბი, აყალიბყალი. თბილ ამინდში ზოვლის ფიქს  
დაცვლაზე იტყვიან: ე ა ე ე ღ მ ა //ე ა კ ა მ ა ო. ეს უკანასკნელი ორი  
მნიშვნელობით იხმარება გურულში: I. დატკობა-დაამება, დაცხრომა, 2. გამო-  
ამინდება, კარგი ამინდის დადგომა /"სიტყვის კონა"/.

<sup>2</sup> იგულისხმება "ქარაღლ კილო-შქმათა სიტყვის კონა", I და II ტ. 1974-  
1975, წწ. შედგენილი ალ. ლონტის მიერ.



სტატუსს ბ მ თ ქ ა ა ა დ ს უწოდებენ. რაიმე გაყინულზე გ ა ა მ ტ-  
რ უ დ ი ა მ იტყვიან. თოვლის გლეჯ, მოყინულ ზედაპირს მ მ ს ლ ი ა უ დ ს//  
ს ლ ი ა მ ნ ა ს უწოდებენ. ამავდეთი რისაა ქარბლურ დიპლექტში არსებული  
გონა ს ლ ი ა მ ნ ე ბ ს, რაც ნიშნავს "სრიალებს"<sup>3</sup>. ფართობი სრიალს,  
გურვას ს ლ ი ა მ ნ ი ეწოდება, გურულები არსებული ს ლ ი ნ ე ვ ა -  
/ქვეწარმავალთა გლინვა/ სემანტიკურად აჭარბული არსებული ს ლ ი ა მ ნ ს  
უნდა უკავშირდებოდეს.

სხედლის ნაწილებს მოყინვის შესახებ იტყვიან: ყ ი ნ ე ვ ა ტ უ რ ა ,  
ან ყ ი ნ ე ვ ა გ ა მ ქ დ ა რ ი ა ქ ე ს მ. ძალზე გივი წყალს ყ ი მ ტ მ-  
რ ა-ს უწოდებენ, სუფთა, კამკამა წყალს - ყ ა ნ ე ვ ა დ ა ს. მღვრიე წყალს-  
დ რ ე ს.

მეზის მქუზარე ხმაზე იტყვიან: გ ი ს ი ე რ ი//გ ი გ ი ე ლ ი რამო-  
ვარდათ. ასევე გ ი ს ი ე ლ ი უწოდება საბასთანაც. ცისილითა აგრეთვე  
იძირბულებზე /ცისილი → ციცილი, სრული, პრეგრული ასინილიცა/.

პატარა მდინარეს აჭარბულით ლეღს უწოდებენ, ხოლო ნაპადუს, რამელიც  
ქმნის მდინარე ჩაღრმავება-ხეობას, - ი რ მ ა ლ ს.

მ ე გ უ ტ ე კ რ ე მ ა ე რ მ-ერთი გავრცელებული დარგია აჭარაში. ლუბ-  
და მასთან დაკავშირებული ლექსიკა შედარებით ღარიბია.

ს ა ა უწოდება იმ ადგილსამყოფელს, რომელიც ფუტყარი ბუჩქებს. "სკა  
მყავს" იგულისხმება ფუტყარი. ფუტყარის ადგილსამყოფელი სხვადასხვაგვარია:  
ქ ა რ ა//კ მ ლ ა//რ მ გ მ, რომელსაც მრგვალი გულგამოშლილი ხისაგან ამ-  
ზადებენ. როგორ გუბნდება რაჭულსა და ლეჩხუმურში, აგრეთვე გურულსა და  
ზემოაჭარბულში. მაგრამ რაჭულსა და ლეჩხუმურში იგი კაცის წინგოს გამოზა-  
მავს, გურულსა და ზემოაჭარბულში კი - ქვევრის სარქველს.

ყ ა ვ რ ა ნ ი//რ ა მ ი კ ი გ სკის ერთგვარი საბუა. ასეთი სკა შე-  
დგება ზედა და ქვედა ნაწილისაგან. ქვედა ნაწილით დაზღვეული მათლი  
ი ბ ი ე ე ბ ა /სკიდან მათლის ამოღებას "მაფლის ხიღვას" უწოდებენ აჭა-  
რულში/. მის სოფელში მათლის ამოღებას სკიდან "ს კ ი ს გ ა მ ი ნ ე ვ ე ლ-  
ე ა ს ა ე" ეძახიან. ს-საბა ორბელიანისა და დ. ჩუბინაშვილის ლექსიკო-  
ნების მიხედვით ს ა ა უწოდება წნელით წნულ სახელს ფუტყარითა, ხოლო გათლილ-  
სა ძუღლსაგან - გ უ კ ა ა ა ნ რ მ გ მ. ეს უკანასკნელი, როგორც ზემოთ და-  
ვინდათ, აჭარბულიცაა დაყოლი. ფუტყარი სკაში აკეთებს გ ი ჭ ა ს//გ ა -  
ჭ ი ა ს და მის ნასვრეტებში ასრანს მათლს /გ ი ტ ი ა ნ გ ი ჭ ი უწოდება  
მას დ. ჩუბინაშვილის მიხედვითაც/. ხოლო გ ა ჭ ა ეცილის ნაწურს აღნიშნავს  
საბასთანაც. ფაჭა//ფიჭა უწოდება მას გურულშიც. მათლიან ფიჭას აჭარბული  
გ ა დ ა ყ ა ს უწოდებენ. როდესაც ფუტყარი ფიჭას გაავსებს მათლით, შეი-  
დგება მას დ ა ა დ ი ნ ე გ ი ე ე ბ ს /დაბურავს/ საწმლის მხელით ფინით,  
რომელსაც დ ი ნ ე გ ე ლ ი ეწოდება /დ ი ნ ე ე გ ე ლ ი - სკის პირის ცვი-

<sup>3</sup> ქარბლური დიპლექტის ლექსიკონი, მასალაები. ავტორები: მ. ბეროშაშვილი,  
გ. მესხიშვილი, დ. ნოზაძე, თბ., 1981, გვ. 382.

ღი - საბაბა/. უზაფრო ფიჭის ფ ი ნ რ ბ ა ენოდემა აჭარულში. როცა ზაფრო-  
ბა მთავრდება, მუშა ფუტკარები მამად ფუტკარებს, რომლებიც არ შრომობენ,  
კლავენ - ს ჭ ი რ ი ა ნ და გარეშ ყრიან. ამასზე იტყვიან: "სკამ ფუტკარი  
გასჭირა". თითოეული სკამი იმყოფება ერთი დ ე ე რ-ფ უ ტ კ ა ა რ ი, დეო-  
ფუტკარი ეღებს კვერცხებს და უშვებს მ ა რ ზ ე ვ ს//ნ ა ყ ა რ ს//ნ ა-  
ბ მ ა ტ ს. მარჯვობა გამაფხულები იწყება, სკამად გამოსული მარჯო იწყებს  
ბ მ ა ტ ს ი დ ს//ნ ა ბ ა ნ ს, რაც ადვილი შეესაძლებია. უზაბად გამოიღო  
ხეობისაგან აკეთებენ სკამ დასადგობებს, რომელსაც ს ქ ე დ ე//ს ა ე დ ე  
ენოდება. სკამ დაუსება-გადაშენებას სკამ გ ა მ ი რ ვ ს მ ბ ა ს ა ნ  
გ მ ბ ს უწოდებენ. იტყვიან: სკამ გოზი დასცემიაო.

ფუტკარის ნუსტიარს ვ ე ვ ა ნ გ ი//ს ა რ მ//ი ს ა რ ი//ა ა ნ ჯ ა  
ენოდება.

მ ე ვ რ ი ნ ე ვ ე დ ე მ ბ ა გ ე რ-ერთი ფუტკარებიდან დარგია აჭა-  
რში. შინაურ ფრინველთაგან ყველაზე მეტად მოშენებული ჰყავთ ქაშაბი.

როცა ქაშაბი კაკანებს და ღობე-ყორებს ედება, კვერცხის დადება უნდა,  
ამბობენ: ე გ ვ ე დ ე ბ ა მ /შდრ. ეგვადება - მდრო აჭარული - სხვის  
საქმეში ერევა, ეჩინება, ყველაფერში ცხვირს ყოფს, -შ. ნიჟარაძე/. ქა-  
შაბი რაშიაფ კვერცხს ეღებს, იმას ბ უ ჯ ე რ ი ენოდება. მას აკეთებენ  
თვით მ ბ მ რ რ ვ ი ზ მ /მ მ რ რ ვ ი - მოთხების შემდეგ ხელმოკლე  
ამოსული რბილი ბაღახი/, ან კიდეც - ფ უ რ ე რ ი მ/სინინინის ტარის გა-  
რეშა ნაწილი, გამხმარი/. მოჩვენი დამოწმებული აქვს ს.-ს. ორბელიანსაც,  
რაც ნორჩის, ახალგაზრდის მინიშნულებას ასახავს.

ბუჯარს აკეთებენ ახორის /ბოსლის/ მდეა წინწამოწეულ ადგილას - ა ა-  
ვ ე ბ ე კ სარში ან კალაში /ა ა ვ ე დ ა - არაბ., სავარი, სამოედანო  
ადგილი, სახლზე დაჭანებული არე, -შ. ნიჟარაძე/, ქაშაბს საბუდარში ძე-  
ვ ა დ ს//ნ ა ვ ა დ ს უტკვებენ. ასეთ კვერცხს ძველი ენოდება გურულში-  
აც /ს. ჭლენტი/. "ბიბილო დეიმშვენა" ან "ბიბილო გუჭინადა" იტყვიან დე-  
დადზე, რომელიც კვერცხის დასადებად მზად არის. აჭარა ტარის ქაშაბს  
წ ი წ ა ა ტ ა-ს უწოდებენ, ლერწმურში ასეთს წ ი წ ა ა ტ ა ენოდე-  
ბა /მ. ალაიძე/. წ ი წ ა ა ნ ა - ფრინველის საბუბა - საბა. ჩვენ მი-  
ერ დამოწმებული ჭორებიც, რასაკვირველია, საბასეულ წიწკანას უკავშირდე-  
ბა. ა ვ ე რ ე ბ ი მ ე რ ი წ ა მ იტყვიან დედადზე, რომელიც კვერცხ-  
ის დადებას დაიწყებს. კრუბი აჭარულში ა რ მ ბ ი ს ა ნ მ ი ტ მ ს საბე-  
ლითაა ცნობილი. ჭინურად კრუბს მ მ ნ ვ ე ვ ა, მდგრულად მ მ ვ ე ვ ა ენოდე-  
ბა<sup>4</sup>. მონჭვივა-მოჭვივა გვაქვს გურულ-იმერულშიც. ქვემოაჭარულში /ქობულეთურ-  
ში/ კრუბთან ერთად მ მ ვ ე ი მბარება. დასავლურ კილოებში მონჭვივა//მოჭვი

<sup>4</sup> არნ. რ ი ქ მ ბ ა ვ ა, ჭინურ-მდგრულ-ქარულში შედარებითი დექსიკონი,  
თბ., 1938, გვ. 99.

მანუჩის გავლენით ჩანს დამტკიცებული. კრები გ ა მ ი ნ ე ე წ ე ა ვ ს //  
გ ა მ ი მ ა რ ი ნ ე ე ვ ს ვ ი ე ვ ე ე ლ ე ბ ს. ავ კრებს ე ბ ე ნ ა რ ა მ //  
ჩ ი ლ ა ვ ა მ კრებს უწოდებენ /ვის უკანასკნელი სემანტიკურად უკავშირ-  
დება "ერის" მხნას/.

წამომრიდელ წიწილას დ ა მ ა მ ი ე ე ე ბ ე ლ ს უწოდებენ, მოზრდელს -  
ვარიას, მოზრდილ მამალს - ა ა ა ე ე ე ს // ა ა ა ე ე ე ს ან ვ ი მ ე ე ს.  
პატარა ბიბილოს ვ ი მ ე ე ბიბილოს ედახიან, გაფარებულ ბიბილოან ქაშაშს  
- ბ ი ბ ი ლ ე ე მ ვ ი მ ან // ა ი მ ი მ ი მ ა ს. ქაშაშს, რომელსაც კისურ-  
ში ბუმბული არა აქვს, ე ი ს ე ე რ ტ ი ტ ე ე ე ლ ა // ტ ი ტ ე ლ ა ე ა // ე ი -  
ს ე ე რ ბ ე ე ე ე ი ა // ე ი ტ ე ე ა მ უწოდება /მღერ. ა მ ა ე ი ე ა - ტ ი -  
ტ ე ე ე ა ნ ა - საბა, ტ ი ნ ტ რ ა ე ე ა - ტიტიკანა, - გურ. ს. ჯღერტი/.  
აჭარაში ე ი ტ ე ე ა ს ან ა მ ა ე ი ე ა ს ედახიან აგრეთვე ადამიანს,  
რომელსაც თმა აქვს გავცივებული. ა ა ვ უ მ ი რ ა ქაშაშს ი ვ ი მ ა ს უწოდებენ,  
ხოლო რომელსაც ფრებში ბუმბული აქვს, - ფ ე ე ე ე ა ე ა ე ა ს // ა ე -  
ა ე ა ს. ლაბაბიან ქაშაშს ლ ა ბ ე ე ა ს // ლ ა ბ ე ე ა ს ედახიან. ლ ა ბ -  
ე ა - ქაშაში - უღვაშებთან - /საბა/. ე ე ე ს უ რ ი მ ი ე ე ა ქაშაშს ფ ი მ ა მ -  
ი ა ს უწოდებენ /მღერ. ფორმის, გურ. მრავალწივირღობა მტო ხისა, - "სი-  
ტყვის კონა" /.

დიდი ჯიშის ქაშაშს ს ი ლ მ ს ედახიან /ს ი ლ მ - დიდი ქაშაში -  
საბა/. მთვ სოფელში დიდ ქაშაშს ბ ი მ ი მ ან ა // ა ი მ ი მ ან ა ე ე უწოდება.  
ხშირბუმბულიან გაფხორილ ქაშაშს ბ ე ა ე ე ი ა ს ედახიან. ქაშაშს განა-  
სხვავებენ ფორის მიხრთვად: ა ე ა მ რ ა მ, ა ე ა ვ ე ე ა მ / მუჭი ნაგრისფერ-  
მოღებთან ან ნაგრისფერწინწკლებთან /, ვ ი მ ი მ ან ა ე ე / მთავარი-მონა-  
ტრისფერმოკლებთან /, ნ ა ე ე ა რ ა ე // ბ ი ე ე ა ე, ვ ე ე ე ე ა ე ე / ვირ-  
ლი/. ბრეში ← მრეში / რეში / - სუბსტიტუციის მოვლენა: მ-ს უნაფელება  
ბ-ანი. დიდი ტანის და მსხვილი ხმის მქონე მამალს ბ ი მ ი მ ან ა ს უწოდებენ.  
მამლის სიჩრებლს - ა ტ ე ა ს ს ან სიჩრებლს, მამლის დეკლს - ე მ -  
ე ე ე ბ ს.

დასიცხებული ქაშაში მთავარი პირს ალბის - აჭრენს და ა ე ე ე რ ს, ე. ი.  
სუნაქაქს.

ინდაურის წიწილს მთავარი სოფელი ვ ე ე ა ს უწოდებენ. მას დასადა-  
ბებლად იხმარება: ა ე ე ა მ - ა ე ე ა ე.

ფრინველი ჩუბი მოიწყენს, იტყვიან: მ ი მ ი მ ე ა მ, აქედან გამომქ-  
და: "მომბული ქაშაში" / მთ ბ. ე ე ე ე ე ე ა ე ა მ ი, ან მოწყვნილი  
ფრინველი, - საბა /.

ფრინველის ბუმბულს ბ ე ე ე ე ა // ბ ე ე ე ე ა აქვიან / ბურჯელი -  
სხვილი ბუმბული, - საბა /, მისგან გამომდინარე-გასუფრავებას - გ ა ბ ე ე რ -  
ელა // გ ა ა ე ე რ ტ ე ე ა // გ ა ა ე ე ე ა ე ა / მღერ. ბ რ ტ ე ე ე ა - ფრინ-  
ველის გაპაწყვება - საბა / . იმერულში ე ი ბ ე ე ე ე ა ს უწოდებენ. აყად.  
არნ. ჩიქობავა ლავის შიგნით "ჭანურ-მეგრულ-ქართული მედარბიბო დეუსი-  
კონი" აღნიშნავს, რომ ბ ე ე ე ე ა ბ ე ე ე ე ა ს ა გ ა ნ უნდა იყოს

მიღებული. ბუნდელა იმერულს მიგრულისაგან შეუთავსებია და დაუფაცვს იგი წინანდელი სახით, ხოლო მიგრულში ბუნდელა მერმინდელია. სხვაგან ქარაულ-ში იგი არსად ჩანს. მაგარში, როგორც შემდგომ აღმოჩნდა, ბუნდელა გურულსა და აჭარულშიც გვპოვს. საფორმებელია, იგი მიგრულ-ჭანურისაგან შეუთავსებია გურულ-აჭარულსაგ.

გაბურღელის შემდეგ დარჩენილ ძირებს ტ ი ყ ვ ი ჰქვია. აქედან უნდა იყოს გადაჭანით მინიშნულბით ნახმარი ტ ი ყ ვ ა ი აჭარა ჭანის ადამიანის აღსანიშნავად<sup>5</sup>.

გრინველის შინაგანი ნაწილებია: გული, ღვიძლი//ღვიძლი, ფ ი ჯ ვ ი ან ფ ი ჯ ვ ა მ ა გ ა რ ა დ /ფილტვი/, ნ ა ლ ე ე ლ ა დ, ჩ. ი ნ ჩ ა - ბ ვ ი, წ ე ლ წ ე ლ ა დ /ნაწლავები/ და სხვა. კუჭის შიგნითა მაგარ კანს ქ ე ს ე ი ეწოდება. ქესპს იყენებენ კუჭის დაავადების განსაკუთრებად. ქაშის ფეხებს ფ ვ ა ნ გ ბ ს /ჭი მ ვ ი ბ ს ეძახიან. აქედან გამოიქვია: "გამოყვანგული /ფეხებწვირილ სუსტყა და მალაწვივება ადამიან-ზე იტყვიან/.

ქაშას უხმობენ ჯუ-ჯუ-ჯუ-თი, ან ჯრრ...ჯრრრ...ჯრრ... შედახილია. დენიან: ქში-ქში-ქში ან აქშა-აქშა-აქშა შედახილით /ქში-ქში-ქში - ქაშის შერისხვა, - საბა/.

გრინველის გამხმარ ხორცს ა ბ მ ბ ტ ი ეწოდება. მას შემდეგანირად ამხადებენ: გასუთავებულ გრინველის ხორცს დაუჭირვად /ჭაბაკად/ ჩ ა მ - წ ა დ ა ვ ე ნ //ჩ ა მ წ ა მ ბ ა ვ ე ნ /დაყრთან ბლმად მარჩის/, რაზ-დენიმი ხნის შემდეგ მ ი ი ყ ე რ ტ ვ ი ს /ყარგად დამარჩილება, გამაგრ-ლება, შერ. იმერ. - მ ი ყ ე ლ ტ ვ ა - ძმრით, შაბით ან მარჩილი მორე-ცხვა რისამე ზედაპირისა დეზინფექციისათვის, - ი.ქავთარაძე/, შემდეგ ამოიღებენ და გ ა ქ ა ნ დ რ ა ვ ე ე ნ /დაკიდებენ ქარჩან ადგილას გასა-შრობად ან ბუნარში გამოკიდებენ/.

ზემოთ წარმოგვენიღი მცირე ნიმუშის მიხედვითაც შევალსაჩინო ხდება, რომ აჭარულ კილს მრავალი არქაული ფორმა შემოქნახავს. ეს მასალა გვიჩვენებს როგორც ქარაული ენის სხვა დიალექტებთან პარალელურ დექსიკურ ერთულებს, ისე საკუთრივ აჭარულის დამახასიათებელ ენობრივ ნიშანდობლი-ბებსაც.

## II. სინტაქსური თავისებურება

მსაზღვრელ-საზღვრული. ჭოროხის ხეობის ზოგ სოფელში /თხილნარი, იმბო-ლო, აგარა, მახო, გონი.../ შეინიშნება ზოგიერთი უჩვეულო სინტაქსური მოვლენა: ა/ დარღვეულია ატრიბუტურ განსაზღვრებასა და სასაზღვრ ნევრს შორის შეთანხმება - მსაზღვრელი /განსაზღვრება/ წარმოგვენიღია სახეობი-

<sup>5</sup> შ. ნ ი თ ა რ ა ძ ე, ქარაული ენის აჭარული დიალექტი, დექსიკა, ბათუმი, 1971, გვ. 330.

«ა ბრუნვის ფორმი»: "იმი მიწას იქიპან ე რ მ ნ პ ა რ რ ი ვ ა ე მ ა  
ვერ ჩამივიტანეს"; "ა მ ფ ე რ რ ს ნ ე ბ ე შ ი ტ ბ ა შ ი ა რ ი ვ ე რ ბ ა";  
"მ ი ს ნ ი ვ ა ც/ს/ ვერ მოჩვენა"; "ჩ ვ ე ნ ი ა მ ი ე ს ე რ ი ა მ ა  
ნუფა"; "იოცას ე ა რ ე ვ ი ც ი ძ რ მ ხ ე მ მ ა შ ა მ ე ლ მ ე მ ე რ ე მ";  
"მ ა ე ა მ ი მ ი მ ა ე ე რ ი მ ა რ მ ა ვ ე ჯ, კ ა ჯ ა მ ა რ ე ი მ", "მ ე ნ ი  
მ ე ვ ი ც ი მ ა კ ი ე ე ი მ ე რ ი მ ა მ ა ნ ი ა რ ე მ ა"...

ბ/ ქვემდებარე-შემასმენელი და დამატება-რევიზიები.

საშუალო და უნებმიხ გვარის შინა დრო-კილოთა II სერიის ნაკვებთან  
ქვემდებარეს მარჯავს მოხმარების ბრუნვაში: "პირველთ ბ ა ლ ა ნ ა მ  
ი ე ე რ ა, მერე დ ე დ მ ი ს მ ა"; "ამ გ რ გ რ მ დანიან დ ა-  
ს უ ს ტ დ ა"; "ვ ა ც მ ა მ ე ე წ უ რ მ ა, მარა რანდა გვექნა", "ლო-  
ბიას ფ უ რ ე ე ღ რ მ ა კ ა ბ ა მ ი ი ე მ მ", "ხ მ მ მ მ გ ე მ ე ე ე  
ე ა"...

შინა-შემასმენელი მოხმარების ბრუნვაში მოხმარებს ქვემდებარეს I-ლი  
სერიის ფორმებთან: "მეგ ბ ი შ ი მ ა კ არგამ ი ს წ ა ვ ე ღ ი ს";  
"ახლა ბ ა ღ ბ მ ა ს ი მ ი ს უ ე დ ი ს", "ამ ბ ა ლ ა ნ ა მ ე ვ ე ჯ ა ს  
ა ჯ მ ბ ე ბ ს", "მ მ რ ე მ ა მ ე წ ი ნ კ არგამ ე ვ რ ა ვ ე დ ა კ ა მ ე ბ ს";  
"მ უ მ უ ნ ა მ ტ ა მ ს ვ ე რ ა ფ ე რ ე ბ ს"; "მიწას მ ი ს ნ ი ძ მ ა მ  
ა მ უ მ ა ვ ე ბ ს", "უწინ ქ ა ღ ე ბ მ ა ც ა ღ ე ჭ ა მ ე ჯ, კ ა ე მ მ ა ნ -  
ც ა ღ ე"... ანალოგიური მოვლენები შენიშნულია კირნათ-მარადილის მეტყვე-  
ლებათში<sup>6</sup>.

მეგჯერი ირიბი დამატება საბეღამოს ბრუნვის ფორმი ეწყობა შემასმე-  
ნელს, არაიშვიათად პირდაპირი დამატებაც ამავ ბრუნვაშია წარმოადგენილი  
I-ლი სერიის ნაკვებთან: "მეფე მ ე უ უ ძ ა ბ ა მ ა ვ ი ს ი ვ ე მ ი რ ე ბ ი";  
"ბ ი შ ი მ ა მ ა მ ი ს მ ა ვ ა ტ რ მ მ ბ ს"; "ბ ა ლ ა ნ ა მ  
ს ა შ ი მ ე ღ ი ვ ე რ შ ი მ ს"; "მ ე რ ი კ მ ბ ა ვ ი ბ ა რ მ-  
ა ვ ს" და მისთ.

შემასმენელსა და ირიბ დამატებას შორის ცალკეულ შემთხვევაში დარღვე-  
ულია შეთანხმება რიგბუშიაც - I-ლი პირის ფორმიც გამოხატული ირიბი და-  
მატების მრავლობითი შინაში არ არის აღნიშნული: "ცოჭა ჩ ვ ე ნ ე მ ე  
მ ი ნ ა მ ე ე მ"; "რომ იგოქთ, ბაღებში მ ე ნ ა ტ რ ე ბ ი ა ნ";  
"ნეჭაი ჩ ვ ე ნ რ ა ს მ ე ე მ ე ვ ი ა ნ პ ა მ ი ს".

მსგავსი მოვლენების შესახებ მის ზოგიერთ საბეჭდო არსებობს მითითება.  
კერძოდ, მარნეულის რაიონში დამოწმებულია სამი სოფლის: ნერაქვის, სო-  
ნისა და რუხის მკვიდრთა მეტყველებაში გამოვლენილი სინტაქსური დაკო-  
სებურების რამდენიმე შემთხვევა, რომელთაგანაც პირველ რიგში დრო-კი-  
ლოთა I-ლი სერიის ნაკვებთან გარდასავალ შინა-შემასმენელთან ქვემდებარე

<sup>6</sup> მ. ც ი ნ ე ა ძ ე, კირნათ-მარადილის მეტყველების დაკოსებურებანი: ბა-  
შუმის აქედნსტ. სტუდენტთა შრომები, ტ. I, 1954, გვ. 16.

მოთხრობის ბრუნვაში დგას: "კ ა ც მ ა ხელს ვერ იტანს"; "კ ა ც მ ა გ ა ნ ძ ა ხ ი ს"... ხოლო სოფელ რუბინს მკვიდრთა მიტყვევებულობაში იშვიათად, მაგრამ მაინც, შეინიშნება აწმყოლს ჯგუფში ქვემდებარის მოთხრობითი, ხოლო პირდაპირი დაბატობის საბუღოთი ბრუნვაში ხმარების შემიხვედრები გარდაცვალ ზმინა-შემასმენელთან: "ჩ ა ვ ყ რ ი ქვაფში დაჭრილი ვ ვ რ ი"; "კ ა ც მ ა გამობავდა ნახევარი ვ ვ ვ თ ა რ ი"...<sup>7</sup>

დასაბუღებელი სოფლის ცოცხალ მიტყვევებულობაში შემოაღწიწილ ფორმას არსებობას ვრ. იმნაიშვილი ხსენის აღნიშნული სოფლების სომხურ და აზერბაიჯანულ გარემოცვაში ყოფნილ და ადგილობრივი თურქული მიტყვევების ხანგრძლივი და ძლიერი გავლენილ და უნიჭიკაციის ტენდენციით.<sup>8</sup>

როგორც ცნობილია, ვანურში ურგატიული კონსტრუქცია ახასიათებს გარდაცვალ ზმინას როგორც ნამყო-ძირითადში, ისე აწმყოლს და თურმეობითში<sup>9</sup>. მერულშიცაა გავარდობულია ურგატიული კონსტრუქციის არა - იგი გარდაცვალ ზმინას ფორმებშიცაა გამოყენებული, ვანურში კი, როგორც ცნობილია, გარდაცვალ ზმინის სუბიექტი ყოველთვის მოთხრობითია<sup>10</sup>. ამდენად, ვირობის აუშიმი მცხოვრებ ქარაველთა სასაუბრო მიტყვევებულობაში ჩვენ მიერ ზემოთ ფიქსირებული ნიმუშები გაპირებული უნდა იყოს არა თურქული ენის გავლენით, არამედ მათთან ახლო კონტაქტში მყოფი დაზების მიტყვევების გავლენით, რადგანაც ჩვენ მიერ ჩაწერილი ფორმების უმრავლესობა აქ მცხოვრები ნახევრად დაზების ან იმ ქარაველების მიტყვევების ნიმუშებს წარმოადგენს, რომელთა წინაპრები დაზები იყვნენ.

7 ვრ. ი მ მ ა ნ შ ვ ი დ ი, ქვემოქარაღვლის ზოგადილილ თავისებურებისათვის: ქარაველი უნდა სტრუქტურის საკომბები, ტ. 2, 1961, გვ. 161-165.  
8 იქვე, გვ. 164.  
9 არნ. ჩ ი შ მ ა ვ ა, ურგატიული კონსტრუქციის პრობლემა იბერიულ-კავკასიურ ენებში, სმათ, თბ., 1948, გვ. 1-2.  
10 არნ. ჩ ი შ მ ა ვ ა, ვანურის გრამატიკული ანალიზი ტექსტობითურთ, ტფ., 1936, გვ. 104, 181.

გრაზეოლოგიური გამოაქმები დიადექტორ ღქსიკაში  
/აჭარული მასალა/

ხალხური გრაზეოლოგიური გამოაქმები ურის ენობრივი სპუნჯის ძვირფასი სამკაულია. მათ გარეშე, "მხოლოდ ცალკეული სიჭყვიბის მეშვეობით ძნელი, ზოგჯერ კი შეუძლებელიც იქნებოდა ადამიანის აზრის ნიჟანსების მთელი სი-  
მდიდრე გამოგვეხატა"<sup>1</sup>.

დიდი ხანი არაა, რაც ქარაული გრაზეოლოგია ღინგვისტური მესწავლის რბიექტი გახდა. გრაზეოლოგიას, ქარაული იდიომატიკის საკიხებებს უბება მ.ძიძიკურის, ქ.კანდელაკის, ა.გრანგიშვილის, ა.ღიმიანის, გ.მადამბერი-  
ძის, მ.მადვამიშვილის და სხვ. გამოკვლევები. ვრცელი მონოგრაფიული ნაშრო-  
მი უძღვნა ქარაული გრაზეოლოგიის საკიხებებს ა.მადვამიშვილმა<sup>2</sup>.

ქარაული ღიტრიაქური მეშკვიდრეობა მდიდარია გრაზეოლოგიისმეშინაა მუ  
იდიომატიკური გამოაქმებიც. ამ მხრივ საყურადღებო მასალებს მოიფაცს სუს,  
რბულიანის "სიჭყვის კონა", დ.რუბინაშვილის "რუსულ-ქარაული ღქსიკონი".  
ქარაული გრაზეოლოგიის მკვლევარმათეს დიდი განძი მთელი სახოკისა "ქარ-  
აული ხატოვანი სიჭყვა-აქმანი". ღქსიკონის მასალა აღებულია კლასიკოსმა  
მეშულიმეშინიდან, დიადექტებიდან და სასაუბრო ენიდან. მასში, ასევე, უბვა-  
დაა მესული გადატანით მნიშვნელობით ნახარის სიჭყვიბი და კომპოზიტიბი<sup>3</sup>.

ნარაული გრაზეოლოგიის სიჭყვა-აქმებში ხატოვანად და სხარტად ასახული ქარაული  
ხალხის მეშოქმეშინით აზროვნებისა მუ სულიერი ცხოვრების გამოფილბა.

ასევე, საგულისხმობა ა.ონიანის "ქარაული იდიომები". ღქსიკონში, რ-  
გორც მთიანე ავტორიც აღნიშნავს, საიღუსტრაციო მასალის უდიდესი ნაწილი  
ამოღებულია XIX-XX სს. ქარაული მეწერების მხეულიმეშინიდან. ცალკეულ მეშ-  
მხეულიმეშინი საიღუსტრაციო მასალა აღებულია "ქარაული ურის განმარტიბით  
ღქსიკონიდან", ანდა მ.სახოკის ნაშრომიდან. ზეპირი მეჭყვიბის მგი-  
რე მასალიდან ზოგი იდიომი იღუსტრაციის გარეშეა მოფილბი<sup>4</sup>.

ამ ნაშრომთა უადრესი მეფინიერი მნიშვნელობის მიუბედავად ხალხური  
გრაზეოლოგიური გამოაქმები, იდიომები მუ სხვ. მათში მანც მედარებიც  
ფოტაა; ისინი ძირითადად მეწერლობას ემყარებიან.

შედარებით კარგად ქარაული მყარი გამოაქმები ქარაული ურის განმარტი-  
ბით ღქსიკონშია მოფილბი.

1 Б.Л. А б р а м о в, О преподавании фразеологии в средней школе,  
ж. "Иностранные языки в школе", 1952, №6.  
2 ა. მ ა ყ ა ი შ ვ ი ღ ი, ქარაული გრაზეოლოგიის საკიხებები, თბ.,  
1961, გვ. 9.  
3 მ. ს ა ხ ო კ ი ა, ქარაული ხატოვანი სიჭყვა-აქმანი, თბ., 1979, გვ. 4.  
4 ა. ნ ბ ი ა ნ ი, ქარაული იდიომები, თბ., 1966, გვ. 7.

ფრაზიოლოგიურ გამოთქმასა ნიმუშები მრავლად იძებნება ქართული ენის კრიკებში. დღემდე გამოქვეყნებულ დიდიჭოლოგიურ ლექსიკონებში ამ სახის მასალა შედარებით ნაკლებადაა წარმოდგენილი.

1974-1975 წლებში დანიტამა ა. ლლონის მიერ შედგენილი "ქართული კილო-თქმათა სიტყვის კონა", რომელიც ქართული დიდიჭოლოგიური ლექსიკონის შედგენის პირველი ცდაა. იგი ემყარება არსებულ მცირე ლექსიკონებს, ლიტერატურულ ძეგლებს და პირდაპირ შემდგენლის მიერ წლებში გამაჯრობაში შეკრებილ მასალებს<sup>5</sup>, მაგრამ ფრაზიოლოგიზმებით არც ეს ლექსიკონია მდიდარი.

აჭარულ დიდიჭოლოგიურ იდიომებს ერთი მონაკვეთი უძღვნა შ. ნიჭარაძემ თავის მონოგრაფიაში. მხატვრული გამოთქმები გვხვდება, აგრეთვე, მონოგრაფიის სალექსიკონო ნაწილშიც, მაგრამ ფრაზიოლოგიზმების სიუხვით ვერც ეს ლექსიკონი მოიწონებს თავს<sup>6</sup>.

როგორც ირკვევა, სალექსიკონო მასალების შეგროვებისა და ქართული ენის დიდიჭოლოგიური ლექსიკონების შედგენისას მეტად უნდა გამახვილდეს ყურადღება დიდიჭოლოგიურ არსებულ ფრაზიოლოგიურ გამოთქმებზე. ამ სახის სიტყვიერი ნიმუშების სოფელ-სოფელ, უბან-უბან გამოწვლილი შეკრება და აღწერვა საშუალო სავსეა. წინააღმდეგ შემთხვევაში სამეურნეო და კულტურული ყოფის ზოგიერთ მხარესთან დაკავშირებული ლექსიკონის მსგავსად მხატვრული სიტყვა-თქმანი, ენობრივი საუნჯის ამ საუკეთესო ნაწილის ნიმუშები თანდათან დავიწყებას მივცემა.

ხალხური ფრაზიოლოგიური გამოთქმების შეკრებას გარკვეული სიძნელები ახლავს. ამ სახის ლექსიკონი, ისევე, როგორც ფოლკლორული ჟანრებიდან ანდა-ღედი და სხვა მსგავსი გამოთქმები, ცოცხალ მეტყველებაზე ხანგრძლივ და სისტემატურ დაკვირვებას მოითხოვს. მათი შეკრების პროცესი ერთობ შრომატევადია. ამ მხრივ გარკვეულ შედეგს იძლევა დიდიჭოლოგიის დარგობრივ ლექსიკონში მუშაობა. მასალის შეკრებისას ინფორმაციები ხშირად ხმარობენ ცალკეულ სამეურნეო დარგთან დაკავშირებულ ბატონთან, ფრაზიოლოგიურ გამოთქმებს, რომლებიც მხატვრულად ახასიათებენ სამეურნეო და სულიერი ცხოვრების ცალკეულ მხარეებს.

აჭარულ დიდიჭოლოგიურ არსებულ ფრაზიოლოგიურ გამოთქმასა საგრძნობი ნაწილი სწორედ ამ და ერთ დარგის კუთვნილებაა. მაგ.: გზას სინდურა ვუბრადა; დავეღი ქმარი გამიწყდა; დარაქის წაძრადა; ვებნაქვევად მისვლა; ბატყლი ყურს შეჭამს; არასა ქუდს მოიხდის; რძეს სამსახური უნდა; ძუძუები მღერიან; ქვამ მისი ადგილი იცნო; ზვეში ვუბრადაგმული; თოვლია მიწა მოწამბა; იაბილი პირი დაიბანა; ცეცხლი წინწკალი იცინის და სხვა მრავალი.

<sup>5</sup> ა. ლ. ლ. ნ. გ. ი. ქართული კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბ. 1974, 11-1975.

<sup>6</sup> შ. ნ. ი. ა. რ. ა. ძ. ქართული ენის აჭარული დიდიჭოლოგი, ლექსიკონი, ბათუმი, 1971.



მასაღის შედარებით უზვად მოპოვება შეიძლება უშუალოდ ხალხთან დაკონ-სუჯალი საუბრის დროს, როცა ოფიციალურად სანდოები იძლევა, საუბარი  
ლალად, ძალდაუხანდელად კითხვად და იგი ყოველდღიურ საჭირბოროტო საკონ-სებებს ებნება. ამ მხრივ საყურადღებოა გამოთქმები: შავი სანდელი ვინი; ჩემი ქვეყნის დასაწყისი; წამწამის დასაწყისი; მიმიტირის გული; კისერს იტ-ებს ვერტიკალი; გამოსათავი არ ქონდეს; ღვალის ბატონი კაცი არაა; საკურ-ბელი მაჭირებს და სხვ.

დაუბანსიანებთ მოგიერთ გამოთქმას:

გმას სიმღერა უშინაშ - მგზავრული ვიმღეროთ, "წავიდოთ, წავიყვან-დით დეოფანს. გმასი იტყოდნენ - გმას სიმღერა ვუბრანათ... და ვიმღერე-ბდით "მგზავრულს".

დაიკავი მვადი ხელში - უცხოური სიმღერა დევი. მვადი /ვანსაკუთრ-ბით დასავლეთ საქართველოში/, როგორც პური - ადამიანის არსებობისათვის აუცილებელი საზრდო, სადაც ვანო, კულტის საგანად იქცა. პურის ან მვადის ნაჭები თუ ძირს დაგარდა, მშრომელი კაცი აიღებს, მტკვრს გააგდის, ვა-ნირება და მალაღმე დადებს... და იმდენად ძლიერია მშრომელი ადამიანი საზრდოსადმი პატივისცემის გრძობა, რომ ადამიანი, რომელიც ამ გამოთქ-მას ხმარობს, უცხოური სიმღერისავე ამბობს. ეს ზრამა ყველა ზრამზე უფრო წინდა და მტკიცება სიმღერის გამოსახატავად. "იგი ცუდს მტყობდა... მუც ვადრებდები რალაყას... დაიფიცე მერე, რომ მარხალი ხარ - დაიკავი მვადი ხელში!" /შერ. ღმერთი მოწამა; ღმერთო, შენც ხედავ და სხვ./.

მოვლმა მიწა მოწამა - წახვდა, ჩვეულებრივ, რაიმეზე /მაგ.: ყველზე, ხორცზე/ ბევრი მარხის მოყრას, დამარხებას ქვია. ამ გამოთქმას ხმა-რობენ, როცა ახალი თოვლი მიწას დაფარავს.

იპილი პილი მარხა - მთაში, საბატონო საძოვრებზე სიციხის შემდეგ დღისით თუ წამოწვიმა, ცა საოცრად მოისარკება, ჰაერი შემსუბუქდება, ჩამწკნარი ბაღები გამოფხვდება და საცხოვრებლებს ირგვლივ და რალ-ებზე საოცარი სისუფთავე და სიწმინდე დაისადგურებს. ამას იტყვიან: "ცო-ტა ნაში იყო და ის უყო - იპილი პირი დაიბანა" /შერ. მზე პირს იბანს/.

პრასა ურეს მირხდის - ყვავილობის პერიოდში პრასის საშენი მრგვა-ლი პარკი გაივსება; სიმწიფეში შესვლისას კი პარკის სიჭრეტანა კანი გა-სკდება და საშენი ჭრუჭი გაიშლება. ამას იტყვიან: პრასამ ქუდი მო-ხდა!

რძის სამსახური უნდა - რძის შესანახად და მისგან მრავალფეროვანი პირუტყვების დასამზადებლად დიდი გარჯაა საჭირო. ხალხის ჯმით, რძეს უდიერი მოპყრობა არ "უყვარს". სწორედ ამ შრომატევადმა სამუშაომ და რძის-ადმი პატივისცემის, მისდამი სათუთი დამოკიდებულების გრძობამ წარმოშვა ხალხში რატონი გამოთქმა: "რძის სამსახური უნდა!" "ნენეა სახლში არაა. ბაღანად კი წვილის ძროხას, მარა რძეს სამსახური უნდა!"

შავი სანდელი ვინი - ნიშნავს: შევეცდე, ცუდი საქციელი ჩავიდინე, დავაშავ. "ნეტა, რა შავი სანდელი ვინი, რომ ასე დამაგლო ავაღმყოფ-

„ბაბ?!” /შდრ. ეს რა ცოდვა მტკიანება; ვის რა გველი შევეუწიეთ? რა დაგინათ-  
ვთ, ღმერთო?/.

ჩემი ქვეყნის დასახლებული რაიონები - ნიშნავს: ჩემი ცხოვრების დასახლებული რაიონები-  
ბულია. "ჩემი ქვეყნის /მშვენიერების გამოწვევა - ნ. ნ. / მუ დასახლებულია, რაც უნდა  
იგი დასახლებულია!" /შდრ. ამ ქვეყნისა აღარ არის; მათგან კალა გასულია;  
მათგან პური მოსულია და სხვა./. აჭარაში მოგან ასევე ამბობენ: ჩემი ქ-  
ვეყნის დასახლებულია, სათვარი კედელზე მივკიდეთ! /შდრ. მე ჩემი კალა გამოსულია,  
ხარები გადამიყვანებია!/.

მეცხელი მინდა - ამბობენ, როცა კერამიკა ხმელ ტოტებსა და  
წვრილ მუშებს შორის გაღვივებული ნაკვეთრები მოსჩანს /შდრ. მოიხილა  
ბუბარმა/.

მომხატვარი დაკრძალი - ნიშნავს: მვალწინ უღვას; მუდამ იგონებს;  
გლოვით წამწამს ერემლი არ შორდება. "ჩემი მშვენიერი ოცდაათწლიანი წელი  
წამწამსა დაკრძალი" - ეს ფრაზა ტირილით წარმოხატება მშვენიერად ქალ-  
მა. იმდენად დიდია დედის მწუხარება, რომ მშვენიერად გლოვით მრავალი წლის  
განმავლობაში არ უწყდება მვალზე ერემლი და მის ყოველ წვეთში მშვენიერსა-  
ხება, მოგონება, ცხარე დარდი და მწუხარებაა ჩადებული /შდრ. გლოვის  
კარავი უღვას; წამწამზე უმის/.

ფრაზოლოგიურ გამოთქმაში აქ მოჭანილი ნიშნები და, საერთოდ, აჭარულ  
დასახლებული ხატვანი სიტყვებისა და გამოთქმების მსგავსი მათ-  
გან, აგრეთვე, მნიშვნელოვნად გაამდიდრებს როგორც საკუთრივ აჭარული  
დასახლებული, ისე ქართული ენის დასახლებული ურთიან ღვთისკონს.

## 8. ტულში

### ბუნების მოვლენების აღმნიშვნელი

#### ლექსიკა გურულში

გურული ქართულ დიალექტებს შორის საინტერესო კიდობანაა. საშორისაა ამ დიალექტის დარგობრივი ლექსიკის შესწავლა, რათა კარგად გამოვლინდეს თითოეულ საბუნებო დაბგვან დაკავშირებული სიტყვიერი მარაგი, ლექსიკური ერთეულები, ის არქაიზმები, რითაც მდიდარია გურული კილო.

ჩვენ მიზნად დავისახეთ, შევსწავლოთ და შევძებნოთ დაგვიანდაც წარმოგვიდგინა ბუნების მოვლენებთან დაკავშირებული ლექსიკა გურულში, კერძოდ, მზიანი ამინდის, წვიმის, თოვლის, ქარის, ყინვის, მუხყვიის ნაირგვარობანი ლექსიკური ერთეულები. ნაშრომში წარმოგვინილია აგრეთვე გათვლება-დალაშქვანთან, მთვარისა და ვარსკვლავთა მოძრაობასთან დაკავშირებული ლექსიკა.

მასალები შევკრიბეთ ღანძრუთის რაიონის სოფლებში: არჩულში, ნიკვი-ანში, ნინოშვილში, ჯურჯუყეთში, გემო აკეთში, მამათში, მოღანში, ჩოჩხა-თში, ლესას და ჩიბათში. ე.ი. აქ წარმოგვინილია მხოლოდ ქვემოგურული ლექსიკა.

ნაშრომში ერთი მოვლენის აღსანიშნავად ხშირად რამდენიმე განსხვავებული ლექსიკური ერთეულია მოცემული. არის აგრეთვე ერთი ფორმის ფონეტიკურ ვარიანტათა სიმრავლე, რაც სხვადასხვა მუქმელთა საუბარში დავადსტურთ.

ბუნების მოვლენებთან დაკავშირებული გურული ლექსიკის სიმდიდრესა და მრავალფეროვნებაზე, აქტიურ სასაუბრო მარაგში მის მყარად დამკვიდრებაზე მიგვანიშნებს მუხდაც ის ფაქტი, რომ ერთი მოვლენის აღსანიშნავად მუქმელი რამდენიმე ლექსიკურ ერთეულს გვთავაზობს /მაგ: არჩულელი ივანე ტულში ცუდ ამინდს ასე ახასიათებს: "ცუდ დარზე ვიჭყით: აბდარია, ჭინჭყლი და-რია, მოუბული ამინდია, უჭმურია, დაპიღული ამინდია".../.

ნაშრომში გვხვდება ბევრი ისეთი ლექსიკური ერთეული, რომელიც არსებულ ლექსიკურებში შეტანილი არ არის. მაგ.: შეღერღვა, ანძორება, ჭიბვა, ამოფხუჭუნება, დანთარვა, გადამოჭუნება, გადამარისპირება, გონტყლა, მღვარდალი, ღვარდალი, ბამათი, მარმარინა, ძანძანი, სათხრიშინაო, საგვა-ლატი, გუმტეხი, შორხოლი, დისხაში, მულაფი, სინსილი, მუქმური და ა.შ.

წარმოგვინილია იმგვარი არქაური სიტყვები, რომელთაგან ზოგს ძველი მნიშვნელობა აქვს შენარჩუნებული, ზოგს კი ნაწილობრივ ან სრულიად შეუ-ვლია მნიშვნელობა.

#### I. მნიშვნელობა ძირითადად შენარჩუნებულია:

ყუღრი - ადგილი, სადაც წვიმა ან ქარი არ ხვდება /ნ.საბა: ყუღრი - ადგი-ლი ქარ-უხვედრი/.

ჭადიკონი - ძლიერი ქარი /ვ.საბა: ჭადიკონი - მუხრანისა და ლიხის სა-  
შუალ/.  
ბორი - სიო /ვ.საბა: კვირადსა და აპარტვიას საშუალ - ბორიანი/.  
ჭინჭლი - წვირილი წვიმა /ვ.საბა: ტინჭლი - წვირილი ჭქორი/ და ა.შ.

## II. მნიშვნელობა შეცვლილია:

ღუსკუმა - ბნელი /ვ.საბა: ღუსკუმა - მალალი საფლავი/.  
ყლანჭი - წყლის წვეთი /ვ.საბა: ყლანჭი- წყალში კენჭის ჩაგდების ჭმა/.  
ძანძახი - "ყველა-ქუთისის უნაღვეთი გაძავა" /ვ.საბა: ძანძახი-  
წყალთ სმიხ რა სიცივე ეკვეთს/.  
ქერი - ცხელი ღვინო /ვ.საბა: ქერი - საპყრობილში მუშაობა/ და ა.შ.

ბუნების მოვლენების აღმნიშვნელი ლექსიკის ერთი ნაწილი ფორმისა და მნიშვნელობის მხრივ მსგავსებას ამჟღავნებს გურულიდან საკვირველად დაზო-  
რებული ისეთი დიალექტების სათანადო მასალებთან, როგორცაა მთიულური და  
ინგილოური /მაგ.: დიდი სიცივე მთიულურსა და გურულში ყინამთა, ინგილო-  
ურში - ყინამთა. მთიულურში, როდესაც წვირილი ღვინო მთვინს და დიდხანსარ  
იღებს, ამბობენ ახანებლს; შერ. გურ. იხანა - წვიმა შეწყდა. მთიულურში  
დაჭიბება დაქუბება; შერ. გურ. დაჭიბვა. ინგილოურში მცირედ წვიმამე ამ-  
ბობენ ტინჭლავს; შერ. გურ. ტინჭლავს. დაქუბება გურგურია. გურულში  
ჭიქა-ქუბილი გურგურია. გურულსა და ინგილოურში წყლის მოყვნილ ძეგამის  
განსაკუთრებული ენობა და ა.შ./.

ბუნებრივია, ბუნების მოვლენების აღმნიშვნელი გურული ლექსიკა ფორმი-  
სა და მნიშვნელობის მხრივ უფრო ახლოს დგას დასავლურ კილოთა შესაბამის  
ლექსიკურ ოდენობებთან. სათანადო მასალებთან ლექსიკური შეპირისპირება  
ამჯერად აქ აღარ მოგვყავს.

ამ დარგის ლექსიკა წარმოების მხრივ ნაირფეროვანია.

I. გვებდება მარტივი ანუ უაფიქსო წარმოება:

ჭუბი - წვირილი წვიმა; ჭვა - სისველე, ნაში.

ჭინჭლი - ჭირვეული ამინდი; წინწყლი - წვირილი წვიმა.

რეტი - სქელი ყინული.

II. პრეფიქს-სუფიქსური წარმოება:

სა-ი: საბადავა - მცირედ გაწვიმება.

სა-ი: საბაბი - მზიანი ადგილი.

ი-ი: იბი - ცუდი ამინდი და ა.შ.

III. რთული კომპოზიციური წარმოება:

I. ანტივარი სახელი მიღებულია ფუძის გამოკვეთილ. აღსანიშნავია, რომ  
მხილი სახელის მიღების ეს გზა იშვიათად რეალიზდება აღნიშნული ლექსიკის  
წარმოებისას.

მუხრან - ქარის ქრლვა.

მინდარი-მინდარი - ქარის მიერ გამოწვეული უნესრიგობა.

2. კომპოზიციები აღნიშნული სახის დეუსიკას ორი სხვადასხვა ფორმის მეორეობით წარმოგვიდგენენ:

ა/ თხზული სახელის პირველი კომპონენტი ზედსარდავი სახელია, მეორე არსებითი.

მეფა - თველის ბაბუა.

ბ/ პირველი კომპონენტი არსებითი სახელია, მეორე ზედსარდავი ან ზედსარდავისაგან წარმოშობი აბსტრაქტული სახელია:

ღიღუღი - ალაგ-ალაგ დამდნარი თველი.

მეპარბნელი - ბნელი ღამე.

გამთარბნელი - უთველო გამთარი.

გ/ თხზული სახელის ორივე კომპონენტი მარტივი წარმოების არსებითი სახელია.

ნაპაბა - წყნარი ამინდი.

ქაქუცავაძე - წვიმანარვეთი ან თველნარვეთი ძლიერი ქარი.

დ/ თხზული სახელის პირველი კომპონენტი არსებითი სახელია, მეორე - მოქმედებითი გვარის მიმღობა.

ბამბახი / ← ბამბახი / - ძლიერი ქარი.

ე/ კომპოზიციის პირველი კომპონენტი გუნტური არსებითი სახელია,

მეორე - წარმოქმნილი არსებითი სახელი.

ღღინღღინა / ← ღღის სინათლე / - ღრმე შებინდებამდე.

ვ/ ხშირია მსაზღვრედ-საზღვრულის წყვილის მიშვეობით წარმოშობი სახელები.

მსაზღვრელი მარტივი წარმოების პრეპოზიციური აგრინიტიული სახელია,

ხლო საზღვრული - ამინდის აღმნიშვნელი სიტყვა:

მინი ღარი - ოცი, ყინვისანი ამინდი.

სერი წვიმა - წვრილი წვიმა.

პანა ქარი - ჩრდილო-დასავლეთის ქარი და ა.შ.

მსაზღვრელაპ გამოყენებულია წარმოქმნილი აგრინიტიული სახელი, საზღვრული კი ამინდის აღმნიშვნელი სიტყვაა:

საჭურჭელი წვიმა - გაზაფხულის ქუჩუნა წვიმა.

მეპარბნელი ამინდი - გამოღმებოთ წვიმისანი ამინდი.

მსაზღვრელი ნათესაობით ბრუნვაში დასმული მარჯული სახელია, საზღვრული კი-საზოგადო სახელი.

მზის გული / მზის უფრო - მზისანი აგრი.

ბილი სული - მზის ამოსვლისა და ჩასვლის ღრმე / გაზაფხული /.

მის ნაღვი - ალიონი.

სამინტარის წვიმა - ქუჩუნა წვიმა.

ამრიგად, ბუნების მოვლენებთან დაკავშირებული გურული დეუსიკა მდებარეობს ორ და ორთხვე მოვლენის აღმნიშვნელი სინონიმური ფორმებით, ასევე მრავალფორმანია ამგვარ დეუსიკურ ფორმათა წარმოშობა. ამინდის აღმნიშვნელი სიტყვა გურულში არის ღარი /ნ.საბა: ღარი/. იგი გულისხმობს როგორც

ჟარგ ამინდის, ასევე ცუდსაც /"უფი დარები დეიჭირა"/.

მონბინდელი, წყნარი, მზიანი ამინდი დაკარგულია, გადამკრკაპებულ-  
ლია; ჯაკარო//ჯაკარა//ჯაკაშა//ყუყარო /შდრ.: საბა, ჯაკარი/, იაკამა  
დარია, ჟარგი ამინდის დადგომა დაკარგულია: მზიანი ჟარგ საბუთა ამინდ-  
ზე იტყვიან: ფას ზედი მზიდვას. ამინდის შეცვლას დარის შეცვლა ეწოდება.  
იგი ამინდის სიფუფუნოსად გადახრას აღნიშნავს. ამავ მნიშვნელობით იბ-  
მარება ამინდის შეღერება, იტყვიან: "ამინდი შეიღერა, მოსალოდნელია  
გაწვიმება". ზოგჯერ წვიმის შემდეგ ღრუბლები ადვილად გადაიყრება და  
ჟარგი ამინდი გამოვს, ასევე დროს იტყვიან: "მშვენიერი დარი გამოე-  
ჭინება".

უფი ამინდი აბდარია, დაპირწული ამინდია, უმეორი, მოკამული, ვინ-  
ჭყლი დარია. ძლიერ ცივი, ყინვიანი ამინდი მყინდი დარია. მამოხრის სიგი-  
ვი, სუსხი - მამოხრის მისხაი. ჯაჯბეჭური ავდარი ყინული დარია, რის-  
ხვაა /"რამ მოგყვანა ამ რისხვაში?". ჩამოხრება დაღისკრება//დაღ-  
სკრება. ბნელი ღამე ღუსკრები//ღუსკრები, მულღუა. იტყვიან: ღამე და-  
მულღუაბულია, ღუსკრები. ღრუბელი ღუბელი, ღურბელი. მოღრუბლა//ამო-  
ღუბლა, ჩამოღისკრება//ჩამოღუსკრება, მოკაპირა//ამოკაპირა, მოშკა-  
პირა. იტყვიან: ჩამოღისკრება ღურბელი, ამიკაპირა ზღვიდან. საწვიმარი  
ღრუბელი შვი ჭირისა - ფრუჭირისა. არასავერე ღრუბელს მკრთალი ჭირი  
აქვს. იგი ღრუბელია /ნ.საბა: ღრუბელი/. მნიშვნელოვანი მოღრუბლეობა მო-  
სკრინანება //ფანი მოსკრინანებელია". ღრუბელს გადაყრა, ცის მოწმენ-  
და, მოკამკამება //ფანი მოკამკამება". ღრუბლებიდან მზის ხანმოკლე  
გამოხანება ვინატი//გამოჭინება, გამოჭინება. ამბობენ: "მზე იჭინა,  
მარა სავერეა, დარის აჭირი ეტყობა".

წვიმა წვიმა, საწვიმრად მომხადებული ამინდი ბუზღუმიანი, მცირე,  
წვირილი წვიმა ჭინჭელი /ნ.საბა: ჭინჭელი/, დიჭელი /ნ.საბა: დიჭილი/, წინ-  
წელი წვიმა, ფუჭი//ფუჭხი წვიმა. იგი ნიდაგას საკმაოდ ვერ ასველებს:  
სორჭი წვიმა /შდრ. საბა: სორჭი სრუჭი წყალია/. ამბობენ: სორჭამ  
შუჭია, სამადრისათ ან ეყო წვიმა.

მცირე წვიმის მოსვლა წამოფუჭვა, წამოწინწველა, წამოწეჭრვა, წამო-  
შაშხლება. წვირილად გაწვიმებაზე იტყვიან: შხეჭხე /შდრ. საბა: შხაპი/,  
ქვინჭლავს, ჭინჭლავს, ფრუჭლავს, ფუჭლავს, ვეჭლავს, შხამლავს, წინ-  
წლავს, ჭმუნჭლავს /შდრ. საბა: ჭმუნჭლი ჭრუჭისა უდიდესი და უწრისად  
ნისლოვანი/.

გვადვისას, მცირე წვიმაზე, რომელიც ნიდაგას ვერ ადბობს, ამბობენ:  
საგვადვისა: წვიმამ ერცხე წამოჭეჭეჭე, საგვადვისა, ყანები საჭეჭე-  
ჭე /ძნელად დასამოშავებელი/ იქნება.

არასაკმაოდ გაწვიმება მიწის მოღამება /ტყულათი მუღამი მიწა/  
გამაფხულის ჟუჭუნა წვიმა საჭურცლები წვიმა, ბალახის მოსაყვანი წვიმა,

სკრინინგის წვიმბა. გადაუღებელ წერილ წვიმბაზე ამბობენ: "დაჰაბჭილებული-  
თბე წვიმბა". ნისლიანი, წერილი წვიმბა ყვირტი წვიმბა, შვიპინია. წვიმბის  
წვეაბინს ხმა - ჭყვიარაფური /"უჭვიარაფურებს ქობში წვიმბა"/. საბურავში  
წვილის ჩამოსვლა გამორეგბაა /"წყალბა გამზუარა"/, წვილის წვილიად ჩამოსვლა  
წინწერიტი, ლუჭვან /"წყალი მოწინწერიტი"/.

ადგირი, სანადგ საბურავის კიდებობიდან ჩამოსული წვილის წვეაბი ეგებმა,  
რჭვააა. საბურავიდან ჩამოსული წვილის ნაკადი რჭვააა. საბლის გარშემო  
მეშველებული საწრეტი ხბრილი საკვალა. მას საღვარისანად უდახინან. კოკის-  
პირული წვიმიდან დამდგარი წყალი, ტალახი, ღაჭი ღღაჭი /შდრ. საბა:  
ღღაჭი//ღაჭი, წუნწუნბი /შდრ. საბა: წუნწუნბი//ჭინჭინბა, ტალახში ამოსვლა  
ამოლააფურა, გაახბინვა. ჭმის ატალახებაზე ამბობენ: "უინძოღია აი გბანი,  
თინწიყრა ყვილაფური".

წვილის წვეაბი შვანტი, ვივათი, წუმი, ყლბტი//ყლანტია /შდრ. საბა:  
ყლანტინ/.

თღიერი, კოკისპირული წვიმა ხბრილინი//ხბრილი /შდრ.საბა: ხეუში/,  
ღვარბალი, ზღვარბალი, ღებღმა//ღღღმა//ღღღმა /შდრ.საბა: ღღღმა/, ღღღრ-  
აფატი//ღვარბატი /შდრ. საბა: ღღაჭი, ღვანა/, დამწვებული წვიმბა.

თავხმა წვიმბის მოსვლა დამწვება. ამბობენ: "ნიჭერი ღუჭვა, ვერსა  
ტანიფურაფა" წვილის ხმა ხბრილინი//ხეშინი /შდრ. საბა: ხეუში/. ქარი-  
ან ამინდში თღიერი წვიმა მოქრეულია /"საშინელი მოქრეულია, ძალის ღვაჭი  
არ გვიგდება კარში"/, სიბნელეში გადაუღებელი წვიმა - ღისბაში//ღისბა-  
ნი. გადაუღებელ, თავხმა წვიმბაზე ამბობენ: "ფაი ფუბა მუა, ჩამიქვა  
ყორიჭლი". გამუღებული წვიმიანი, ნისლიანი ამინდი ჭყილორიანი//ჭყი-  
ლორიანი დარია, უღვეტი//უღვეტი ამინდია, ტამუალოებელ დარია, ღიჟლიანი  
ტაროსია /შდრ. საბა: ღუში/.

წვიმაში დასველება, გაწუწვა რამდენიმე სიჭყეთ გადმოიგებმა, უსონია:  
გაწუწვიყვა//დაწუწვიყვა, ამოწუწვა, გაღუწვა, დაჭუწღღვა, გაჭუწვა, ძან-  
ღღვა//დაძანღღვა, გაღაჭჭჭრა//ჩაღაჭჭჭრა.

მთაჯირ ეღვას, ვიქვა-ქუბიღს წვიმა არ მოჰყვება, ასეუ მეშხბევეაში  
გამოღარების შემიღე რყვიან: იქანტბაუ /უ.ი.უნაღუქოღ გადოტანა; შდრ.  
საბა: ძანძანი/. ხანგრთღივი მირყეობის შემიღე გამოღარებისას ამბობენ:  
გამოაფრო დარია.

წვიმის ბროს ბირად ადგილას მავშეჭარება გადაყურებმა//მეყურებმა  
/ნ.საბა: ყურრო/, წვიმის შეწყებტა ცრიალი /შდრ. საბა: ცრიატი - ღღ  
ღღღღღღღღღი, ცრი/, ღღღღღღღღღი//ღღღღღღღღღი//გადაღღღღღღღღღი, გადაღღღღღღღღღი,  
ღღღღღღღღღი /იგრიალა, წვიმამ გადოლო, იღანიღა, იკარა//გადოკარა, იხანა//ხხხხხხ/.  
შუაღღღღი წვიმის შეჩეჩებაზე ამბობენ: იშუაღღღღ.

ოღნავი სისველე ქამია, მიგრედ დასველება - დაქაშვა. ნამიან, სველ,  
ნოტიო საგანზე ამბობენ ნღსტინანია, სიჩისტინანია, დაღღსტინია, დასარისტია-  
ნღბღღია, ქამიანია, წინწყიანია, სობღღია.

დასველებამ დასოღებამ /ნ.საბა: დასოღებამ/. ნამს მცვარს ეძახიან. ნამით ან წვიმით დასველებულ ბაღებს - შვავს. შვავი აღნიშნავს საზოგადოებრივ სინველებას /ნ.საბა: შვავი/.  
გვიცი წყალი ყინტარია /ნ.საბა: ყინტარი - წყაროს წყალი, წვეთის ყინული/. წყარო საფიცი, სუფა, ანკარა წყალი კამკამი /ნ.საბა: კამკამი/, კანკასი, დაკანკასებული წყალი. მღვრიე წყალი - ამღვრიე // ამღვრიე, ამღვრიე, ამღვრიე წყალია. წვიმის შემდეგ ხის ღრუში ჩამდგარი ამღვრიე წყალი ტურტყა /მღვ. საბა: ტურტყა - დიდი ბილი/. მას "ბუის დასადე წყალს" ეძახიან. პატარა ღრუ ღრუში დასადე /მღვ. საბა: ღრუში/. ჩაღრმავებული ადგილი, სადაც ნაწიმიანი, მღვრიე წყალია ჩამდგარი, ქურთყა. მდინარის მიერ დატოვებული კადაპოტი, სადაც მცენარეები იზრდება, სტორია /ანწიშუაში ადგილის სახელია ქურთყის სტორია/.  
ტორის დადგომამე ამბობენ: ამეილე, დადგა /მღვ. საბა: დეი/.  
გამაფხვლები მდინარის ადგილა დაქერი /ნ.საბა: დაქერი - თოვლის დეი/. ამბობენ: "თუარა დაქერი და წილილ ყველაფერი".  
დამდგარი წყალი, ტმა, ტორი ტმა, ვორაფი, გოლა. ამოხრილი ან ბუნებრივად ჩაღრმავებული ადგილი ორმა. მცარი, მუწყერი შვავი /ნ.საბა: შვავი თოვლის მუწყერი/. მცარის ჩამოწოლა დაშვავება. მომშვავებელი ადგილი მომშვავებელი // მომშვავებელი - მოტიტებელია, იგი მოსუფავებელი - განსაქვებელი. მცარის შემდეგ ჩაღრმავებული ადგილი ნავარსკვლევი // ნავარსკვლევი. ჩავარდნილ ადგილს აღნიშნავს, აგრეთვე, შემდეგი სინონიმები: ჭურჭული, ჩასკვარამბელი ადგილი, ფინები. ჩამოხრილი ან ჩამოქვეული ფრეში ნაკალი, ცარიელი, ტიტეილი ადგილი ტალი /ნ.საბა: ტალი/, მომშვავი, ადგილის მოწმენდა, გაღრმავება მოსპება, მოსპება /ნ.საბა: მოსპება/. ხევი, მდინარე, ჭიჭი ნოლა /ნ.საბა: ნოლა/.  
მომგრო მდინარე დედა, ხოლო მომგრო - მოგრო. მდინარის მდებარეზე ურთად მოტიტევი ხევი ჭურჭი, მდინარის სტორია ჭიდა, ხოლო კუნძული - შვავჭიდა. წყალიდობა, ნიღვარი ნოლი. ფრეში, დადგომილი ადგილი დადგომილი. მდინარის ამოღებული ნაკირი ჭიდა. ჩაბრამული ადგილს დადგან, დადგან // დადგან, დადგან ეძახიან. ვაკე, სწორი ადგილი ბაბაბილი, ბაბაბი ადგილი ჩაყმა. ბრიჭი, გამომშრალი ადგილი ბრაბა /მღვ. საბა: ბრაბა-მღვაში გორა; ბრაბალი ადგილის სახელია ს.ნიგვიანი - ში/, ხოლი. ჭიჭი ჭიჭი // ჭიჭი // ჭიჭი, დენჭი // დენჭი, ჭიჭი - ჭიჭი, ჭიჭი, ჭიჭი // ჭიჭი, ჭიჭი. იგი წყლითა სახე - ჭიჭი, საფრეში ანუ დენჭი. წვიმის წყლისაგან დამდგარი ტმა ჭიჭი, დადგომილი ტორი ბოლოში ანუ ჭიჭი, დამდგარ წყალს მოღებული აქვს მომწვანო ფრის მასა, რომელსაც დენჭი ეძახიან. ჭიჭის მდებარეზე მოღებული ხავის ყუბა, შიდანი დენჭი /მღვ. საბა: დენჭი/. წყალიდობისას ტყეში დამდგარი წყალი დენჭი /მღვ. საბა: დენჭი/. დაქანე-



ბული წყალი გამქანავარე წყალია, მასზე მომდგარი ქაფი - ღოჭურია /შიერ.  
ძვ.ქართ. ღოჭირი/.

ჩანჩქერი სათხრიბინანი, ჩჩირჩინა, ჩაქუხა /ჩაქუხა ადგილის საბე-  
ლია მახარადეში, ხოლო ჩჩირჩინა - ს. ნინოთვილი /ღანჩუხი/. ჩანჩქერი  
ქედის მთქუხ - მთხრიბინოხს, მოკუაფოხს, მოქურიალოხს, ჩქურიალოხ,  
ჩჩირქილი ჩამოდის.

ჭიქა-ჭუხილის ხმა დაჭიქა // დაჭიქა /გვერდონე ჭიხვის ხმაი... და-  
ჭიქა და დაქა, მუხას მუხი დაქა /, გრგონვა - გონვა, გურგულია,  
ხოლო ქუხილი ქუხილი, ქუხნა // "იმიერი ქუხნა იყო, შიშით გარეთ ვერ  
გეხიდავი" /.

თოვლის აღმნიშვნელი სიტყვა გურგულია. თოვლის მოსვლა - თოვნი.  
გამოვებაზე იტყვიან: დაქლის დაქილი /მამილი / მოსულა / უმეტესად უფ-  
როსები იტყვიან ბავშვებს /. თოვლი გის გაჭრა - გამოვლა, გაკვალა.  
რბილი თოვლი ქუნქულია // დაქუნქული თოვლია. თოვლის ფიჭვი ფანჭულია //  
ფანჭულია. ხვანთან თოვაზე ამბობენ: ფანჭლავსო. მსხვილი სიტყვა ხოჭა-  
ქალია /საბა: ხოჭაქალია /, ხოლო წვირილი სიტყვა - კობი. თოვლის დაჭკა-  
ნი - დასორჭვა. დაჭკაპილი თოვლიანი გია დასუღილი, დასორჭილი ანუ  
დაბარჭალებულია. თოვლიან ამინდზე ამბობენ: თელი არხიანა, მოშიება  
იყის, გულზე მოგვირიალებს. დიდთოვლობის აღსანიშნავად ამბობენ: "დელია-  
ლა ყველაფერი, დაყაჩაღი, გადაპირისპირდა, გადაღებინს ნიშანწყალი არ აქ".  
მცირედ გამოვება მოფიჭვიან /პაქი მუაფიქა, არ გეხიდა თოვლი /, თოვ-  
ლის მოსაღებლობაზე იტყვიან: მო ფიქია გამოვება. ხვანთან თოვაზე  
ამბობენ: "თელია ფიხი მივიდა". ხის შტოებზე დადებული თოვლი ხრილი  
თოვლია /შიერ. საბა: ხრილი - წიქვილის გარ-მოღებული ფიქილი /, როცა თოვ-  
ლი წაადრევად მოდის /წიქვილის თვეში რომ დათოვს /, იტყვიან: "თოვლს მა-  
ჭილები დეხვავა". ეს ნიშნავს, რომ თოვლი ხანგრძლივად იდება.

ახალიმოსულ თოვლიზე ნაკვალავი ნაყალფებუთა. ალაგ-ალაგ დადენარი  
თოვლი დიდოჭირელია /საბა: დილო - თოვლ-ჭირელი /, დიდოჭირლობა: თოვლი  
დენება. დანქერად თოვლის დადნობაზე ამბობენ: "თოვლ-უღვეთი მოდის".  
წვიმას რომ თოვლის ფიჭვიები ერევა, ამბობენ: ჭინჭიქავსო. თოვლიყაპის  
ანუ თოვლიყაპის დადნობა აჭირჭირება /აჭირჭირება, თოვლი წყალა წავიდა /.  
ბოლოებულნი ამინდი, რომელიც თოვლის დნობას ხელს უწყობს, დიშოსია. დიშო-  
სი თოვლს წყლად აქვევს - დაშვანავს.

თოვლიანი ქარბუქი მოქნილი ქარაშოთია // "იმიერი მოქნილი ქარაშოთი  
იყო, წვავედა სახე" /, ძლიერ სიცივეზე ამბობენ: "ძვალი და ბილი დაინ-  
ჭრია". ძლიერი შიშვილება აკვარკვალება, ხელ-ფიხის წაგდებობა // "ამა-  
კვარკვალა, წამაგდებია ხელში და ფიხში, ყინვამ მაგრა შეგვიღანდა" /.  
ძლიერ ყინვაზე, მსუსხავ სიცივეზე იტყვიან: ფისავსო. ქარყინვა ქარფისია.  
ძლიერ აცივება, გაყინვა დაყინვა /ჯირე შიშვანა თელი, მერე დაყინვა /.  
დაყინული თოვლი განკვილი /მოსიპული, გაროფილი, მოსარკული, დასუპილი

შოველი, გარბევილია /შერ. საბა: რაკი/. სქელი ყინული რთვია /წყარღე  
რრფი დავს/. გარბევის ძლიერ შეზღვევებასაც უძახიან /გარბევილი მარხელი  
და ფეხი/.

უთრეო ზამთარი ხმელი ზამთარია, მას მზრად ზამთარსაც უძახიან. ზამ-  
თარხმელიობაზე იტყვიან: "რეიწეკა ზამთარია". შოველის შერეობაზე აზო-  
ბენ: გადოლო, ილანოლო. მზეზე შოველი ბრწყინავს: კიანთობს, აწყინავს,  
ჭვივის /შერ. საბა: ჭივილი - ჭმიანობა რამე/. ყინულზე ფეხის დასაღწობა  
დაგვიანდება, დაშოვილიადაა /"დავგვიანდი, ფეხი დამიშოვიდა, გავაღ-  
ენე ძველსაც /გავადენე ბრავანი"/.

ყინვის ლღობი რურხხულებია /რურხხულები რამეუკიდა/. ყინვის მსხუ-  
ლი ნაჭელები ბორხლები /მხ.რ. ბორხალი/, ბორხლოა.

მცირე ქარი, სიო იწახი, ბორიე//ბორიოა /ნ.საბა: ბორესი/. ქარის  
ქროლვა ქრილი, ქრიქილი, ამოქრიქილება, ამოქრილიადაა.

ქარის ამოვარდნა ამოჭრა, ამოფხუჭუნება, ამოგირგილება//ამოგორგილე-  
ბაა. ფხუჭური ხმაურს აღნიშნავს. ამბობენ: "ქვენა ქარი ამოფხუჭუნდა, აფ-  
დრის წიწინა". ნიავის ქროლვა იწახილი ბინდია /იწახილი ადგილის სახელია  
ქვირი/. საინაბო მომალე გორაკია, საიდნაც ამინდის გვალებაღობას  
ავტორდება. ცივი ქარის ქროლვა ფხუჭუნია. ჩრდილ-დასავლეთის ქარს ქვე-  
ნა ქარს უწოდებენ /"ქვენა ქარმა შენუფხუჭუნა"/, ჩრდილ-აღმოსავლეთი-  
სას - ზენა ქარს. უცებ ამოვარდნილი ძლიერი ქარი ქარამოთი/ქარამოთი,  
ქარამოთია. სუსხი ქიშია. ამბობენ: დილის ქიშია.

ფარდალა ადებობიანი ლაღელი//გაგადელი ანუ ლაღელაგებული სახლი,  
სადაც ქარი აყვანს, ქაშაბორიკა.

ძლიერი ქარი ჭილიკონი /ნ.საბა: ჭილიკონი/, გირგალი, გირგებელი  
/"ამურადა გირგებელი"/. სუსხიან ამინდში ადამიანის გაფრებაზე იტყვიან:  
სიგრილე ნახა და გაფრდა. გაფრებათ გამოწვეული ხველა სიგრილის ხველაა.  
გამომჭობინება გამთვლება /წამალი გამთვლებებს გაფრებულს/.

ცივი ქარის ქროლვა სინსილი, სინსინია. ამბობენ: "სინსილია ქარია,  
ძვალში აყვანს". ქარის მოლოდინი ამოქროლება შემოშუქშუქებაა /"შამოგვა-  
შუქშუქა ქვენა ქარმა". ხალხური გადმოცემით "ქვენა ქარის ქროლვა ხანმო-  
კლეა, რადგან მას ახალმოყვანილი ცოლი ჰყავს, ამიგომ შინ რქარობს, ზენა  
ქარს არსად უქარება: მას ცოლი დიდი ხანია შეურთავს"/.

ქარი და ძლიერი გვადვა მიწას გამოაშრობს, დახეჭავს - გამოკრეჭს,  
გამოკრეჭილი მიწა ნაკვალავია. იგი ძველად დასამუშავებელი - საჭიკავია.

ძლიერი ქარი არცე-დარევის მიღებარ-მოღებარავს, დააჭირობს, მუაჭრობს,  
დალენავს - მოლოდინავს, მოლოდინს, მოსიარისვალავს - დასრულის მცენარეებს.

ძლიერი სიფხე, ვაჰანაქება დუგუნაი, გაგანია სიფხე, შაკარა, გათანა-  
რებული სიფხეა. ცხელი დღე ქარათო//ქვერთო//ქვერთაა /შერ.საბა: ქვერთი-  
საპყრობილი მუშაობა/. გაფხელება, გახურება, გაუაყარება, გათარანება,  
გადანდარება, გათანდარებაა. გათარანებული სიფხისაგან გამოგნებული, გახუ-  
რებულია. ყველაზე ცხელი ზვე - ივერის ლაღი ანუ სუსტი ზვეა. იგი ადამი-  
ანს დააღაღბასებს - დაასუსტებს. ივერის რხადადაპალს უძახიან. ხალხური

დაკვირვებოთ, წვიმის ოცდაოთხი ღვარი უნდა მოვიდეს ამ ჰვეში.

მზისაგან დაბნეარი მიწიერი გადაბრუნელი, დაღანჯული, დათარულია. გუაღვისაგან გადაყვირებელი, გამზმარი მიწიერი გადათქუნებული, გადაჭრანულია. მზისაგან დაბნეარი ადგილი გარუსებულია, ძლიერი სიციხისაგან აწიშლება განიჭინება, ატატაშება.

კარგად გამშრალი გზა ან რამე საგანი გაბიკინებულია.

მზე ბგეთა. ჰაკარა, მცხუნვარე მზე ბორბორი მგეთა. ადგილი, სადაც მზე მწველად ანათებს, მზის ყური//მზის გულია. მზიანი ადგილი საბგურია. გათობა გახუბუნება//გახუნებულობა. მზე რომ ძლიერ აჭირს, ამბობენ: მზეი მიჭუბუნებს თავში. შებინდება რიბრაბოა, შერიზამება.

ბნელი ღამე ყურყური, ღუკური//ღუსკური, ყიამედი, მულჯი//ღამულუჭუჭი, დასკვარანებული ღამეა.

ნათელი ღამე კაშკაშა, წყრილა, გადაწყრილადელი ღამეა: "სულს და ბულს რომ გუუბარდება, იმფერი გადაწყრილადელია".

ცისკრის მოახლოება ცის იაღნი /ნ.საბა: იაღნი//ცის ალიონი, ძაღლის იაღნი //რამ მოგოყვანა ამ ძაღლის იაღნი". გამთენიის ხანი დიღბნელია. როცა კონკრეტულად ამა ჰუ იმ დიღის შესაბება ღამარაკი, ჩვენებთი ნაცვალსაბელი სამღვრულთან შეერთებულად წარმოიქმნის: ამდილია //ამდილია ადრე ავდუი".

გაუდება გაჭილდება - ტილინ /ნ.საბა: ტილი - სინათლის მოყვანა /ტილი ღია ფერის ალსანიშნავადც იხმარება/. ალიონის მოახლოებაზე ამბობენ: იაღნიმა ფერა//იაღნი უფერავს, იაღნი ვარსკვლავი აჭყვილობსო. მზის პირველი სხივი ბრქულია მზის პირველი სხივების მოყვანას აღნიშნავს გამოქმნა: "მზეი მთის წვერზე შეჭვირება, მალადჯუმათის წვერს წამოსაკუჭა მზეი".

შუადღის მოახლოებას მზის შემობრუნებთ ზომავენ /მზეი შემობრუნდა, ბული შუადღეა/. დღე დიდიდან საღამომდე არის ცისმარე. დრო შებინდებამდე, როცა ჯერ კიდევ სინათლეა, არის დღიურაი//დღისინათლაი //დღიურაი მოი საბში, არ დიგვიანო". შებინდება არის დღისა და ღამის გასაყარი. გაფხულიში მზის ამოსვლისა და ჩასვლის ხანი არის გრილის სული //გრილის სულზე წამეთანა ურება". მზის ჩასვლაზე ამბობენ: მზეი ჩაკამკამდა//ჩაკანკადა ზღვაშიო. ვარსკვლავთა კრება ხუმილია: ვარსკვლავთა შემოყრას ჯარიაწობას, ხუმილის დაყრას უთბიან. ვარსკვლავებთ მოყვილიცა თა ვადაჭაჭრადებული, გადაბღლილადელი, გადაბღლილადელია. დიღის ვარსკვლავი გამთენიიდა //ამთანადა გამთენიიდა". შერ. ძვ. ქართ. მთიები/.

ძალიან ნათელი მთვარე იაკამია. მთვარის ამოსვლა ამოკამკამება, ამოკამკამება: "იი დალოფილი ამოკამკამდა". სიბნელიში მთვარის გამონათება

გადაკრანთება, ნათელი ღამე გადაკრანთებულია. მთვარის დაგვიანებით  
ამოსვლა მთვარის შევახშირებაა /"მთვარემ შეივახშირა, ნამეტარი დეოგვიანა-  
ნა"/. დრო ახალი მთვარის ამოსვლამდე მთვარის დაღვთის ხანია.

ბნელ ღამეს მთვარეზნელობას//ბნელმთვარინან ეძახიან. ზოგჯერ დიდრთაფ  
ჩანს ფერმკრთალი მთვარე, მასზე ამბობენ: მთვარეს შემოათუნდაო.

Գ. Եղիշյանի

Բանաստեղծությունները և լեզվաբանական հետազոտությունները

Բանաստեղծությունները և լեզվաբանական հետազոտությունները լեզվաբանական հետազոտությունները և լեզվաբանական հետազոտությունները...

Բանաստեղծությունները և լեզվաբանական հետազոտությունները լեզվաբանական հետազոտությունները և լեզվաբանական հետազոտությունները...

Բանաստեղծությունները և լեզվաբանական հետազոտությունները լեզվաբանական հետազոտությունները և լեզվաբանական հետազոտությունները...

- 1 Բ. Եղիշյան, 1972, էջ. 12.
2 Г.А.Бегатова, В.А.Дерягин, Г.Я.Романова, Славянская историко-географическая лексикография и проблемы региональной характеристики слова. В Я.М., 1982, с.12.
3 Բ. Եղիշյան, 1980, էջ. 3.
4 Բ. Եղիշյան, 1972, էջ. 17.
5 Բ. Եղիշյան, 1953, էջ. 42.

ჭლოდგია წარმოუდგენელია პიპლექლოდგინური ღუქსიკოგრაფიის მიერ ამჟამად მოპოვებულ პიპლექტურ ღუქსიკურ მონაცემთა ქრონოლოგიური კორექტირებისა და სემანტიკური მრავალფეროვნების გარეშე<sup>6</sup>, ამდენად სამუშაოა, რომ სრულად იქნეს გამოვლენილი ქარხული ენის ყველა პიპლექტის ღუქსიკური მონაცემები, კერძოდ, სამეურნეო ყოფისა და ყოფილ მოვლენებთან დაკავშირებული ღუქსიკა, რაც ამა და იმ პიპლექტურ არეალში მცხოვრებ პირთა ყოველივე სამეურნეო საქმიანობასა და ყოფასთან არის დაკავშირებული. ენათმეცნიერული ღუქსიკის სანიჭარესო სწორედ ეს პიპლექტური გარემო, რადგანაც სამეურნეო საქმიანობისას მოსაქმეობა მთავრდება და ამ გარემოში მცხოვრებ პირთა მიერ ყოფილ მოვლენებთან დაკავშირებული სპეციფიკური სიტყვების გამოყენება ვინცო სამთავრეო წრეს არ სერიდება, მათ ენობრივი ლექსიკონების განსაზღვრავს, მათი ჩარევა საერთო ღუქსიკურ ფონში სალიტერატურული ენის მიმოქცევაში შემდეგთა გამოკვირების მიზნით კი საჭიროა რეალურად მოხდეს.

პიპლექტური ერეალების ცხადად და მეტი სისრულით გამოვლენისათვის უნიჭარესობა მეურნეობის ამა და იმ პარტისა და ხალხის ყოფილ მოვლენებთან დაკავშირებული რეჟალბის დადამიხვევრებად აღწრას, ღუქსიკის პარტობრებად და არეალურად მესწავლის მეოფის ენიჭება, რამდენადაც სიტყვის ისტორიაში და მის ღუქსიკურ დახასიაშებაში რეგიონული მომენტის ასახვა-დაშვალისწინება ისტორიული ღუქსიკოლოგიის უმთავრეს ასპექტად არის მიჩნეული დადამეპრევი ეჭაპბე. ამ მხრედ სანიჭარესო დადაეება-დადამეოფობისა და სამეურნეო მენარეობა ღუქსიკა დადურში, რაც, ისევე რეგორც ამ პიპლექტის პარტობრევი ღუქსიკა მდლიანად, ჟერ კიდე პრასპემარისადაც ასახული სპეციკური ლიტერატურაში. მისი სრულად აღწხლება და დახასიაშებული ერეალებების გამოვლენა კი ხალხ მეურნეობა ქარხული ენის კილო-ლექსიკონის არეალურ მესწავლას, რასაც დადამეობად პიპლექტური მნიშვნელობა ენიჭება პიპლექლოდგინური ატლასის მეტმისათვის. და ბოლოს აღსანიშნავია ისიც, რომ ყოველივე ეს სამეალებთან მოვლემის დადაეობით პიპლექტურ მოვლენათა დადამეობის დასაშვებობი, წარმოეპრინობ ღუქსიკურ ერეალებათ რეგიონულ-პიპლექტური დახასიაშება, დახასიაშეობთ ენის ისტორიის ცალკეული საკიობები და მეტი მოვლენით ქარხელი ერის დადამეობად და სულიერი კრეჭრის მნიშვნელობადაც საკიობებს.

დადაეება-დადამეოფობისა და სამეურნეო მენარეობა ღუქსიკაში მეტმნახული მევირი სიტყვა პრესაც დადახასიაშებულია ადგილობრივი მთავრდება-სათვის და ბოვი დადანი სპეციკური ღუქსიკონებშიც არის მეჭანილი: არქატი, ასელება, დადანი//დადამევი, დადახევილი, დაბეჭვა, დადისტორეა, დასუქრეხება, დადვირეცა, დაქინელეხება//დადანიელეხება /ბერ, მთელი. დადანელეხება/, დადვირი, დადნი, დადნი, დასერი, დადამერი, პირიბე, ურეპი

6 Г.А.Богатова, В.А.Дерягин, Г.Я.Романова. Славянская историческая лексикотрофия и проблемы региональной характеристики слова, В Я.М., 1982, с.12.  
7 ი ქ ე ე, გვ. 32.

ყოფნა, უმცარი, ქონდელთა /შპრ. ღუშ.: ქონდელადი/, მქონდა, /პა/კონფავედა, ხამანდი // ხამანდი /შპრ. მზ.: ხამანდი/, ხუბაჩა.

პაპაპადა - ავადმყოფობის ალბინიზმული მრავალი ღელსიკური ვრდული მნიშვნელობის მიხედვით სპირტის სხვა რიპლექტებში. სპეციალურ ღვინავრუბნი მათი მათგანი ფრეგვიკური სახეხეხეობის არის პამომბედილი და მიჩნეულია სხვა კუთხის კუთხეილიაპ, სინამდეილი ფიშრითი გვხვდება. მათ სრული გამოვლენა - აღწახეხვა მესამდეობის მოგვიტემს ენოტრასტული ფაქტორის გამოვლისწინებით მუსტაპ განვსამტეროთ რიპლექტების გამოვლებების არელები და მესამეობისაპ მოვამბინოთ რიპლექტური ღელსიკის კლასიფიკაცია და რუს-ლომატა: უკლუქა /მთაჯ.- - პაპაპადა, ფიშრითი ავადმყოფობის ნიშნავს.

ღამბრბაილი /მთაჯ., გუპამაყრ./ - პამბავედილი. ღამბრა, ფიშრითი იფვიან, კაცო რამ პამბავედა. ასეა პამბინი პამბალია /შპრ.სამა: პამბობილი - ბრმაქმნილი/.

ღმევა ქობიყრასა და მთაჯურში ვნების, მარლის, ბიანის მიყრებას ნიშნავს. "არც რას არა მწვეს"-ო, იყიან ფიშრითი ამა ღუ იმ სამკურნალო მკურნალები. უმევაჩაო, იფვიან, რაჟა მამყინარი არ არის /შპრ.მთაჯ.: მამევაჩა - მამყინარი/.

ღმრდი /მთაჯ., მიხ./ - სუსტი, შეუდო, ულონ<sup>8</sup>. ასევეა ფიშრითი.

ქლდუქა /ფშ./ - ირნავ კოტობაა, იმავე მნიშვნელობის პასტორება მთაჯურსა და მიხეჯურში<sup>9</sup>, ასევეა ფიშრითი "სიფვიის კონაში" <sup>10</sup>.

ქრისტიანი /იმიერ., გურ./ - სამკურნალო მკურნაა, იგივე ქრისტიანი, ფიშრითი ამავე სახელწოდებით პასტორება.

საკვირი /მთაჯ.- - მაკვირი. ფიშრითი იმავე მნიშვნელობის გვხვდება

საკვირის ქარი.

სახინჩინანი /მთაჯ.- - ასევეა ფიშრითი იმის ალბინიზმისაპ, კაცო რამ პამბინეჟება.

სინსა /არატვისხ. ფშ. // წიგა /ივრისხ. ფშ./ - სინსა რინინგერაა, სინსებზე გასვლა /ასევეა ღუშურსა და ქობიყრასი/.

წიგა - /ფშ. ქობიყ., მიქაჯ.- - ცხინს სენი, ფარსაობაა.

წინცა // წინცა /მთაჯ.- - გამოხარი, გამოვლენულია, ფიშრითი პასტორება. წყა - ივრისხეურ ფიშრითი პარავედილი-პაგვიალის ნიშნავს. ცხოველები, მატ., გოჭბეც იქმის.

8 ალ. ი. ი. ნ. 5 გ. ი., ქარჯუ ქილი-ღუშაო სიფვიის კონა, გ. 1, მბ., 1974, გვ. 403.

9 ვ. ვ. ა. ნ. ბ. უ. რ. ი., მთაჯურის პარამბრევი ღელსიკა, მბ., 1967, გვ. 143; ი. ქ. ა. ხ. ი. ა. მასალიტი მიხეჯური კოლონი ღელსიკონისაჟიის, ცხინციკალი, 1967, გვ. 406.

10 ს. უ. რ. ბ. ა. ნ. - ს. ა. ბ. ა. რ. ბ. ე. რ. ა. ნ. ი., სიფვიის კონა, მბ., 1949, გვ. 164.

ცხრო: /ფშ./ - კანკალი, ცახცახნია; ცხრო, ცხროვდა // ცხრუბა ფშავშიც  
ამავე მნიშვნელობითაა პასტორდება. ცხროვბა მამიჩქვამ, იფყვიან კანკალის  
ავარდნის რრს.

პავაგებობის აღმნიშვნელი ღუქსიკიპან ღუქსიკონებში სახანაოპ არ  
არის კვარიფიკირებული და არ არის ტავალინინებუი ცაღკუი ღუქსიკური  
ურჯუიობის პამატობით, ტანსხვაეებუი მნიშვნელობანი, რა ფშაურ რაღ-  
ქვით პასტორდება და სანიჭერესოა რიღეღუქურ ღუქსიკურ მონაკვამო სემანტი-  
კური მრავალფეროვნობის ტავალინინებობის ლეილსაბრისიო. ამ მხრეც აღსანი-  
შნავია ამოვლა, რმობის ფშაური მნიშვნელობა აღუნუსხავია: ამიანარო, იფყ-  
ვიან, კაცს რმ სუი ამოვლა, ე.ი. სანიკოის ტემიტტაქრას: ამიანაქ - ეღ სუი,  
სუი პალია, ამოხიჩხიღეღეა და ამიანარო.

პოლისემანტიკური სიფყვია ბანი. ამ ღუქსიკური ურჯუიის ფშაური  
მნიშვნელობა კიდეც უფრო მეტი სემანტიკური ნიჭეროვნებობის ტამომხატვლია:  
ბანი: /ჯარღ., მთაქ./ - საქონლის სენია, ფხის ტაკეება იცის.  
ბანი: /მთაქ./ - ნახვეი.  
ბანი: /ბ. იმერ./ - ჩვარი, რმობითაა თხის ტამოქვიაე ნეღ ქურჭელ  
ასწორებენ.

ბანი: /გურ./ - ცუი, უარისი.

ბანი: /ფშ./ - ბანებოი დარღებობა, აპამიანი რმ პიხულება, იფყვის:  
"პამხუთა, ბანებო მტკივარო".

ბუკვა: /ფშ./ - კოო. ბუკვას მუილსაე ეთახნია.

ბუკვა: ავამობის ან ფრილობის ტამიღებუბაე იფყვიან, ბუკვაპოო.

ბუკვანე: ამ ღუქსიკურ ურჯულს ფშაურში ტანსხვაეებუი მნიშვნელო-  
ბა აქვს: კაცი რმ ტამობითაა ხვეიებს, იფყვიან: ბუკვანე ხვეიამარ,  
ტამიკივარო.

სინონიმური მონაკვლე ვარანტობის სახით სანიჭერესოა - ბუკვანე -  
ღ - ავამიფოფობისაგან პაუღურებუი აპამიანი, იგივე მოდებუი.

ბუკვანე: /ლარია/ - ფაქვა და კანრვაა. პაკანრუი - ბუკვანე,  
ბუკვანე. ბუკვანე ტურში კედე ნაღერეილის პაფრას მჭარის ტამოსაე-  
ბობა.

ბუკვანე: მთიე, ცუპაე ავამიფოფობის მტომარეობის ან ფრილობის ტა-  
არესებობის რრს ამბობენ: ბუკვანე, ბუკვანე, უფრო ბუკვანე /ურე-  
საე/ არო.

ბუკვანე ფშაურში, მთხურსა და მთაქურში - აეს, ანჩხის, კამასს აღ-  
ნიშნავს. იგივე ღუქსიკური ურჯული ხვესურულსა და მთაქურში მარცხი, ც-  
პი საქია.

ბუკვანე: მუქეფი /იმერ./ - ხენის ფხის ავამიფოფობა; /რჭ./ - ვირის-  
ჭურფა, მუენარე.

ბუკვანე: მთაკვავის, ან მთიე ავამიფოფის მოქობინებაე ამბობ-  
ენ, ბუკვანე.



მეკრიტიკები: თირიძე, ივრიე პირველი.

მემატიანი//მემატიანი: ავადმყოფობა, ივრიე კანის კობი, რამდენიმე მან-  
დასან ფარმაცეუტი, საფ უკრედიტს აბიანუბს და მუნიციპალიტეტის სხვათა  
ის ნაწილი "მონაგრობა", რადეოაპ არის გაჩენილი."მემატიანი კაცსა, სუ  
პარტიკულა, სუ მენაგრობა ხორცსა".

რეზიტი: /რატ./-მეტილი ტერმინი;/ტიტი.-ლოტი, ლოტის ხმა-  
რი; მეტის ივრიე სიტყვა ტერიტი ამომავალი, რმა ხველის ალბინიტი-  
ლია.

მრავალი: მრავალჯერ კაცის მნიშვნელობით იხმარება ივრისხვეურ მე-  
ტი. მრავალი ამასთანავე ივრიე ფანტაზია, მრავალი და ამ მეთრე მნიშვნე-  
ლობით არის კვლითიკონტრუქტი ლექსიკონებშიც.

მრავალი//მრავალი: ფეხმეტიკანის სიარულია.ლექსიკონებში ეს ლექსიკონ-  
ურული იმეტირებით დადასტურებული მნიშვნელობითაა ფიქსირებული: მრავალი  
/იტირ./ - ხარბად ფაში, ძალით გაქოშია.

მეტის ლექსიკონის რევიზიული დახასიათებისა და კლასიფიკაციისათვის  
მნიშვნელოვანია ჯერ კიდევ გამოუვლინებელი ალუზიების სინონიმური ურთუ-  
ლები:

ჰანგაფებილი ავადმყოფები, რამდენიმე ვერ გაძიოვის საბოლოოდ, არაგვის  
ხეობის მეტის იტყვიან: სადაცხეობა არ დახეობილი, ივრის ხეობის მეტის  
ამავე მნიშვნელობით იხმარება მნიშვნელები.

დასახლებული იტყვიან, დასახლებული /იტირის ხეობის მეტის // დასახლებული-  
მეტი, დასახლებული /არაგვის ხეობის მეტის/.

დასახლებული /არაგვის ხეობა//მეტის /იტირის ხეობა/: დასახლებული,  
თხელი ჩნდება, ფრანკობისა და დასახლებულის კაცს.

სამბო მუჯუნი ჩირქოვანი, რამდენიმე მარტვილი რება. "ამოწყვეს  
იმას ვედახი, რე ამბოლის სამბო. სამბოს უტყვიან, ამოწყვეს /დასახლებული-  
მეტის/, სამბო გამაჟოპო. სამბო ეს არი, კანტა რე გამაჟო, მუჯუნიტი, მეტი  
ავადმობის სახელია" /ჟანა მეტის/. მხეურთი სამბო თრიაგარა<sup>11</sup>. ივრის  
ხეობის მეტის სამბოს ურეტი კაციან ჯობს, რამდენიმე ქვაბებს ან სახლს  
პიტიტი. ჩირქო მინარე ურეტი. მეტის ივრიე თირიდი, პირველი.

ამოწყვეს; დასახლებული - მუჯუნის ამოწყვეს, მთრიაგარა, ჩირქოვანი მ-  
ვის დასახლებული, რამდენიმე მარტვილია ჩამტარი. კაცი რე მთრიაგარა და უ-  
პარტიკულს, იმავე იტყვიან, დასახლებული /არაგვის ხეობა//მეტის//  
მეტის /იტირის ხეობა//. ამოწყვეს, იტყვიან კაცზე, რამდენიმე ვლიან  
და იტი მთრიაგარა /დასახლებულის/ ამოწყვეს. მეტის ტურქოპო რმაპ  
მნიშვნელების ნიშნავს<sup>12</sup>. მეტის მთრიაგარა კაცის უნიტიტი მეტის, დასახ-

11 მ.წ ა ჯ ა ი ა, მასალიტი მთრიაგარა კილის ლექსიკონისათვის, ცხ.,  
1967, ტ. 429.

12 ა.წ ი ტ ი ტ ი, ურთუ კილი-მეტის სიტყვის კონა, ტ. 1, მბ., 1974,  
ტ. 69.

ბრწყინვადები, ყრანტი, ყრანტი, ყრანტი 'ყანყრანტისა' ნიშნავს.

ნაყვანდარს სახე ყოლის მოყვრელოცა, მისი ივრისხეური სინონიმია ტაკენილო//მოკენილო /ლომო/.

ტაძაძვერწარწარწა ლევის ტაძაძარწა, ხასიანთ რაზი შეეცვლება აპა-  
მინანს, მამინაც იფყვიან.

მრავალი ფასეული სიფყვა და იპოიშიური ტამოქმია კი, რაც კუბეური ღვე-  
სიკის აწყვაც საწრჯეს შუაძეწს, ჯერხნობიხ პრ არის ტამოქციეილი და კვა-  
ლიფიცირბული, და, ამიქნაძ, აჩყ მათ ღვესიკური ლრბბულიაა სრულყოფი-  
ლად წარმოქციეილი. ტაძაძეა-აყაძმყოფობის ღვესიკიდან ამ ღვაღისაბრისიხ  
აქსანიშნავია:

ამოყვც/რ/ა, ამოხიჩიიღავეა, აქერაყნება, აჰასჰასება, ბოსტანთ  
და, ტაძაძეა, ტაკრუა//ტაკრუაი, ტამოპირვა, ტამისაპირი, ტამარქება//  
ტამარქება, ტაჭრანტეა, ტაფუბა, ტამეშხა, ტემოტე თილი, ტულის  
ლოცა, ტაძანტელი, ტაძრუნილი, ტაძრბობა, ტაქციეილი, ტაჭუბეა, ტა-  
ნამნული, ტაკენიკილი, ტამიჩიარება-ტამიჩიარება, ტაფყვიემა /შერ.მობ.:  
ტაფყვიეა/, ტაძანტელი, ტაფხაჭელი, ტაღარელი, ტამაული, ტამეშხილი, ტა-  
ციინტვა, ტახუვა, ტოჭო, ტოყვიბის სხმა, ლაფის ყოილი, იოშა-მარშა თი-  
ნი, კანწა, ღოშქვა, მიწანარი, მოგონწრება, მოგოყეა, მიღებული, მიჭი-  
ვანი, მიწუხიარე, ნავა-მარლი, ნახევირბის მიქნობა, პირმიხუჭილი, პი-  
რის მიხუჭვა, პირქეა, სამბეილი//ტაძაქელი, სანაჭხარე ტახილი, საფუ-  
არ-კარატი, სვირსილი, სისხლიანა ბალიხა, საჰაილი, სუაღა ქევა, სუინის  
ტუბა, სუის ქევისი ტაკეა, სუნაქა, ტამეტი, უბიეარე, უშევირბის და-  
კარქვა, ფაყვანი, ფაყვარის ტაკეა, ყოილის მოყვრეილი, მასვირინტვა,  
შესასვირინტი, შინვა, შეჩინვა, ჩაბუჯელი, ჩამრჩავილი, ჩამრჩობა, ჩამხაღ-  
ვა, ჩამხაღელი, ჩაფხუვა, ჩაფხუბული, ჩაყოღებთ მიწამღელი, ჩახუნა,  
ჩიფის ნანყა /შერ. ლუ.: ჩიფინაყა/, ჩიფიოლი, ცინტი, ცხვირთ მიქნა,  
თიღუა//თიღუა, თიჩილი//მიჭივანი, ნელი ტამარქეა, ნიღელიარე,  
ხავის მოყრეა, ხიჩიიღავეა, ჯერის ტაჭრე, ჰასჰასი.

**ტაძაძეა-აყაძმყოფობანი**

აყაძმობა აყაძმყოფობა, ხოლო ტაძაძეას დასწავლებას ეთხიან. და-  
სუღრუბა, კაცი რაზი შეწუბება, ტაჭარება. ჰანსაღ კაცი უჭირველ-  
კივარა. დასწავაძე იფყვიან, სუწაყსო. ფრესვაძე ამბობენ, სუღ იყრისო,  
"დაღ რასის სუღ იყრისა" /სუღა ყრანტი/. კაცი რაზი ფვილაფრს სუწავს,  
ნიასაყ ტამოხაჯერებენ: "დაღივიხ სუღ იყრისო".

კილოს არე მიმეძარეო, იფყვიან აყაძმობისაგან დასუღებულ აყაძმობაძე.  
აყაძმყოფობისაგან დასუღებულ აყაძმობის კი ტაძაძეველი, მიღებული  
ქევა. ტახაფხარ აწ დასანიშნა, ე.ი. პრმოხუღე იფყვიან ივრის ხე-  
ბის ფავეში: კილოს არე მიმეძარეო//მისული.







ან ჩრჩილი რაბიუს რაბი პაჭრის, იფყვიან: ჩამხალაო, ჩვემხალაო. ასეო  
პაჭრლი ნიოთი ჩამხალაო. ჩაპრეა, პაქარეა პა ფაჭეა კანჩეა. პაქან-  
რეო ლაფაჭეო, პაქარეო. ცხელი წყალი რაბი გაქანსმემა, იფყვიან,  
ჩამიჭეა, ჩამიჭეა. ცხელწყალაქანსმეო ჩამიჭეო, ჩამიჭეო.

აქაპოზის ან ყრილოზის ტამიჭემატე იფყვიან, ტაქეაო. აქაპმეოფის  
მეოქანაქოზის ან ყრილოზის ტაქეაქემატის პოოს ამიჭემა: ტაქეაქეა, ტაქეაქე-  
ბეა, უფო მარეაქე /უარესაქე/ აჩოო. მქეაქეაქე დიოქე პაქაქემაქეო, მიო-  
ბე აქაპმეოფა.

"მქეაქეო რა ტაქემაქემა ტალიან, ვიფყვიო: პაქამხა, მქემაქეა ტაქე-  
ქეა, ტაქეაო. პაქამხეო საქემაქე აქე. ან მექე, ან წაქეო პაქექეა,  
ან კექემა ტაქეაქემა, ან ცხელს კმაქემაქემა მქეა ტაქეაქემაქეა პა იფყ-  
ვიან, პაქამხეაო. მექელს იფენის ქექეის ნახარეოთი ტანა. მქეაქეაქეა ქე-  
ქე სისხეოქანა ტალიანა პა ქექელს ქემა//ქექელს ქემა იფენი, მქეაქემაქემაქე  
იქიან" /ახიოქანა/.

მქემაქეო//მქემაქეო პაქაქემაქეა /იქიქე ქანის ქიქე/, რაქეიქე ტან-  
ქან ფარეოქემა, სარ უქექემატის ამიანქემატის პა მექეოქემა აქამიანს სხექელს  
ის ნარეოქე "მოქამიქე", რაქემაქე აჩის ტაქენიქე. "მემაქემაქეო ქაქესა; სუ  
პაქექეაქე, სუ მექამიქე ხარესა" /მემაქე/.

ბექენიქეო//ბექენიქეა /არაქემაქე. ფე./ //ბექემაქე /იქემაქე. ფე./ ციმაქემაქე  
მქეაქეა, მქემაქეო /ყემაქეოქეანი ტალიანა/ კქემაქე.

საქამიქეო ფიქეა. "მქემაქეო ქიქე სხეა აჩო, ტამიანქეო სრეა ტანქემა,  
მქეოქემაქე".

სისხამი /არაქემაქე. ფე./ //მქემაქე /იქემაქე. ფე./ დიქეოქე ფარეაქე  
იქის. "სისხამი ქექემაქე ჩემა, ფარეაქე რაქე ქექემაქეოქე. სისხამი ქექე-  
მა პაქემაქე, ხარესა - აქეოქემაქე. მექე ქექე ვემაქის მიქე. ქე რეოქე ტან-  
ქემა, მექეს ნიქეოქე პა ტემარეოქე მექელს. ქექე ხარეოქე /ქექეოქე ხარეოქე/ აქამარე  
ჩემა ტალიანაქე" /მქექე/. მქეაქე ცხექეს სენი, ფარეაქეა.

სეოქემაქეო "ის აჩო, რა აქექემაქემაქე /აქექეოქემაქე/ სახე. ლაქელს  
ბქემაქეოქე /ტალიანა/ ნახარეოთი ტანა მექელს. ტამსაქე იქამქე, ქანქეაქე  
/ახიოქანა/.

ქექე-ქექემაქეო რაქე ქაქეს პაქამაქემაქე, იფყვიან: სიქექემაქე, პაქ-  
ქეოქეო. "აქე ტაქემაქეოქე პაქემაქეოქე, აჩ ქექემაქეოქე ხარესა პა სიქეოქე მემაქე  
ოქე ქაქესა ქიქე-ქექემაქე" /მემაქე/.

მექემაქეოქეო ქემაქეოქეოქეოქე: "მიქეოქე ახიქემაქე პაქექემაქეოქე  
ქექემაქე" /ჩამანო/. ქაქეო რაქე პაქამაქემაქე, იფყვიან, ლაქემაქე. ასეოქე აქამ-  
იანნი პაქამაქემაქეოქეოქე, პაქამარეოქე/← პაქამარეოქე/პა აჩეოქე/ქანაქეოქე/ პაქელს .  
ქექეოქეოქეოქეოქეოქეოქე, ბქემაქე აქამიანა. პაქეოქეოქეოქეოქეოქეოქე, ქამარე  
ქამარეოქეოქე, ზემაქემაქე - აქეოქეოქე, იფყვიან. პაქექეოქეოქეოქეოქეოქეოქე  
ოქეოქეოქე. მექემაქემაქე იფყვიან: "ტამსაქეოქე, ნახექეოქეოქეოქე, ნახექეოქეოქე  
მაქეოქეოქე".



ველის ან აპატიონის რაიონებს რომ ასყრის დაინფორმებული პირი და საბიანო  
მეჯურსაცვს. ამ დროს დაზარალებული იფყვის, დამჯანდვსო.

ტაქსურებმა, ჯურებმა - სახის დასახიზრებმა, დამახიზრებამა. ტაქსურა-  
ვებული სახედე დასახიზრებულია. ჯურება, ტაქსურებული ე. რაბიკაშვილისა  
(ტაბ. "ივერია", №157, 1969) და ი. ჭყონიას მიხედვით ურებდაჭრის, ცხვირ-  
მეჭრის ნიშნავს. ჯურება თქუნიყა.

ჩაბანატი უმეტი, დამუნია. ჯაყი რომ დაბერება, დახანჩოტაო, იფყვი-  
ან /მერ. მითჯა.: დაჩრუბა<sup>20</sup>/. ამ დროს იგი მიეშვება, დაფოტაქვებმა, იგი  
დაფოტაქვებულია. მიხედვითი ჯაყის ეპიფტებია: ჩრუბი, დახანჩოტავებული,  
ფრანტი<sup>21</sup>, დამრუნეილი. დამრუნეილის ასაკიდან აპატიონდე იფყვიან, სიბერეს,  
უდურბანს და ბავშვივით უმეტიბანს რომ დაბრუნება. "აღრავინ იშაქება"<sup>22</sup>  
მაგის სწორი, მაგის დროთა ქვაყ აღრავ ტორავსო", იფყვიან დალიან მიხუყ  
აპატიონდე. ჯაყს რომ ჭარავ ტამოერება, ამბობენ: ნასურ დამევერიაო.

ახალგამრდა ჯაყის სიკვირიდე იფყვიან, უშვერებელი დანიკარება. უშვერ-  
ებელი ტაშვიტებელია.

ბიზრელი ნახველიანი ფრახი, ბინძური ნახველია. ბიზრელია ბიზი-  
ნი. ჯაყს რომ ახიხინებს, ბიზრელია ბიზნი, იყიან. ამის მიმსაკვებდე ამ-  
ბობენ; რას დაბიზრელია ბიზნი, იფყვიან ჯაყდე, ვინყ დახეებება. ჯაყს რომ  
სული ამოყვა, იფყვიან: ამაქებენ სული, სული დალია, ამაიარაო /ი. ი. სანი-  
ქოის ტაშვიტავერია/, ან კიდე: ამბიზრელია და /ქ დივის ამბისუნება/ და  
ამაიარაო.

ჩაბაღებელი ჩამრტავალია. ჩაბაღებდე იფყვიან: ჩამრტავა, ჩამრტავ-  
ლია. ამის ისეჲ ჯაყდე იფყვიან, ცუდაპ, ბიბოთ რომ იხხენიებენ.

ფრესვადე იფყვიან, სული იყრისო. "დაღ რასამ სული იყრისო". ჯაყი  
რომ ფრესვაფრს სუნავს, იმასაყ ტამოაქავებენ, "დაღსაყიჲ სული იყრისო".  
ბანებეტი დარღებია, აპატიონი რომ დახიხება, იფყვის: დამხუთა, ბან-  
ებეტი მტკივაო.

ბანაილი შვიტება იფყს შესასვერენტი /შესასუნება/, დასაღვენი, დასაპი-  
ბი და დასაღვენი. სუფვა (უსუფვა) მუნევაა. ბანაილ ფრესვაებეტი მცენარებდა  
და ბალახებს იფყვებენ, უმეტიარა, ე. ი. მანფინარა არ არის, არყ რას აჩა  
ბნეუს /არ ავნებს/.

ნაკებნიჲ მიწამიღვს დაველილი უნებებენ. "მიწამიღვილისაპ, ნაკებდე-  
და ტოტიპ და ქურციანის ფვაყ /ქვერნის ფვაყი/ ვიციო". საკვებს რომ რა-  
იდე მანფინარა შეაფრებებს, ის ჩაფრებნიჲ მიწამიღვიან. "ჩაფრებნიჲ მიწამიღვი  
ლისაპ ნაეშაჩილის ან რთის ჩასხმა ვიციო. ბიზრელია დავერტავა და ჩაბა-  
ბნეუნება". ჩაბაი ჩაფრავაა /იბ. ასევე ბალახელი მცენარეჲა ღვესიკა/.

20 პ. ვ ა ი ბ ა უ რ ი, მთავურის დაჩრებრვი ღვესიკა, ბა., 1967, გვ. 143.  
21 ფრანტი, ფრანტი ფანფრახისაყ ნიშნავს.  
22 იშაქება მშინა "ფოტა" - ს მინიშნელობიჲ ბიზრას იხხარება: "ვედახენ,  
ვედახენ და ბინ ჯაყიშვიტი არ იშაქებაო".



ქარაჯულ-სომხური ექსპრესური მუხრანელები მესხურ-  
ჩახვახური დიალექტის გავრცელების არეალში<sup>1</sup>

მესხურ-ჩახვახური, ბევრ მნიშვნელოვან მოვლენებთან ერთად, ყურადღებ-  
ბას იქცევს სხვა სინტაქსის ენებთან ურთიერთობის ღვაწლსაძროსიძე რეგირე  
უნობილია, მესხულ-ჩახვახული, რომელიც ისტორიკულად მდინარის სავარაუდოდ  
სამეფოში, კერძოდ სამცხე-სააბაშასის სამთავროში შედიოდა, ღარიჭორიკულად  
მეორედად განმარტობილი საბერძნეთის უმჯალო მებობლად მდებარებდა. პირიტი-  
კურად და კულტურულად პანონიურებელი ეს მხარე საკუთრებობის განმარტობაში  
მურქეთის განმარტობელი ექსპანსიური იერიშების ასპარეზს წარმოადგენდა.  
მეორე პუნობლად რევილია ქრისტიანული რელიგიას, ცუცხილია და მახვილია  
ცოდობდა მამობიანობის გავრცელებასა და ქარაჯულია განმარტობაში. ამ  
ვიმარტობას, რა მესხ უნდა, არ შედელო მავისი კვარი არ მავრნია ამ კუთ-  
ბის მეფეებლებსავეთის. ამ გავრცელების შედეგია, მამარილია, მამარ უნდა-  
ანი მ, მ, უ ბებრებობს არსებობა; დ-ს გ-სთან და ხ-ს ღ-სთან შენაც-  
ლება; გამიყვება მ ნაწილიკისა, რომელიც ბოლოში ერთვის საბელია და  
ბინას; ხმარება მ ნივობელიკისა, რომელიც მნიშვნელობით ურის ვიღვრ-  
ს; არსებობა ვლ, ალ, კლ ჩვენიბით ნაწილიკებისა, რაც ალ, ალ ურის  
და მურეობელიკისავე უნობილია<sup>2</sup>; სინტაქსური კარტების გავრცელება და მურ-  
ქულიაში შემოსული ექსპრესი ხმარება.

მესხულ-ჩახვახულის რაიონული ცენტრებისა და მათ მახლობელი სოფლებში კომ-  
პარტურად მასახლებული სომხურ მოსახლეობას იმავიგვე კელობისურნი და ახ-  
ლომობელიკური ურთიერთობა მქონდა ქარაჯული მოსახლეობასთან. ეს იმების გან-  
საკუთრებობით ისეთი სოფლები მინარა, რომლებშიც ქარაჯულები და სომხები  
ერთმანეთის კარის მეობლად სახლობენ და ერთმანეთის უნსაც ხშირად მ-  
ვისუფლად ფლობენ.

ასეთ პირობებში, მჭირრი და უმჯალო ენობრივი კონტაქტების შედეგად,  
ბუნებრივია, მავს იჩენდა უნადა ურთიერთ გავრცელება, რაც, პირველი რიგში,  
ექსპრესი ანსახებობდა. მესხურ-ჩახვახური დიალექტის გავრცელების არეალში  
ბუნებრად რეგირე ქარაჯულია სომხურში, ისე სომხურად ქარაჯული მესხური  
სინტაქსი, რომლებიც მეტრილად სარახხი და სამეურნიე საქონიანობას ასახა-  
ვენ. აქ ჩვენ წარმოადგენთ ქარაჯულ-სომხური ექსპრესური მუხრანელების რამ-  
დენიმე ნიმუშს.

1 ნაკობელია მოხსენება ქ. ქუთაისში მონობილი VI რესპუბლიკურ დიალექტო-  
ლოგიურ სამეცნიერი სესიამე. იბ. მუშაობის გვერს და მოხსენებათა მეტი-  
სები, 1984 წ. იქმობელიკი.

2 არნ. მ ი ე ბ ა ვ ა, მურეობელიკის მამარილი მავისებურებანი, ფილიპის  
უნივერსიტეტის მოამბე, VII, 1927, გვ. 218.

ერით ნაწილი ქარაჯუბში რამდენიმეჯერ სომხური სიტყვებისა მნიშვნელო-  
ბისა და ფორმის მიხედვით უცვლელად ან ოდნავ შეცვლილი სახითაა დაცული.  
ასეა, მაგალითად:

ქარანქაშ-ი//ქარანქაშ-ი - ჯაფიშობაძე ირყვია ხე, რომელსაც ხა-  
რებს უწამენ და დიდ ქვეშს მიხატავენ. რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, ეს  
სიტყვა არც სალიტერატურო ქარაჯუსა და, მესხურ-ჯავახურის ტარდა, არც  
სხვა კრიკებში არ იხმარება. შედგენილობით იგი კომპოზიციურია. პირველი კომ-  
პონენტი ქარანქაშ სომხური ქარ სახეობის ნაშესაძინით ბრუნვის ფორმას  
და ქვას აღნიშნავს, მეორე კი ქაშ (ქაშხ) სახეობისა, ტარდას, ზრუნის  
ნიშნავს. სომხური ენის ბოლოვან კრიკში ეს სიტყვა ნაწილობრივ შეცვლილი  
სახით გვხვდება: ასე, მაგალითად, ქარანქაშ იხმარება ქარანქაშ,  
მძილსურში - ქარანქაშ და სხვ.

ხეჩანქარ-ი - მუხარე, ნაღია. ესეც კომპოზიციურია: ხეჩ იგივეა, რაც  
სომხ. ქარ - ჯარა, ახპერ კი ძველი ნიშნავს, ე.ი. ქარაჯუბ მუხარე.  
ქარ სიტყვის თრეჯი უ ქარაჯუბში უ- არის შეცვლილი, სომხური კრიკ-  
ში ქარ კი უცვლელად არის დაცული. იგი დე. სომხური ქარ ფორმის-  
გან მნიშვნელოვანია. ახალი სომხური ლიტერატურული ფორმას ქარ . ხეჩან-  
ქარის პარალელურად ბოლო ხეჩანქარ იხმარება, რომელიც უ შედგება ქარ-  
ქარაჯუბი ნაშესაძინით იგივე მნიშვნელობით: ქარ იხმარება ქარ და ქარ -სთან ქარ -ს  
მიღებული უ მოგვსა.

მეჩანქარ-ი მესხურში ცოცხალი მხარეზე ხორცს ეხმარება. ახალი სომხურ-  
ში ქარ ნაწილობრივ მხარეზე სიტყვისა. სავარაუდოდ, სომხურში ქარ ნა-  
წილობრივ, არასრულს ნიშნავს, როცა ესაა უ იმ პირველი მხარეზე არ არის  
დამატებული; მაგალითად, ქარ არის "ნახევრად მნიშვნელოვანი". მეორე  
შემატებული ნაწილია ქარ /მძილსურში. ქარაჯუბი "ნაწილი", რომელიც შეიძლება  
ამავე მნიშვნელობის ქარ სიტყვისა შეიცვალოს; მაგ., ქარ • მესხურში,  
როგორც ჩანს, ეს სიტყვა შეცვლილი მნიშვნელობით არის დამატებული.

კომპოზიციური შედგენილობისაა აგრეთვე სომხური გზით შემოსული შემდე-  
გი ფორმები: ხაქაშ-ი - ფიქრზე ხაქაშის გასაჯვარი სადურტლო იარაღი:  
სომხ. ქარ - ხაქ, ქარ (ქარ) - ტარდა, ტარდა; სომხურ-ი -  
კრთის ხახვით შეიქმნება. სომხ. ქარ - ხახვი, ქარ - ტარდა, ქარ -  
ქარაჯუბი.

სულ-ი მესხურში საძვე ურემს ქვია. ამ მნიშვნელობით ჯავახურში  
ქარ იხმარება /მძილსურში. აქვე: ხაქაშ - შეშის საბოლოო პარაფრაზი ურემი/  
სომხურში ქარ , სავარაუდოდ, ურემს ნიშნავს. აქედან ტარდას მძილი რიგი  
ნაწილობრივ სახეობით. მოსალოდნელია, რომ იგი ახალი სომხურისა და  
შემოსული, რადგან ამ კრიკისთვის დამახასიათებელი ფონეტიკური კანონზომი-  
რების საფუძველზე სალიტერატურო სომხურისა და დიდი ქარ -ს იძლევა  
და, ამდენად, სომხ. ქარ აქ ნაწილობრივ იხმარება ქარ ფორმით. ჩანს, ამ ფორმით-  
ვე იგი მესხურშიც დამატებულია.

მესხურში ქაზან-ი პირველი ხარისხის სივს ნიშნავს. ან არის გამოჩინ-  
დაული, რომ ეს სიტყვა ახალყოფილი სომხურად იყო მესხური, ილია უნდა  
აქონებოდა, რომ აქ საქარა - სიტყვა განსხვავებული მნიშვნელობა აქვს:  
სიბიბის ან სხვა ნაშენის ბაღის რომ შეიშალოს, ამას საქარა აქვია.  
• საღვთისმეტყველო სომხურში ეს სიტყვა მომხიბვლებს საქარა - იმასთან,  
• რომლის შედგენილობა ასეთია: საქ (საქ) ) უნდა, მოკრულს ნიშნავს,  
არა კი - უნდა, კვებდა: არა - სიტყვა სომხურ-ნიშნავდა  
მომხიბვლო.

სომხურის გამოყენებულ ქაზანურში და ნაწილობრივ მესხურშიც გამოყენებულ-  
ნი სანს აგრეთვე შეიძლება სიტყვები: საქარა -//საქარა - ან საქარა , საქარა -  
ნი სუბი, სომხ. საქარა - სუბი, საქარა - ტაბურჭი; ან საქარა -//საქარა -  
სუბი - უნდა სუბის სახელი, - უნდა, სომხ. საქარა /საქარა მნიშვნელო-  
ბით; საქარა - შეიშალოს, სომხ. საქარა /საქარა მნიშვნელობით;  
საქარა - სუბი, სომხ. საქარა - ტაბურჭი, ნიშნავს უნდა - ილია;  
საქარა - მარა, სომხ. საქარა /საქარა მნიშვნელობით; საქარა - საქარა -  
ნი, სომხ. საქარა, საქარა - მარა, მარა, უნდა; საქარა - ნიშნავს  
სიბიბის, აქვს და ნიშნავს - ნიშნავს მოსიბიბის, სომხ. საქარა - ნიშნავს;  
საქარა - ნიშნავს, საქარა; სომხ. საქარა - სუბი.

ნაშენისა და მეთრე უნდა უნდა იხილ სიტყვები, რომელიც უნდა  
ნაწილობრივ სომხურია, სახელისა და მინის საწარმოებლად კი უნდა ან-  
და მათი გამოყენებული; მათგან, გამოდის ნიშნავს "საქარა"-ს; საქარა  
/საქარა / უნდა, რომლისაგანაც უნდა საქარა - მინისნიშნავს და უნდა  
• საქარა ნაწილობრივ ნიშნავს მესხურში პირის ფორმა.

გარდა მეთრე-სომხურისა, მესხურ-ქაზანურში სასტუმროს აგრეთვე სომხურ-  
ნიდან მომხიბვლო იხილ საქარა - ნიშნავს, რომელიც უნდა სომხურ-  
ნიდან უნდა იხილ და საქარა - სომხური უნდა უნდა უნდა უნდა  
• საქარა უნდა განსხვავებულია. ამ რიგისა, მათგან, საქარა და საქარა  
ნი.

საქარა - სუბი -საქარა იხილ სომხურის იხილ, ბაღის მსხვერპლს, საქარა -  
ნიშნავს - ბაღის სუბის მგრებელი. უნდა უნდა განსხვავებული საქარა -  
ნიშნავს სომხურ-სომხური მხილ უნდა მათგან განსხვავებული და უნდა  
• საქარა ნიშნავს ნაწილობრივ: "უნდა, სომხურისა და უნდა, მესხურის  
სუბი მათგან, რომ გამოდის სანის საქარა".

მესხურ-ქაზანურში საქარა - სხის ბაღისაგან სუბის მგრებელს უნდა  
ნიშნავს. ამას მნიშვნელობით იხილ და უნდა სომხურ მეთრე-სომხურში და სომ-  
ხურ უნდა სხვა სიტყვებით. საქარა - სომხური მნიშვნელობის / საქარა  
• საქარა უნდა ფორმა. თიხ - საქარა მას, ბაღის ნიშნავს, საქარა (საქარა)  
ნიშნავს, რაც მგრებელი. პირველი საქარა - უნდა სომხურ საქარა და საქარა  
• საქარა - / საქარა, რ. ან სანის კი ამასთან დაკავშირებით იხილ  
• საქარა საწარმო საქარა -საქარა, საქარა, საქარა - ს, ილია შენიშნავს,

რომ მათ შორის დეტალური მსგავსება შედგებოდა და<sup>1</sup>. გინდავთ თქვენთან მასალა სომხურისა ფაქტურ და კანკასიური ენობის სავარაუდო აღმოჩენის, მისთანადაც ალტერატივს ეს სიტყვა მაშინ სომხურის გმიხ უნდა იყოს დამკვიდრებული უარყოფითი.

ქართული - ძივთ სიტყვა /სამა/, - ფრანგული, ციცილი /ტეტი:/ "პალიოლოგთა შემდგენისაგან და მხარის... , ქართულსაგან გამოქვა... , ურთი შედგა უფრო-სიძინს პირის და გამართა /კ.გამს./ . მესხურ-ქავახურთ ქართული ჩაყრდა სიტყვანი ნაპირს აღნიშნავს. ამასვე მიანიშნებს ხმაოც სიტყვას აქაური სომხური მოსახლეობა. ქართული კომპოზიციანი: ქართ ნიშნავს ქვას, სიტყვას, არს - ნაპირს. მკვიდრი სომხურ სიტყვა იტყვიან. ძველი სომხურთ იგი ქართული ფორმით გვხვდება.

გმიხ განხილული სიტყვები უფრო მეტად გვხვდება მესხურ-ქავახურის გავერცხვების იმ მიკროზონებში, სადაც ქართველებს მეტოპონი სომხური მოსახლეობა უფრო კომპოზიციური არის დასახლებული. ასეა: ახალიცი, ახალიქალაქი, ბარაქი, მურჯახეი, ვარკვანი, ხოსპიო, გურიო და სხვ.

ნახვები სიტყვათაგან, როგორც რეკონსტრუქციის, როცა ქართველთა, საკუთრივ მესხურ-ქავახურთ, კვივილიანი, სათანადო ტერმინი არ მოუპოვება. ასე-ა: ქართული, ხაშვი, ახოვი, ქახანი, დანდანი, მაშინი, ქართული და სხვ. მეტი წილი კი ადგილობრივი ქართული სიტყვის სინონიმებად გვევლინება. ასეა: მაგალიძი, მოხუცი, შამაო, წიქანი, შარო, ბარაკი-ნი, მური და სხვ.

განხილული სიტყვათა მიხედვით, სომხურ-ქართული ტერმინული შედარება ასეა: 1. სომხური არს ხმელის ქართული წარმოგვნილია 2-პ არს / ქართული - ქართული/, ქართული - ბერაქი // ბერაქი; 2. მანმოვინების ტარაგარ სომხური არს ხმელის, რამელი გამოქვინიის, მათრამ არ იტყვიან, ქართული იტყვიან 2-ს / ქართული ანიკანი; 3. დარბული მარტვილი სომხური არს რეფორმის ქართული გამოქვინილია და 2-პ არის ქალაქი / ქართული - დარი; 4. სომხური მელი მანმოვინები / ქართული / გრუ ვარანტობი არის წარმოგვნილი / ქართული - ანაკაო-ნი; 5. სომხური და არს მანმოვინები ქართული შევილია 2-პ / ქართული დინანი-ნი, ქართული - დანდანი/.

რეკონსტრუქციის მეორე ნაწილი, რამელიც ახალიციურ და ახალიქალაქურ სომხურ მწვერვლებზე მესხურ-ქავახურის გავერცხვის სფეროებს იტყვიან ნიშნებს, ნახელიც და გამოქვინილია. ამ ჯგუფში შემაჯავრო სიტყვები საში ფორმისა: ურთი ნაწილი ქართული რეკონსტრუქციის ვარაუდებისა ახალიციისა და ახალიქალაქის რიონების სომხურ მწვერვლებთან ურთი დამკვიდრებული სალიტერატული ენაშიც

1 ვე.მუსხელიშვილი, ქართული საზოგადოების წარმოქმნის, წიქანი, 1914.

მეორე ნაწილი მიხრობ ამ კუთხის სომხურ მეფეველეობაში გვხვდება, ბოლო კი სხვა კრილობშიც იხმარება.

ამ მდებარე ვკუთხის ბაკი. როგორც ცნობილია, იგი საქონლის პასამდევე-  
რებს ნიშნავს. მესხურ-სომხურში, ამასთან ვრთაჲ, ბაკი სახლის მერვე-  
ნსაც აღნიშნავს. ამ მნიშვნელობა იგი პამკვირებელი აქაურ სომხურ  
მეფეველეობაშიც, აღსანიშნავია, რომ ქსლ ზონის გარდა, სომხური ენის ბო-  
ლორე კრილოში ამ სიტყვის სხვა ვარაუდებშიც გვხვდება: ქსლ /სომხისურ  
სომხურში/, ზოგ.ქსლ, ყსლ /აბჯლისურში/.

რ. აჭარანის აბრძ, სომხ. ქსლ კავასისური ენებიდან შემოსული სიტ-  
ყვაა. შერ. ქარ. ბაკი, ბაკმუ-ი, რამური ბაკი, სვანური ბოგ, ბუნძუ-  
რი ბაკ.

ქსლ -ი რომ სომხურში ქარველეური ენებიდან არის შემოსული, ჩანს  
იქიდანაც, პასმენს აჭარანი, რომ ქარული ბაკი, სვანური მერველი ვარ-  
ანგი ბოგ და სხვა მსგავსი ზონები უფრო მეტი საეროთსა და, ამავდ  
პრუს, პირუანდელი მნიშვნელობას შეიცავს. ამავდ ავტორის პაკვირებთ, შესაძ-  
ლებელია, ლერქელი ქსლ /პამკ/ ქარულიდან სომხურის გზით იყოს შემული ამ  
ენაში<sup>4</sup>.

ბოკი-ი. ამ სიტყვას, როგორც ცნობილია, ქარველეურ ენებში სათანადო  
შესაფუძვლები მოუპოვება ვანური ზონი, სვანური ბაკი-ს სახით. უკლე-  
ლასა იგი რაული ახარობურსა, ახარულარქურსა და სომხური ენის იმ კ-  
რილოში, რომლებიც ასე ლე ისე ქარველეურ ენებს ემეზობლებიან. ქსლ სა-  
ხელიდან ნარამობთა სახელმწიფოქსლ /განვეა, ლეოს განვეა/.

რ. აჭარანის აბრძ, არ არის გამორჩეული, რომ ქარულიდან სომხურში  
შესული ეს სიტყვა ნასესხები ქონიდან ქარულიც დასე ზონით. ბოლო მკლევე  
რი ქარული ამ სიტყვას იმეზობურული ენების სხვა თირს უკავშირებს. შერ.  
გერმანური ლამ, ინგლისური ლამ, ზრანგული ლამელ /განვეა/. ყველა  
ეს ზონი, აჭარანის ცნობით, გერმანული ლამ /განვეა/თრიდანა და კავ-  
შირი არ უნდა ქონიდან ქარული სიტყვასთან<sup>5</sup>.

ბობლი-ი - იპირინი ჟია-ჟია /საბა/; იპირი ჟია ვრთაჲ საშინებელი  
/აბინაშვილი/. გურული, გ. მარაშითის ცნობით, ეს სიტყვა ამერული  
ჟიას, მათის ნიშნავს; იმერული-რაჭული ბობლი-ს ნაცლარ ბობლიკანი იბ-  
მარება /ვ. ბერიძე/; უბიფურში ბობლი სხვაგვარადაც არის გაბ-  
რებული. სტ. მენდემეშვილის განმარტებთ: იპირ მარბაში ხახვის იპირ ლეოს

4 ლ. მარაქსა, პასაბ. ნარამობი, გ. 1, 1971, გვ. 391.

5 რ. აჭარანი, პასაბ. ლექსიკონი, გ. 11, 1973, გვ. 194.

შვირ ბუმბულს შეუჭრებდნენ და ვერძი ჩამოჰკიდებდნენ. ყოველი კვირის გან-  
ვირის შემდეგ მოადრობდნენ. ამით იხვედნენ, რამდენი კვირისა რჩებოდა ალ-  
ფოთისმდე. ამითვე აშინებდნენ ბავშვებს.

ქარბულის მსგავსი ფორმით - *ქოქოქო* იხმარება ახალციხის სომხურ მე-  
ფეოდალებში. სხვათა შორის, მუშის ჩაიხვეში *ქოქოქო* ნარმოსახვეთი მსგავს-  
ებელი მხეცია, რითაც ბავშვებს აშინებენ.

განაყოფი. ქარბული უნის განმარტვითი ღვესიკონის მიხედვით, განა-  
ყოფი *პირის* - ის, ვინც ან რაც გამოყოფო ვისმე, - გამოყოფილი, გამოყოფილი.  
მესხურ-ქავახურში ეს სიტყვა ბიძაშვილს, ძირითადი ოჯახიდან გამოყოფილს  
ნიშნავს. *ქახუა-ქოქო* - ის სახით ეს სიტყვა მესხურ-ქავახურში ან რაიონის  
სომხურ მეფეებზეა მიმართული. აქ იგი ნიშნავს საეროთა ნაფსავსს, მოგ-  
ჯარვს.

მორბევი - მესხურ-ქავახურში ნიშნავს გაგზავნა-გამოგზავნაზე დასაქმე-  
ბულს, *მინამოსამსახურს*. მუსტაფა ამავე მნიშვნელობით ქარბული ეს სიტყვა  
შესულია ამ კუთხის სომხურ მეფეებზეა მიმართული.

ქარბულიდანაა შესული სომხურში აგრეთვე შემდეგი სიტყვები: *ქახუა*  
/დადასტურებულია ჰამბურგში/ - კაკალი, *სამსახუ* - მათარი, *მასა*  
- მათა, *ქოქო* - შვიდი, *ქახუა* - ჩალი, *ანქოქო* /იხმარება ქახუა-  
- სომხური, *სოქოქო* - მოგონება, *ქოქოქო* - მითამ, *ქოქო/ქოქო/ქო*  
ბო, ბო, კო და სხვ.

ა:ტვენცადე

ცხოველებთან შეხმიანების ენობრივი საშუალებები  
ქვემოწაჭუღი /სოფ. ბარჯულის მცხოვრებთა  
მეფსველების მიხედვით/

ცხოველთა სამყაროსთან ადამიანის კონტაქტის საფუძველზე ენაში შეიქ-  
მავს გარკვეული საშუალებები. ცხოველთა სახეობების შესაბამისად მოხში-  
რისა და მეფსვეების /გაჯავრების/ ეს საშუალებები იმდენად რთულნიერ-  
ბული და მრავალფეროვანია, რომ სამეცნიერო დაკვირვება ვერ აუვლის  
ბუნებას. შეიძლება ისიც, რომ ამ პირობის "ნიშნები" შემონახულია ცხო-  
ველთა არსებობის ფენებებში ან ოქონდელთა სახეების კვალში.

ცხოველი - ენობრად ცოცხალი არსებას /ჩვეულებრივ მეფსველებში ად-  
მიანი გამოჩენილია ამ წიკრად/.

ცხოველში იტვირთება: შინაური ცხოველები /პირუფყვი, საქოველი/  
გარეული ცხოველები /ფოველი სახეობის ნაირი და მხეცი/; შინაური ფრინვე-  
ლები, გარეული ფრინველები; ხეჩხედიანები, უხეჩხედიანი და სხვა.

ცხადია, შინაური ცხოველები უფრო ახლოდელია ადამიანისაფვის, რადგან  
მათ ადამიანების გვერდით უბრებათ ცხოვრება. ადამიანების მიერ მოხმარ-  
ბულია ისინი გარკვეული სარგებლიანობის ფელსამჩინობა:

მათაღლია, ცხოველებთან კონტაქტისაფვის მოხმარებულისა ფადე პრინცი-  
ული საშუალებები, მაგრამ მეფსველების ეს პირობით "ნიშნები" ენობრივი  
ინფორმაციის გადამცემის ფუნქციით არაან აღჭურველი.

ცხოველებთან შეხმიანების ენობრივი საშუალებები, ერფევა რად მანიც,  
განსხვავებობან რიადელებს /კილეებს/ შესაბამისად. უფრო მიბანშეწ-  
ნილი იქნება მათ გამოვლინება ცალკეული რიადეების ფარგლებში. შეიძლ-  
ბთ ფველა კილოს მონაცემის შედარება გაადვილებება და საერით სურათიც შე-  
იქმნება.

ამჯერად ჩვენი დაკვირვების საგანია ქვემოწაჭუღი /ამბროლაურის რი-  
ონის სოფ. ბარჯულის მცხოვრებთა მეფსველებად/.

მასაღის წარმოფვენისას დაცუ იქნება ასეუთ ნუსი:

ა/ ცხოველები დაჯუფდება თირთადად ასაკობრივი პრინციპის მიხედვით;

ბ/ აღნიშნება ცხოველის სახელი /სინონიმები/;

გ/ ვიხმარობ: "მოხმომა" /დათხება, მიწოება/, "შეფსება" /გაჯავ-  
რება/, დაფუქვა, მოცილება და სხვა.

თირთადი წყაროებია:

- ა/ პირადი დაკვირვება,
- ბ/ სამეცნიერო ლიფრატურა:

1. სუბან-საბა ორბელიანი - ფბბუბანი /ფომი IV<sub>1</sub>, IV<sub>2</sub>, 1965,

1966 წწ./;

2. ց.ծըրոմց – Կսրիցային յոնս ոմըրչը քա րաքչը զբնաթ" /1912/;

3. Երեւելո շնին ժաննարեցծոնո ըլէսոյոնի, հրատոմչըր, 1950-1964թթ/ սնչա բոաըլէլոնն սկար Յըչաքարոթ մոնսլոննոն, րաքչան, րոգորս քլնո-  
ծնչոն ժոյլէն, Ճըլոյա յոնոս մասկոնն Յըքարոթն Յըմըքթ արոն ժաժըչաըննոնոն-  
ծչոն.

Յոնսլորն լոնոլըլըն

ԿԱԿ /ծրքաքասրչըլըծչոն, մամրոնոն/.

Ռոնն.: ծ յ ց յ ո ս /ծ յ ց յ ո ս/ – ծըրոմց: ծ յ ց յ ո ս ո /  
Յըլոյա.: Ք շ Մ Մ ը Ն : յ Յ ո /լըն, Կարո /լըլը.: յ Յ ո /.  
Ք շ Մ Մ ք Յ Յ Յ Յ Յ Յ, քաքչն: Մաթո /լըլը.: Մաթո /Յաթո /.  
Ք շ րոննն ըլչրծաըլտ ան ըսոնոլըլըն: Կո / Կո /լըլը.: Կո /.  
ԿՅՈ /լոյոն, մոնչըր, ծոնոյո/: /ծրքաքասրչըլըծչոն, մամրոնոն/.

Ռոնն.: յոյո, յոյո /լըլը.: ՔՅՈ – ՔՅՈ /.  
Յըլոյա.: յոյո /ժաժըրոննչոն ոնժոնսլոնն/.

ԿՅՈԿ /ծրքաքասրչըլըծչոն, ըքըրոննոն/.

Ռոնն.: ըքնո ըքնո /  
Յըլոյա.: ըքնո /ժաժըրոննչոն ոնժոնսլոնն/.

ԿՅՈ /ՔՅՈնոն/, շոննչոն /ծրքաքասրչըլըծչոն, ծոնոյո/.

Ռոնն.: ՔՅՈն / ՔՅՈն /լըլը.: ՔՅՈն – ՔՅՈն /.  
Յըլոյա.: ՔՅՈն /ժաժըրոննչոն ոնժոնսլոնն/.

ԿՅՈԿ /ծրքաքասրչըլըծչոն, ջոյո – ըքըրոննոն, յրսն – մամրոնոն/.

Ռոնն.: ՔՅՈն / ՔՅՈն /  
Յըլոյա.: քՅՈն /սաժն: քՅՈն /, լըլը.: քՅՈն /.

ԿՅՈԿ /քՅՈն / – ծրքաքասրչըլըծչոն, ոննչը խլէննոն/.

Ռոնն. : քՅՈն / քՅՈն /  
Յըլոյա.: քՅՈն /

ԿՅՈԿ /լոննոնս քա յոննն յոննոն/.

Ռոնն. : յոնն / յոնն /  
Յըլոյա.: քՅՈն /սաժն: քՅՈն /, լըլը.: քՅՈն /.

ԿՅՈԿ, խոննար /ծրքաքասրչըլըծչոն/.

Ռոնն.: Կոնն / Կոնն /  
Յըլոյա.: քՅՈն /սաժն: քՅՈն /, լըլը.: քՅՈն /.

ԿՅՈԿ, ԿՅՈԿ, ԿՅՈԿ /ծրքաքասրչըլըծչոն/.

Ռոնն.: Կոնն / Կոնն /  
Յըլոյա.: Կոնն /ժաժըրոննչոն ոնժոնսլոնն/.

ԿՅՈԿ /ծրքաքասրչըլըծչոն; ըրոն – մամրոննոն, ըքն-լոննար/.

Ռոնն.: ընն / ընն / Կնն / ընննոն – Կնն լոննար /.  
Յըլոյա.: քՅՈն / քՅՈն /



ქსავი /ბრძანებასწავლებელი/.

მოხმ.: კახი კახი

შეფავ.: აქსოი

მწიკი, მსახი /კურატი/; ნეგვი /დუბალონი, ბრძანებასწავლებელი/.

მოხმ.: ნეი ნეი ნეი

შეფავ.: სი, სი /აღბაჲ ძაღლით შეშინებდა/.

ბმანი, ბმანი /ბრძანებასწავლებელი/.

მოხმ.: ბუჲ, ბუჲ

შეფავ.: სი, სი /აღბაჲ ძაღლით შეშინებდა/.

ძაღლი /ბრძანებასწავლებელი; ბუბი - მამრობითი, ძუბა - მდეგრობითი/.

მოხმ.: ბიჲ, ბიჲ /შორიანი: ჰანი, ჰანი

შეფავ.: სი, სი /ძაღლით უფრო ჩვეულებრივ სიტყვებს ხმარობენ: ბი-  
ბი, ძაღლი ბიბი, ძაღლი ბა სხვ./.

ღკვი, ღკვი, ამჲ /ბრძანებასწავლებელი/.

მოხმ.: კვი, კვი ამჲ, ამჲ

შეფავ.: სიტყვიერად: ღკვი /გადიერებელი ინტონაცია/.

ქაშა /ბრძანებასწავლებელი/.

მოხმ.: კაშნი კაშნი /ქველ.: კაშნი/.

შეფავ.: აცხა აცხა /ქველ.: აცხა/.

ყინყინი, კაშნი, ფისონი /ბრძანებასწავლებელი/.

მოხმ.: ფისი, ფისი, კაშნი ქველ.: ფისი/.

შეფავ.: აცხა /ქველ.: აცხა/.

შენიშვნა: ახა, კამერი - თაქმის არა ჯგუფი ქვემოთაა/.

შინაური ფრინველები

ჰამამი /ბრძანებასწავლებელი, დეპალი - მდეგრობითი, მამალი - მამრობითი,  
ფერული - დეპალი მამალი/.

მოხმ.: ზია ზია /ქველ.: ზია/.

შეფავ.: აქში აქში /ქველ.: აქში/.

მინი, ნჭი /ბრძანებასწავლებელი; ჩიხვი - კვერთხის ბუბიერი რომ  
ტაყელაჲ და ახლით იმოსება, მინჭიხვი - ჰუჲ მდლიანად შემოსილი;  
ვარია /ვარაკა/ - სადედი; ფინჩილა - სამამლე/.

მოხმ.: ნჭი ნჭი

შეფავ.: აქში /ქველ.: აქში/.

ბაში /ბრძანებასწავლებელი/.

მოხმ.: სი, სი /ბერიძე: ბიჲ, ბიჲ სიჲ, სიჲ /ქველ.: სი-  
სი/.

შეფავ.: სი! /შინაური ინტონაცია/.

ბაიჭი, ზუგდიდი /ბრძანებისრედაქციის განყოფილება/.

მომხ.: ზუგდიდი /ქვეყნ.: ზუგდიდი-ზუგდიდი/.

მეგობრ.: ზუგდიდი /ბრძანებისრედაქციის განყოფილება/.

მომხ.: ზუგდიდი /ქვეყნ.: ზუგდიდი-ზუგდიდი/.

მეგობრ.: ზუგდიდი /ბრძანებისრედაქციის განყოფილება/.

ზუგდიდი /ბრძანებისრედაქციის განყოფილება/.

მომხ.: ზუგდიდი /ქვეყნ.: ზუგდიდი-ზუგდიდი/.

მეგობრ.: ზუგდიდი /ბრძანებისრედაქციის განყოფილება/.

კვაჭავაძე /ბრძანებისრედაქციის განყოფილება/.

მომხ.: კვაჭავაძე /ქვეყნ.: კვაჭავაძე, კვაჭავაძე/.

მეგობრ.: კვაჭავაძე /ბრძანებისრედაქციის განყოფილება/.

ქვემოთაღნიშნულ მუხრანის სარედაქციო განყოფილებაში, მუხრანის განყოფილებაში - მუხრანის განყოფილებაში.

გარეული ფონეტიკა

ბაიჭი /ბრძანებისრედაქციის განყოფილებაში ფონეტიკა/.

მომხ.:

მეგობრ.: ბაიჭი /ბაიჭი /ბაიჭი/

ბაიჭი, ზუგდიდი /ბრძანებისრედაქციის განყოფილებაში/.

მომხ.: ზუგდიდი /ზუგდიდი/

მეგობრ.: ბაიჭი, ბაიჭი/

ბრძანებისრედაქციის განყოფილებაში ბაიჭის სარედაქციო განყოფილებაში - ბაიჭის სარედაქციო განყოფილებაში, ბრძანებისრედაქციის განყოფილებაში მუხრანის სარედაქციო განყოფილებაში/ ბრძანებისრედაქციის განყოფილებაში.

ვაჩუბი მთავრის რეპრესიების დამადასტურებელი

აქამ. ივ. ჯავახიშვილი დაიბნინის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ენაობე-  
ნიერების რაგვების შექმნის პროფესორების ი. ფიფინის, ა. შამინის და  
გ. ახვლედიანის ღვაწლია ღვინის. იმავე მკვლევარის სიფყრით, მკვლე ხანში  
მათ გვერდით ამოუგენენ პროფესორები არნ. ჩიქობავა, ვ. მთავრის და ს. ჯან-  
ბია.

ვ. მთავრის ქარაღი ენაობენიერების ერთ-ერით ფუძემდებელია. იგი  
იყო გამომგინილი ქარაღელოგი, ქარაღი და ქარაღელოგი ენების სწორ-  
ვარი მკვლევარი. მის სახელმანა რაკვეთიებული ქარაღი ენის ისტორიის,  
შემატებით ფონეტიკისა და მორფოლოგიის, რაკვეთილების /განსაკუთრებით  
ლექსიკოლოგიის/, მათს იბერულ-აკასიური ენების /კერძო, ლაქური/  
არაერთი ღორაღი და არაკვეთილი საკითხის რამეა.

ვ. მთავრის, როგორც ლექსიკოგრაფის, ახასიათებდა მკაცრი კრიტიკით,  
განსაკუთრებული ენობრთი ალო, სიფყრის ესაფიკის შეგრძნების განსაკუ-  
თი უნარი, რიდი პუნქტუალიზმი, საკვლევი რიდიტის სიფყრული და საფუძვი-  
ანი სომან, სიფინჯი, ლექსიკური ერაღელოს სემანტიკაში რამა რამეობის  
ნიჭი.

რიდი ვ. მთავრისა ღვაწლი ქარაღელოგი-ქარაღელოგი ენების რაკვეთების  
შენსავლასა და ამ ენათა ლექსიკოლოგიის განვიმარებამი. მან "მეგრ ნი-  
რამე ენათა ქარაღი ენის კოლოების შეგინიერული შენსავლის საქმი" <sup>1</sup>,  
მაგისი მკვრდაღებული წვილიი შეიგანა ქარაღელოგი-ქარაღელოგი ენების რაკვე-  
ლოგი ლექსიკონების შეგენის პრინციპების შექმნავედამი. 1981 წ. 8 იან-  
ვარს 80 წელი შესრულა ამ რიდი ერუდიტიისა და ფარით გაქმნების რინგის-  
ტის რამაღეობანი. ამ მარის რამეობანი ის, რომ საქმარაღელოს სსრ მვერ. აქამ.  
ენაობენიერების ინსტიტუტმა მიუღღენა რესპუბლიკური რაკვეთილოგიური. სა-  
მეგინიერო სენის ქარაღელოგი ენათა რაკვეთილოგი ლექსიკონის შეგენის პრინ-  
ციპების საკითხებს; აქ კო. უფორმით, ურით არ იქნება, ღვარი გამავა-  
ლოთ ვ. მთავრისა ღვაწლს ამ ასკვეტით და რაკვეთით მისი მემკვიდრეობა  
მანამეგრეობის სასახურში. ეს მიმ უფრო საჭიროა, რომ ენაობენიერე-  
ბისა და ენის სწავლების საკითხებზე რესპუბლიკური კონფერენციების რაკ-  
რების არაკვეთი რამაღეობის სამინისტრომ ვ. მთავრისა მონინობით შემილო  
და რამეობა <sup>2</sup>.

1 ვ ა რ ლ ა მ მ თ ვ რ ი ა, იბ. წიგნი: "ნარკვეთები იბერულ-აკასი-  
სიურ ენათა მორფოლოგიისანი", ედღენება აქამედიკოს ვარამ მთავრისა  
სსრისანი, მბ., 1980, გვ. 4.

2 მ. ა რ ა ვ ი თ ვ, ვარამ მთავრისა მიღღენობანი: გამ. "ქუთაისი",  
1961, 23 აგვისტო, გვ. 3.

3. **მეფურისას** ბიოგრაფიიდან ცნობილია, რომ იგი 1936-1941 წწ. მუშაობდა უნის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის ლექსიკოლოგიის განყოფილებაში გამგებ, ხოლო 1941-1960 წწ. - ქარაგელურ ენათა განყოფილებაში ხელმძღვანელობდა.

სწორედ ამ პერიოდში ვ. მეფურისას ინიციატივით გამოიშვა და 1938 წ. ქარაგელურ ენათა ლექსიკონს პირველი ნაკვეთი გამოიყა "გურჯული, მემორიზურული და ლიტერატურული ლექსიკონები" /გ. შარაშიძის, გ. ბარბაქაძისა და მ. ალავერდიანის ავტორობითა და ვ. ბერიძის რედაქციით/. ნაშრომს ახლავს წინასიტყვაობა /გვ. 7-10/, პანეირი ვ. მეფურისას მიერ, რომელიც გაკვირებ, მაგრამ მანინე ლაპარაკი ლექსიკონის შედგენის პრინციპებზე. საკვლისხმოს ის, რომ ამ პირადეტურ ლექსიკონებში "შედეგსაპ ისეა სიტყვები მოპოვება, რომელთა საბეჭდო ენაში ავიისი რიტორაჭურჯი პარალელი არ გაპრინათ". მაგრამ ყველა ეს სიტყვა ლექსიკონში იმიტომ დატოვებია ვ. მეფურისას, რომ ა/თათების არც ერთი მათგანი წარმოადგენილი მნიშვნელობით არსებულ ლექსიკონებში არ არის შეტანილი, ბ/მთავალი უმეოპ იპოვის ადგილს რეორე მხატვრულ, ისე სამეცნიერო რიტორაჭურაში, გ/ლექსიკონებში შეტანილი მასალა პირველად შევიდა სიტყვის კონაში, დ/პირინდელ ლექსიკონებში დაპსტურებულ რიტორი იმ შემთხვევაში მოხმობილი, აუ ამგვარ სიტყვებს განსხვავებულ მნიშვნელობას იერ-ფერი აქვთ.

უპრესაპ საყურადღებოა წინასიტყვაობაში აღნიშნული ცნობა იმის შესახებ, რომ ლექსიკონებში შესულა ნასუსხები მასალა უცხო ენებიდან, განსაკუთრებით გურჯული /აქრული, ბერძნული, სპარსული/, აგრევე ლიტერატურული /მეტრულ-სეპარულიდან/. საჭირო იყო ათეული ამგვარი სიტყვის საპაურობის ჩვენება, მაგრამ "უნიადიდან ლექსიკონები ჩვენ ნავარაუდვი ავაქვს რეორე მასალა ირი ქარაული განმარტებითი ლექსიკონისათვის, სადაც ყოველი სიტყვის ისტორია სათანაოპ იქნება წარმოადგენილი, ჩვენ ამჟამად ავი შევიკავეთ ამგვარ მიმთებასთან. ამავ მოსაბრებო ხელი ავიღეთ, სულ მცირე გამოწერილის გარდა, სიტყვათა უნიმეორეორა განხილვაზეც", უნიმთობით წინასიტყვაობაში.

აქედან შეიძლება დავასკვნათ, რომ პირადეტურ ლექსიკონში ლექსიკური ერეულის საპაურობისა და უნიმეორეორის ჩვენება აამაღლებს ამ ტიპის სიტყვის კონის მეცნიერულ პონეს; ასევე აუცილებელია პირადეტურ ვარაყობათ ჩვენება და სიტყვის განმარტების რეადეორეობით დაპსტურება.

საქარაგელის სსრ მეცნ. აკადემიის ნ. მარს სახელობის უნის ინსტიტუტის გრეობით ქარაგელურ ენათა ლექსიკონს II ნაკვეთი 1943 წ. გამოიყა

3 იხ. ქარაგელურ ენათა ლექსიკონი, I, გურჯული, მემორიზურული და ლიტერატურული ლექსიკონები, თბ., 1938, გვ. 8-9, ამ წიგნზე იხ. მწერალ-აკადემიკოსის ვ. გამსახურდიას გამოხმაურება: "ლექსიკოლოგიური მენიშვნები", თბ., გვ. 7, თბ., 1965, გვ. 257-259.

სფუანვე მეწვემეშვიდის "ქიმიურ ლექსიკონი" ვ. მთურას რედაქციის.  
წინასიტყვითადი ურსადებმა გიბსვიღებუთა რიღქურ ლექსიკონის ატ-  
ბის პირიკიპბბბგე. აწიბმშეღია, რომ მასში მევიჰა მბილორ ის სიფევიბი,  
გეწიკური ტერმინებო და იპოზბაჭური ლებბი /სჯე 6260-ბბე/, რომელიც  
ა/ რლემატ გამოსჯე არე ერე ლექსიკონსა მე სიფევის კონაბი მეჭანელი არ  
ფოფილა და პირველად აქ პოვეს მბე ატრიო /მბგ., აჯაკება, ავეური, ჩა-  
ლბე, მიხის ტრიალი.../; ბ/ ლექსიკონებში მოყვიტე განმარტებბს ავსებბე  
მამატებბბი პირმპირი მე გბმგანბბი მნიშვნელიბბე /ასელებბა: აჰილა,  
ბაწარ, კაკრა.../; გ/ ქიმიურ კილოში ტებებება და სხვაგან არა, გარდა  
საბასა და ჩუბინაშვიდის ლექსიკონებბსა, რე კაყს აფიქრებბინებს, ბმარ-  
ბიპან გამოსჯილო /ასემატ მიიჩნევა: ბესბეყინეწობა და სხვ./.

"ქიმიურ ლექსიკონი" განბმშეღებბე რიღქურსა, ნაწილბრე -  
ვმეჭარფიღი, ტერმინლოგბიურე და ასახავს ქიმივის მოსახელიბის სიყბ-  
ლურ რეჭერენეკიბბის რევილოკიამბე. ეს კი აწიბმშეღ სიფევის კო-  
ნას აქევეს სანდო მასლად სიყბიღური რიღქლოგბისბბს, ატრევე ქარ-  
ჯეი საბარბის ნსტოჩინსბბსაყ, რამბენაბყ მასში მევიჰა იუჩიბიღე ბა-  
სიბბის ტერმინებბ. ფოვიღივე ეს კი განბმშეღია რიბი ქარჯეი განმარტებ-  
ბი ლექსიკონსაბბს.

სტრუქტურის ლელსბჩისბბ ჩვენს ურსადებბს იპწოზბ ის, რომ აქ  
სიფევიბი განწყობილია ანბანის რეგბე იბ საბბე, რა საბბბაყ იბე ტებებება  
საუბარბი, და არა ფედეზა და მიმ უფრო თინს მიბებბე. ამბს პასაბუხებბის  
ყბყბა მოყვიტე ლექსიკონის წინასიტყვითადი; ყალკე სიფევიბი, კომპი-  
ტებბი და ტრბბები /იბვიბბა მე პამებებუი გამონაკიბბი/ ქიმიურ რიღქ-  
ბა მოყვიტე. არბს რამბენბმე მბტრიბბ სიფევაზა ვტრბლოგბისა; ლექსიკურ-  
ი ერბელი და მიბის განმარტებმა პამბბებბე სხვა ლექსიკონებბიპბაყ.  
ლექსიკონსა ავეტრბბი პასახეღებუთა უბუესობბის მიბებბე, იბვიბბაყ აწი-  
მშეღია სიფევაზა წარმოშევიბბაყ<sup>4</sup> არბბე, სპარსეი, ლექეი, ბერბელი,  
სომბური, რუსეი და სხვა<sup>5</sup>.

აქვე უნდა მეწინებბე, რომ ქარჯელირ ენბბა ლექსიკონს III ნაკეზამ  
პიბბეჭყა ნ.კებბვიდის, შ.თბბიჭურბისა და პ.ბუბუბის ქარბელირ ლექსიკო-

4 სფ. მ ე ნ თ ე მ ა შ ე ე ი ი, ქიმიურ ლექსიკონი, თბ., 1943, ტვ.4-ბ  
5 ქიბბის ატრე ერტეა ქბბბი /ბბბბი, ბბბბბ/, რომელიე მოყკევა "ბბბბ-  
ბის გორბბე" მეჭბე მჭირბბე განლიგებბე ქარბელ პასახებბაზა ჯუფს. ქი-  
ბბბი საქარბელირბი ერბბბბბი მბარბა, რომელსაყ შორეელ წარსული ეს-  
ბენ უნბური საბელიბ - "კამბეჭყანბბე" მოჩხბენიგებნ. ეს არბს ბბბბ-  
ბრევე სიღნაბისა და ბბბბეწყარბს რბბბბბი /ბ. ი.ბბბბბბბბბბ, ქი-  
ბბბი, თბ., 1973, ტვ. 2-ბ/.

ნი" /ვ.თოფურიას რედაქციით/, დახლოებით 20 ნაბეჭდი ფურცა, მაგრამ, სამ-  
ბუნხარო, იგი არ გამოხსულა, სამაგიეროდ 1981 წ. დაიბეჭდა ლ.ბერბაქიძის  
მ.ბესნიძისა და ლ.ნობათის მიერ შეგენილი "ქარბული რედაქციის ექსპო-  
ზიცი" /მასალები/.

აქვე იმასაც აღვნიშნავთ, რომ ვ.თოფურია შეიძლება ქარბული ენის გან-  
მარტვითი ექსპოზიციის მთავარ რედაქციამში და იყო III ფონის /მბ., 1953/  
რედაქტორი. 1971 წ., საქარბული საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების 50  
წლისთავზე, ქველი-ის შეგენა-რედაქტორთაში აქტიური მონაწილეობისაფინ  
სხვებთან ერთად ვ.თოფურიასაც მიენიჭა საქარბული სსრ სახელმწიფო პრემია  
შეგენილებისა და ფუნქციის პარტიში.

1956-1959 წწ. საქარბული სსრ მეცნ. აკადემიამ გამოცემა "რუსულ-  
ქარბული ექსპოზიციის" სამეცნიერო /65000-ზე მეტი ენაბეჭდი/, რომლის საბე-  
ჭდილი კოლეგიის წევრი იყო ვ.თოფურია.

ვ.თოფურია და გ.ახვლეტიანი 1950 წ. გამოცემა "ქარბული-რუსული ექს-  
პოზიციის" /რედაქტორი გ.ახვლეტიანი/, ხოლო 1958 წელს - "რუსულ-ქარბული  
ექსპოზიციის" საშუალო სკოლისაფინ /მანაგვეტორი ს.ყაზბეგიძე, რედაქტორი  
ი.ტიტიშვილი/, აგრევე სასკოლო "ორთქვაფილი ექსპოზიციის" /ი.ტიტიშვი-  
ლიშვილის მანაგვეტორი/, 1941, 1946, 1949 წწ., ხოლო 1968 წ. დაიბეჭდა  
ამავე ავტორების პირველი ენაბეჭდი "ქარბული ენის ორთქვაფილი ექსპოზიციის",  
რომელშიც შევიდა 70000 სიტყვა.

საგანგებოდ აღვნიშნავთ ღრისა ფუნდამენტური კოლეგიური ნაწარმი  
/ი.ტიტიშვილი, ვ.თოფურია, ი.ქაჯარაძე/ "ქარბული რედაქციის რედაქტორია"  
/I, მბ., 1961/, რომელშიც შევიდა ქარბული ენის ყველა კოლონა და კოლონა-  
ვის სანდო ჩანარული ფუნქციები, განხილვა სათანადო ექსპოზიციის /რედაქ-  
ტორი ვ.თოფურია/. ვ.თოფურია ამ წიგნში ფუნქციური ექსპოზიციები შეუდგინ-  
ა ხელისუფლის, მთავრის, ზღვრის, მანერის, ფერეფნის, ჰავახურის, მეს-  
ხურის, აფარის, ექსპერის, რაფის. მთავრისა ფილარ-მთავრის, ქარბ-  
ლის, იმერულიისა და იმერული რედაქციების განხილვა. რედაქტორი ექსპო-  
ზიციის შეგენის პრინციპების დასაბუთისა და საფუძვლიანად შემდგენილად შემ-  
დგენი განცხადება: "ეს ექსპოზიციის რედაქტორია და სასწავლოც, ამით არის  
შეპირბეჭდილი მისი შეგენილობა და განმარტების ხასიათი. მასში შეგანილია  
ყველა სიტყვა, რომელიც ფუნქციებში გვხვდება და მკომბეჭდილისაფინ ან სრუ-  
ლიად უცნობია, ან ნაყნობია, მაგრამ სხვა მნიშვნელობა აქვს, ან კიდე  
რედაქტორია და ამდენად შეესაბამება".... "სიტყვებს გარდა ექსპოზიციის  
მოქვეყნისა ფუნდამენტური გამოქვეყნები და გრამატიკული, უმთავრესად მორფო-  
ლოგიური ექსპოზიციები"<sup>6</sup>.

6 ი. ტ ი ტ ი ნ ე ნ ი შ ვ ი ლ ი, ვ. თ ო ფ უ რ ი ა, ი. ქ ა ჯ ა რ ა ძ ე,  
ქარბული რედაქციის რედაქტორია, I, რედაქციის განხილვა, ფუნქციები, ექსპოზი-  
ციის, მბ., 1961, გვ. 548.

3. **მეფურია**ს მიერ შემუშავებული პრინციპებით შეადგინა გრ. იმანიძე-  
მა "ქარბლურა ლექსიკონი" /ჯერ არ გამოცემულა/, ხოლო მისივე ნაშრომი  
"ქარბლური რიალექტი" /გამოკვლევა/ ავტორმა მიუძღვნა დიონის მასწავ-  
ლებელს - აკაკ. ვარლამ მეფურიას /აბ., 1974/.

3. **მეფურია**ს მიზნობრივად და ხელმძღვანელობით მუშაობდა პირველი ინ-  
ტელი ქალი ენათმეცნიერი ნაფლა როსტომაშვილი, რომლის გარდაცვალების შემ-  
დეგ არ. მარტოროსოვმა გამოაქვეყნა მისი "ინტელიური ლექსიკონი" /შეიკავეს  
5400 სალექსიკონო ურთულს/ /აბ., 1978/. ამ ლექსიკონის გამოცემას ჩვენი  
სამოსალოდნო გულბოძაძე შეხებდა.

3. **მეფურია**ს ხელმძღვანელობით შეისწავლა მ. ალავერდი ლაზარაძე ლექ-  
სიკა. ავტორმა გამოაქვეყნა ლექსიკონი ნაწილ-ნაწილ. შედგენის პრინციპი-  
ბის დეტალურად აქ სანიჭარესო მხრის პირიდან ფორმის გამოყენება სა-  
ლექსიკონო ურთულსა და, რაც მთავარია, მასალა შედარებით ქარბლურ  
ენაზე ლექსიკონურად და წყაროებთან /მაგ., ნ. მარის ჟანურ და სვანურ ლექ-  
სიკონებთან, ყოფილი ლექსიკონთან/, აგრეთვე ავტორის მიერ მოპოვებულ  
სვანურ-მანურ ლექსიკონ მასალასთან /საერთო-ქარბლურ ლექსიკონ მასალას-  
თან/. ეს მუშა პრინციპით მეფურიასავე, რომელიც სისტემატურად გააგრ-  
ძელი ქ. დონეცის "ბეზობიურ ლექსიკონში" /აბ., 1974/.

3. **მეფურია**ს ყოველთვის ახარებდა ახალგაზრდობის წარმატებები მუშა-  
რე ახარებდა. მე რაგორი აღწერესანებობა უცებობა იგი ყოველ სიხარულს  
ლექსიკონურად, ეს ნადა და ჩანს მ. ალავერდის მოგონებებთან: "1935 წ. ივ-  
ნისში მას/3. მეფურიას - რ. მ. / პირველად ჩავაბარე გამოცემა მორფოლოგიაში  
და დასადა მისი ჩემი მშობლიური კუთხის სიტყვების შესაკრებად. მალე  
ინსტიტუტის დირექტორმა ბრძანებით გამომიცხადა მადლობა და დიდიხად  
პატივად შემიძღვი მობრძანის საფუძველი: "ქუთაისის უნივერსიტეტი ინსტიტუ-  
ტის დირექტორს. ქარბლი ენის კადრის გამცის 3. მეფურიას განცხადება  
აკაკ. ნ. მარის სახელობის საენათმეცნიერო წრის წევრმა, ენისა და ლიტერა-  
ტურის ფაკულტეტის II კურსის სტუდენტმა მიხეილ ალავერდი გასულ წელს ლა-  
ზარაძის სხვადასხვა სიტყვით შეკრება, განმარტა და აღაბრუნებდა დაწვრილ ლა-  
ზარაძეში გაერკველებული 500-მდე სიტყვა. ამგვარი წამოწყება უხუცეს მისასა-  
ბელომ. ამით შეიძლება საფუძველი ჩავუყაროთ რიალექტიკონურ ლექსიკონსა  
სურის გამოცემას და გავამდიდროთ ქარბლი ლექსიკონურად, ურთ მხრე,  
და, მეორე მხრე, ქარბლი ენათმეცნიერებას შევსოთ მნიშვნელოვანი მასა-  
ლა. სტუდენტმა. წახალისების მიზნით გმადლობა ბრძანებით მადლობა გამოცხად-  
ებოთ მიხეილ ალავერდს და მისივე ურთობლივი დახმარება ასე მანეთ. 3. მე-  
ფურია. 1935 წ. 29 ნოემბერი"<sup>8</sup>.

7 მ. ა. ა. ვ. ი. დ. ე, მასალაზე ლაზარაძე ლექსიკონისადვის: ქუთაისი უნი-  
ვერსიტეტის შრომები, ტ. 13, 1955, გვ. 29-77.

8 მისივე, ვარლამ მეფურიას მოგონებებთან: გაბ. "ქუთაისი", 1967, 23  
აგვისტო, გვ. 3.

სანიჭორებსა ვ.თეფურას ანაგონიანი აღმშენებელი გამოხატულებით ვრდო  
 ადგილი იმავთუ მ.აღვინათის საკანონიერო მოსაზრებების დაცვასთან დაკავშირე-  
 ბით: "აქ რავე გამოიჩინა ზრუნველური მასალა: ზრუნველური პრესისა ნი-  
 მუშები /ლიმანი, ვინა, ტარველი, წივილი, ლირალი, მუჭვენი, ტილითი,  
 კვირთი, ხუჩაფათი.../ შევიდეს ლე არა ექსპონირში? ეს პრინციპული საკითხ-  
 ხია. ჩემი აზრით, პრინციპული სწორად მიიქცა, რავე ზრუნველური მასალა  
 მოახვესა ექსპონირში"<sup>9</sup>.

"1966 წლიდან ვ.თეფურას ინიციატივით გაბ. "კომუნისტმა" პირველ სა-  
 ჟარზელოს სხვადასხვა კუბურში ადგილობრივი ინტელიგენციის მიერ შექმნილ-  
 ბული სიტყვების გამოქვეყნება. ეს საჭირო საქმე კვლავ ვრდოვდა /ვ.თე-  
 ფურას გარდაცვალების შემდეგ მას ხელმძღვანელობდა ივ.ჯავახიძე/"<sup>10</sup>.

ამჟამად ენაშენიერების ინსტიტუტში "მუშაობა წარმოებს პრეზ. ვ.თე-  
 ფურას ხელმძღვანელობით პანელოვ სვანურ-ქარზელ ექსპონირში /პრეზ. თ.შა-  
 რადინიძე, მ. შარადინი/, რომელიც წარმოადგენილი იქნება სვანურის ოთხივე  
 კოლის მოწყობები"<sup>11</sup>.

აქვე უნდა აღინიშნოს ვ.თეფურას მიერ შექმნილი ექსპონირი, რომელიც  
 ვრდის ბესიკის ხეობისა კრებულს, ად. ბარამიძისა და ვ.თეფურას რეპა-  
 რაციის გამოცემულს /შბ., 1932/; 1962 წელს გამოვიდა ბესიკის ხეობისა  
 მუშების გამოცემა, შეესაბუთა მწერლის დღემდე უცნობი ექსპონირი და მისი  
 ცხოვრების დეტალური აღწერა.

ვ.თეფურას მიერ შექმნილი ბესიკის ხეობისა ექსპონირში უარყოფი-  
 ლი ექსპონირის შექმნის მიღებული წესი: "სიტყვათა დრეების მიხედვით  
 პარაგრაფი", წიგნი აკადემიურ-პოპულარული გამოცემა. "ექსპონირში არ შე-  
 სულა ზრუნველურად სახევილი, მაგრამ ადვილად მისახვედრად სიტყვები და  
 ნაწილკები /ტყვე, გამოხენის, ვიხამი.../"<sup>12</sup>.

ვ.თეფურამ მშენებელი იყო, რომ "თეფურა სიტყვას დაუბოძო საკუ-  
 მარი ინსტიტუტი აქვეს" /ა. მივიჯ/, ამიტომ იყო, რომ ასე უარყოფილად ვრდო  
 პირველად ვრდულს.

1960 წ. 20 იანვარს ქარზელურ ენათა პირველყოფილის საკითხების  
 შესახებ საკომიტეისათვის დადგინდა ვ.თეფურამ წარმოება შემსახებელი მოხ-  
 სენება. "ქარზელურ ენათა პირველების შესახებ და ამოყვანილი" /პირველ-  
 \_\_\_\_\_

9 მ. ა ღ ა ვ ი ძ ე, ვარდამ თეფურას მოსაგონებელი: გაბ. "ქუთაისი",  
 1969, 21 აპრილი, ტ.3.  
 10 მ. ა ღ ა ვ ი ძ ე, ექსპონირებისა სარგის საქარზელურში, "მაცნე",  
 1972, 14, ტ. 62.  
 11 იქვე, ტ. 62-64.  
 12 ბ ე ს ი კ ი, ხეობისა, 1962, ტ. 287-288 /იხ. ექსპონირი/.



მა ლეზისებრი, მძლიანად გამოქვეყნდა 1963 წ. იხ. "ქარბველურ ენათა სტრუ-  
ქტურის საკითხები", III, ტვ. 161-189/, რომელიც სხვა საკითხებთან ერ-  
სად გამოქვეყნდა რიადელტური ექსპონენტის გამოყენის გამოყვებელი საჭი-  
როება.

1964 წ. მოსკოვში ვ. ლოფურაძე ანდროპოლოგიურ და ენოგრაფიულ მიუნი-  
ერებათა მი-7 საერათმორის კონგრესზე რუსულ ენაზე წაიკითხა მოხსენება  
დებამდე: "ქარბველურ ენათა რიადელტები და ბოჰადი ენათმეცნიერების საკით-  
ხები"; ასევე სანტეგრესო მისი ნაშრომი "ქარბველურ ენათა რიადელტების /  
მიწაყვამა მინიშნებობა ენის ისტორიისა და ბოჰადი ენათმეცნიერებისათვის".

1965 წ. ვ. ლოფურაძე რუსულ ენაზე წაიკითხა ლოგოლოგიური ხასიათის გამო-  
ქვეყნება "რიადელტური ექსპონენტთა შედგენის წარმომადგენლისათვის". იგი მოხსენ-  
და სამჭოთა კავშირის მიუნი. აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის საკოო-  
რდინაციო საბჭოს იბერული-კავკასიური ენათა რიადელტოლოგიის საკითხების  
შესახებ /რინიშნა ლეზისებრი ბიბლიოთეკა 1956, ტვ. 48-50, მძლიანი მოხსენ-  
ება გამოქვეყნდა იკე-ში, ტვ. 16/. ეს აჩის განმაბოჰადელი ხასიათის  
ლოგოლოგიური გამოქვეყნება, რომელიც რიადელტოლოგიის მიღების მანდოდე გამოქვე  
შრომის ერდებარ რეზიუმივს წარმოამტენს.

უფრო დეტალურად გვეყენოთ "პრინციპები" წარმოედენილ ვ. ლოფურაძის მო-  
სამრებებს.

სამჭოთა ენათმეცნიერების ერთ-ერთ საჭეადურ ამოცანად ავტორი ლეზის  
რიადელტების ყოველიბირე შენსავლას - მისი ფონეტიკური სისტემის, გრამა-  
ტიკური წყობისა და მორფარი ექსპონენტის ანალიზს. ამ მხრეზე, მისი აბრეო,  
რიდი მიწევეა აქვს რუსულ რიადელტოლოგიას, რის შედგებადაც სატროფა რი-  
დარი მასალა, რომლის ანალიზის საფუძველზე ედება რიადელტური ავლასები,  
ქვეყნდება ლოგოლოგიური სტრუქტურები, გამოიის სპეციალური კრებულები და მონო-  
გრაფიკური გამოქვეყნებები. ასევე რიდი მიუბარება წარმოებს მოკავშირე რესპუ-  
ბლიკებშიც, კერძოდ საქარბველოში, მაგრამ ლე რწიად იკველევენ რიადელტთა  
გრამატიკური წყობას, ამას ვერ ვიფყვიოთ ექსპონენტზე, რიადელტოლოგიური ექს-  
პონენტისა მნიშვნელოვანი გამოწვეულია იმიო, რომ ყოველი წარმომადგენელი ენის საფუ-  
ძველი ერთი ან რამდენიმე რიადელტთა /მაგალითები დასახელებულია ქარბული  
და სომხური ენების ისტორიისათვის/. ასევე ყალიბდება რეგულაციის რეგულაციის  
შედეგზე უმწერლობი ენათა რიადელტური ენები /დასახელებულია რეკური/.

"ამტვარად, - ასკვინის პრეფ. ვ. ლოფურაძე, - რიადელტი ეს აჩის რიადელ-  
ტიკური ენის ბაბა". ამასთან დაკავშირებით მიუბარება გენიბსენოთ აკად.  
არნ. ჩიქობავას მოსწრებული ნაშტვამი: "რიადელტები რიგ მიმბევევამი სარი-  
ტირატური ენის ხვარინდელი რელს გვანომინებენ, რიგ მიმბევევამი-გუმინდელს"

13 "მაყენ", 1965, №2, ტვ. 170-183.

14 იქვე, ტ. 14, მბ., 1964, ტვ. 32.

შემდეგ ავტორი მსჯელობს პოპულატორი ღვესიკის მნიშვნელობაზე და დას-  
დენს, რომ პოპულატორი მასალაობის საფუძველზე ცხრილობენ ავხსნათ ქარაჯუ  
ენაში მ. რუსთაველის პოემის ბევრი სიტყვის მნიშვნელობა /მაგ., პაშაი,  
ყველაქანი/. პოპულატორი მონაცემები გვეხმარება შევნიშოთ უკრძინოლოების  
შემუშავებაში.

3. თორა რ. ერისათვის "მოკლე ქარაჯუ-რუსულ-ლათინურ ღვესიკონს მცე-  
ნარა, ცხიველა და ღიონთა სამეფობებოპან" /თბ., 1884/ სამარჯონანა  
ფილის იმ ნაშრომა, რომელიც საქარაჯელოში საფუძველი ჩაუყარა პარაობრე  
ღვესიკას. შემდეგ ავტორი ჩამოფილის პოპულატორი ღვესიკონებს და ამ უპანას-  
კენის აკუფენებს პარაობრე ღვესიკასაც, უთხობს ე. ღონიძის "მეცხოველე-  
ობის ღვესიკონსა" /1925/ და ა. მანაშვილის "ბოჭანიკური ღვესიკონზე"  
/1949/; აქვე დასახელებულია საკანონოპაფო მონარაფიკები /რ. კახაძე, მ. სა-  
ბაშვილი, ე. სასათანი, მ. ჯანაშია, ნ. საბაშვილი.../ და აღნიშნულია, რომ  
ყველა ეს მონაცემი: არჩ. ჩიქობავას ხელმძღვანელობით.

3. თორა გულისტვიცილი აღნიშნავს, რომ მღვიმე არ არის გამომუშა-  
ვებული პოპულატორი ღვესიკონების შედგენის საფრთ პირნიკიკები. ამის აუ-  
ცილებლობა კი იგრძნობა, რადგან ამ სახით ღვესიკონებს ადგენენ არაფრთა-  
ირა. მკვლეარი გამომყოფს ორი სახის პოპულატორი ღვესიკონს: ა/ყალკე პო-  
პულატონს, ეს ნიქება მსხვილი ჟე წერტილი ან ახლომდებო პოპულატობის ღვესი-  
კონი, ბ/საფრთ, ენის ყველა პოპულატონს მომცველი ღვესიკონი /დასახელებუ-  
ლია სასანაფო ნიშნებოც/; ამ უპანასკენის უარყოფით მხარე ჩაფილია,  
ერთ მხრივ, ის, რომ ისინი ვერ მოცავენ ყველა პოპულატონს მასალასა და,  
მეორე მხრივ, არ იყენებენ შეპირისპირებობს მუთაფსა და განმარტობის სინი-  
ნიშურ ხერხს.

"პირნიკიკების" ავტორი სამარჯონანა აკვებს საკანონოპაფო ხაზს პო-  
პულატორსა და განმარტობის ღვესიკონებს შორის. ამიჭობაც პოპულატორი ღვე-  
სიკონების შედგენისას შეიძლება დადგეს პირნიკიკული ხასიათის საკობები.  
მათ შორის მკვლეარი ძირითადად ფილის:

1. როგორი სიტყვები და გამომყოფები შეაქვთ პოპულატორი ღვესიკონებში?  
ეს ნიშნავს როგორ განვიჩნით პოპულატორი ღვესიკონი ღიჭრატორული ენის  
ღვესიკონისაგან.

2. სიტყვათა განმარტობის რომელი ხერხი უნდა გამოვიყენოთ: ფილოლოგი-  
ური ჟე ენიკოლოპიკური?

3. როგორი უნდა იყოს განმარტო სიტყვის ილუსტრაციკა?

ამაფან 3. თორა ყველაზე რაჯადა ფილის პირველ საკობს და დას-  
დენს: თანამეპროვე ღიჭრატორული ენა ორენჭაიკის ილუმს ცოცხალ მეფე-  
ლებზე, ამიჭობაც ძველია იგი მოკვციტოთ ხარხურ ენას. ამ დაბუქების სა-  
ილუსტრაციკოპ მიყვანილია არ. ჩიქობავას მოსაბრება ქველ-ის წინასიტყვაობი-  
პან.

იდეალიზირებას რა პოლიტიკური ლეჟისკონის შედეგების ტრადიციასა და საერთო მიღებულ წესებს, ვ.ო.ფურია ტრადიციულ პოლიტიკურ ლეჟისკონებში შედეგების საერთო პრინციპებს.

პოლიტიკურ ლეჟისკონებში შეიძლება სპეციფიკური სიტყვები, ნაწილაკები, მყარ სიტყვათმეხამებთან და ფრაგმენტული ერთეულები:

1/ რეზილენცი პასივობისა და მოქმედი პოლიტიკისა და ან მხედველობა სხვა პოლიტიკისა და სარეგულაციო ენაში; მაგ., კამფაჟი /ბმელი აქვეყნების აპლიკაცი; ინტერაქტიული/, ფიქსირებულია გ.შარბინის ლეჟისკონში /1938/, 2/ მხედველობის მიერ გამოყენებულია, მაგრამ ჯერ კიდევ არ აღიარებულია საერთო სახალხო ენის კუთვნილება; მაგ., აკაკის ნაწარმებში მხედველობა იმეორე ხეობა; ილია ხმარებს კახურ ფორმას ფურცელი, ვაჟას იმეორე ხეობის სიტყვა აქვს ნახარა, რომ ა.შანიძე შეაქვინა მისი ნაწარმეობების ლეჟისკონი /მაგ., სიტყვები: კენჭა, სვილი, ჟიჟიკებს/. იგივე მეთოდია იდეალს ალ.გამბაგის მიერ გამოყენებული მიხედვით სიტყვებზე /გაგანა, ფრეზი, ცხო.../.

2/ ლეჟისკონში შეგანილ მსგ სიტყვას აქვს პასივობით პირდაპირი და მარტივად მნიშვნელობა ან ახალი, აქამდე ლეჟისკონებში აღუნიშნავი მნიშვნელობა და მნიშვნელობის ნიშნის; მაგ., საერთოხმარებული სიტყვა ლოგინი უარყოფი ენის პასივურ კოლოში აღნიშნავს გაბტს; ბაბარ აღნიშნავს კოლოში /მუშურში, ფაშურში, კახურში, ქობულთში, ჯავახურში, ინგოლოში/ ჰქვია "მადგისი დაფს", სამშობლო /ქარა, კახ., მთავ., ჯავახ., რაჭ./ ჯავახურში უარის მშობლებს საცხოვრებელი ადგილს და რუხს და ა.შ.

3/ მემორული ენობრივი და პოლიტიკობრივი ნახსენებები სიტყვები; მაგ., ინგოლოში განიკის ადრეხმარებული სიტყვას და ამის მიხედვით სპირიტუალი და არაბული ენობრივი /მაგ., ასლან, ილიაშ. . ./.

4/ ცოცხალი სახეობები, საკუთარი სახეობები და მესახეობები ლეჟისკონში შეიქმნება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, და ისინი ახასიათებენ მოცემულ პოლიტიკს და ისტორიულად მომხმარებელი საზოგადო სახეობისაგან და და მიის დაე ენაში არ შენახულა.

ვ.ო.ფურია ეხანება განმარტებითი ლეჟისკონის შედეგების პრინციპებს<sup>15</sup> და დასძენს: პოლიტიკურ ლეჟისკონებში სიტყვები უნდა გაეყოს ანბანის რა-

15 ეს პირდაპირ არის აღნიშნული აგრეგე მ.მ.ფ.უ.რ.ა.ს. ნერლინი არ-ნოპ ჩიუბაყვას მესახეობა /იბ.ჟურნ. "მნაშობი", 1959, №5, გვ.165-174/; გარდა ამისა, იბ. აგრეგე მისივე საფურცლები ნაშრომი "სუხან-საბას უარყოფი ლეჟისკონის მნიშვნელობისაგან" /ჟურნ. "კომუნისტური აღზრდა-საგანს"/, რეზილენცი მკვლევარმა მიუჩინა კუთვნილი ადგილი ამ რიგ მ-აზროვნეს უარყოფი ლეჟისკონის ისტორიაში.





მასალინ ანალიზში გვიჩვენებს, რომ ხვესურჯუთი სახელთა მრავლობითი რისკების თრევე ტიპი ფუნქციონირებას, მაჟამს - უბ სუფოქსი თრინთაჟთა. მას ჟავისუფლარ მიმარშავს ენა ფრევეა შემიხვევათი, საჟაჟ ეთ - უბ - იან ფორშია - ჟა შარშირება შესადღებელია. - უბ სუფოქსი გუნეჟება საბოჟარო სახელუბშან ენი ჟუფთსა და რა ჟუფთსა, შესარშავ სახელუბშან, მიმლობასთან, ნაჟ- ენასახელუბშან. ეს ჟაფუბი ცნობილია. ნაჟველსახელუბშან ჟაჟვეთირებთი შეთღებოჟა ჟაჟვეთაჟებთინა შემიჟეთ: ხვესურჯუთი ჩვეულებრეთა: ნსუებთი, ესუებთი, იშუებთი, მაჟვებთი, ენებთი, ჩემებთი, შენებთი, ჟვეენებთი, შოჟებთი და სხვ. შარალეღურ ნ/შ ფორშიბის გვერთი, მაჟრამი შარალეღურ ფორშიბთი /ნსუებთი - ისენი, ეტებთი - ეტენი, იშუებთი - იშათ, მაჟვებთი - მაჟათ.../ არ ჩანს ფუნქციურ ჟაჟირისჟირება, ფუნქციურ ჟოფორენციჟაჟთა, ის ტენეენ- ეთა, რშივეთი ჟარშეჟი ენის ბოჟი ჟოალეჟთისჟენისაა ჟამასასოთებველი და სანიჟურაჟურ ჟარშეჟთი იჩენს ჟაჟს: - უბ სუფოქსიანი ფორშიბი რა ჟუფთს სახელუბს მიეშარება, ნარშანიანი - ენი ჟუფთსას.

- ... ნსუებთი მანაღურა: გ.ჟ. 58, 26.
- ... ამბობჟს ნსუებთი სასაუბროს: გ.ჟ. 71, 5.

შირ. ჟვეთი და ნსუებთი უნა შამეღ შაჟირთ: ჟინჟ. 399, 16.

-სეფრევა, ესუებთი ხო არჟაჟ-რა იფეჟ ჟინჟ. 341, 24.

ანჟა,

ჟამანეუბ იფენისაჟ, ჟარუბთი, იშუებთი მიჟსხეიშავ: ჟინჟ. 358, 30.

შირ. იშუებთი /ხუებთი/ ჟაჟებჟამი გვერთისჟვერჟ და ფოჟრება ჟაჟაჟრავთ სა- ჟაჟვეთი: გ.ჟ. 19, 11.

-უბ-იანი ფორშიბი ნეიჭარალურა ეორვეთი სატენბის მიმარშ.

ცნობილია, რომ სანიჟურაჟურ ჟარშეჟთი და ჟოალეჟებთი, ჟუ სახე- ჟი მრავლობითი რისკებთა, მბოლოჟ-უბ სუფოქსით ჟაფორშიბეჟ ფრეჟს ერჟენის ბოჟირთი ჟანეჟებელი /-შე, -თი, -თან, -ეოთ/. ხვესურჯუთი ამ ეოტოჟათი - ჟა სუფოქსი შეთღებება შეტვხეჟს /ცხენის ნალაჟთი- შირ. ნალებთი ; ამ მტარქაშთი- შირ. მტარებთი; ჟვალაშე - ჟვალეებთი და სხვ./<sup>4</sup>.

-უბ სუფოქსიანი ფორშიბი ერშაჟრთი შესადღებელი შარშირება მოქვე- ბით და ეოთარებთი ბრუნვათი. მაჟრამი არის ეოტოჟათა, საჟაჟ - უბ მანარშირ- ბელი არასოჟს არ შეტვხეჟება. ეს არის რისკებითი სახელუბთი.

-უბ სუფოქსიანი ფორშია სობთიჟ და ფართი ჟამოფრეება იმის მაჩვენე- ბელია, რომ ჟემოაღნიშნული საჟრთი ეროჟის - უბ სუფოქსის ჟაჟაჟრებთისა ხვესურჯუთი ენობირთიჟა და ამ მხრე ხვესურჯუთი ჟარშეჟი ენის სხვა ეოლობის გვერთი ჟაჟს.

4 აღ.ჟ. ი. ნ. ჟ. ა. რ. ა. ჟ. ი. ნ., ხვესურჯუთის ჟავისუბურებანი, 1960. გვ. 51.

ბევსურჯლის სპეციფიკას საბერძნეთის მრავლობითი რიგების წარმოებასთან  
დაკავშირებით დიდიხადაც 6/8 ფორმის გამოყენება უნდა. 3. პირველ<sup>5</sup> სტრუ-  
ქტურულ ერთეულს, რომელიც ბევსურჯლის Pl<sup>n</sup> -ის შემადგენელია Pl<sup>eb</sup> -ის წარმოად-  
გენით სარგებლობით. ეს ერთეული შეიძლება გამოიყენოს იმ შემთხვევაში, რომ  
ბევსურჯლის არ უფროს 6/8 სტრუქტურული ფორმის წარმოება, ან ასევე საჭირო-  
ება შეიქცევა. ამდენად ეს არის მრავლობითის წარმოების მოქმედი ფაქტორი, მაგ-  
რამ მათი გამოყენება გამოიწვევს შეზღუდვას - უბრალოდ იმ ფორმის წარ-  
მოება. 6/8 ფორმის შეიძლება შევსებულს სხვადასხვა სახეობის - უბ-  
რალოდ იმ ფორმის პარალელურად ერთსა და იმავე ფუნქციონირებს. რიგების სა-  
ბერძნეთის ეს არის ერთდროულად შეესაბამება წარმოება. ისიც ამოკლება, რომ ეს  
სტრუქტურული ერთეული არის "ინდივიდუალური" / 3. პირველ<sup>6</sup> მარჯობით მრავლ-  
ობისა, ისევე უნდა იყოს, როგორც ისტორიულად იყო და ყველა შემთხვე-  
ვაში ერთდროულად მნიშვნელოვანია არ გამოიყენება.

შემთხვევასა მდელი სიმრავლე რჩება შემთხვევით გამოყენება:

ა/ პირველი, მრავლობითობისაში ყველა ისეთ შემთხვევაში აერთიანება,  
სადაც 6/8 ფორმის ერთდროულად შეესაბამება, პირს, მოკლეების გვერდობაში, მრ-  
ავლობითის მინიმალური აქვს, 2. ი. ფორმა შესაბამისობაშია მინიმალურად.

ბ/ ცალკე განხილვის დროს ის ფორმის, სადაც ეს შესაბამისობა პარ-  
ალელურად, ფორმა მრავლობითობისა, მაგრამ ერთ საგანს გვერდობს.

პირველი ყველა სახეობის დაკავშირებით, უპირველეს ყოვლისა, უნდა  
აქვს მნიშვნელობა: 6/8 ფორმის მნიშვნელობა წარმოებაშია უპირველესად უნდა  
ყველა სახეობის. ეს ფუნქციონირება განსაკუთრებით ხელშეწყობს პირდაპირ  
ფუნქციონირების მარტივი მარტივობის, ამისი მოვლინისა. ასეთ სახეობის, ცხადია,  
მსადავრადიც უნდა იყოს მრავლობითი ახლავს და შედგენილი შემთხვევით  
სახეობის წარმოება. შესაბამისი მნიშვნელობა მრავლობითი უნდა იყოს.

მაგალითები:

ამდენად, კორუპციისა დამატებითი მნიშვნელობა: 6. პ. 81, 16; 5. უბრალოდ  
დენი დადანი, ქალისი 5. უბრალოდ მნიშვნელობა: 6. პ. 370, 32; ... და კორ-  
უპციის ი. პ. 39, 8; პირს მნიშვნელობა სტრუქტურული მნიშვნელობა: 6. პ. 828;  
... მათი გამოყენების უნდა იყოს მნიშვნელობა: 6. პ. 27, 10; ... უპირველეს  
მნიშვნელობის კავშირის მნიშვნელობა მნიშვნელობა: 6. პ. 352, 29;  
... გამოყენების მნიშვნელობა: 6. პ. 365, 13; ... მნიშვნელობის მნიშვნელობა:  
6. პ. 346, 25; - უბრალოდ კავშირის მნიშვნელობა: 6. პ. 20, 2; ... ქალისი სხვა  
მნიშვნელობის მნიშვნელობა: 6. პ. 378, 30; მათი მნიშვნელობა მნიშვნელობის  
მნიშვნელობა: 6. პ. 346, 20; მნიშვნელობის მნიშვნელობა: 6. პ. 343, 25; მნიშვნელობის

5 3. პ. 6 6 2 2, პასახ. ნაშრომი, გვ. 292.

6 Pl<sup>n</sup> -ის ინდივიდუალური ხასიათის შესახებ ყველა მნიშვნელობა. იხ. მი-  
სი პასახ. ნაშრომი, გვ. 305.

მუქრებშიც კი, ჭრეხარა მისველი: გინჟ. 384, 15; "ეგმასა/ც/ მასკრა-  
ვაჟ," - უმემაჟ სხვენი მინი: გინჟ. 363, 20; თმანი, ხუცენი და სხვ.

ასევე სახელოა ერთი რიგი ჯგუფი გვარების, ოჯახების, სადასრების  
აქმნიშენი სახელების წარმნიანი ფორმები, განსაკუთრებით პირობული  
ნაშესაბიანი ბრუნვა.

ამხელოური, ბაგრაგაჟი კაცი, გოგოგურიანი, დანიშურიანი, სხვადა-  
ურიანი, დგანისდენი, მადანი, უმურგანი, უარსამაჟიანი, ჩაჟურიანი და  
სხვადაურიანი...

გურჯულიც ვეღა მასკანი კრეხული - ფორმები - აგამი; უარ-  
პურიანი... ბაგრაგურიანი - სრე ერთი მასკანი: უ.პ. 15, 5.

არგოგურიანი, არგოგურიანი, ამქოგურიანი, ნეშეგურიანი, მადიგურიანი,  
ბიგურიანი, ზოგურიანი, ზოგურიანი, ზოგურიანი... უარსამაჟიანი  
- ბიგურიანი ფორმები მასკანი:

ბიგ. გინიგანი სმი გვარის ხაღბი - ცხვირები: ლეგურიანი, გინურიანი  
და გინურიანი: გ.პ. 18, 8; მადიგურიანი მადიგურიანი რე მასკანი აგამის დასა-  
გურიანი, ადურიანი ჯიგ არ მასკანი: უ.პ. 15, 8; ახიგურიანი მადიგურიანი  
და მადიგურიანი, ამქოგურიანი ფორმები მადიგურიანი: გ.პ. 58, 27...

პირობული ფორმები მადიგურიანი იმეგურიანი უარსამაჟიანი და  
გინურიანი. ასევე ფორმები მადიგურიანი ან რეგურიანი სახელებიანი არის  
ნაშესაბიანი და ეს განსაკუთრებით მადიგურიანი, ან მინიგურიანი სიგურიანი  
გურიანი, ხან კი ნეგურიანი სახელებიანი აქმნიშენი. ხშირ შემთხვევაში - ეს  
არის მადიგურიანი ფორმები, რეგურიანი ახსნას საგურიანი / ფორმა  
მადიგურიანი და აქვე, მინიგურიანი-მადიგურიანი. იმეგურიანი უარსამაჟიანი  
საგურიანი, რეგურიანი უარსამაჟიანი სახელოა წარმნიანი ფორმები  
ბიგურიანი (კრეგურიანი, კრეგურიანი, გინი, უარსამაჟიანი...). ეს  
მადიგურიანი სხვა რეგურიანი მადიგურიანი. ნაშესაბიანი მადიგურიანი  
სადიგურიანი, სასამაჟიანი მადიგურიანი პირობები.

მადიგურიანი ამგურიანი მადიგურიანი ნაკრებიანი მადიგურიანი რეგურიანი  
რეგურიანი აქმნიშენი, რეგურიანი, რეგურიანი რეგურიანი და მადიგურიანი  
რეგურიანი ბიგურიანი მადიგურიანი რეგურიანი რეგურიანი და ნეგურიანი  
ფორმები: "ჯიგური" უარსამაჟიანი, მადიგურიანი მადიგურიანი და  
რეგურიანი, მადიგურიანი, მადიგურიანი, მადიგურიანი, მადიგურიანი,  
რეგურიანი რეგურიანი. ასევე ფორმები ბიგურიანი რეგურიანი,  
რეგურიანი ჩანს, მადიგურიანი, მადიგურიანი მადიგურიანი  
რეგურიანი და რეგურიანი მადიგურიანი.

ამ მადიგურიანი მადიგურიანი და რეგურიანი რეგურიანი ასევე  
ფორმები სასამაჟიანი მადიგურიანი იმეგურიანი რეგურიანი მადიგურიანი,  
რეგურიანი და მადიგურიანი რეგურიანი. მადიგურიანი, მადიგურიანი  
რეგურიანი ფორმები მადიგურიანი. მადიგურიანი, მადიგურიანი  
რეგურიანი მადიგურიანი. "ჯიგური გინურიანი, მადიგურიანი, მადიგურიანი  
რეგურიანი მადიგურიანი მადიგურიანი მადიგურიანი მადიგურიანი მადიგურიანი



ნებჯი: გამ. 121, 15.

როცა უძაღვი ხუცობამე პაპგემა, ხაღვი ტაღის საღოცაღვი, ჩამოცკავს  
მაღს და იღოცემა: "პაღოცეღო ჩვეღი საღოცაღ, ნუ პაღჩეღ სხვაღ ხთის ნა-  
ღაღეღმაღე ნაკღეღაღ, რე ხთის კარღე კღე-ღაღაღენ ან გ.წინაღ საღოცაღაღ,  
შენღ საღვიღეღ სამიღოღაღაღ<sup>1</sup> სახთიღვიღოღ". ამაღე ხუცღის უჰასუღებღ: "საღა-ღ  
მაღეღ ძაღ-ღ<sup>2</sup> შაღღეღაღ, ჩამაღეღარ სუღეღაღაღოღ<sup>3</sup> -ღეღ-ოღწიღიღ, ჭიღა-ღ-  
ღეღანიღ, ღღეღენ-ღღუღანიღ, ჭარ-ღღეღენიღ; შამიღ მღეღარ ძაღ-ღ<sup>4</sup> შაღღეღაღ,  
როსაღ ღღეღ-ღღაღეღოღ უღაღეღეღი...<sup>5</sup> და სხვე. გ.პ. 26, 31-27, 1.

ჯვაროღენი - ჯვარის ანუ ხაღის მისახუღიღი მხოღოღ ნ/ღ მრავღოღიღთის  
ფოღიღი იხმაღეღა. ზესაროღიღ ტაღუღიღ აღწეღს "ღამის ლეღას ანუ ჯვარის  
სჭუღოღაღს შინ", აქ მ-ჯეღ არის ნახმაღი ჯვაროღენიღ სხვაღასსხვა ზღუღენიღ  
ფოღიღი... "მიღმიღიღიღ ჯვაროღენიღ", ... "ნაღეღენ ჯვაროღენიღ", ... "არე  
ჯვაროღენიღ პაღიღიღეღენ", ... "შაღფოღიღიღ ჯვაროღენიღ" და სხვე.

ასღეღე ლარღანიღი მრავღოღიღთის ფოღიღი იხმაღეღა ხაღიღენიღ, ხაღის  
მიღოღეღიღ, ლეღიღ ჯვარენი. შაღრეღ აღეღე არიღიღ პასჭუღ- ჭეღოღსღეღიღ, ამ სიღფ-  
ვიღს -ღეღ სუფიღსიღიღ მრავღოღიღთიღ ხმაღეღიღს ჭრადიღიღა პაღკვიღეღეღეღა. აღა-  
იღ: ცაღეღ პასჭუღიღი-ღ ტეღეღეღა.

ჯვარენი ხაღვიღი რეღ შეღიღეღა, პაღიღეღს ჰიღჯვარის და იღფენიღ: "ამეღიღიღ,  
ჯარენი და ჯვაროღენიღ" /გამ. 125, 24/. საღოცაღოღ მიღმარღიღის ფოღიღეღიღი ხში-  
რეღა ლარენიღ მრავღოღიღთის: ოღწიღ, ხაღვიღ, ოღკავღიღ... უოღიღიღის პარის პაღიღ-  
ღეღის ხუცღსიღ ხუცობას და იღფენიღ: "უღიღის და უაღის ჰაჭოღენიღ და ნეღ-ღეღ-  
ღეღაღიღ"... /გამ. 132, 23/. უოღიღიღაღიღ პაღკვიღეღეღეღეღ ღეღსიღკაღი მღოღი  
/=შაღარაღ/ ხშირეღ იხმაღეღა და უმიღეღსაღ ნ/ღ მრავღოღიღთის ფოღაღიღიღ  
/მ შეღმხვეღეღიღიღ ნ-შიღ/.

მღეღარღაღ შენიღრეღა - ეღეღ ტარეღეღეღი ჭრადიღიღა, ამ სიღფაღიღიღ  
თეღეღის უოღეღღიღის ლანიღიღი ფოღმა - მღეღარღ შესაღიღრეღი, მღეღარღ შას-  
ნიღრეღ /თეღეღის ჭრადიღიღის ღოღეღეღეღა აღეს/.

ტარეღეღეღიღი უიღის მღეღარღიღი მიღეღენიღ და მღეღარღს მიღეღიღიღ, ნღის  
ტაღეღეღამეღე ზუ ამ უღს უიღიღეღ შაღიღეღანს, რიღი სიღრეღეღიღა "მღეღარღს ღე-  
პაღიღიღაღ" /გამ. 136/ ტაღეღარღ აღღეღრეღა, ტაღეღაღ პაღეღა ტარეღეღეღიღის  
ჰაღვიღსაღეღიღ ნღსიღა. ხშირეღა ასეღიღ ფოღიღეღიღ ტამოცაღეღიღიღ:

"ჩეღენი ლეღიღ, ლეღ-ღაღარენიღ, საღა ტაღეღარენიღ, ტასღეღეღიღიღაღ";  
"ჭაღაღეღაღე შაღ-თეღარენიღ თხოღარენიღ შამარღოღეღაღაღ", "სამიღ ჭარენიღ, სამიღიღ  
ღეღეღეღეღეღაღ": გ.პ. 39 და სხვე.

ღეღსიღს ეღა ლეღიღუღაღიღა ასეღიღ შეღღეღეღიღსაღან. აქ ფეღეღანიღიღ სახე-  
ღიღ შეღიღეღა მღეღეღეღეღს ლარღანიღიღ მრავღოღიღთიღ, ასეღიღ სახეღიღ სარეღიღიღ სი-  
ფეღაღიღიღ პასჭუღეღეღა და სჭოღეღიღის შიღენიღაღ. აქ არ შეღიღეღა არ ტავიღსღე-  
ნოღ იღანეღ ტიღიღიღიღიღის პაღკვიღეღეღა, ტამოღეღეღიღ "ეღეღიღსფაღიღანიღიღ"



ბან წყვილობის (ორობის) უძველეს მანქანობებზეა მიიჩნია, რომელსაც "მემდომი მრავლობის მნიშვნელობა მიუღწა, მაგრამ პირველადი მნიშვნელობა წყვილობისა არ დაუბრუნებია სრულად". ამგვარი ამ საკითხს "მეცხრამეტე წინადაც" მიიჩნევა.

1925 წელს ბუნარიან გამოუჩინა ჭეშვარიანი კომუნისტებისა ა.შანიძე დაუბრუნა წყვილობის საკითხს, რამდენიმე გამოუჩინა ინფორმაცია "სარე-ობს" (მრავლობით) და "სარეობ" (ორობით) ფორმების შესახებ და აღნიშნა, რომ მის ხელე ამუბული მასალები არ გამოდგება იმის საბუბად, რომ "წყვილობისა და მრავლობის განრევა სამოცამოც იყოს დაკული და სისტემატუ-რად გამოდგული ჭეშვარიანი".

1926 წელს ორობითი რიცხვის ფორმების ამუბობა დადასტურდა გ.მერე-ლიბა ხევისურეობი მიღიწების რის, ლეილა მასალები არ გამოუქვეყნებია.

1967 წელს ა.შანიძე კვლავ სვამს საკითხს ორობის შესწავლის აუცი-ლიტობის შესახებ. მისი დასკვნით, "ორობითი რიცხვის გამოიწიბით საბეღობ-ით ჯრად მოპოვება ჭეშვარიობით"..., ამიტომ სჭირდა მისი კოლობის და-დასინჯვა ამ ლეისამბრისით<sup>9</sup>.

ამავე წელს დაბეღიბით: სამუბო რაბათის მ.რევათ და ლ.მეგრე-ველიბა და ორობის ფორმები დადასტურეს. სჯ 23 შენიბბევეის დაბებია მი-ბეღობა 51 ინფორმაციის გამოიბბევიბ.

მაე გამოიბბევის ამრბული ლეისამბრისი, ილიბ ა.შანიძისაგან განსხვავ-ებობით, რომელსაც ორობის ფორმები უძველეს მიღებია მიიჩნია, კიბევის სახით მიგრე ვარუბის შესადებლობაც დაუბევის, "იბებ ორობითი რიცხვის კაბეობრია ხევისურეობი მიგრეულიბა?". საბეღობ მათე მიიბე უფრე დამაჯრე-ბლად პირველი ვარუბი მიიჩნევის, ლეილა საამისი ამრბულიბები არ მანქანობ-ებენია<sup>10</sup>.

რე მასალებს უმფარება ეს ლეისამბრისი?

მიკვლევარბა მიგრე დაბმმებული მაბალიბები და ბეენ მიგრე მოპოვებული მასალები შებბებ ჯგუბებს გამოცვაფოფინებს:

1/ წყვილი სატნის ამნიშვნელი საბეღობი. ასეობა, უპირველეს ფოვილი-სა, სხეულის ნაწილები. მათებნ 6/6 ფორმების ბმარება ნორმა.

ბეაღრ: ლეაღრ ამიბვივინესავე: ე.პ. 16.

9 ა.შ ა ნ ი ძ ე, ქარბული კოლობი მბობი: ბბბებბანი, 11, 1981, ტვ. 17-18; მისივე, ჭეშვარიტი მასალების გამო: ქარბული საენაბიეენიერო სამოცამოც-ბის წელიწადული, 1-11 (1923-1924), ფოვილიბ, ტვ. 335-336; მისივე, ორო-ბითი რიცხვის საკითხისაბეის ხევისურეობი: ბბბებბანი, 11, 1981, ტვ. 528.

10 მ. რ ე ვ ა ვ ა, ლ. მ ე რ ე ვ ე ე ლ ი, ახალი მასალები ორობითი რიცხ-ვის საკითხისაბეის ხევისურეობი: ბსუ ბევი ქარბული ენის კაბეობის მირ-ბები, 19, ბბილიბ, ტვ. 187.



დაწერი: გაბუნრი პი ფაქტობ რაიკისნა, რაბუნა ემისი კვეკასა": 7-პ. 21, 11.

ბაბანი: ... ტეფტის აასბეს ისარა /მშავეკასა ჟინჭარაჯისა/, ბარია, ჟაჭვი არ ეცეს: შან. ხევის. 3. 18, 25.

ლაბანი: საკვირვლა სიცილი სემინიფრა, შორი რაირაბეს რაბუბი: შან. ხევის. 3. 661. 7.

/მორღვას/ ტეფტის უნაბეს ჟვარით: იქვე, 44, 4.

რა რაუბილა, რაბი ტანხილური ჟარბები მრავლობისაჲ მიტეპარინაჲ?

მრავლობის 5/ე ჟარბანტეძის, რაგორც ენობილია, ერბბე მეტის სიბრა-  
ჯის ტაბობიყნა შეუძლიაჲ, ამბენაჲ იშავსებდენ რაობის, სამობის, რე-  
ბობის რა ა.შ. სიმრავლეების ტაბობასაჲ. ასე იყო ისტორიაჲ. ასეა  
რღეს ხევისურჯობიჲ ენი ჟუფის სახელებან /შენაბირენი - რე კაცსაჲ ტუო-  
სხობის, სამსაჲ რა მრავალსაჲ/.

5/ე სუფიქსების ხმარების არის შებღუპვა, რაგორც ჩანს, უსჯო ს-  
ტანაჲ სახელებიდან რაიჭყო, სავარაუდოა, რაბი 5/ე ჟარბები შებირბობა  
რეხანს, უპირველეს ყოვლისა, წყვილი სატეძის ალბინიშენი სიჭყვებან,  
ასეაჲ სხეულის ნაწილები. ამ ჟარბაჲ ტამბელობას ხელს შეუწყობა ის ტა-  
რბობა, რაბი სიმრავლის, წყვილად ხმარების ფაქტორი ამ სახედა შებივი  
ჲ არა, ხშირი ტანხილუბი იქნებოდა.

წყვილი სატეძის /სხეულის ნაწილები/ ალბინიშენი სიჭყვებან 5/ე  
ჟარბები კარგა ხანს შებორჩა სლარიჭარაჭურა ენას. ეს, ალბაჲ, მათი ხმარე-  
ბის სიხშირეაჲ ტანაპირაჲ.

ფრქვი საერა ხასიათის ძველებში წარბანინი ჟარბისაჲ ტეხეკება რა  
-ებ-ბანისაჲ. წარბანინი ჟარბები წყვილსაჲ ალბინიშენი რა რბბე მეტსაჲ.  
აქჲ რარჯანის ძე-ფრქვინი მოუკეხანა: ამირან-პარჯ. 448, 32.

... ჲეიჲ იმა ჟინიველის. ფრქვა მოკეკე: იქვე, 309, 29.

... შე წამალი მოცე ეტაჲ, რაბილ ფრქვა მოსიყი: იქვე, 389, 16.

... ჲეხა მოხევისა: 79, 35: ... ტავიჲ ფრქვანი რაჲკეცა: რუსუ. 207, 5.

... რინივე ფრენი რაუჭირა... შაჲ. 6., 186, 28.

... ჲარონს ჩემსა რაჲ ფრენი მსწარაჲაჲ უს ჩასანბებელად:  
ტანაპი. ამირან. რარჯან. 1254, 2.

... ყოველივე ჲინი ხელისა რა ჲეხისანი მოჲკეხანეს ჲეიჲეჲაჲ...  
რა ფრენი მოჲჭიბიჲან მუხელებიჲ: კარბ. 11, 117, 10.

... ხელი რა ფრენი მომტეხი: საბა, 11, 430, 21.

მერ. მხევისა ... ფრენი მიწაჲა რაჲჲა: ფრანსიანი, 152, 25.

... შე რიდაჲ მტეკეჲა ჲეხები... სამარად. 71, 404, 12 /1810/.

რმაწვიკოსების ენაში ასეაჲ ჟარბები ხომ ჩვეულებრივი:

5. ბარაბაშვილი წერს: მამილს რეისაჲესჲის ილიას ფაქტობ წინ ტავები რაუ-  
გრევიჲობა: წერილები, 115, 13.

მაღალი: მკლავნი მოღაროჲეს: ამირან. რარჯ. /რამაგ./ 778, 13.



Կ-ԼՄԻՆԵՐ: ՉՅՆԻԿ ՈՒՅՄԱԹ, ԵՊՏԱ ԿԱՌ-ԿԱ ԿԱ-ԼՄԻՆԵՐԸ ԿԱՄԱԾԵՎՈՒՄԵՆԱՅ:  
ԳՈՒՄՅ. 360, 4.

... ԿԱՄԱԾՎՈՒՄԸ ՆԱԿՅՈՒՄԸ ԳՐԱՆՈՒՄԸ, ԳՆՅԱՊՈՒՅՄԱՆԻԿ, ԵՂՅՈՒՆ-ՄԼՄ  
ՖԱՆԻԿ, ՄԻՐ-ԿՄԻՆԵՐԻԿ: Ե.Ր. 27, 3.

ԸՄԻՆԵՐ ԸՄԻՆԵՐԱԹ-ՔԱ ՄԻՔԱ-ՄԻՆԵՐԸ ՆՂՈՒՅՑՈՒՄԸ ԵՂՅԱՆՆԱՅ: ԳՈՒՄՅ. 353, 3.

ՍԱՆԻՏՊՐԵՍԿԱ, ԿՈՒ ՄՅ ԿՈՄԻՏԵՑԻՆԻ - ԵՐ-ՈՒՆ ԵՐԱՅՈՒՄՈՒՄ ԿՈՍԵՅՄԻՆԱ, ՈՅՄ-  
ՐԻՆՍԵՄԻՆԱ ՈՐՏՅ ՄԵՏՐ ՍՈՒՐ:

ՅՈՒՄ ՈՅՅՈՒՄԸ ԸՄԻՆԵՐԻՆԵՐԸ... ՆՄԻՆ ՆՅՅՈՒՄԸ ՍԱՅ ՄՅՆԻՆ: Ե.Ր. 69, 12.

... ԵՂՅՈՒՆ, ՍԱԿԱ ՈՅՅՈՒՄԸ ՄԵՆԵՐ Ը-ՄՅՈՒՄԸ: Ե.Ր. 44, 16 /ՈՅՅՈՒՆ-  
ՆՄԻՆԱ Ը-ՄՅԱ/.

ՆՄԻՆ ՔԱ ՆՄԻ ՐՂՅ ՈՒՄԸ ՄԻՆԵՐԱՆՆԱՅ ԵՂՅՈՒՄ ՔԱ ԵՂՅՈՒՆ ՄԻՆԱ-ՄՈՒՅՈՒՄԸ,  
ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ /ԵՂՅՈՒՆ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ, ԵՂՅՈՒՆ ՅՈՒՄ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆ,  
2-ՅՅ ՄԵՏՐ ՍՈՒՐ ՈՅՅՈՒՆՆՄԻՆԱ/: ԵՂՅ. 135, 7.

ՆՂ ԵՂՅՈՒՆ ՈՒՄԸՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅԱ-ՄՅՆԻՆ//ԵՂՅԱ-ՄՅՆԻՆԸ  
ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ, ԿՈՒՄԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ.  
ՈՒՄԸՆԵՐԱՅ, ԿՈՒ ՄՅ ՆՂՅՈՒՆ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ՆՂՅՈՒՄԸ, ՈՒՄ ՆՂ ՆՂՅՈՒՆ  
ՅՈՒՄԸՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ: ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ, ԿՈՒ "ԵՂՅԱ-  
ՄՅՆԻՆԸ ՆՂՅՈՒՆ ՈՒ ՄՅՈՒՆ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ" /ՈՅՅՈՒՆՆՄԻՆԱ ԵՂՅԱ ՔԱ  
ՄՅՆԻՆ/ . ՄՅՈՒՄԸՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ՆՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ  
ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ: ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ  
ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ: Ե.Ր. 40, 21.

ՍԱԿՅՈՒՆ "Ը-ՄՅՈՒՆԻՆ" ԵՂՅՈՒՆ ԿՈՄԻՏԵՑԻՆԻ ՄՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ  
ՆՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ, ԿՈՒՄԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ՆՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ  
ՔԱ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ. ՆՂ ՆՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ  
ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ.

ՅՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ՆՂՅՈՒՆ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ՔԱ ՍԱԿՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ  
ԵՂՅՈՒՆ /ՆՂ. ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ, ԿՈՒՄԻՆԵՐԱՅ, ՈՒՄ, ԵՂՅՈՒՆ, ՍԱՄԱ.../.

3/ ՆՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ՍԱԿՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ՈՒՄ  
ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ, ԿՈՒՄԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ,  
ԿՈՒ ՆՂ ԿՈՒՄԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ.

Ն/ Ն.ՄԱՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ  
ՄՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ՍԱԿՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ, ՆՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ:

ԵՂՅՈՒՆ - ՍԱԿՅՈՒՆ ՈՒՄԸ, ԿՈՒՄԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ.

ԵՂՅՈՒՆ - ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ, ԿՈՒՄԻՆԵՐԱՅ ԿՈՒ ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ.

ՍԱԿՅՈՒՆ-ԿԱՌՂՅՈՒՆ - /ՄՅՆԻՆԵՐԱՅ ՔԱ ՈՒՄԸ, ԵՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ/.

ՄՅՈՒՆ. ԿՈՄԻՏԵՑԻՆԻ ՄՅՆԻՆԵՐԱՅ-ՈՒՄԸ: "ՍԱԿՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ՄՅՆԻՆԵՐԱՅ-ՈՒՄԸ"...

Ե.Ր. 17, 39.

ՆՂՅՈՒՆ ԿՈՒՄԻՆԵՐԱՅ ՍԱԿՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ: ՍԱԿՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ, ԿՈՒ ՆՂՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ  
ՄՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ ՍԱԿՅՈՒՆԻՆԵՐԱՅ.

დასკვნა ასეთია: ესაა გამკაცრებული ფორმები ოპინიური ორთქლიანი რიცხვისა.

უფრო მეტი, უფრო და მსგავსი სიტყვები უნდა მივიჩნიოთ სემანტიკურ-ბუნებრივად, რომელიც თავისი სათარგმნო წევრი მხოლოდითი რიცხვისა ქონისაა, როგორც *pluralia tantum* - უბრალოდ და ტრადიციული რიტუალებითაა აქვს. ამის საფუძველს გვაძლევს გარდა ზემოთხსენებული სემანტიკური ფაქტორისა რის გარემოებას, რომ ანალიტიკური სიტყვები სხვა პირადობითი მნიშვნელობა შეიძლება შევხვდეთ. კერძოდ, უფრო ასეთივე მნიშვნელობითი დაგადასტურებ ქართლში, სოფელ ანაბეძეთი პირადობითი ექსპლორაციის მუშაობის პრინციპს.

შეიძლება არ იყოს ზემოთხსენებული უნდა რიცხვის მიხედვითი. მსგავსი მასალა სხვა ენებშიც არსებობს. ირანულენოვანი სახეობის ალბანური სიტყვები *ворота, двери, сахи, очи* და სხვ. ოდნავ მრავლობითი ფორმით იხმარებიან, *pluralia tantum* - ს წარმოადგენენ. დეტალური კატეგორიული აღნიშვნა, რომ სრული ენების ინტერპრეტაცია არ არსებობს არსებითი კვალი ორთქლიანი რიცხვის ფორმისა *pluralia tantum* - ან გასაქცევია. საუბრე იმაშია, რომ ორთქლიანი ფუნქციონირება მხოლოდ მხოლოდითიდან კავშირში და მასთან მიმართებით, ამ ფორმისა გამოყენება გამოუყოფელი ნიშნითი ფუნქციონირება შეუძლებელია<sup>11</sup>. ამავად უფროსი დასკვნით, ნებისმიერი სიმრავლე, მათ შორის ნივთიერი, რომელიც ერთობლივად, კრებითად ახალი სახეობის შეადგენს, ინტერპრეტაცია მრავლობითი რიცხვით /ან მხოლოდითი/ გამოყოფილებით იწვევს ენებში, რამდენადაც სწორედ მრავლობითი რიცხვის ფორმა წარმოადგენს კრებითობის გამოხატვის საშუალებას /კრებითობა ხომ სიმრავლეა, როგორც გარკვეული ღონისძიანი მდგომარეობა, ე.ი. ღონისძიანი რაოდენობა/. იწვევს ენაში მონაცემები გვიჩვენებს, რომ ორთქლიანი რიცხვის ფორმებს კრებითობის სემანტიკა არ ქონისაა<sup>12</sup>. ეს ფაქტორის ქართლში მასალის ასახვად არ გამოვსატავს, მაგრამ საინტერესოა ორთქლიანი რიცხვის არსები გარკვევის ფაქტორისა.

საინტერესოა ფილოლოგის დაკვირვება, რომელიც ჩვენს ენის მასალაზე შეისწავლა პლურალიზაციის ფორმები. მისი დასკვნით, ეს პირადობის ბრუნვებები იმ სახეობის სახეობით, რომლებიც:

ა/ რეალური თავისი მნიშვნელობით /ვთქვათ, იარაღი, მოწვევები, ინსტრუმენტები/;

ბ/ ხასიათდება კომპლექსურობით /მაგ. ტანსაცმელი.../;

და გ/ მნიშვნელოვანი ნივთიერი სიმრავლე, განსხვავებული მნიშვნელობის/

11 В.И. Д е т я р е в. Происхождение ИМЕН *pluralia tantum* В славянских языках, ВЯ, 1982, № I, 72-73.

10 იქვე.



როგორც ჩანს, ეს პაკეტირება სხვა ენებზეც შეიძლება გავრცელდეს. ყველა ამ შემთხვევაში პარალელურ ენებზეც ხელსაწყოშიც.

ხელსაწყოში არის ჭვინებისა, მრავლობითის ფორმით გამოიხატება არა მხოლოდ ორი, არამედ ორზე მეტი, მრავალი კომპონენტის ერთობლიობა. ამიტომაც, რომ, —6 და —ხ სუფიქსები ხშირად უჩინებლად მიხატავენ განაწევრების მეორე საგანსა, პირდა სახელებს 13.

4/ ასეთივე უპირველეს ყოვლისა კრებითი სახელები, სადაც მეტი სემანტიკური საფუძველია მრავლობითის ფორმანტისა. ასეთი სახელები ხშირად გამოკვეთილი საგანსა და პირდა ერთობლიობას გამოხატავენ: ლაშქარნი//ლაშქარი, ქალაქნი /ოჯახის ნევრები/, ნაპირნი//ნაპირი, საქონნი//საქონი ო

ლაშქარნი//ლაშქარი: საჯ-საჯის ლაშქარ ნაგასხა და მეტი განკვეთის...  
რომენის ლაშქარ მათლებზე უნდადები მტრის მარჯვენებს: გაბ.  
165, 17.

შპრ. ეს ლაშქარი გავიყობ ორად: გაბ. 165, 16.  
ქალაქნი /ოჯახის ნევრები/

- პურსაც ეტრ სახეობი უბიძგვებს ქალაქნი: გ.პ. 16, 4.  
ქალაქნი, სანაჯი მათგინთათვის, სტუმარ მათგინათვის: გაბ. 128, 21.  
ნაპირნი//ნაპირი - მხოლოდობითი შეგუბება და მრავლობითი. თანავე მხოლოდობითის ფორმა უფრო იმ შემთხვევაში იხსარება, სადაც ღერსებაა წინ ნა-მომხველი:

ის კვადები ახალი ნაპირნი კვადები ას: გაბ. 193, 27.  
ბოლო როგორც აქვეყნის სიმრავლეება, სახელი მრავლობით რიცხვითა: ნაპირნისას მინდობა მათებები რაინახა და ჰყვება: მე ნაპირნი მივუპარე : გაბ. 196, 6. ესრეც... შენაპირნი ნაპირნი თოფი: გაბ. 196, 10.  
საქონნი: საფ არ მივყავ საქონნი საჭმელი ამ მათათვის: გაბ. 130, 9.  
გვაქვს 5 და უბ სუფიქსიანი ფორმები: ქვარნი და ქვარები: მათას ქვარნი არ მათგინებთან: გაბ. 139, 3. შპრ. ეს ქვარები ანუ ხომივილები სუფიქსი ერთნაირ კი არ ას: გაბ. 153, 16.

ეს ჭვინებისა სალიტერატურო ენაშიც ელინდება /XII-XVIII საუკუნეების ძეგლებში/:

13 გ. მ ა კ ა ლ ა თ ი ა ს ,სწორად აქვს შენიშნული, რომ —6 მრავლობითის სუფიქსი, როცა სახელებს მხოლოდობითის შინაარსი აქვთ, თანადაც ისეთ სახელებთან გუბება, რომელნიც რაიმეს სიმრავლეს, კრებითობას, ნაწილებიანსავე შეგუბებობას გამოხატავენ. მაგრამ ეს ებება თანადაც —6 სუფიქსსა და აღბა, ამ ებებობის რაშსებება საჭირო / ფიქსის ტომონიმიკა: კრ. ტომონიმიკა, 1, გვ. 35/.

და ელპრენს იამანინი ლაშქარნი არაბუთსა შიხეღასა: ამირანპარკუ. 115, 8.  
შეიკაბინა ლაშქარნი: ვისრ. 48, 17.

• მეჩვენსა მღვსა ჩემნი ლაშქარნი საამარებუნს: ვარამან. 125, 34.  
მთაგმა ლაშქარმა ჭყვ ველაპ: შაჰნ. 111, 128, 5681.

სარულაპ ლაშქარნი კვირობდენ: რუსუპ. 68, 22-23.

შეიკრიბნა გუბამ ჭაოღლიან მის ქუყანისა ლაშქარნი: ქარმ. კბ. 174, 24.  
ფასკუტჯმა ლავისი ვმანი და ლაშქარნი შემოიკრიბა: საბა, 11, 214.16 ...

5/ ასევე შეინაგანნი პანაშვირება იტალიისებება ფორმებში: "ჭალავარ-  
ნი", "ბალახნი", "საგალნი", "იარაღნი", "ლოგინნი", "მბანი" და სხვ.

"ჭალავარ დასხმენ" – (მიკვალაბუჯისი ჭანსაღმელს გაშლიანი): გ.პ. 58, 22;

"ჭალავარ" ალბერტენ"; გაბ. 136, 18; "იარაღ" აგვრა": გაბ. 137, 2;

"ბალახნი": ბალახნი ლაოპ ამბობენ: ვ.პ. 18, 26-ნეჭანია, -აქვისა, -

-აგაგაგანია, რას ამბობენ: ბალახნი: ვ.პ. 18, 16; ნიხეღ ნიქარას ნანო-  
ლია ბალახნი არ ამბობენ: გ.პ. 39, 17; "საგალნი": გეგამ საუბებენ საგ-  
ალნი, მიჯენ საუბენ მისასა: ვინჟ. 381, 8; "პირის ნამალი": ლოგის უც-  
ლის პირის ნამალი, ფასს ჩახედავა ჰმისასა... გ.პ. 72, 25; შექნი

მისს სხივები/: მამინ ჩანდარენს მისს შუქნი ღვატში: გ.პ. 28, 28; აკახნი:  
აკახნი მიხედავენ: ვინჟ. 358, 34.

6/ -5 და -6 სუფიქსები უჩინებამ ნიხეღებამ სახელებსა. ამასა  
გარკვეული მოტივებისა შეიძლება დაეძინოს. ასეთია: ღვინო, წყალი, არა-  
ფენი, მინანი, ქვიშანი.

ღვინო: ვაღ გიგავთ ღვინის ვურჯელსა, ღვინო ჩაგებინა:

ვინჟ. 346, 25; წყალი: წყალი მიხედავენ...

მპრ. "ვარამანიანი" - მიხედავენ მინანი დაედა: 152, 25;

გვებება მიხედავენ და მიხედავენ.

"მანი და მანი ხანი, გამავერენს მიხედავენ, ლამებინს: გაბ. 192, 10. აქ  
ივარაუდება მისს ჩასვლის დროს შუქ-ჩინებების გაჩენა, განაშებული ადგი-  
ლები "მიხედავენ", ჩინებები - "გარდინი". მარჯა, სხვა მაგალითი მსგავს  
სიტუაციაში ნიხეღ "გარდინი" გამოყენებული: ნახეღამ უხარა: გაგენდა,  
აგგა, გავერენს კარშია! "მისს გარდინი შამანიანის, უხეღ, საკვირის  
კარშია": 208, 20.

ანალიტიკური ფუნქციით გვებება "მიხედავენ": გმასაგარჩი რა ჩამავერენს,  
მიხედავენ გმასაგ იხედავენ: გ.პ. 26, 15.

ძირითადი არკვევითი ორბითი რიტების გამოყოფისაღვის არის სახეობა  
პარკვეული ფორმები: ოქნი//ოქნი; სარუთ//სარუთებს.

• რას დაუშვებობთ გამოქვეყნებული ტექსტებიდან?

ბევრია ისეთი შენიშვნა, როდესაც ნარამანიანი ფორმები ორის გაგებას  
შეიკვები:



3. მამბაბათი და ხუთბაბათი კარგად ძღუდები ... 335, 30.

4. "მთავრადნი ცახბრძგებებს ოჯებებს, ორს, სამს. ცახბრძგებები უამბობ-  
ბენ საყინვი ამბავთ": 7.პ. 6, 40.

ამ რაგის მატალიჯების გამრავლება შეიძლება. პასკენა ერთი, რომ მამ-  
სალა არ არის ურჯვაროვანი, ნაწილი მხარს უჭერს დემოკრატიულ ტენდენცი-  
ას, ნაწილი მის საწინააღმდეგო მეთვლელებს. გამოქვეყნებულნი ტექსტების  
შესადგებლობანი შედგება, ყოველთვის არ გვაძლევს სამშალაბას ამი ლე-  
ნი ტექტის შემოწმებისას. საკითხის სამოლოთ გამრავლება სწორედ ყოცხად მეთ-  
ვლეობაზე უშუალო პაკვირების შედეგად უნდა მოხდეს.

ძღუდები მეთვლელები მეთვლელები აქვს ბეჭიტი გამოკითხვის  
გზით მიღებულ ინიციატივას იმ პარალელური ფორმების შესახებ, სადაც ორ-  
ბითისა და მრავლობითის დამსახურება უცნობია. ასეთი:

ბოლო - 1, ბოლო - 2, ბოლო - მრავალი; ძალი - 1, ძალიანი,  
ძალიანი - 2, 3, ძალი - მრავალი; ქალი - 1, ქალიანი, ქალი - 2, 3, ქალი -  
მრავალი და სხვ.

ამ მასალაში ყურადღებას იქცევს ის, რომ ორბითის ფორმების ჩვენებისას  
ავტორები მიუთითებენ კინობითის წარმართვას ფორმებს.

კვანძი//კვანძი - 2-3-ზე ვიფიქროთ, ბევრზე არაო, - ამბობს ინიციატივ-  
ნი<sup>15</sup>. ასეთი ფორმები კი, როგორც სპეციალური რეგულაციური დანაშაულის დამსახურ-  
ებასთან დაკავშირებულია მათს დიდი ტექტში: ხევისურვის გარდა, მოხუცისა და  
ფეხურნი. ხომ არ შეიძლება კვანძობა, რომ ეს ფორმებიც მოხუცისა და  
ხევისურვის წყვილობითის, სიმბოლოს, სემანტიკის დამატებაზე? სიმბოლო,  
სიმბოლოვანი საგანთა, ამასვე გვჩვენებს, ამ საგნების მიხედვით რაოდენობაზე მიუთით-  
ებდა, ალბათ /მიხედვით, პარალელურად უნდა იქნებინა, უფრო დიდი სი-  
მრავლისა/.

ეს ამ ფორმებს შევიძინებ, გარდა კინობითობისა, რაოდენობითი სიმ-  
ბოლოს გაცხადება პირდაპირ, შესადგებელია, ეს ფუნქციონირებს წარმართვის ფორმებზე  
დაკავშირებას საერთო - უბ-სუფიქსიანი ფორმების საპირისპიროდ. მით უფრო,  
რომ უნდა არსებობდა წყვილი საგანთა აღმნიშვნელი წარმართვის ფორმები, რა-  
მდებრივ წყვილს, რაოდენობითი სიმბოლოს დამატების საფუძველს ქმნიდნენ.

მამბაბათი, კინობითის წარმართვის ფორმების ხშირი გამოყენება,  
შესადგებელია, ერთ-ერთი ხეობის შემწვობი ფაქტორი იყო აღმნიშვნელი ტენდენცი-  
ის გამოკვეთისა. ასეთ გაცხადებას, უპირველეს ყოვლისა, უსულ საგნები მიიღ-  
ებდნენ, რომლებთანაც - უბ სუფიქსიანი აქრევე შედგება წარმართვის ნარმოვბა.  
შემდეგ ეს ტენდენცია ვინ-ჯგუფის სახეობებზეც გავრცელდა. ვინც დამატებ-  
მასალაში გამოჩნდება, ძღუდის ჩვენ შევნიშობთ ვინამარჯობა ორბითის გამო-

15 იხ. მ. რ. გ. ა. ვ. ა. მ. ბ. გ. რ. ე. ვ. ე. ე. ი. პასახ. შრომა, გვ. 182-187.

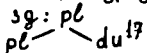
ყოფის ფენდენტობაზე უარაღიანნი მრავლობის ფარგლებში, როგორც ურთ-ურთ მის გამოხატვაზე.

ჩვენი მსჯელობიდან ჩანს, რომ თრობის ფენდენტობის გამოყოფა შუამ-რუბიხ ახალი მოვლენის მიტვინიანა<sup>16</sup>. მუსტო ურთიერთობის დადგენა, ადამა, დაჭირდება, დაახლოებით შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მისი გამოკვეთა ფიქურ არიოთა დაყოფის, განყოფილების შემდეგ უნდა მომხდარყო, რამდენადაც იგი არა ჩანს სხვაგან, მისი კოლობი.

აქ არ მას სუფიქსა გენტივისის საკითხი.

ვარაუდო თრობის ჩამოყალიბების გვიანდობის შესახებ ხშირ და და-დგება დაბრუნებას მოგვი, ლოგოტი, დედასაბრისი?

ჩვენი ვეშარუბიხ ჩეხი მეტნიერის ბარნეის შრომას, რომელიც ლენის მხარე იმდროინდელს მოსტარის თიბებას თრობიხ რიქვის საკითხზე. მათ აბრე, რიგ ენებში თრობიხ სწორე გვიანდელი მოვლენაა. სქემა ასეთაა:



უარაღიან ფორმებს მიეჩე სიმრავლის, "განსაბეღრუო, გარკვეული რთ-დენობის" გამოხატვის ფუნქციასაც უკავშირებენ ფიქურსა და ხვესურუში —ბ-სუფიქსიანი ფორმების საპირისპირე, რომლებიც "განსაბეღრე სიმრავლს" აღნიშნავენ (ფ.მაკალაია, ფიქვის ფონიტიკა, გვ. 35-36).

ეს არ ჩანს ისე მკაფიო გამოხატული ფენდენტობა, როგორც ბეშე განბი-ღული თრობის ფუნქცი. ასეთ ფუნქციას — და — სუფიქსებმა შეიძლება მიიღონ მხოლოდ გარკვეული კონტექსტებში და ლენა — სუფიქსიანი ფორმებმა თრობიტიკაში. ურთე კი აშეარა; თრობის, მიეჩე რაოდენობიხ გამოხატვის სე-მიანტივის გამოყოფა ურთიანი პოლევის გამოვლინებაა. მრავლობიხის თრო შე-სადეღელი დაბრუბიდან ენა დამატებიხ, უფრო ვიწრო ფუნქციების გამოხატ-ვადა ირრევის სწორე იმ დაბრუბას, რომელიც გარკვეული შემდგომეხ ხასია-დებდა.

მრავლობის სუფიქსებმა დაკავშირებია სხვა მრავალი საკითხი ისმის. გამოყოფილ მის სხვადასხვა ფუნქციას: იგი დაბრუბს ფონიტიკებს, კრუბიხ სახელებს, დერეგოტი სუფიქსა შუამდებლობაში შვიის, ენეიკურ სახელებ-მათ ლენებურებას გვიჩვენებს და სხვა. ჩვენი თრობე სიფვიხ მხოლოდ ურთ ფუნქციამე გავამახვილებე გურაქებას. ეს ის შემეხვევებია, რომლებსაც ივ. ფიტივიტივილია ემფიტიკური მრავლობიხ უნდა.

მხედველობაში გვაქვს ის უარაღიანი ფორმები, რომლებაც მრავლობიხ შინაარტი არა აქვე, მაგრამ სინტეზური დარა მოვლენის მრავლობისა აქვე.

16 იგივე აბრე გამოქვეა ვინფრო ბოგეტია პირა საუბარში.

17 V l a d i m i r B a r n e t, O морфологических противопоставлениях в структурной диахронии, Сб., "Travaux linguistique de Prague", 2, 1966.

Մագարաբան:

- Պարզաբան: Պարզաբան համարձակման ըստ: Ե.Պ. 28, 15.  
 Այսինքն ըստ <sup>1</sup> Պարզաբան ժամանակագրության: Ե.Պ. 28, 31.  
 Որոշ մանր ըստ Պարզաբան, ժամ ուղղությամբ: Ե.Պ. 28, 33.  
 /Թեմալուծի շարժման փոփոխություն/ Պարզաբան ըստ Ե.Պ. 28, 10.  
 Ամբողջական համարձակման ըստ, ժամանակ Պարզաբան ըստ: Ե.Պ. 74, 11.
- Այսինքն: ... սո, նշանակում է ժամանակակից, սոցիալական ըստ: Ե.Պ. 62, 28.
- Բնութագրում: Բնութագրում Ե.Պ. /Ե.Պ. 44, 4.  
 Մասնավորապես սոցիալական ըստ: Ե.Պ. 44, 5.

- Պարզաբան: Պարզաբան ըստ: Ե.Պ. 17, 29.
- Պարզաբան: Պարզաբան, Պարզաբան, Պարզաբան: Ե.Պ. 83, 9.
- Պարզաբան: Պարզաբան, Պարզաբան, Պարզաբան: Ե.Պ. 344, 26.
- Պարզաբան: Պարզաբան ըստ Պարզաբան ըստ: Ե.Պ. 356, 14.  
 ըստ Պարզաբան ըստ: Ե.Պ. 567, 11.

Ե.Պ.: ըստ Պարզաբան ըստ, ըստ Պարզաբան, ըստ Պարզաբան ըստ: Ե.Պ. 20, 21.

Այսինքն: Այսինքն ըստ Պարզաբան? Ե.Պ. 361, 36.

Այսինքն: ըստ Պարզաբան ըստ, Այսինքն ըստ: Ե.Պ. 351, 3.

Այսինքն: Այսինքն / Այսինքն / Այսինքն ըստ Պարզաբան ըստ: Ե.Պ. 351, 15.

Այսինքն: ... Այսինքն ըստ Պարզաբան, Այսինքն ըստ: Ե.Պ. 13, 38, 14.  
Այսինքն ըստ Պարզաբան: "Այսինքն" ըստ: Ե.Պ. 46, 18.  
Այսինքն ըստ Պարզաբան ըստ: Ե.Պ. 128, 32.

Այսինքն: Այսինքն ըստ Պարզաբան, Այսինքն ըստ Պարզաբան, Այսինքն ըստ: Ե.Պ. 351, 10.

Այսինքն: Այսինքն ըստ Պարզաբան ըստ: Ե.Պ. 385, 19.  
 ... Այսինքն ըստ: Ե.Պ. 365, 31.

Այսինքն: Այսինքն ըստ Պարզաբան ըստ, Այսինքն ըստ: Ե.Պ. 21, 19.

Այսինքն: Այսինքն ըստ Պարզաբան ըստ: Ե.Պ. 39, 15.

Այսինքն: ... Այսինքն ըստ Պարզաբան: Ե.Պ. 19, 20.

Այսինքն: Այսինքն ըստ Պարզաբան ըստ: Ե.Պ. 8, 2.  
 ըստ Պարզաբան

დევრანი: სახამაირო რა გარმაქჲს, იქნან ჭოშის დევრანი: 3-პ.80,5.

ფერაშე: ფერაშე გააძევის: 3-პ. 13, 2.

ჩუღრანი: ... ჩუღრანი იქნესაჲ, ჩაუარაჲ: 3-პ. 361, 23.

ფ.მაკალათას პაჲიოივობი, ნ/მ სუფიქსი ამტვირთი გამოყენება მხოლოდ უსულო საგანთა სახელებს ახასიათებს.

ანალოგიური ფუნქციით მრავლობითს ფორმანთა გამოყენება ინფორმაციულ ენებში სახეობისაჲ არის დამახასიათებელი. პოეტებთან შიგნითაჲ რუსული მასალა და გამოყვლი ექვსი ჯგუფი ამ ფორმანთა მიერ შექმნილი მნიშვნელობებისა: I პიბირბოლო, II რულო საგნების მრავლობითი, III გარეგანი საგნების მრავლობითი, IV ადგილისა, V რაობისა და VI მტკობარობისა.

აღმოჩენა, რომ ეს მნიშვნელობები უსულო საგანთა სახელებს ახასიათებს ინფორმაციულ ენებში. გამოჩნდა ისეთი რუსული შენიშვნება, სადაჲ წმინდათა სახელებს მრავლობითი ხმარობენ.<sup>18</sup>

- მ-სუფიქსიან ფორმანთა ურთი ნაწილი მნიშვნელოვანი ფუნქციით იბმარება. ამ შემთხვევებში მათ ხშირად მნიშვნელობა ახლავთ. ისეთი შემთხვევები იქმნება, თანაჲ, აჲ - მ სუფიქსი ცალფუნქციანი გამოხატავს, მხოლოდ ბრუნვის ნიშნის დანიშნულება აქვს და მიეკუთვნება და ნაგესაობითი ბრუნვების -ს, -ის ნიშნებს უფიქსი.

ფრენი თიჩი პაიოივობი: 3-პ. 17, 29, შიქ. ფრენი თიჩი; ... მეცხე თიჩი, ამ გამოხატულებაჲ რა ას, ანობი ამბავი იქმნება: 3-პ. 338, 19; მეცხე თიჩი იქმნება მავან ქოქობიანნი - სიჩიანაჲ: 3-პ. 39, 29; ან (მ) რიჩიან თიჩი ურბანთა მარბი: 3-პ. 372, 10; ბრუნობი ცუბი მავან რიჩიან თიჩი განაგობიანაჲ: 3-პ. 372, 17; ი სახელი ახლოს: 3-პ. 43, 3; შიქ. გუვის სახლის ახლოს: 3-პ. 43, 27; საქვამე მავან: 3-პ. 38, 26; ცუბი ცუბი: 3-პ. 45, 13 და სხვ.

ურბანთა ფუნქციის, რომელიც ამ ფორმებს მიეკუთვნება პიბირბო, არის ექსპლიკირი. მათ შეესაბამება სიჩიანაჲ იმ კონკრეტული ემიციური მნიშვნელობების გამოყვლი ურბანთა მხოლოდ, რომელსაჲ ისინი აქვნიან კონკრეტული სიტუაციებში. ასეთი შენიშვნა იქმნება, კინობითი, იმნიშვნელობის, ანტიგუვისაჲ, განიხილვისა და სხვ. მავანობი:

მისთვის ხანჯარს ქილი ქუბილი ქუბილი გამოიხატავს მავან: 3-პ. 32, 24. აჲ აქვარს ამ ფორმანთა ექსპლიკირი ფუნქცია, გარდა ფრენის გამოხატვისა, ანტი ფორმის მრავლობითისა მოქმედების იმნიშვნელობის გამოხატვისა, მავანობიანის გამოხატვისა ექსპლიკირი.

ასეთივე ფუნქციისაჲ: გამოიხატავს მეცხე ცუბი, დაჲ, დაჲ, დაჲ კარს-სა: ხევის. პოეტი. 545, 18.

კინობითობის ფუნქცია ჩანს მავანთა კონკრეტული: ... ურბანთა ბრუნვის ექვსი რიგის მიხედვით. ... ანობი მივირბან ის ექვსი რიგის, მისი მეცხე ექვსი-საჲ ბრუნ-სარე გამოხატულებითი, თიჩ-სამამბეჩი ჩანს მეცხე ექვსი-საჲ, - ამ ნაგესაობისაჲ მინიშნე მისიჩიანაჲ. ... ან მეცხე ჩანს მავანთაჲ ხეობისაჲ: 3-პ. 342, 19.

<sup>18</sup> Потебня А.А., Значения множественного числа в русоком языке, Воронеж, 1888.

Р е з ю м е

"Диалектологический сборник", по мере возможности, будет выходить регулярно. В предлагаемом сборнике наряду с исследованиями, в которых на материале грузинского языка изучаются общие вопросы диалектологии, помещены статьи, касающиеся частных вопросов грузинской диалектологии.

Из общих вопросов, рассмотренных в сборнике, следует отметить следующее: изменение языка во времени и пространстве, принципы наименования домашних животных, диалектизмы и стилизация литературного языка ( на материале памятников гелатской школы XI-XII веков).

Из частных вопросов грузинской диалектологии следует отметить дистрибуцию фонемы q (з) в кизикском говоре кахетинского диалекта; фонетические изменения (оглушение звонких, ассимиляция согласных); двойственное число в хевсурском, выражение множественности объектов лиц в глаголах; диалектная лексика, обозначающая явления природы, заболевания и лечебные растения; армянская лексика в месхском и джавახском диалектах; образования топонимов суффиксами множественного числа. Рассматриваются также фразеологические выражения аджарского диалекта грузинского языка и др.



ს ა რ ჩ ე ვ ი

მინასიტყვაობა . . . . . 3

ბ.ჩ. მ რ ბ ე ნ ა ძ ე, ენის ისტორიული და რიადეჭური ნაირსახეობანი . . . . . 4

ღ.მ. ა ღ ვ ა მ ე ვ ი ლ ი, ქობინური 3-ს მუხონახვის საკობინოსათვის /სოფ. ნუკრანის მეფეველების მიხედვით/ . . . . . 7

ღ.კ. მ ბ ი ა მ ე ვ ი ლ ი, ღანბიოვანა პირველსული ასიმილიაცია ქარაჯლი (აღმოსავლური კრიტიკის მიხედვით) . . . . . 18

ბ.ბ. მ ბ მ ა მ ე ვ ი ლ ი, მჭერა პოტიკური დაწვრილისათვის ქარაჯლი ენის რიადეჭებში . . . . . 33

ი.კ. ი ვ ა ძ ე, მესამე პირის რბივების მრავლობის გამოხატვისათვის ღანბიოვანა ქარაჯლი რიადეჭებში მიმართებით . . . . . 36

ჭ.ფ. ე ი ქ რ ი მ ე ვ ი ლ ი, პირველი მუხონახის მარტობა და მინიშნულობა ქარაჯლი რიადეჭებში . . . . . 43

ნ.ბ. ვ ი ა პ ა უ რ ი, რიადეჭი ხარისხის რიადეჭი მარტობისათვის ფრანკ ალბინიშვილი ვიადეჭი მესამე რიადეჭებში ხევესურული რიადეჭის მიხედვით . . . . . 61

ნ.ს. უ რ მ ა ვ ა, მარტობის უსუფიქსაციო მარტობა მარტობის ხეობაში . . . . . 65

რ.მ. ე ლ ი ქ ი მ ე ვ ი ლ ი, რიადეჭი მუხონახის ნაკადი გვიანის სალიტერატურო სკოლის ძველებში და მათი გამოყენება სტორიკალიკის მიმართ . . . . . 70

ღ.ბ. ვ ე ნ ე ჭ ა ძ ე, მრავლობის რიადეჭის სუფიქსებით ნაწარმობის სახელები /ოკრების რიადეჭის მიხედვით/ . . . . . 81

ქ.ღ. მ მ ა მ ი ძ ე, მინაურ ცხოველთა სახელებების რიადეჭი ასიმილიაცია ქარაჯლი ენის რიადეჭში მინაურების მიხედვით . . . . . 86

ნ.მ. ი ქ ე ლ ა ძ ე, აჭარის რიადეჭი რიადეჭი და სინტაქსური მუხონახების რიადეჭი ნიშნები . . . . . 91

ნ.ნ. მ ლ ა ი ლ ი, ფრანკალიკური გამოყენების რიადეჭური რიადეჭი /აჭარული მასალი/ . . . . . 99

ბ.ფ. უ ლ ე მ ი, მუხონახის რიადეჭების ალბინიშვილი რიადეჭი გვიანში 103

ბ.ბ. მ ბ მ ა მ ე ვ ი ლ ი, რიადეჭი-მუხონახის რიადეჭი და სამკურნალო მუხონახი ალბინიშვილი რიადეჭი ფიქსი . . . . . 113

არ.მ. ა რ ჭ ი რ თ ს ე ვ ი, ქარაჯლი-სომხური რიადეჭური მუხონახების მესამე რიადეჭის რიადეჭის რიადეჭების რიადეჭი . . . . . 125

ა.ბ. ვ ე ნ ე ა ძ ე, ცხოველებში მუხონახების ენობრივი საშუალებებით ქვემო რიადეჭი /სოფ. მარტობის რიადეჭი მუხონახების მიხედვით/ . . . . . 131

რ. თ ა ბ ე რ ა თ ე ე ნ ი ც ი, ვარლამ ხოფურია რეგორე ექვსიკობრაფი . . .	135
რ. ზ ბ ე რ ა ნ ი თ ე ე ნ ი ც ი, სახელდა მრავლობითი რიცხვის ნ/მ ჭიპთან რაკავშირებული ზოგი საკითხი ხევსურულში . . . .	145
Диалектологический сборник (резюме) . . . . .	164

პანბეჭდა საქარხველოს სსრ ბეცნიერებათა აკადემიის  
სარედაქციო-საგამომცემლო სამჭოს რაგვნიღებოთ

სბ 3355

გამომცემლობის რედაქტორი გ. გ. მ. გ. ი. ა. ვ. ა.  
მხატვრული რედაქტორი ი. ს. ი. ბ. ა. რ. უ. ღ. ი. ძ. ე.  
ტექნიკური რედაქტორი ნ. შ. მ. ვ. ნ. ა. ძ. ე.  
კორექტორი მ. მ. ა. ბ. ა. რ. ა. ძ. ე.  
გამომბეჭებოი ე. მ. ა. ი. ს. უ. რ. ა. ძ. ე.

გამაქცა ნარშობათა ვ. 7. 1987 ; ; ხჯომბერიღოა რასაბეჭდაპ 18. 6. 1987 ;  
ქალაღოის ბომა 60X84<sup>I</sup>/16; ქალაღოი მფს. ბეჭდვა მფსეფურო;  
პირობოთო საბეჭდო ჟამახო 10. 5 ; საალრიცხეო-საგამომცემლო  
ჟამახო 10. 6; პირ. საღ. ჟამ. 10. 8

ჰა 00963 ;

ფორაქო 1000 ;

ბეჯეათა პ 248I

ფასო 1 მან. 60 კაპ.

-----  
გამომცემლობა "ბეცნიერება", ჟბიღოსო, ვ80060, კუფუბოვის ქ., 19  
Издательство "Мецниереба", Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19  
-----

საქ. სსრ ბეცნ. აკადემიის სფამბა, ჟბიღოსო, ვ80060, კუფუბოვის ქ., 19  
Типография АН ГССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19